Pavle GORANOVIĆ

TIN UJEVIĆ I CRNA GORA

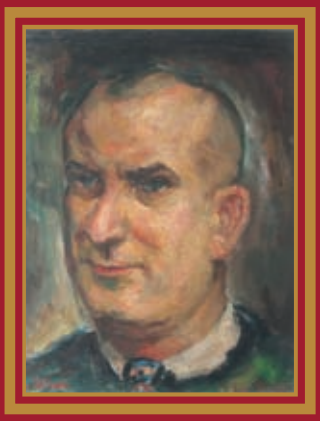

Pavle GORANOVIĆ

TIN UJEVIĆ I CRNA GORA

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske
Hrvatsko građansko društvo Crne Gore

Zagreb, 2008.

Pavle Goranović:
TIN UJEVIĆ I CRNA GORA
- „Do dna srca rasplakano zvono“ -

Hvaljen i ismijavan, obožavan i osporavan - reklo bi se na prvi pogled - uvriježena predstava o pjesniku. No, Tin Ujević nije uobičajen pjesnik, naprotiv, njegovo je pjesničko iskustvo, i danas više nego aktuelno, a dijelom očigledno i neistraženo. Tako su mahom ostale neispitane, gotovo i nepoznate, brojne veze velikog hrvatskog pjesnika sa Crnom Gorom, njenom kulturom, intelektualcima onoga vremena, u kome je Tin uglavnom bio površno nazivan „kraljem boema“, a i crnogorska literatura, opet je pogrešno i površno, najčešće smatrana tek provincijalnom. Mnoštvo predrasuda je tako pratilo stvarno pjesničko umijeće Tina Ujevića, baš kao što je i crnogorska književna scena, kako prošlih vremena, tako i ova današnja, ostala nepoznanica u svom okruženju, a kamoli u širim okvirima.

Brojne su i veoma složene, mahom dostojne poštovanja, crnogorsko-hrvatske kulturne veze. One književne su također snažne – nije Mažuranić slučajno bio inspirisan crnogorskom borbom za slobodu, kao što ni Njegoš nije pisao banu Jelačiću bez razumijevanja i uvažavanja. Eto, na najsvetijem mjestu Crnogoraca, Lovćenu koji simbolizuje crnogorsku slobodu i nezavisnost, stoji djelo najčuvenijeg hrvatskog vajara Ivana Meštrovića. Valtazar Bogišić gradi temelj crnogorskog pravne države, Vlaho Bukovac oslikava Crnu Goru jednog vremena.

S druge strane u novije vrijeme, brojni su stvaraoci i umjetnici koji su jednako doprinosili razvoju i crnogorske i hrvatske kulture. I to u gotovo svim oblastima umjetničkog izraza. Primjera radi, oskarovac Dušan Vukotić u filmu,

Dimitrije Popović u likovnoj umjetnosti, Mirko Kovač u književnosti... Njihova djela služe na čast dvaju kultura i zemalja.

Samo je igra sudbine spriječila i Tina Ujevića da dio svog života ne provede u Crnoj Gori, tamo gdje je još za života bio izuzetno cijenjen i gdje interesovanje za njegov opus traje do današnjih dana. No, i ovako je veliki hrvatski i južnoslovenski pjesnik ostavio snažan pečat u Crnoj Gori. Osim što je na određeni način inspirisao mnoge crnogorske pisce različitih generacija, Tin je, kao malo koji pjesnik, poznat među poklonicima poezije, čitaocima, sabraćom po patnji, poetskom i ljudskom senzibilitetu. Na žalost recepcija njegovog stvaralaštva do danas nije sistematizovana, pa su i bogate veze Tina Ujevića i Crne Gore, kako rekosmo, nepoznanica, jednako u Crnoj Gori, kao i u Hrvatskoj. Zato se ova knjiga javlja iz težnje da te veze učini pristupačnijim kritici i bližim čitalačkoj publici.

Ovdje se tako po prvi put na jednom mjestu našla građa koja dokazuje postojanost rečenih veza. Rukopis koji je pred vama je prije svega objedinio tekstove koje je Tin Ujević objavio u Crnoj Gori; potom, na jednom mjestu su se našli okupljeni i radovi o velikom pjesniku koje su stvorili crnogorski pisci, kritičari, novinari, hroničari... Bibliografija „Tin i Crna Gora“ sada je definitivno uređena, što će, po našim nadanjima, biti od koristi budućim istraživačima ove teme, možda na neki način i narednim književno-teorijskim i književno-istorijskim tumačenjima djela Tina Ujevića.

***

U „Pravici“, 03.IV 1940. Ujević piše: „... 1914. desio se u meni preokret.“ Slučajno ili ne, te godine Tin boravi

na Cetinju. Prvi je put, a kako se ispostavilo i jedini put, Tin Ujević došao u Crnu Goru te 1914. godine. U svom lutalačkom periodu, stigao je na Cetinje, zanesen jugoslovenskom idejom. Bilo je to iste godine kada se, sa deset pjesama, pojavio u „Hrvatskoj mladoj lirici“. No, očito da mladom Tinu pjesništvo tada nije bilo baš u prvom planu. Crnogorcima se predstavio kao autor političkih tekstova antiaustrijske orijentacije u „Dnevnom listu“.

Gotovo svaka stranica u njegovom životu je apsurdna, pa tako je i sa onom crnogorskom. Na Cetinju, u crnogorskoj kraljevskoj prijestonici, Tin se sa društvom srijetao u hotelu „Beograd“, gdje se okupljala opozicija kralju Nikoli. Istom onom suverenu čija ga je Vlada stipendirala, čak i poslije ukidanja države. Nikola I Petrović Njegoš, nazvan „carom junaka“, jedini je među pobjednicima I svjetskog rata koji je izdan i ponižen, i koji je, i sam pjesnik, umro u samoći, u egzilu.

Čudna je simbolika i Tinovog i crnogorskog usuda. „Car junaka“ i „kralj boema“!?

Tin Ujević na Cetinje ne dolazi kao pisac. Podsjetimo da je te godine stupio dobrovoljno u ratnu mornaricu Francuske. U Crnoj Gori boravi kao prevodilac sa francuskog jezika, sa podoficirskim činom, jer su se, kako navodi i Ante Stamać „Francuzi htjeli iskrcati u Crnogorskom primorju te potaknuti podizanje ustanka protiv Austo-Ugarske.“

Pjesnik, student i legionar (!) u zapisu „Mrsko ja“ saopštio je: „Iz Dvojne Monarhije nisam izašao za vrijeme rata... Osim jednoga teferiča na Cetinju u početku rata, i osim jednoga kratkoga boravka u Londonu u maju god. 1915., nisam se uglavnom više micao iz Pariza.“

Ma koliko da je u tom razdoblju Tin zapostavio svoje pisanje, godine 1914. zbilja se dešava određeni preokret u

njegovom životu. U feljtonu „Predstavljam se čitacioma“ piše: „Došle su godine balkanskih ratova i opće konflagracije, kada nije čovjek mogao da o književnoj i duhovnoj temi vodi najpotpunije knjigovodstvo. Premda su me, začudo, baš u tim godinama, a naročito u eposi 1914-1918, najviše obuzele filozofske, socijalne i književne sanjarije“.

***

U Parizu, Tin bezuspješno pokušava studirati, i jednako bezuspješno se bavi politikom, u misiji „pravednog“ ujedinjenja južnoslovenskih naroda. U komunikaciji je i sa političarima, revolucionarima, kao i književnicima, svakojakim umjetnicima. Pariz je pronađeni zavičaj mnogih buntovnih i odisejstvu privrženih Crnogoraca. Sa nekima od njih Tin se naravno u tom razdoblju upoznaje.

Ubrzo ga stižu posljedice nepromišljenog političkog djelovanja. Piše da mu iz srpskog poslanstva u Parizu „prave najbezočnije intrige koje sabotiraju svaki moj intelektualni rad“. U čitavoj storiji, svakako je značajnu ulogu odigrala neuspjela ljubavna epizoda sa kćerkom srbijanskog diplomate. Tek, 04.07. Tin u pismu Ivi de Giulliju saopštava: „Vratio sam danas srpski pasport g. Vesniću iz odlično promišljenih i apsolutno uvjerljivih razloga.“ Očigledno je skrhan i izgubljen.

Potom, više puta se obraća crnogorskoj Vladi: Tinova pariška adresa Bul. d. Monparnasse 155, nije nepoznata činovnicima zemlje bez adrese. Crnogorska administracija je tada, naime, smještena u mjestu Neji kod Pariza. Tin čak traži državljanstvo, tj. prijem „u podanstvo“. Nimalo slučajno nije obraćanje Tina Ujević crnogorskoj Vladi. Uostalom, i pored političke naivnosti, Tin se kreće u obaviještenim kružocima, stiže do Trockog, piše Musoliniju...

Dragovan Šepić u tekstu „Augustin Ujević u Parizu“ primjećuje: „Potkraj 1916. zaoštravaju se odnosi između srpske i crnogorske vlade. Crnogorska vlada nastoji pridobiti za sebe jugoslavenske omladince ... Nakon februarske revolucije i pada carizma među jugoslavenskim studentima u Parizu šire se republikanske i socijalističke ideje, i Ujević, kao i mnogi ostali omladinci, sve se otvorenije izjašnjava protiv politike srpske vlade i Jugoslavenskog odbora...“ U istom tekstu, Šepić naglašava: „Ujevićevo držanje izaziva sumnje u srpskom poslanstvu u Parizu i u Jugoslavenskom odboru, i oko njega se pletu razne intrige kojima često i sam daje povoda svojim izjavama i istupima. Bio je čak i tvorno napadnut i dva puta izveden na policijski komesarijat svoga kvarta.“

Mogu se nazrijeti razlozi njegovog obraćanja crnogorskim vlastima. Crna Gora mu, ipak, izlazi u susret - 26.09. te za njega dramatične 1917. godine odobrena mu je pomoć od Kraljevine Crne Gore, koja nestaje sa mape nezavisnih država svijeta (Crna Gora je, podsjetimo, međunarodno priznanje stekla na Berlinskom kongresu 1878. godine). Od 01.10. Tin prima crnogorsku stipendiju, u iznosu od 200 franaka, kao i pomoć za odijelo. Pomoć je primao otprilike godinu dana. U dokumentu jasno piše: “Augustin Ujević, knjiž. Na osnovu riješenja Min. Savjeta od sept. 1917 br. 2698 odobrena mu je pomoć od 200 fr. mjesečno počevši od 1 oktobra 1917.“

Tako su se konačno pronašli bezdomni pjesnik i bezdomna zemlja.

***

Boemski život i potucanje kafanskim Beogradom, u osnovi je Tinove naredne životne i umjetničke faze. U tim (po)noćnim magnovenjima i mamurnim jutrima,

pjesnik „Kolajne“ je nerijetko u društvu sa mnogim Crnogorcima.

U Beogradu, čini se, bijaše više poznat, nego cijenjen. Crnogorski pjesnik i Tinov pjesnički i kavanski sabrat, Risto Ratković označava njegov prijem u toj sredini: „Poznavala ga je u nekim ulicama čak i dečurlija, a u Skadarliji su ga razlikovali od drugih posetilaca čak i vrapci. Uvek je bio odeven nekako nenormalno: u društvu gospode, priznatih književnika ili trgovaca ličio je na odrapovca; u prisustvu nosača, u prčvarnicama, izgledao bi kao neki čudan i tajanstven gospodin. Pod trulom košuljom zaključano srce – ključevi bačeni u more.“

I pored toga što je umjetnička atrakcija Beograda čiji se stihovi naizust znaju, on je i tu, opet, samo stranac. Tako će napisati: „Moja dušo! moja dušo! ti ne misliš samo na Rijeku i Marseille, na Genovu i Alžir; ti se sjećaš i Perzije gdje se čovjek klanja vatri nafte i petroleja, i na Indiju gdje fakir zuri u svoj pupak; a svuda, svuda nalaziš dobre voćke i grane pune milosrđa (...) – vresove na liticama Crne Gore.“ („Bor zeleni“).

Njegova poetika se opet profiliše, ali ni izdavači ni urednici se ne utrkuju za objavljivanjem njegovih radova. Naprotiv, u pismima taj problem navodi kao bolan.

Dogodio se priličan broj napada na Tina Ujevića, kao ličnost, i kao književnika u dvadesetim godina prošlog vijeka. Prije nego što je uslijedilo policijsko progonstvo, nastupilo je književno. Mnogi, u nerazumijevanju njegove genijalnosti, zacijelo nijesu bili oduševljeni Tinovim odista posebnim književnim svijetom. Tako Ljubomir Micić u svom „Zenitu“ objavljuje „Otvoreno pismo izgubljenom pesniku i pajacu buržoazije Avgustinu Ujeviću“. Ovaj ga napada da svojom pojavom kompromituje pjesnike (zanimljivo, skoro tri decenije kasnije zbog toga ga proganja i Radovan Zogović, koji kasnije, i sam biva

progonjen), optužuje ga, interesantno, i za evropejstvo – „pljunite u lice toj evropskoj kulturetini – vaskrsnite jedne noći opet kao Balkanac i Varvarin“.

Neko ga je već označio i na ovaj način: „Jedan sasvim običan pesničić“. Nije bilo lako ranjivom Tinu da se u takvoj klimi oslobodi etiketa i pogrešnih dešifrovanja. Doduše, i on je svojim načinom života i predstavljanja u javnosti u mnogome, doprinosio takvoj slici. „Drugi se bore s demonom, a ja sam s mojim demonom, jedino s njim – u savezu“, iskreno saopštava u tekstu „Moj demon je svirač“.

Kako odlično primjećuje Jasen Boko, Tin Ujević je, u tom razdoblju: „Pjesnik bez knjige, ljubavnik bez žene, političar bez karijere i filozof bez sustava...“

***

Tumačenje Tinovog opusa nužno je opterećeno biografskim pristupom tekstu. Uzalud i sam pjesnik, na tragu savremenih književno-teorijskih istraživanja, u jednom radu naglašava da kritika ne bi trebala da se bavi ličnošću već djelom. I pored toga, njegovo djelo nerijetko prožimaju zahvalni autobiografski pasaži, autopoetički stavovi i opisi iskušavanja života samog. Ispovijedni tonovi doista su česti, no da li i dovoljni za smještanje njegove poetske kosmogonije u određenu, striktno datu, definiciju.

Činjenica je da, usljed toga, Tinova poezija bila u drugom planu u odnosu na bavljenje njegovom ličnošću. On sam je rado držao neformalna predavanja, zabavljao i obučavao publiku u kafanama. Ni kritika tako nije mogla biti slijepa pred njegovom ekstremnom boemijom, ustvari pred njegovim stvarnim i istrajnim neprihvatanjem svijeta kao takvog.

Sve to su, u krajnjem, čestice koje su oblikovale njegovo djelo. I njegovu ličnost, dakako. Kafane koliko biblioteke. Boemi, koliko erudite. Osobenjaci, koliko mudroslovci. Njegova genijalnost nikako ne može biti izuzeta iz tih okvira. On je tako, najviše za života a dobrim dijelom i nakon smrti, nepravedno ostao robom svoga načina života. I nije to bila boemska izolacija, kako pojedini tvrde, nego boemska komunikacija, najčešće bolna za same protagoniste, upečatljiva za njihove rukopise.

U zbiljskom životu, Tin je možda i zapušten, ali ne i u svom obrazovanju i književnom izrazu. Kontradiktorna pjesnička figura izazivala je kontradiktorne stavove i tumačenja. Poznato je da srodnike u svojim idejama, neprilagođenosti svakodnevici i istinskoj pripadnosti umjetnosti nalazi među Crnogorcima tog vremena.

„Ponosan, osamljen čovjek progovara iz stihova „Kolajne“ i „Leleka sebra“. Pjesme samoće, napuštenosti, očaja, ali i snage. Pjesme plavetnila, tuge i ljubavi; čežnja za zaboravom; pjesme daljina i djetinjskih snova. Pjesme čovjeka koji negira svijet i sebe, da bi se pokušao vratiti i svijetu i sebi.“ - dirljivo i precizno primjećuje Stanko Lasić, i dodaje: „Tin Ujević rano je počeo viđati, šta se zapravo sa čovjekom događa.“

***

Kritika 30-ih godina govori o dominaciji pesimizma u njegovoj poeziji. Ili je ipak ovdje riječ o rezignaciji!? Iz očaja se ipak rađa neka vrsta energije. Sopstvene patnje on stavlja u funkciju jednog uopštenog rezignirajućeg svjetnazora.

Iz Beograda odlazi ponižen i neshvaćen. Prognan kao ličnost. Nakon novih lutanja, Sarajevo postaje njegov izbor. Sedam sarajevskih godina donijelo je određenu autopetičku redefiniciju. I nova prijateljstva sa

crnogorskim umjetnicima, kulturnjacima, intelektualcima, ugostiteljima, prolaznicima...

Bio je usamljenik koji je svuda lako nalazio dvojnike. Za sarajevskog razdoblja, prvi put se rađa intenzivna saradnja sa crnogorskim intelektualcima i ličnostima koje kreiraju crnogorski kulturni identitet. Tin počinje objavljivati u Crnoj Gori, gdje ga primaju sa razumijevanjem i poštovanjem.

U Sarajevu je od 03. septembra 1930. godine, a već u aprilu naredne godine povjerava se (očigledno i lomi?) da mu se nudi posao i stan u Crnoj Gori.

Tin je opet nigdje. Sarajevski dani su u mnogo čemu nalik beogradskim. U „Centralu“, gdje ga služi Nikšićanin Nikša Kokolj i drugim zadimljenim mjestima, često sjedi sa novinarem Nikom Jovićevićem, Stojanom Cerovićem i Markom Kavajom, Miljkom Bulajićem i Petrom Komnenićem, Dušanom Đurovićem... Oni mu nude konkretan posao, pominje se mjesto dramaturga u pozorištu „Zetski dom“ na Cetinju, a situiranost u Nikšiću ne dovodi se u pitanje.

Ipak, nikšićka inicijativa završava Tinovom neodlučnošću. Nije bio spreman da napusti kakvu-takvu poziciju u Sarajevu. Najavljeno je da dolazi u Nikšić, ali se to nije dogodilo. Uglavnom, potkraj oktobra 1931. godine Ceroviću i Kavaji, koji u Nikšiću štampaju veoma zanimljiva i kvalitetna književna djela, kako domaća, tako i prevedena, Tin predaje rukopis knjige koju naziva „Auto na korzu“. Tin jeste pokazao neodlučnost po pitanju dolaska u Crnu Goru, ali i nestrpljivost kada je riječ o pojavljivanju njegove „crnogorske“ knjige.

Opet ne slučajno, „Auto na korzu“ je knjiga koja je skromno, ali veoma efikasno odštampana. U januru 1932. zbirka izlazi, sa reprodukcijom Tinovog malo poznatog portreta, rada Mirka Kujačića.

Izašla je prva knjiga velikog Tina na ijekavskom!

U ovom izdanju našla se i jedna od najpoznatijih i najuspjelijih njegovih pjesama „Visoki jablani“, s kojom je s Mirogoja ispraćen u vječnost.

„Auto na korzu“ izaziva određeno interesovanje: o knjizi je objavljeno ukupno 13 prikaza i kritika i to „3 u Beogradu, 1 u Zagrebu, 2 u Sarajevu, 2 u Nikšiću, 1 u Skoplju, 1 u Smederevu, 1 u Novom Sadu, 1 u Banjoj Luci i 1 u Čačku“. Kritika je ipak imala niz, doduše veoma različitih, reakcija na nikšićko izdanje.

***

Iako nikad nije došao u Nikšić - grad svoga „Auta na korzu“, zacijelo bi mu odgovarala tadašnja živost i kulturni procvat grada. Ali i vesela atmosfera brojnih autentičnih kafana potpuno nalik onim u Vrgorcu i Imotskom („O kafano! Panoramo intuicije naše, kafano naših sutrašnjica, u maglenim noćima tvoji su lampioni naši svijetnjaci“). To je grad u kome će vam, i pored nedostatka dokaza, tvrditi kako je Tin godinu - dvije bio građanin Nikšića.

I danas je u Nikšiću, u kulturnim i boemskim krugovima, dok zaneseni dvojnici i ini počesto zapjevaju „Zelenu granu s tugom žuta voća“, i druge pjevljive stihove („Tamo, tamo da putujem...), gotovo jeres pomenuti da tog književno-povijesnog podatka nema, iako ovaj autor u svom dugogodišnjem istraživanju nije naišao ni na jedno približno pouzdano svjedočanstvo da se takvo što odista i dogodilo. Tin i život definiše kao „kratak refleks svjetla u bešćutnom staklu“, a što bio tek bio taj trenutak?

Ma šta bio, Nikšić jeste na njegovoj imaginarnoj mapi, ali nije onaj Mistički grad Tina Ujevića?

„Autorov negativni stav prema gradu neposredno izbija iz svake citirane riječi, kao i iz mnogih drugih

njegovih stihova. Grad je ponekad neizdržljiva mora, od koje pjesnik mora pobjeći, ali od koje on niti uspijeva niti zapravo želi pobjeći. Imao je jednu priliku, jedan poziv da se iz Sarajeva skloni u mnogo mirniji Nikšić, pod okrilje prijateljske pažnje i simpatije, osiguran potpuno unaprijed, za nekoliko mjeseci života, ali on tu priliku nije iskoristio; našao je izliku u objektivnim preprekama, iako je prava prepreka bila subjektivne prirode, u njemu samome.“ - piše Vlatko Pavletić u kapitalnom djelu „Ujević u raju svoga pakla“.

Tin je tada ipak još uvijek osvajao književni prostor, pa mu je „Auto na korzu“, donio bar dio izgubljenog literarnog samopouzdanja, tako da ga u pismima, često spominje i predlaže na čitanje svojim kolegama.

Crnogorski pogled na djelo Tina Ujevića uglavnom se podudara sa pogledima kritike 30-ih godina prošlog vijeka. Kritika se tako „kreće od izrazito nepovoljnih ocjena nekih konzervativnih kritičara ... , preko nešto povoljnijih, ali još uvijek dosta kritičkih ocjena predstavnika tzv. socijalne literature (Đorđe Jovanović, Milovan Đilas, Janko Đonović, itd.) do izrazito i bezrezervno afirmativnih sudova nekih kritičara ideološki bliskih ljevici (Novak Simić, Stanislav Šimić i Rizo Ramić).“ – piše Dragomir Gajević.

Bliskost sa Crnom Gorom s druge strane je neupitna. Svoj zavičaj Tin određuje kao kraj „bogat historijom, a pogotovo nejasnoćama historije“.

Kao da je Crnu Goru opisivao.... „Planino, tvoj sam i tvojega neba“, na drugom mjestu usklikuje pjesnik. Neobično je bliska atmosfera Tinovog zavičaja sa pojedinim djelovima Crne Gore, pretežno onim iz kojeg potiču njegovi iskreni prijatelji. Da li je po srijedi slična senzibilnost ili karakteristike takozvanog dinarskog mentaliteta, manje je bitno pri činjenici da je Tin uvijek

izazivao određeno divljenje posvećenika poezije u Crnoj Gori.

Nikšić, nesuđeni Tinov grad, u doba objavljivanja „Auta na korzu“ bio je sami centar kulturnog života Crnogoraca, prije svega zahvaljujući agilnosti tamošnjih intelektualaca, urednika, štampara... U katalogu objavljenih izdanja Knjižare „Braće Kavaja“ među i danas zanimljivim publikacijama je i Krležina knjiga pjesama.

***

Izlaženje „Slobodne misli“, pod čijim je potpisom i objavljena Tinova knjiga značajno je unaprijedilo kulturni život ne samo u Nikšiću i Crnoj Gori, nego i šire. Mnoštvo saradnika sa izuzetnom intelektualnom reputacijom, i publikovanje brojnih domaćih i inostranih knjiga bilo je pravo bogatstvo tadašnjeg Nikšića.

Časopis „Slobodna misao“ je imao rubrike: Politički dnevnik, Književni život i književni pregled, Borba za kulturnu i socijalnu obnovu, Crna Gora u pričama i anegdotama i dr. Stojan Cerović, ugledni intelektualac, na neki način bio je ne samo promoter, nego i zaštitnik mlade crnogorske književne scene, koja se surovo borila sa epskom sviješću i nipodaštavanjem crnogorskog književnog i uopšte kulturnog i nacionalnog izraza.

Nakon zabrane izlaženja „Razvršja“, mladi crnogorski pisci nastoje da potraže novi časopis koji će afirmisati njihov rad, pa dolaze prirodno - u Nikšić, kod Stojana Cerovića. Iz njegove štamparije uskoro izlaze „Valjci“, gdje se opet neizostavno pojavljuje Tin Ujević. Uglavnom, u „Razvršju“ objavljuju Milovan Đilas, Janko Đonović, Stefan Mitrović, Đuza Radović, Nikola Lopičić, Risto Ratković. Na likovnim pregledima sarađuje Mirko Kujačić. U „Valjcima“ se opet pojavljuje Tin Ujević, zatim i sam Stojan Cerović, Sait Orahovac...

„Crna Gora nije imala, niti joj je u međuratnom periodu bilo dozvoljeno da osnuje ni jednu višu školu, ili univerzitetsku jedinicu, ni jedan institut ili naučnu ustanovu.„ – piše Rajko Cerović. Takođe ističe: „Nestankom viševjekovne crnogorske države 1918. godine nastupa potpuna provincijalizacija Crne Gore, praćena preimenovanjem svih njenih prosvjetno-kulturnih institucija, ili znatno češće njihovim gašenjem.“ Te procese prate i obavezne materijalne teškoće, plansko raseljavanje crnogorske inteligencije i sl.

Profesor Stojan Cerović imao je znanje i vještinu da okupi stvaraoce koji afirmišu posebnost crnogorskog izraza i koji su tada veoma aktivno učestvovali u kreiranju kulturnog ambijenta i strategije otpora režimu koji je gušio ne samo pojedinačne glasove nego i čitave kulturne ideje i projekte. Režimska cenzura pomno je pratila sve one časopise koji su stvarani u cilju promovisanja kulture Crnogoraca, a u kojima je Tin agilan saučesnik.

Iz takvog miljea nastaje takozvana socijalna literatura koja objavljuje raskid sa matricama prošlosti. Književnici poput Mirka Banjevića, Janka Đonovića, Milovana Đilasa, Rista Ratkovića i drugih predstavljaju „rodonačelnike modernog crnogorskog književnog izraza“. Međuratna crnogorska književnost vjesnik je emancipacije crnogorskog literarnog, pa ako hoćete dijelom i intelektualnog i nacionalnog iskustva. Uz to, ta scena je okupljala ne samo darovite pjesnike i tvorce prvih romana, nego jednako i talentovane kritičare, istoričare književnosti, teoretičare. Oni su očuvali vrela crnogorskog jezičkog i književnog mikrokosmosa i pokušali ga učiniti univerzalnim. Oni su uspjeli od provincijalnosti sačuvati crnogorski jezički izraz. Socijalna literatura ipak predstavlja skup zanimljivih književnih individualnosti, donosi raskid sa tradicijom, ili kako bi rekao Rajko

Cerović – „silazak sa mitskih heroičkih visina na tlo grube, ne samo socijalne stvarnosti koju su na vlastitoj koži surovo iskušavali.“

Svi ti pisci (interesantno je da je većina tih autora objavila tekstove o Tinu) u manjoj ili većoj mjeri posvećeni su i zavičajnom i univerzalnom. Otuda možda i razumijevanje Tinove pjesničke osobenosti. Crnogorci su, u onom eliotovskom ali i svakom drugom smislu morali (iznova) osvojiti svoju tradiciju.

Značajna je uloga časopisa i njihova kulturna misija posebno u periodu šestojanuarske diktature koja je zabranjivala slobodu i duh Drugoga, naravno i afirmisanje crnogorskog identiteta. U toj periodici dogodila se ipak promocija takozvane nove književne Crne Gore. Nećemo smatrati pukim slučajem što se Tin pojavljuje upravo u onim časopisima koje pokreću i uređuju predstavnici takozvanog pokreta socijalne literature - odreda književne figure koje će u narednom periodu biti veoma značajne u profilisanju crnogorske književne scene.

U tim se časopisima, vrijedi napomenuti, ne pojavljuju samo tumačenja opusa Tina Ujevića, nego i drugih hrvatskih pjesnika – piše se o Vladimiru Vidriću, Dobriši Cesariću, Miroslavu Krleži, Augustu Cesarecu, Dragutinu Tadijanoviću... Isto tako, prostor se posvećuje književnim i kulturnim revijama u Zagrebu.

***

Veoma je raznovrsno interesovanje crnogorskih autora za književno djelo Tina Ujevića. Eto, i u ovoj knjizi, u odjeljku izbor tekstova crnogorskih autora o Tinu, prvi tekst datira još iz 1929. godine, dakle prije objavljivanja „Auta na korzu“, a posljednji iz 2006. godine. Očito da su trajne veze Tina Ujevića i Crne Gore.

Radovi koje su crnogorski stvaraoci objavljivali o književnim djelima Tina Ujevića, posebno oni objavljeni 30-ih godina prošlog vijeka, imaju vrijednost i stoga što, kako to ističe i Gajević: „Naša književna kritika dvadesetih godina nije studioznije proučavala pojedine vidove duhovnog života Tina Ujevića“. Tadašnja kritika se, rekosmo, više bavila ličnošću i ostala umnogome nedorečena.

Kao što je raznoliko bilo Tinovo djelo, tako su raznoliki bili i pristupi njemu - od ozbiljnih studioznih istraživanja i kvalitetnih kritika do senzacionalističkih novinskih tekstova, anegdotskih prikaza... Takva je onda morala biti i ova knjiga, u onom dijelu koji donosi tekstove koji se bave Tinom, kao fenomenom.

Treba, naravno, uzeti u obzir i vrijeme u kome su oni nastajali, kao i različite društvene i kulturne okolnosti. O Tinu su, uglavnom, pisali najznačajniji crnogorski pisci svoga vremena. Takođe treba dodati da crnogorska književna kritika nije, posebno u Tinovo vrijeme, bila dovoljno razvijena, i korišćena je ne baš složena kritička aparatura, pa je utoliko interesovanje koje je Tin izazivao možda i zanimljivije. Valorizacija Tinovog opusa kreće se tako od anegdotskog pristupa, biografskog do socio-kulturološkog, pa i soc-realističkog, komparativnog i dr. I ova knjiga se tako dotiče mnogih kulturoloških i sociološkihfaktora.

Dakle, knjiga „Tin Ujević i Crna Gora“ donosi prilično heterogen materijal. Naravno da ima i ideološki prilično opterećenih tekstova. Pojedini kritički osvrti crnogorskih autora o Tinovoj poeziji na tragu su tadašnjih kritičkih misli, ali su nerijetko i refleksije tih vremena. Tinova prisutnost u tadašnjoj crnogorskoj periodici svjedoči o čvrstoj, plodnoj i kontinuiranoj saradnji. To je bilo razdoblje kada je crnogorska literatura, ali i kultura

uopšte, pokušala da pronađe sebe, da se trajno ne izgubi. Tinove književne portrete ispisuju upravo najznačajniji među pripadnicima generacije crnogorskih pisaca posvećene socijalnoj literaturi. Riječ je o generaciji koja je bila spona između tradicionalizma i kasnijeg modernog izraza.

Tinov slobodni duh očito je imao mjesto među stranicama njihovog nikad ispisanog manifesta. Nema sumnje da je Tin na njih uticao, kao pjesnik novoga, kao jezički rizničar, kao elitni poetski glas.

S druge strane, „Oslobađajući u sebi i za sebe jezik sopstvenog naroda – crnogorski međuratni pisci su zaorali novu brazdu u ukupnom književnom nasljeđu vlastite nacionalne literature, ali istovremeno širom otvarali vrata kasnijim poslijeratnim modernim strujanjima i rezultatima...“ – izričit je Rajko Cerović u tekstu „Tvorci moderne“.

Zemlja koja je stipendirala darovitog pjesnika izgubila je svoje ime u troimenoj diktatorskoj monarhiji. Ali, tridesete godine proteklog stoljeća su godine bunta i obnove samosvijesti Crnogoraca, time i crnogorske kulture. Takozvana socijalna literatura sa svojim izrazitim predstavnicima bila je, pogotovo za ono vrijeme, vrlo solidno organizovana, imala je svoje tribine, izdavače i časopise. Tin Ujević je bio na istim tim kodovima, svoje crnogorske kolege pomagao je pokojim prilogom – najviše u „Slobodnoj misli“, koja ga kao pojavu glorifikuje, ali i u drugim publikacijama, poput „Granita“ ili „Razvršja“, u podgoričkoj „Zeti“ objavljuje redovno.

Ova knjiga je i svjedočanstvo i o Crnoj Gori jednog doba.

***

U crnogorskim časopisima Tin se iskazivao višestruko, prvenstveno kao pjesnik, no, takođe, i kao vrstan

esejista i polemičar! I, što je, takođe bitno, Tin je veoma prisutan u Crnoj Gori u raznim razdobljima svog života i stvaralaštva – od književnih početaka, boravka u Parizu, svakojakih odisejstava, burnog beogradskog i nešto mirnijeg sarajevskog razdoblja, pa čak i u posljednjim godinama, praktično sve do smrti.

Kad gotovo niko Tina nije htio, Crna Gora je bila otvorena prema njegovom djelu. Decenije pouzdano svjedoče, a čak i nakon smrti, bilježi se: „Povodom izlaska pjesničke zbirke „Izabrane pjesme“ Tina Ujevića, objavljena je samo jedna kritika, i to u titogradskom listu „Pobjeda“ (Gajević).

Nekad je crnogorska kritika bila suviše oficijelna i kruta prema opusu autora „Auta na korzu“. Nekada su glorifikacije prevladavale. Ali, zanimanje za Tinov književni svijet je zacijelo neprolazno.

Mnogi su se bavili Tinovom ličnošću, njegovom boemijom, kompleksima i strahovima i otud pokušavali da proniknu u njegovu poetiku. Ali, malo ko od njih je obratio pažnju na to da mnoštvo ima iste te osobine, ali da je taj dar jedinstven. Svakako da njegove najbolje stihove nećemo moći objasniti osvrćući se samo na njegovu osobnost.

„Približite se ljudi mojoj samoći, pa onda da govorimo! – ili, bolje, nemojte, jer me strah da se opet nećemo razumjeti.“ – poručivao je!

Njegova jezička riznica je rijetko bogata, poznavanje jezika i erudicija za pjesnika tog i ovog vremena – vrijedna je svakog respekta. U njegovoj usamljenosti i neobičnosti ne leži samo neprihvatanje regula okoline, već i težnja za znanjem, za definisanjem stvari i pojava što podrazumijeva određena odricanja. Druga je stvar što je Tin otišao u krajnost. Njega još uvijek smatraju samo, ili prvenstveno, „boemom“, iako bismo, kako to

sjajno Pavletić objašnjava: „među tadašnjim njegovim kolegama književnicima jedva našli duh jednako prožet voljom za rad i obuzet smislom za red i odgovornost spram pisane, poetske riječi, kakav bijaše Tin Ujević“. Tin je bio prilično strog kritičar, oprezan prema novotarijama i eksperimentima i poznavao je suštinu literature kao malo koji književnik njegovog vremena. Uz to, on je u brojnim tekstovima nudio objašnjenja svoje poetike, utemeljena i maštovita, što je težak čin za onog koji se bavi sobom. Tin je sam dao dobra uputstva za odgonetanje njegove pjesničke kosmogonije. Njegovi stihovi počesto zahtijevaju fusnote, a one se nalaze u autobiografskim spisima, pismima, polemičkim, kritičkim i drugim tekstovima.

Malo ko je od tumača uspio da pronikne u samo biće njegove poezije. Otuda bismo možda rekli da je najbolji tumač njegove poezije – sam Tin Ujević. Opsjednutost sobom je podrazumijevajuća. On je pisao Pismo sebi, slično Vitmenu koji je stvarao „Pjesmu o sebi“. On jest pjesnik samoće, ali koja to poezija nije nastala iz samoće?

„Čovječe, budi sam“, njegova je parola. „U samoći sam dozreo“, pjeva u naslovu „Panika samoće“. Usamljen je Tin, „pod zatvorenom plaveti / pred zamračenom pučinom“. No, vjeruje, „Dobro je za čovjeka da bude sam“ („Celibat beskućnika“).

(Auto)ironični Tin, učen pjesnik, izuzetno bogatog rječnika, sa neviđenom duhovnom dramom uvijek je u akciji. „...Na dan kada umrem ostvarit će se naglo sve što nije moglo za mojega života; zavladat će čista ljubav, bratstvo ljudi i apsolutna pravda. Zbog te blagoslovljene ere čovječanstva ja sam već na vrijeme kušao da ubijem samoga sebe. A što bih jedino potomcima htio namrijeti u baštinu – bila bi: VEDRINA. Kristalna kocka vedrine.„ – nije preskromno ispisan maltene testamentarni „Proslov pred čitanjem“.

***

Traje veličanstveni Tinov jezik koji umnogome nije odnjegovan kasnijom poezijom.

„Ranjenu pjesmu sutonskoga sjaja
povjerih moru muzikalna bola;
i talas vidje da, čim ubih zmaja,
ja volim nebo i spas alkohola.“

Njegova tajanstva i čežnje i danas su i te kako aktu-elni. „Suza virtuoza“ je satkana od „sladogorkog“ iskustva. Svu tugu njegovog trajanja, začudo, prati i određeni vitalizam. On označava jadikovku kao svakidašnju temu, ali istovremeno iskazuje se kao pjesnik ogromne životne energije, pa će, usred patnje, saopštiti: „A ja bih htio juriti u život“, ili: „I zavoljeh taj beskonačni život“. On jeste čovjek suludih životnih postupaka, ali je i umjetnik mudrosti. On je taj koji se olako povodi za emocijama, ali i ratio vlada njegovim stvaralačkim bićem.

Opet čuđenje, opet apsurd... Evo boema koji afirmiše rad: „Treba raditi za volju rada, za nehotični rezultat koji će se iz toga roditi“.

Kao da je neko drugi o stvarnom će svijetu: „Pjesnik je dirnut vidljivim svijetom; ta je ganutost sve što je natprirodno (...) Pjesnik treba da zna da stvarni svijet postoji, on treba i da priznaje taj stvarni svijet, zemaljski svijet, makar ne priznavao njegove okove...“ („Izvori, bit i kraj poezije“).

Čovjek koji je bio istinski erudita, koji je znao za Hamsuna i Bodlera, Špenglera i Prusta, Helderlina i Dostojevskog, Remboa i Stendala, naravno da je znao i za „djevičansku misao Petra Njegoša“. Raznovrsnih interesovanja i zadivljujućih znanja, poznavalac razlčitih religija i filozofija, Ujević, recimo, zna i da: „Pedeset

godina od postanka već se bogumilstvo pojavljuje u Duklji (kasnija Crna Gora, Kotor, krajevi Hercegovine i Arbanaške). („Komentari bogumilstvu“).

U „Oporuci pjesnicima“ doziva „Gusle suverene!...“, a pjesmi „Poglavlja mojega života“ ispisuje:

„...modro me oko svijeta opčinilo,
i otkrio sam kao gusle More,
to znači jecaj dječji,
i ljubav za more, gore, zore.“

Nekad ga snađe osjećaj autentičnosti, a nekad je svjestan one malarmeovoske ideje o ispisivanju jedne te iste pjesme. „Ja ne kradem no ja živim / svih pjesnika stare sne“. Eto smisla misije modernog pjesništva. Eto bratstva pjesništva svih doba.

Vlatko Pavletić u tekstu „Kaos na pragu idealnoga“ znalački objašnjava Tinovu književnu misiju: „Doživljavajući sudbinu „lišća, što ga vir vije„ u teškim prilikama, u sredini, koja ne podnosi nikakvu praktički beskorisnu opsesiju, pa bila ona i poetska, koja mrzi i osuđuje sve, što ne razumije, sve što odudara od nje i njenih siromašnih predočaba, daleko i od užeg intimnijeg društva, koje nije nestalno i zlobno kao kavansko, prevrćući iz dana u dan folijante patnje u knjizi života i hlepeći to usrdnije za sadržajem stranica u knjigama ljepote i mudrosti, Ujević je ustrajnošću i intenzivnošću samotničke uobrazilje gradio svijet od krvi i od simbola, od života i od literature, od sebe i opet, od – sebe!“

Nije li i danas pozicija pjesnika manje više identična ovoj? Nijesu li ovo obrisi pjesnikovog suštinskog trajanja na svijetu? Na kraju, ne govori li ovo o aktuelnosti, ne samo Tina Ujevića, nego i ovakvog pogleda na samu poeziju i njenu funkciju?

***

Dakle, ova knjiga pokazuje Tina ne samo kao vrhunskog pjesnika, već i kao odličnog kritičara, polemičara, proznog pisca... S druge strane, nažalost, neravnomjernog su kvaliteta i Tinovi tekstovi. (Neujdnačenog su kvaliteta i tekstovi njegovih tumača.)

I ovdje se reflektuje nedostatak zaokružene poetike: vlada jedinstveni pjesnički osjećaj, ni sa čim uporediv. I pored toga što je poznavao, ili se mjestimično oslanjao, na poetike velikih pjesnika svoga i prethodnih vremena, nije se predao regulama bilo kog poetskog sistema. Njegovao je, nejednako uspješno, potpunu slobodu iskaza. Pa „Pjesnici su ljubavnici samo“, reći će.

Kao takav, bio je i ostao aktuelan. Recimo, mnoge misli iz zaboravljenog „Nedjela maloljetnika“ iz 1930. mogu i danas služiti kao unaprijed viđeni pregledi dijela, ma koje, književne scene. I danas je stepen identifikacije s njegovim senzibilitetom i te kako moguć.

On je zagonetni pjesnik osame, čije djelo nije baš pristupačno, ali jeste popularno. Opet rijetkost.

Njegova uzaludna misija je jasna:

„Jer meni treba moćna riječ,
jer meni treba odgovor,
i ljubav, ili sveta smrt.“

Sa lakoćom je Tin spajao lično i opšte, oni su u istom ritmu. Njegova unutrašnja drama morala je biti opšta. Svuda je kući, svuda tuđinac! I pored te nekad nerealne pjesničke zanesenosti, prvenstveno tjeskobom i osjećajem samoće objašnjava se njegov poetski put. I sam se, moglo bi se reći, uhvatio u zamku određenih predstava o pjesniku. Ne čudi, ako je u središte skandala došao neko ko je bio sklon samoći!? No, jasno je da se Tinovo

djelo ne može objasniti njegovim životom. Ipak, mnoge su šifre za odgonetanje poetskog kosmosa smještene u njegovim uzaludnim lutanjima i beznadežnim traganjima za sobom, za domom... Brojni simboli stanuju u Tinovoj poeziji. Stari je sanjar znao da će biti pjevača dok ima svijeta; nikad nije odustao od čeznuća za idilama. Priroda, suncokreti, cvrčci. Kod njega prevladava klasični i zamalo zaboravljeni osjećaj prema Lijepom.

Zavičaj i Djetinjstvo možemo smatrati posebnim amblemima koji ga obilježavaju. Vezanost za zavičaj ogleda se npr. u sljedećoj rečenici „Čovjek je kao biljka, i otkineš li ga od rodne grude, vene“. I na samrti će izraziti želju da ode u Vrgorac. A u pjesmi „Put u planini“, posvećenoj „Zagori, Dinari majci“ odlazi u „bezdane praznine“ i zaključuje „Bježim u tebe, vraćam se u maglu / u grob - u te.“ Krug se zatvara, lutalački ciklus mora okončati u zavičaju. Kud god se ide, u zavičaj se mora stići. Bez obzira na sva odisejstva koja je odabrao ili na koja je bio primoran. „...u grob - u te.“

Iako nije često obilazio mjesta djetinjstva, Tinova je poezija često smještena u sjećanjima, među onim malenim mjestima u srcu. Bezdomni pjesnik rođen je, opet paradoksalno, u kuli, ne Jejtsovoj, ali „prepukloj od groma i starinskoj“.

I Pavletić smatra da je „Ujevićevo korijenje u djetinjstvu nesumnjivo predodredilo čitav njegov budući emocionalno-misaoni rast.“ Sam će Tin: „rano me obuzeo osjećaj samoće, patnje i sažaljenja“. Prisutan je neprestani sukob sa spoljašnjim svijetom. Progovara beskućnik: „Nikad u domu, nikad s adresom, ni u svojoj kući“ („Selidbe“). Beskućništvo je kod Tina egzistencijalni a ne socijalni motiv –ispravno misli Pavletić.

Nakon svega, svakako da je neuhvatljivo Tinovo pismo, ma koliko različiti bili metodološki prilazi njegovom djelu.

***

U razjašnjavanje uticaja zavičaja i djetinjstva na Tinovu poeziju uključuje se i Vujadin Jokić. „Iskonska seljačka gorostasnost dalmatinskog krša, očinska strogost duha, koja se i te kako manifestovala i kod pjesnika, jer je i on sebe najstrožije sudio, blagoća, živost i preosjetljivost ostrvskog žitelja i, na kraju, čudačka nastranost u pojedinim radnjama. To su njegove nasljedne osobine, koje će ponijeti sa sobom iz zavičaja i nositi tokom čitavog života“ – piše Jokić, govoreći da se njegov poetski duh formirao u djetinjstvu.

A Tin? On piše: “Mi! Mi nismo imali djetinjstva“ – „Treba se vratiti u godine djetinjstva i vidjeti za šta su i vidjeti zašto su nas one predisponirale.“ Jokić je pažnju zapravo potrošio na tumačenje fenomena genijalnosti. On tvrdi da je u Ujeviću „iskonski usađena pjesma“. Ipak, njegov pristup nije književno-teorijski, budući da se on bavio prevashodno Tinovom osobenom ličnošću, socijalnim kontekstom, bio-psihološkim karakteristikama i sl. Ali svakako da je vrijedan poštovanja Jokićev trud i posvećenost Tinovom djelu. On je očito bio opsjednut njegovom literarnom figurom i njegova tumačenja su od velike koristi za istraživački rad. U „Genezi stvaralaštva Tina Ujevića“ naglašava se vizuelni i melodični kontekst u imaginativnim predstavama velikog pjesnika. On zaključuje da Tin nije samo pjesnički živio u povijesti, nego i filozofski.

Mnogovrsni su crnogorski pristupi velikom djelu Tina Ujevića. A ko su bili Tinovi crnogorski prijatelji? Kakve su bile njihove sudbine, zanimljivo je upoznati se s njima (pogledati: Biografije i Hronologiju odnosa). Kroz te teške i nevjerovatne životne staze naziru se koraci nepredvidljivog Tina.

***

Otklonimo onda sliku o Tinu kao samo o neurednom boemu, ridikulu, pozeru i pjesniku iz anegdota. Višeslojna je njegova ličnost, i čini se još nedovoljno istražena.

Poetika Tina Ujevića? Teško je razaznati ko je sve uticao na pjesnika. Obično se u prvom redu pominju Dante i Petrarka. „Od ostalih pjesnika koji su, manje ili više, uticali na Ujevićevo pjesničko djelo, savremena kritika pominje više imena od srednjevjekovnih trubadura do modernih romantičara, simbolista, ekspresionista, dadaista, unamunista, futurista, nadrealista, itd, kao što su Vijon, Marulić, Po, Hajne, Nerval, Bodler, Rembo, Malarme, Verlen, Niče, Rilke , Matoš, Verharen, Apoliner, Vitman, Valeri i Breton.“ (D.Gajević).

Njegovo djelo jeste neuhvatljivo, u dobroj mjeri nezavisno od uticaja i lektire. Njegova pjesnička vještina je gotovo autentična. Stanište njegove poezije jeste i mistika i hermetika, a on ostaje kult sam po sebi. Mediteranac, poliglot, mistik, eklektik... I prije svega možda lirik. I pjesnik jezika, njegovog otkrića. Ne samo sebar i rab, ne discipulus, nego maestro. Pjesnik demona i životnosti, erosa i tanatosa, grijeha i dobra, ideala i skarednosti. Učen i samouk. Pjesnik bola i zadovoljstva. Bez zavičaja. Istočnjačke mudrosti i zapadnjačkih habitusa. Boem koji dane provodi u biblioteci. Duhovnik koji stanuje među profanima. Pjesnik vječitog među trivijalnostima. Pjesnik tlapnji i žrtva stvarnosti. Pjesnik sna u surovom svakodnevlju. Pjesnik zanosa i rezignacije. Optimizma i očaja. Vjere i odustajanja. Čulni pjesnik bez čulnog ostvarenja. Mistik bez iskustva. Pilac, a ne pijanac, Pjesnik, a ne onaj koji piše stihove. Ushićen i razočaran. Onaj koji brine svjetski bol, a ne i patnju svojih najbližih. Romantik bez dana romantike. Knjigoljubac bez vlastite biblioteke. Smiren i uznemiren. Star na početku, na kraju mlad. Pjesnik čežnje bez čežnje. Svjež i umoran. Altruista i egoista. Svačiji i ničiji. „obnoviti se ili umrijeti“. Onaj koji mijenja dan za noć, život za smrt. Onaj koji meditira i profaniše se. Pjesnik bez kuće sa rafiniranim osjećajem za sudbinu čovječanstva. Idol koji je prezirao uzore. Ljubavnik bez žene. Pjesnik slave koju nikad nije osjetio. Kozer sa tremom. Ideolog bez ideologije. Pjesnik koji je vodio brigu o drugima, ne i o sebi. Nasljednik bez imanja. Ontolog bez kuće.

Na kraju, ipak, prorok sopstvene besmrtnosti.

To je Tin. Veliki Tin!

***

Ovu knjigu autor, između ostalog, smatra i, kako bi Tin rekao, „Ispitom savjesti“ crnogorske kulture. Crna Gora je, bar dijelom, saučestvovala u duhovnoj drami neponovljivog hrvatskog pjesnika. Na brojnim adresama njegovog drumovanja, Crna Gora je jedna od neprolaznih tačaka. Kroz Tinovo drumovanje prošla su mnoga njegova crnogorska sabraća, a kult njegove poezije još stanuje među crnogorskim posvećenicima literature. Tragajući za „pobratimstvom lica u svemiru“ Tin je susreo mnoge Crnogorce („A oko mene ljudi svi zemljaci“).

Nadam se da će ovaj pristup doprinijeti daljem istraživanju djela ovog velikana hrvatske književnosti. Svakako je za jednu kulturu kakva je crnogorska, čast prikazati odnose koje je jedan značajan pjesnik južnoslovenskog prostora gradio s njom.

A Tin? On bi sa „buntovna krsta“ vjerovatno uzviknuo „ Sve su ovo prazni jauci iz knjiga!“

Tin Ujević

AUTO NA KORZU

reprint

POLIHIMNIJA

I

Ko li će od nas reći kroz sirime
talas života, buran, što himnodija?
Ko li će od nas žene serafime
da pjeva, i da ljubav psalmodija?

Ko li će dahnut dušu u sestine,
dati sirventi krepost radija?
Ko li će sliti u nove kvartine
madrigal čežnje, plam Saadija?

Gdje ćemo naći pjesničke zlatare,
gdje ćemo naći raj (in folio)?
Gdje ćemo naći u taj raj vratare,
i suze što ih alem prolio?

Ko li će dati pečat – ko florinu –
suhomu zlatu naših vizija?
pružiti kupu našem jačem vinu
prosutom nad vijek hipokrizija?

Ko li će reći vješti trud muziva
i posvećeni znak drvoreza?
pokazat gdje se u brokate šiva
krik duša naših, jauk poreza?

Ko li će od nas da s oltara skine
bogate slike? i odgoneta
oluk ožive, tajnu traverzine,
mrak naše gospe i marioneta?

Ko li će đulep i hipokras liti
u kovne lonce, remek pehare?

Ko li će vijence nad naš uzdah viti
i, drijemne, leći nas u behare?

Ko će da složi u najljepše metre
jasmin i čežnju rosnih sjenica?
Ko li će unijet oluje i vjetre
u red kancona, sklad rečenica?

Ko bi da dune muzikalni vihor
u orgulje i pjanost mješina?
Ko li će vratit heroički ihor
mrtvomu cvijetu naših lešina?

Ko li će od nas reći zrik cikada
i ishitriti cilik kovine?
izvikat dušu ljubavnoga jada
svih patnja što su još Polovine?

Ko li će slavit velike agape,
i, ako ikad, srećne epinicije?
Ko će ovjenčat šešire i kape
ružom i snom u vedre auspicije?

Ko će da pjeva bure i samune,
jazove svijeta kud sam ronio,
vatru i žagor naše mlade bune
i tvoju žarku dušu, polifonijo!

Ko li će reći rondelskim baletom
sazvježđa zvuka, mjesec i vragolije,
obesmrtiti zlom i sainetom
lijepe balkone, dah magnolije?

Ko će da slavi čvrsti otpor kuća
i izrezano drvo sedija?

a, usred šuma, igru drva, pruća
i tešku čamu sveštenih acedija?

Ko će da kaže let s aerodroma
povrh tornjeva ludih zvonjava,
i borbu ljudi protiv munje groma,
i znoj nas usred plijesni ponjava?

Ko će da kaže nad sramotom hidre
duboku našu svu potresenost?
Ko će da pjeva tromosti Klepsidre
i našu ljubav, grč, zanesenost?

Ko li će reći polomljene lance,
ko li će naći dušu Stvorenu?
Ko li će vesti tance i romance
što tresu biće u svom korijenu?

Ko li će reći breme naše kripte
i mučeništvo kišnih žitija?
i okruniti sindžir i Egipte
vijencima slave, rugom litija?

Ko će da kaže, rasut kao čađu
nad stoljećima, strah Milenija
i našu želju, uvijek mlađu, slađu
pod strelicama cijenih Ksenija?

– Još jednom da nam Ljubav aleluja
riječ o cvasti duha i o cvatu tijela;
još jednom da se uzdah zaleluja
raširenim krilom dobrog Arijela.

II

Brak zaljubljenika treba predstaviti brakom dviju komplementarnih boja. Pokušao sam da sa crvenim i zelenim izrazim strahovitu strast ljudi.

V.v.G.

Pod zlatnim ključem u skupom okviru
srce sam dao na dar Amoru;
sa filigranom na kićenom kviru,
krvavom suzom na mom tamoru.

Na bastionu vječni dažd romori,
i voda teče u vječan tin-tin.
Kladivac srca na šetnju me goni,
ja ištem sebe, zabludjeli sin.

Hoće li doći Agnes sa sokolom
da joj na šarca pružim plavi laj?
„Presit satena sa visinom holom
kroz plač sirote ja veličam raj.

Hoćeš li doći za sreću đulara
kroz varku oka, bljesak alegorija
da, kao Hristos nad kasom ulara,
proneseš bodru trubu borija?

Hoćeš li proći po pustoj komarci,
zelena i crvena, Ti, kabanice,
prije nego prah mi u kamenoj arci
zgasne za sunce i zar danice?“

III

Trak sunca na mističnom rozasu!
Moje žedne usne evo đulep piju.
Bleje jaganjci! A goveda pasu;
u daljini oči Egbatane zriju:

vratit će se možda naše teške riječi
jeka, vradžbinama, iz nekih dolina.
Urvina će spasti što nam grudi gnječi,
čuti ćemo opet cilik violina.

Zaleđene negdje slovke u uzduhu
opet će da svrate u naše samoće;
ali one žene u svečanom ruhu,
više neće doći.
Ili možda hoće?

Pjesma se nastavlja i svršava s odama u čast Dionizija i Marsije. Čovjek da bude Bog! Himne Erosu i Ramin pjesmotvor, gizda sa krajnjeg Istoka, i mnoge druge lijepe, čudnovate pjesme i arije osvijetljene bengalskim vatrama, zaglušene nastrojenim dobošanjima, gimnastikom šarenih pelivana, plesom derviša oko ognja, nalijevo fenjerskim očijukanjem automobila, dok drugi stručnjaci gutaju vatru i zabadaju mačeve u bijele neuzbudljive grudi.

Teški sukobi sa tri Sile bivaju,
purpurni se eteri razlivaju
nad grudi što dobro sakrivaju
pokolje što se zbivaju,
požare što umivaju...

Ja slušam, sam bez jedinstva
u grču polimetrija,
Grčku sa tri jedinstva,
Kinu sa sedam simetrija.

IV

Djevojko iz moga kvarta koju sam gledao kako
stopama košute tijesnom pobožnom ulicom hrli,
meni je naraslo srce, jer sam se smatrao Mako,
tebi je bolest dala Osmijeh, već neumrli.

Da te vajarstvo spasi, il strofa, Ines de Luna,
o za ta skladna ramena, o za te obraze roza!
Kad budem motrio Goje, na žaru ponovnih buna,
srvat će i pjesmu moju, i tebe, Tuberkuloza.

Odista, takav sam noćnik što tragiku svijeta pije,
Ali za kupom ja prečesto gledah i bez dvije suze
gdje se u ponor mnogi meteor ruši i vije;
tako ću žaliti možda dvije naše pokojne Muze.

Neće sa raspetih platna Naša Tuga da bljesne,
stare su slike čitanke, s malo jeze i groze;
bolest je beskrajno lijepa; daljine koje Vas tijesne
lome mi srce, od gvožđa, prstima vječite Proze.

UZVIŠENJE

I

Ne gledati više u zjenice dana,
ne kazati lica tuge u mjesečini!
Izvan vlažna groba, od sto ljutih rana,
ne izađoh više, ili mi se čini.

Neoprano lice, kosa raskuštrana,
dugi zvjerski nokti, hrip što grudi kini
neće reći dušu plača razderana
koliko sam mrtav u pljesnoj dubini.

Pomiluj me, podragaj me, dobra Smrti!
Svi mi ljudi svijeta učiniše krivo,
a ja pak na kugli što se skladno vrti

prostio sam svima (ljubim ja sve živo)
te se samo pitam, da li ne sagriješih
kad se na vid cvijeća nevino nasmiješih.

II

Blagoslov moga bola, evo, tu je.
Konačno suza jest uzveličana.
Vjetrovi hladni kroz kapute uje,
od teške studi prelama se grana.

Pozivam mnoga lica izbrisana
i mnoge žene nježne ko slavuje.
Čulna ljepota duhom obasjana
izliva na grud mirisave struje.

Slava vam budi, krte kćeri Eve,
za svu tegobu i jad pustolovni
moja zahvalnost slaže hvalospjeve.

Al nema vijenca za nju, sličnu dovni,
što pronije mrakom tanan profil kovni
i uzvinu se uvis krilom ševe.

III

Nisam li krivac smrti svetih lica,
da li ne bijah surov protiv nježnih?
Sjećam se naših mladih mučenica
srdaca toplih, ali grudi snježnih.

Umriješe duše lednom smrti ptica
kroz golih drva tugu, neizbježnih.
Čemer vremena i kletva posmica
oganj srdaca, sreću nedosežnih.

Ljubavi kojim nema uskrsnuća.
– – – Planuše ploti u Krijes Idealu,
a sada dršće kao čemer pruća

sve što u vrelu bića kliče hvalu,
sve što vapije probuđenja vruća,
što sni bolesnik, smanjen, u kloralu.

IV

Znate li, znate, kad se čudo desi?
Iz vilina carstva neke zore siđe
ona, kojoj nema ravne na nebesi,
te je iz daleka moje oko viđe,

te je iz blizine moje oko viđe.
. . . . . .
Bijela ruka hljebac otkupljenja mijesi,
a na cvjetnu usnu kao leptir priđe
osmijeh što sve kaza o njenoj karesi.

Trebala je sići tako prije groba
da je smotre žedne oči, da je vide,
i da padne mržnja, i da svisne zloba,

a usta nju taje; a lica se stide
što je dočekasmo još u pozno doba,
kada crnom zemljom božji Sin ne ide.

V

Pristupa, evo, slazi Uzvišenje!
Ropske će ruke biti razriješene,
i past će s oka sudbonosne mrene,
a zapjevat će drveće i stijenje.

Kada nam sašlo pjano Uznesenje,
omami usta žarom bijele pjene.
Možda će slovka idealne žene
da makne dveri u Bogojavljenje.

– – – Tako je prosnih Marka čamotinjom
gdje s konja kune crnu kob (zločinku);
smišlja, jezdeći hridi i gloginjom,

da nekom rđi skine svetu krinku,
da hulju ljudski lupim demeskinjom,
ili da ljubi lijepu Morozinku.

ROBOVANJE

Spono vasione! Vječnosti sindžira!
Uzaludne čežnje vezem u spirale.
Dokle dažd rominja, ja iz sobe male
slušam kako na ulici vjetar svira.

Prošao sam svijetom. Sad sam opet tu.
Sô vlastitih suza žvatam u zlom hljebu.
I sjećam se da sam na dalekom nebu
gledo kako, redom, jasne zvijezde mru.

No sad olujina što me nije takla
sipa teška zrna, lije ko iz kabla,
moči i zeleni zaprašena stabla,
zvoni ritmom bune na odjeku stakla.

Ne mogu da slomim taj željezni krug.
No do juče, oho, nisam imo braće.
Ponizna i smjerna svaka patnja znat će,
sad me svaki putnik motri kao drug.

Spokojan sam danas. Ja sam juče psovo.
Sada hoću, svjestan o teškome lancu,
da izbjegnem smrti u hajdučkom klancu
i da s dušom sanja živim svoje Novo.

Ljubav biva tiha. Strast se dočima.
A kad idem putem, ja bih rado znao
da li na susretu, dobar ili zao,
plam poznanstva gori u snim očima.

PROTIV MILOSTI VIJEKA

Lovorovo lišće žene iz Trecenta
nude čulnom rukom; kliču: svijetli maču!
Druge bengalije moga transparenta
licemjernom suzom uzaludno plaču.

Sve bi mirisale taj aromski korijen,
ili da me grle na preranom lijesu;
zašto li sam tako sudbonosno stvoren
da potresi srca tuđe živce tresu?

Duvaju kroza me sile nepoznate
kao vjetar noći koji gasi svijeću.

Ja sam crnom riječi užasnuo sate
i kazao pravdu vodi i drveću.

Na dalekoj zvijezdi žude moje srži.
A sve oči što me proniču iz bliza
znadu da će vlastit požar da me sprži,
da ću planut kao baklja ovog niza.

Ne žalimo ove snage što se troši.
Vitez duha prima mačem žene udar;
a za uzvišenje gordijom raskoši
u dubinu slazi kao crni rudar.

NOSTALGIJA SVJETLOSTI

Danas sam zgnječen veličinom neba.
Bojim se: plavi val će da ponese
slaboću moju u vis što me vreba.

Da l' sunce žeže ili zima trese,
osjećam mračno ilovaču uda,
i uvijek slabe kosti pune truda.

A oko mene ljudi svi zemljaci,
tjelesa žena još od stare gline,
likovi stvari, kocke, kugle, valjci,

a sve su oči pune guste tmine.
Ta patnju svoju, svu, na mesu golu,
što uzaludno ište melem vrela,

dugujem rani, uvriježenu spolu,
što vele: „Srcu ranjenom od strijela".
Kinji me briga: kakva li će ruka,

kakva li će ruka da me spase
od mojih crnih beznadežnih muka?
Ta zar i ljubav nije (ljubav, zna se)

za krotku djecu izmišljena gatka?
Sô suza pijem u plamenoj čaši,
um dere tkivo što ga mašta satka,

a kada desna za zvijezdu se maši
znam da će sunca kojim ne znam ime
prije da me zgrabe u svoje visine

no što ću ikad spustit u nizine
života Suncâ što im na znam ime.

SUZA VIRTUOZA

I

Pjesnik sjenke plače za zelenom granom
što joj cvijeće pokri prašina sa prahom;
svi se snovi bude čeznutljivim dahom,
a sve čežnje, dockan, žarkim olibanom.

Uzdišem za svojim maminim alezanom
što me istavljaše ljudskom gužvom plahom,
dokle uzaludno klicah smrtnim dahom
za već izgubljenom vilom Orijanom.

... Sve su ovo prazni jauci iz knjiga!
Da imadem barem sviralu pod dudom,
pa da sve težina zakašnjelih briga

vrcne u čeznuću, u poletu ludom
gore povrh stidnih nametničkih iga
i da stignem u vis, u slobodu, u dom!

II

Često u bašti pijah okom vasku
nad kojom pršte bijeli vodoskoci.
Ja prema Bogu (vrela su svjedoci)
licem u lice, s lica skidoh masku.

Osudih, odbih svaku tuđu pasku.
Neću da volim što već znahu oci.
A ne plaše me konopci i koci,
dok javljam zoru svijeta, drugu Pasku.

U mojem srcu sviraju viole
pobjedonosne požare slobode;
a čelo blaže mirisne fiole,

ko zelen lista ili žamor vode;
na južnom valu s gusarske iole
usrkah krepke ozone i jode.

III

Čuste li kako melodička jata
kriknu u suton kao bone lire!
Da l' Vam se vinu u bagrene spire
očaj sa loga od skupa brokata?

Znate li čemer starinskih palata
što možda kriju duši eliksire?
labuđe pjesme u zadnje zefire
s crvenom piknjom povrh bijela vrata?

Sniste li zvuke svetog olifanta
i ljubljaste li samet i hermine?
Da l' Vam se usni čudesna infanta

nježna i blaga ispod hermeline?
Da l' na Vas spusti strasna Violanta
iz gorda oka prosjev kornaline?

IV

Moja se čežnja penje serpentinom
u plave vise tajna i sibila.
No odstojanje zanosa i sila
gasi mi suze darovanim krinom.

Ka cvilim s morem ili s klavecinom.
Osjećam kucaj pobratimskih bila.
Nada mnom su se teškim skladom slila:
i noć sa svjetlom i dan svojom tminom.

Gutam nepente, žvatam, sam, nelumbe,
i snatrim često daleke Kambodže.
Altare vijeka ja strovalih tumbe

i obrazinu strgnuh s lica hodže,
pa ipak, dolje, uz starinske tumbe
cjelivah dvorce i mletačke lodže.

V

I tako bijahu u plavome laju
čovjek s dva mača i sa dva idola;
no dugo vrijeme spah u dnevnom gaju,
krvavi junak pored brida gola.

Ranjenu pjesmu sutonskoga sjaja
povjerih moru muzikalna bola;
i talas vidje da, čim ubih zmaja,
ja volim nebo i spas alkohola.

O ženo, s tijelom čudnim kao samet,
ako sam ikad bio menestrelom,
sjeti se da sam žrtvovao pamet.

I da sam samcit u svom letu smjelom,
u tvojoj robi, bez stra senešala,
crnu dostojnost gledo katedrala.

VI

Svirah na harfi, roti i vijeli
u tvoju slavu. Sve zelene jaspe
pred tvoje noge neka ruka saspe,
a tad nek planu bijeli Tintangeli.

– Mene, začeta u zlu, razveseli!
Slomljeno srce htjelo bi da zaspe,
i cijelo biće da se u prah raspe,
da ga ne bude tvoji Gabrijeli.

Što punom kupom med i vino piše,
znadu da lasta pram zlat ti donese
nad moju knjigu i da ne snim više,

hisopska dušo svete Ijoese!
No podno tvoje misaone niše
ja patim ljubav iskapljene smjese.

VII

Nemaš imena za višnju ljepotu,
tvoja ramena rese sve dragulje.
Postidjela ti zvučna riječ slavuje,
a krotkost oka Boga i Dobrotu.

Tvoj pogled kazni, i prašta, sramotu.
Svi vjetri nada zlatnom kosom uje;
a vječna milja djevojaštva struje
u tom osmješku i nježnom potu.

Kad tvoje tijelo iza tankih tkiva
ritmički diše, ja u snenoj šumi
sjećam se daha probuđenih iva.

Jecaju vode. Slaze veleumi:
alejom naših duša senzitiva
koračaš, sestro, u božanskoj glumi.

VISOKI JABLANI

Oni imaju visoka čela, vijorne kose, široke grudi;
od gromora njina glasa šuma i more se budi,
a kada rukom mahnu, obzori svijeta se šire
i bune, i prodiru uvis, u etire.

Ali, za svoju snagu oni su zahvalni patnji,
bijedi, sužanjstvu, gladi i njinoj crnoj pratnji.
Oni imaju snagu vjere što živi u smaku
i vrelo svjetlosti što tinja u mraku
i sunce u oblaku...

Oni imaju polet orlova, srčanih zračnih ptica,
oni poznaju pjesmu naših najdubljih žica,
uzdušni piloti, nebeski piloti,
za svijet u slobodi, za svijet u ljepoti,
ljudi svojih djela, djeca svojih ruku,
rođena u plaču, sazrela u muku.

Njina muška desna neprestano zida
dvore čovječanstva. Dom Prometeida!
I gdje tinja savjest, kao iskra sveta
oko njih se kupi orijaška četa
za slobodu prava.

Ali u samoći njihova je glava
ispravna i čista povrh mračne rulje
gdje ih ne razumiju glupani i hulje,
kao vršak divnih, zelenih jablana,
režući do munje vedri obzor dana.

Tako, uistinu do njih vode puti,
gdje se pojas rijeke u dolini sluti,
gdje se sitno cvijeće plavi, ruji, žuti;
nagnuti u ponor nebeskoga svoda
dok crvena jesen drumovima hoda.

Mi stupamo bijelim dolom u tišini,
oni, sami, gordi, dršću u visini,
muče žednu zjenu ili revnu opnu;
što ne mogu, što ne mogu da nas u vis popnu.

Povrh njina vrška gdje se pjesme gnijezde
samo vile lete, ili bure jezde;
a nad njima sunca: samo zvijezde, zvijezde!

DESETGODIŠNJICA VLAŽNOG HUMKA

Patnje moga mozga još od malih nogu,
rezanoga makazama!
Glava je otpala od tijela, ja čekam smrt na pruzi.

Izvjesno dolje pjevaju majevi
i gora miriše,
dok Ti, Nemoguća, Nepostojeća, TLAPNJO,
vječita obmano svih vremena,
od Kartage do Zipanga
nada mnom (geografski protegnutim lešom)
pružaš milostive balzamske ruke, kao Majin Veo,
besmrtna Dušo Sanjarija Stoljeća,
Salambo, Amaterasu.

Više je vozova prostrujalo kroz moj mozak
prepun zemljotresa
sa zahuktalim lokomotivama.
Mirišu zelene šume rubom ljubičastih brda,
no ja čeznem samo tvoje mitske prste od vate ili
magle,
Roso, Mistička Ružo,
i kolut dima aromske cigarete, pramen vrlo blag.

Odječe nordijskih lira,
osvajaju me tropska mora puna zvijezda,
a zdrave blistave ptice.

Duboko, duboko, duboko,
čeznem strepiti u ljepoti
i umrijeti u čeminu, pred veče,
dok su šipci jarki kao rujne strasti
na ivici bogatih bašta.

Neće li se roditi mermer na dogledu voda
i lovorovi pružiti glađene listove?
Neće li proroci viknuti riječ ljubavi
u jeke dugih dubodolina
punih glasova prirode?
Neće li ritmovi sklada provrcati
u zatravljene panorame svježih obronaka?

Zdravstvuj, velika obmano prirode,
na dohvatu masline i smokve,
laži bogova bez života!
Nad glavom klonulom nauznak
vrte se kotači vasiona i pijani lazuri.

Meni ne liči društvo lijepih djevojaka,
ali Ti, Frio ili Afrodito,
Vječita Sanjarijo,
razgali se kao nimfa samoće
sa riznicama Mira
kroz ruke orhideja što draganjem liječe
spojene bolesti duha i tijela.

Tvoje ću ruke urezati u hrastu
prije nego krenem putovati
za Teherane i za Ispahane.
Ti imaš blagoslov prstenja
i obajanje dragulja sa svetim talismanima.

Ti si ona koje nema,
a ja sam onaj koji nije ovdje:
ja sam uzdušni zmaj na vjetru i pod kišom,
jeza žutih odsustava.

Pomiluj, Majko, tvoga grešnog sina,
jer je veliki luđak!
Podragaj, Majko, vragoljasto dijete,
jer je željno lijeka i oproštenja
vradžbinama mirisnoga Srca.
Pocjeluj! Dodirni! Oprosti!

Ja sam već desetljeće mrtav,
ali trebam jednu mirisnu vlagu
da mi pokvasi oči, kao majčina suza
puna čudesne moći
Svetog Istoka.

Ja sam već desetljeće mrtav,
i otada živim u grobu
sa smislom, i s bolom, i s dušom,
u grobu moje vatre.

ČIN SPUTANIH RUKU

U noćnim tramvajima, kroz rane metropolitene,
sa žuljnim cipelama, no srcem ispod plavih bluza,
odlaze šutljive sjene na posle ostavljene,
s usnom od rakije vlažnom, i tihom slutnjom suza,

Nadesno i nalijevo, kamo potreba ište,
sa djetetom i ženom kroz pospana predgrađa,
i tek su u hrpi stigli na tamno rvalište,
eno se iza stakla blijeda krvavo sunce rađa.

Svi oni obaraju bore čela ponižena,
svi nude djelu ruke hrapave, uprljane.
Oko njih bruji orkestar kolesa i sirena,
u njima šapuću riječi buntovne, tmaste i sane.

Oni slušaju žarko pjevanje peći,
i kaiše remena, i previranje kotla.
Oni gledaju: gle, duvar biva teži i veći,
a jeza robovska pada s plafona do tla.

Oni drijemaju uz dernjavu hiljada grla rada;
onda se bude: na šini željeznica hukti,
otkucaj čekića kreše u njima ritam jada,
dok tuga polja i tvornica u dnevnoj strasti bukti.

Ova je srca tesalo hiljadu kladivaca,
ove je mozgove pretrglo hiljadu rasprskanja!
Crveno željezo, zapaljen ugalj na čela odsjev baca,
petrolej i benzin na prašnom potiljku sanja.

Rastu u prostor vrcane pilane i talione!
Zvonca i maljevi i pipci bude tonove mnogobrojne
u mnogozvučje zapaljene i zahuktale vasione
nad tjemena frenezije i nad šije već znojne.

Bruje u šire protege užurbanosti snaga.
Struje od crne zemlje, streme do lampiona Sunca
sa ognjem, sa meljanjem crnoga zemljina blaga;
sve pišti, sve kriješti, sve vrišti, sve kliče i bunca.

Blažena Himno napora ljudi, da nisi toliko skupa,
bila bi najljepša pjesma i muzika vascijelog svijeta!
Visoko povrh dimnjaka, daleko od parnih rupa,
puca šum rabotanja poput prebogata zvukovna
cvijeta!
Grme i gromore potmule oblasti suterena
u žustro razgorenje i čak u raspraskanje.
Iz toliko vrenja, plamena, gasova, vonjeva i pjena,
sukljaju oblaci dima i rijeke magle! U SANJE.

U ovom glasu zavija, kao da orguljaju grobovi
i ječi nešto sumorno, strahovito i muklo.
U ovom glasu kao da preklinju robovi:
„O rasti, Srce Svijeta, crveno, samo da ne bi puklo!“

U labirintu panike duž acetilena
nešto svirepo monotno, s provalom Nadahnuća,
pretače se u gvožđe; paralelno, desnica zaposlena,
mozak brojeve misli, a srce kovanja vruća.

I tako, po oproštaju od vreve radione,
na brodovima teškim od večernjega hlada,
spuštenih čela, kao na povratku iz kaznione,
klipšu hrpe u bijedu skrovišta velegrada:

a da im tamo barem, pored zdjele supe,
daruje domaća svjetla još probuđena Vesta!
I da se kućne nade za prisne sinije skupe
za ljubav i snagu trudnoga Hefesta!

IZ GOSPOĐE TLAPNJE

I

Neće li sići iz okvira slika
ko vjerenica Duha sa oltara
da bi u hodu čežnje umjetnika
išetala se čarolija stara?

Neće li čisti mramor kovna lika
i alabastar pleća da dočara
u očajanje bespomoćna krika
barokan pristup učtivih gospara?

Moje su želje gospe starog sloga
u neoskvrnjenim bijelim haljinama
sa šuštom tkanja i dugačkim repom.

Dostojni oblik zorno slavi boga,
dokle bi jasno što je stavom Dama
i umiranje u ponosu slijepom.

II

Ako si dala rukoveti cvijeća
da bude život umjetničko djelo,
moj te se sok čeznuća, Divna, sjeća
kao dlan ruke ispružen pred vrelo!

Iz tebe crpim. Dvorove umijeća
blagosiljem ti vrenjem, srce vrelo.
Ko kadionik pred redove svijeća
nudim pred noge udivljenje zrelo.

U polonezi, valsu, menuetu
izučen korak, kad na sagu čežnje
stupaš u nove svetkovine oka,

ne opovrgnu, meto suncokretu,
ti obesmrti djevičanske gležnje
u taktu pored mlaza vodoskoka.

III

Zar nisi tanka uvezana sveska
u zlatan povez i finoga lista?
Ko zelen trak što rodi grana reska,
o uzaludni idealu kista,

o vješalico sanih arabeska?
Na svježoj koži ružica je čista
što se u nježnim odrazima bljeska,
pod raširenim zjenicama blista.

O da bi cvala u besmrtnoj odi,
zaboravljena u mirnim dvorovima,
gdje glas od srebra u samoći zvoni,

fatamorganska vizijo na vodi
pod čempresima i u borovima
gdje žal na plavom rubu, tih, romoni.

IV

Okrunjena draži i milostima,
ko da u pari ružica se zače,
i dahom stvaraš milja što se rače,
stupaš nad himbom, gnjevom i nad zlostima.

Ti širiš jeze leda trudnim kostima
ako na harfu slutnjom prsta tače.
I ja ih gasim pored čoknja klekovače,
skitnica pjesnik, zadnji među zadnjim gostima.

Između nas i svijeta rupa nepremostiva.
Za dobre volje što još neoprostiva
ima, kad je java oprostiva?

Ti si u vijencu snova sva dobrostiva,
budi da čini ruku širiš, o Radostiva,
budi da tajnu suzu brišeš, o Žalostiva.

TRAŽENJA NA MILJOKAZU

Isprazne svemirske štrcaljke
ispuštaju u prostor plahovite oblake
s određenom početnom brzinom;
oblaci su mjehuri od sapunice u bojama
i nose mirise iz strasnoga srca žutih zvijezda.

Plove oblaci u prostore s bojama i mirisima.
Šire ufanje da im se napiše strofa
i čudnu jezu nevidljivih katastrofa.
Svod iskreće na nas ventilatore i projektile;
čuda su zviznuta s katapulta gore.

Nebesa mi govore da bih otpisao
što šutim nebu.
Iz nizine na visine
odgovaram im bez govorenja.

– – – Oblaci putuju u praznine,
bare će progutati oblake,
pojest će ih žabe u mlakama
za jedno vokalno nadahnuće.
Strovalit će se tanki pramovi u jaruge,
a mirisi i boje bit će malarični zvuci
u vlazi sjetnih večeri za sijerkom.

Nemam u sebi pričuva
za nova razočaranja.
Neće u me lahor iz granja
da darne u sijelo duva.
Neće da se pjesma rodi.
Oblaci šire groznice. Ja imam u sebi munja.

Boravi srećom cigana na drumovima.
Uštapski mjesec, veliki balon, slikani lampion,
a u širini neba rasprostranjen halo
rijetko vidljiv samo za prostrane pute.
Navalit će u grad skitnice da motre s pločnika
što bilježe kružna gibanja svjetala
bljesak kroz znojna stakla srećnih kafana;
onda će rubom parka spavati na klupi
koju obuzima inje.
Vrtlog modrih pločnika zalašten odbljeskom ulica,
put iz groba u ludnice svijeta,
vjetrenaste ruže vjedogonja kružno nad asfaltom.

Privući će ekstaza stanare periferija
i poljske spavače iz tišine ferija
ravno u hipnozu neba:
o cigani, oni govore nebu i nebo izravno njima.

Cigani, braćo, molite za me;
u dnu zemlje, dijelim tamni život ruda;
ventilator anagramske misli.
Sipam ekolalije, kakofonije, onomatopeje
u noć obećanja;
halo, jedan taksi,
promaših intervju s nomadskim bogom.

Gradovi budući golemih predgrađa
sazdani čitavi po jednome planu
kada će vas biti? da li će vas biti?
Neću kriti. Osjećam vašu manu,
znam da se danas veliki kuhar rađa,
što se svima zbrinu za stan i za hranu!

O! Oblaci su dječji, papirni zmajevi,
o! oblaci su opijumski rajevi:
na miljokazu, već u brašnu puta,
jutros neću biti gdje večeras sjedim,
ni istih oblaka,
ni istih oblika.

ČITULJA BUDUĆEGA

Iz dna ovih čudnih, pijanih večeri
kroz nikotin i kroz živac kofeina,
svjedok i posmatrač raskalašnih bina,
misao o smrti iz kuta se ceri.

Gong i bendžo: zar moram umrijeti?
o dancingu svijeta; htjedoh se oprijeti.
Kada sklopim vjeđe, značajno i teško,
magla smrti bit će brdo već viteško.

Past će krv u pljusku dažda crvenoga,
smežurane lepirice vit će.
Stropoštanje meteora stić će
usred lijesa požar leša moga.

U provali gnjeva trest će zemljotresi,
preplavit će mora pločnik velegrada.
Kamenje će pući, te će da se desi:
gutat će vulkani arhipelag pada.

Ko će reći: Nisi morao umrijeti?
Ali nisam, časno, u ime kometa!
Tek me primoraše drugi ljudi svijeta
da bih bio sličan, pri istoj pameti.

Na dan kada zađem, preminut će svijet,
popadat će cijelo nebo zvijezda,
ubit će se čulne pjesme gnijezda,
na vjetru će mučen izdisati cvijet.

S mojim zadnjim dahom odletjet će bog.
Otići će sa mnom
od žalosti za mnom;

priroda će popustiti od svog.
Torpeda, elise reći će mi hvala.
Nage riječi bit će već oslobođene.
Nosioci vijenca na grob ideala
znat ću da su slutnje tačno obođene.

Svijetlo lice Dobra javit će se danu;
a da ga je bilo, ostao bih živi.
Za smrt, nepravilno, mnogi će da krivi
u bančenju noći mladost proćerdanu.

Odahnut će polje, javit će se bolje;
a misao da sam morao umrijeti
s onu stranu groba mir će da remeti
ko upitnik jedne osmrtnice volje.

BEZNADNI POVRATAK

Ja nisam božji oblik; bog je dio mene,
a drugi dio sve ono ostalo
što se razvija čak iza koprene
i gdje je staklo i najbolje stalo
i samog neba oči zamagljene.

U meni vode šume, oblaci putuju,
od čudnog smijeha pucaju ludaci,
za maglama se propinju čudaci,
na mramor vodoskoci tuguju.

U meni ključa izvora, plamsa zvijezda,
i tužnih šuma diše, cvjetnih livada.
O, u meni je naslada od jada,
u meni grožđa; oh! u meni mijeha
s kliktanjem većim od cvrkuta gnijezda.

U meni nema jednog: nema grijeha!
I ja sam star za eone stvorenja,
za neizmjernost čvorasta korijenja.

Ne, kada zvijezde panu, svemir pukne,
i u prsnuću i eter izgori,
i kada dah svijeta posljednji umukne,
sić ću iz smrti u toj prvoj Zori;

u Zori što je sakrita u lijesu
danom od sila što ni žive nijesu;
jer moj je život tek u pravoj crti
– život u danu poslije svake smrti.

Ako se niko sa mnom ne probudi
u raskuženom grobu vaseljena,
o blago nikom! neće da ga čudi
nevinost bića na kraju vremena...

RAZAPETA AFRODITA

Ovo tijelo svjetlosti koje ljudi mrze
razapeli su, jedino pravo, na krstu.
U bezbroju bića, do kraja vijeka, uzalud,
uzalud vjeruj u vrstu.

Ti, glase etera povrh morske pjene.
Ti, kolo apsara u hramu i u snenoj magli,
nečuvenoj pjesmi naučili ste mene,
danas se tek razglasila.

Ja znadem, ljubavi, da nije tvoje krivice
i krv je u tvom logu potpuno lilijalna,
a duh je u tvom bogu majčinstvo žensko samo,
ti si nevina rosa.

Sa srcem kupanim u medu stvorenja,
da bi tajinstven bio život na putu beskonačnih meta
ja podlački ljubim i grlim sam sebe, skota,
i dvaput darivam tebi blago cijeloga svijeta.

Iz mojih krajina suvišne boje cure,
ko mlijeko i tamjan, i ja ću zarobiti zvijezdu.
Nemoguće ispovijesti već sapinjem, i strepim da nije
otac Lučonoša s poslom već na redu.

AUTOM KROZ KORZO

U otmjenom krugu snobova šetača
i mnogih ljepota nadražajnih čari
javlja se sirena:
ja pjesnički gonim četiri kotača
vulkanizovana.

Malo kaučuka i željezni pancir,
ogradivši srce od umrlog mesa
ja odbijam polet životnih tjelesa;
najzad postah svoj vlastiti bankir
i muvam po asfaltu srca
elektromagnetizovana.

Asfalte! asfalte!
glavna sirovino moga rodnog sela,
gusto se rastapaš ispod hoda vrela,
ti si samo nova pjesma gradu.
Ja se danas gordim, vlasnik rudokopa,
milionerski kupac bioskopa,
po maštinskom inžinirskom radu,
za najveću moguću nasladu:
sazdao sam više nego proste kuće,
ja paklinom saših zglobove ulica.
Nisam stvoren ni rođen od zemlje
i osjećam kako za mnom pilji
maturantica s okom električne kruške
hipnotizovana.

Bogovski znamo: malo srdaca kuca
u originalu prave ljubavi, po propisanom tempu;
ali tišina tali salo u vrućinu.
Vatrogašče duha! pazi da vatra bude
lokalizovana.

Slobodan VUJAČIĆ: TIN UJEVIĆ U CRNOJ GORI

U trajnim stvaralačkim tokovima i procesima crnogorskog naroda i njegove države, kroz cijelo prošlo i u prvim dvijema decenijama ovoga stoljeća, prisutne su i brojne ličnosti iz drugih zemalja i naroda, koje su doprinosile prosperitetu kulture i prosvjete, posebno na afirmativnim relacijama književnosti i jezika, žurnalistike i raznih vidova periodike, pravne, istorijske i vojne nauke, te na unapređivanju likovne i scenske umjetnosti.

Iz zemlje Hrvatske, od primorskih krajeva pa preko Slavonije ka Zagorju i Zagrebu, na Cetinju i u Crnoj Gori bili su, da ih sve ne kazujemo, Ljudevit Gaj i Anton Mažuranić, a posredno prisustvo Ivana Mažuranića, veoma inspirisanog Crnom Gorom i njezinom nacionalnooslobodilačkom misijom, ima izuzetan značaj. A u okvirima pravne misli i nauke, što je, onda, podrazumijevalo bitne komponente načina života, mišljenja i ponašanja crnogorskog nacionalnog bića, blistavo mjesto u evropskim i svjetskim razmjerama zauzima Imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru, čiji je kreator Valtazar Bogišić. Tako su se, u jednom dugu intervalu, tkale mnoge i čvrste spone, koje je, na svoj način, nastavio i ojačao veliki pjesnik Augustin Tin Ujević.

Tina srijećemo u Crnoj Gori, na Cetinju, već 1914. godine, u ulozi žurnalista. U cetinjskoj dnevnoj štampi prezentuje ciklus aktuelnih priloga. Ti prilozi, nastali u vrijeme teška i neizvjesna rata, bliski su karakteru većine sadržaja u toj štampi, upravo su zasnovani u sklopu najvažnijih pitanja ondašnjeg političko-nacionalnog i vojnog stanja na Balkanu. Na primjer, u prilozima Čiji je Trst, Slavenska Austrija, Italija i Dalmacija, Ujević je na

jasnim antiaustrijskim pozicijama i protivu neosnovanih koncepcija i akcija njemačkog imperijalizma i talijanske iredente. Na Cetinju se, kako znamo, Ujević isključivo oglasio novinarsko-politički, ali je, još više, zašao i u kulturne i književne realitete Cetinja i Crne Gore. U cetinjskoj odnosno crnogorskoj književnoj i drugoj periodici toga vremena, neposredno pred balkanske i prvi svjetski rat, i tokom njih, nalazimo imena Gorkoga, Jana Nerude, Turgenjeva, Ljermontova, Tolstoja, Vazova, Rišpena, Hamsuna, Uspenskog, Mopasana, Jokaja, Bajrona, Oskara Vajlda, Bodlera, L. Andrejeva, pored Njegoša, Veljka Petrovića, I. Vojnovića, M. Bojića, M. Rakića. Časopis „Dan“, koji je izlazio neposredno prije Ujevićeva dolaska na Cetinje, posjeduje dragocjene priloge iz oblasti literature, filozofije i političke ekonomije, istorije i prirodnih nauka. Razumije se da je mladi Ujević, koji je tada pomno slijedio i znanju i obrazovanju, kao i uvijek uostalom, ušao u ove tokove, jer su mu bili bliski svojom sadržajnošću i otvorenosti prema modernim premisama i imperativima stvaralaštva, a istovremeno ovo je bio i nastavak na začetna interesovanja za Crnu Goru, tokom njegovog prvog boravka u Beogradu, 1912, gdje se družio i radio sa mladim crnogorskim intelektualcima.

U Parizu Ujević nastavlja službene akcije i u čestoj vezi je sa Crnogorskom vladom, koja je tada boravila u Neji, kod Pariza. Iz najnovijih dokumenata saznajemo kako je tražio crnogorsko podanstvo odnosno kako je dobio crnogorsku stipendiju. Crnogorske vlasti, u tadašnjoj izuzetno teškoj situaciji za Crnu Goru, nijesu mogle potpunije i pažljivije da se pozabave pitanjima pjesnika i studenta Ujevića ali mu je ipak odobrena stipendija. Crnogorskoj vladi bilo je poznato Ujevićevo angažovanje na Cetinju, što bi bio samo jedan od razloga da mu se pomogne; onaj, glavni, sadržan je u duhu već poznate

prakse da se sposobnim i smjelim stvaraocima, bez obzira odakle su, pomogne kao i samim Crnogorcima.

***

Tin je, boraveći u Beogradu, 1920-1925. i 1926., dolazio u dodir kao i ranije, sa crnogorskim intelektualcima. Godine 1926. portretisao ga je slikar iz Nikšića, Mirko Kujačić, koji je kasnije, na likovnim relacijama, veoma prisutan u pokretu socijalne literature i u Crnoj Gori i šire. Taj portret biće reprodukovan u Tinovoj trećoj knjizi poezije, AUTO NA KORZU, koja se pojavila 1932. godine, u Nikšiću.

Od 1930. do 1937. Tin je u Sarajevu. U tom periodu, pogotovu do 1936. uslijediće njegova bogata i stalna saradnja sa crnogorskim listovima i časopisima, a isključivo onima koji su predstavljali crnogorsku socijalnu literaturu ili bili opozicionog, nezavisnog i vanpartijskog profila.

Knjiga Tinovih stihova, AUTO NA KORZU, nije se slučajno pojavila u Nikšiću i Crnoj Gori, zahvaljujući „slučajnim“ susretima ili pak zbog Tinovih finansijskih nevolja. Jer Tin je, i do njezine pojave, i sve do kraja života, bio veoma emotivno privržen Crnoj Gori, poštujući i uvažavajući njenu moćnu slobodarsko-demokratsku i kulturnu tradiciju. Mirko Kujačić nam saopštava, kako je „opet zastao u Sarajevu“ i priredio (1931) izložbu i kako mu je bila „naročito draga što je otvorio veliki Tin Ujević“. Tu, u Sarajevu, Tin je najčešće u društvu crnogorskih novinara i književnika. Nesporno, njegovoj komotnoj i široko otvorenoj ličnosti, veoma je odgovarala epska širina i smjelost drugova iz Crne Gore, među kojima mu je bio naročito blizak radnik iz Nikšića, Nikša Kokolj. Čvrsto poznanstvo sklopio je sa Miljkom Bulajićem i profesorom Petrom Komnenićem,

poznatim intelektualcima i komunistima iz nikšićkog kraja, koji su tada živjeli i radili u Sarajevu. Ove veze, kao i one ranije, nastavljene poznanstvom sa Stojanom Cerovićem i Markom Kavajom urodile su bogatim plodom, pojavom AUTA NA KORZU, u Nikšiću. Knjiga je štampana ćirilicom, a ne latinicom, kako je Tin želio, zbog pomanjkanja latiničnih slova u štampariji lista „Slobodna misao“, kojeg je uređivao Stojan Cerović. O svemu ovome detaljnije nas obavještava ugledni novinar Marko Kavaja.

AUTO NA KORZU, uslijedio poslije „Kolajne“ i „Leleka sebra“, toplo je primljen u Crnoj Gori. Jedan od protagonista pokreta socijalne literature, Janko Đonović, prikazuje novu Tinovu knjigu i u listu „Slobodna misao“ i u časopisu „Razvršje“, koje su, kao i časopis „Valjke“, u Nikšiću, pokretali i uređivali pripadnici Komunističke partije i opozicione Zemljoradničke stranke, formirajući snažan front MLADE KNJIŽEVNE CRNE GORE odnosno pokret socijalne literature. (Osnovna obilježja „Razvršja“ i „Valjaka“, kao i podgoričkog „Granita“, u kojem se, već u prvom broju, javio Tin, tumačenje je glavnih pojmova i smjernica socijalne literature, to jest određivanja smisla njezine idejne i umjetničke platforme. Ovi, i jedini časopisi toga POKRETA, upravo njegovi udarni iskazi, okupili su poznate saradnike, među njima i Tina Ujevića, a u prijevodu, najviše pak u „Valjcima“, nalazimo Trockog, Valerija, Rasla, Babelja i druge stvaraoce čija je djela izdavao beogradski „Nolit“. U ovoj periodici, kao i inače tada, u širim areama, jugoslovenskim, bilo je i razilaženja i sukoba – generacijskih, ideoloških i estetskih naročito, pa i drugih.) J. Đonović, dakle, predstavljajući AUTO NA KORZU odmah i eksplicitno akcentuje kako je Tin najtalentovaniji jugoslovenski pjesnik, i da u njegovoj knjizi nadjačavaju individualni

krikovi i moćna riječ, kao i univerzalna koncepcija svijeta koja se djelimično zasniva na konservativnoj i idealističkoj osnovi, te religiozni i klerikalni akordi. Ipak, veli Đonović, Ujević se „unekoliko otrže“ metafizičkom zahvatu, pa, u ponekom uznemirenijem odlomku ulazi u „vrtlog modrih pločnika“ i da je za žaljenje što se njegova pjesnička snaga nije „usmjerila u ovom pravcu“. Puno kasnije i Mirko Banjević govori o trajnim vrijednostima i AUTA NA KORZU i drugih Tinovih poetskih ostvarenja. Nesumnjivo, protagonisti pokreta socijalne literature u Crnoj Gori nijesu prihvatali „cijela“ Tina, ali, on je bio, snažno, sa njima, i, opet, snažno, van njih. On je bio Tin Ujević.

O knjizi AUTO NA KORZU uslijedili su prikazi Eli Fincija, Borivoja Jevtića, Đura Gavele, Gustava Krkleca, i drugih, a o Tinu piše i slovenački kritičar Tine Debeljak, koji je bio profesor u Nikšiću.

Za crnogorsku književnu klimu posebno značenje imala je pjesma VISOKI JABLANI. Oni, jablanovi, imaju visoka čela, vijorne kose, široke grudi, i:

Povrh njina vrška gdje se pjesme gnijezde
samo vile lete, ili bure jezde;
a nad njima sunca: samo zvijezde, zvijezde.

Tin je objavio više priloga u nikšićkom nedjeljnom listu „Slobodna misao“ od 1931. do 1934. Pjesma „Dušin šipak“, prvo objavljena u ovom listu, čelna je pjesma u „Ojađenom zvonu“. Veliko interesovanje pobudili su i njegovi polemički prilozi u „Slobodnoj misli“ i „Valjcima“ – Diktatura kritike, Tri pogleda na vrijeme duhovne krize, Protiv poezije i filozofije hipnotičara, Tamo gdje sve zapinje, Povodom kongresa PENA na kojem nisam bio, a naročito prva dva, jer se odnose na Bogdana Popovića i djelimično na Rada Drainca i Ljubomira Micića. Pokretu

socijalne literature u Crnoj Gori, i ne samo u njoj, sigurno da su doprinijele Tinove teorijsko-polemičke rasprave, za bržu konfrontaciju prema sljedbenicima B. Popovića, u duhu čijih su nazora izlazili cetinjski „Zapisi“, inače veoma ugledan časopis, zatim prema zenitizmu i drugim literarnim strujama i pokretima u nas, koji su tretirani kao dekadentni. Tin je, u tim prilozima, uglavnom određen svojom filozofskom koncepcijom, odnosno književnom politikom i estetikom, koja je, razumije se, imala različite varijabilitete, i tada i sada manje ili više prihvatljive, ali – i onu duboku notu odgovornosti za misiju i akciju pisane riječi. Za napis, Tri pogleda na vrijeme duhovne krize, Tin kaže da je bio podstaknut samim Lj. Micićem, koji je, uz omalovažavanje Erenburga i Krleže, napao i samog Ujevića. Vođa zenitista, Micić, apostrofira da smo žrtve kolektivnog egoizma, ali su njegovi pogledi malograđanski i provincijski, dakle, ni mondeni, ni snobovski, ni proleterski, ni umjetnički, zaključuje Tin.

U „Valjcima“, od sedamnaest pjesničkih priloga, Tinovih je pet, koji su književnoj dimenziji časopisa dali važan pečat. Ovdje Tin svoj defetizam najavljuje latentnije, pa drame izgubljenih, poraženih i otuđenih ljudi nijesu dominantne, i, kako to već Tin zna, pjesme gradi cjelovito i čvrsto, sa duhom one fine i fluidne lirske kontemplacije. Madrigalski pravi vez od ljubavnih čari vječnih djevojaka i razvigora prepuna čistote i ljepote. Mijena je uvijek na putu – gradi i razara bedeme i kule, ona je i u tmini i mjesečini. U harmoniji haosa, njegoševski kaže Tin, sve luta i pravi spojeve i sudare, ali to nije pomahnitalo batrganje ruku, nogu i glava, kako je, još davno i ubijeđeno mislio Empedokle, živ skačući, zbog toga, u grotlo Etne. To je neko, Tinovo, dijalektično poprište, ujedno gubilište i pobjede i poraza, u kojemu je on „isprebijan“ kao „proleterski pas“.

Cetinjski „Zetski glasnik“, 15. maja 1932., donosi Tinov članak u kojemu objašnjava zašto nije mogao da otputuje u Nikšić i da nije, od planiranih prijevoda, izradio samo Ibzenov PERR GYNTA; tu pjesničku dramu trebalo je da objavi u Nikšiću. A u toku 1934. i 1935., Tin je uspostavio redovnu i plodnu saradnju sa Podgoricom (Titograd), pa je u nedjeljnom listu „Zeta“ objavio poveći ciklus pjesama, koje bi mogle da sačinjavaju obimniju knjigu. „Zeta“ je bila vanpartijski list, u uredništvu Jovana R. Vukčevića, otvoren za pripadnike svih političkih stranaka koje je ukinula šestojanuarska diktatura.

O Tinu i njegovu životu i djelu pisali su, i u Crnoj Gori i drugdje, brojni crnogorski autori. Potonje njegove stihove u Crnoj Gori nalazimo 1954. godine, u časopisu „Stvaranje“.

Mi, ovom prilikom, ne govorimo o karakteru i vrijednostima pjesama u knjizi AUTO NA KORZU, jer one same sebe predstavljaju, već, uglavnom informativno i hronološki i s dužnom pažnjom predstavljamo Tinovo prisustvo u Crnoj Gori. Spone Tina Ujevića sa Crnom Gorom su moćne i trajne. On je, i po njoj, hodio blizu pola vijeka, sa dubokim ranama i tamama, ali – i sa zvijezdom na čelu i iskrom u oku.

POVODOM OVOG IZDANJA

Ovo izdanje AUTA NA KORZU je prvo ponovljeno i samostalno u nas, poslije onoga 1932. godine. Do sada, dio pjesama iz AUTA NA KORZU, uvršćen je u Pjesme (1937) i Rukovet (1950), a zbirka, kao potpuna cjelina, ušla je u Sabrana djela Tina Ujevića (knjiga I, 1963, „Znanje“, Zagreb), iza HRVATSKE MLADE LIRIKE (pjesme dvanaestorice autora iz 1914. godine: Iva Andrića, Vladimira Čerine, Janka Polića Kamova, i drugih), LELEKA SEBRA i KOLAJNE. Mi nijesmo mogli da ovom, ponovljenom i prepravljenom izdanju, damo formu iz 1932, što bi predstavljalo bibliofilsku vrijednost, prije svega sa razloga tehničke prirode. I Ujevićeve stihove nijesmo prenijeli prema prvom izdanju zbog mnoštva jezičko-štamparskih grješaka. Tamo je, čak, jedna pjesma bila podijeljena i imala dva naslova, pa ih je u zbirci 16 a ne 15, kako je u Tinovu rukopisu. Potom, u sravnjivanju pjesama za ovo izdanje, prevashodno smo se oslonili na izvanredno precizne i neophodne korekcije i intervencije za I knjigu Sabranih djela, u uredništvu Vladimira Popovića, odnosno uređivačkog odbora na čelu sa Dragutinom Tadijanovićem i saradnicima mu – Miroslavom Vaupotićem, Nedjeljkom Mihanovićem i Dubravkom Jelčićem. Takođe nijesmo, ovdje, s obzirom i na svečani karakter izdanja, prezentovali hronologiju nastanka i objavljivanja pjesama (i njihove varijante) koje sačinjavaju ovu zbirku. Najkraće: sve su nastale od 1922. do 1931, i bile objavljene u različnim našim publikacijama, izuzev pjesme AUTOM KROZ KORZO, po kojoj je zbirka dobila AUTO NA KORZU. U izdanju iz 1932. nema nikakvih bibliografskih podataka, niti je notiran urednik knjige. Svi podaci (ime autora, naziv zbirke, naziv štamparije i godina štampanja) su na naslovnoj strani (i identični na unutrašnjoj), koju mi donosimo za ovo izdanje. Naravno, i pjesnikov portret, rad Mirka Kujačića.

Ovo, drugo, izdanje AUTA NA KORZU pojavljuje se na desetogodišnjicu NIKŠIĆKIH KNJIŽEVNIH SUSRETA.S.V.

RADOVI TINA UJEVIĆA OBJAVLJENI U CRNOGORSKIM ČASOPISIMA

DIKTATURA KRITIKE

Ujević o Bogdanu Popoviću
„...Dok on dotera i izgladi rečenice,
jedan će svemir pasti u ruševine...“

Kada sam godine 1920. spremao prikaz o Bogdanu, više da odredim razliku stanovišta nego iz prave potrebe da govorim o toj ličnosti, nisam imao pod rukom izdavača, jer sam izgledao suviše revijalan. Mislio sam što i sada mislim, ne pišući mirnije i pribranije, po glavama. Zato neka mi se oprosti ako ovdje, s ovakvim zakašnjenjem, pišem malo temperamentnije, manje akademski. Moglo bi se misliti da se dockan tamo vraćati. Bogdan nije duhovni miljokaz da ga ne bismo mogli preskočiti, zaobići. Ali danas, u općem skorom kaosu, imamo starih računa i neriješenih pitanja za više nego jedno desetljeće nazad. Stoga ću, na drugom mjestu, još o Bogdanu pisati, s više obrazloženja. Imao sam iskrenosti da, osamljen s početka, gorko i jetko kažem izvjesnim „maloljetnicima“ ono što im niko nije tako rijetko kazao. To me neće lišiti prava – radije me utvrditi u njemu – da otvoreno razgovaram sa sijedim autoritetom u njegovoj 62. godini.

G. Bogdan Popović je papa dobrog ukusa, prvosveštenik ljepote. Ali Afrodita je njegova bezopasna, riješena nećudorednih čari. On za sve svojata nepogrešnost. Nepogrešnost je u stvari njegov bitan rekvizit, jer mu zbilja ne uspijeva da se istakne drugim atributima. Nepogrešan! Premda „na svetu nema netačnih mišljenja“. U svoje vrijeme, koje je doduše prošlo, prijetio je da će da ostvari diktaturu kritike. On je unio u svijet stvaralaca nemilost cilindera, gordost fraka, distanciju rukavica. On je bio estetičar svečanih manšeta, krutosti ovratnika, tvrdoće mermerno plastroniranih prsa. Još malo, uveo bi nas u

carstvo perika, ako ne i kitajskih perčina. Vremena su se promijenila. Doživjeli smo jednu Englesku, boljševički odjevenu, razbarušenost g. Macdonalda, i Francusku u narodu lišenu otmjenosti i kroja. Bogdan je ostao gdje je bio. Od njegova stvaranja vije zadah mrtvačnica, ludačka strava grobnice. Po sebi je neaktuelan kako je samo moguće. On se rodio da fazonira glave. Da soli pamet. Da reglementira, da andoktrinira. Da bude regulator ukusa, upravitelj u svijesti. Diktatura kritike ipak je u raspadu. Tek nesreća je u tome što je uzdrmana i vlast uma. Bogdan je papa u raspravama koje ne trpe pontifeksa. Recenzent cenzorinski. Uprkos tome, on za me ne postoji. Nije nikad ni postojao. Za druge, za revnosne „djake“, za takve jadnike koji po uvjerenju i zanimanju ne mogu biti drugo nego đaci, bio je potrebna duhovna faza. Čak da je i ta faza prolazna, štetočina, ali pogotovo kad faze nema nego samo zastoj: Bogdan je za me legendarna ličnost. Potomci do tri, četiri naraštaja složit će se sa mnom. On je fikcija Visoke škole. San, mòra, inkubus k tomu, jako gospodin, Gospodin s velikim G, G. Bogdan Popović.

Njegovo trajanje u kultu zvaničnih pseudointeligenata prijeti da će da se izvrgne u stvaranje nove povlaštene kaste inteligenata, tako da jedni ne bi smjeli da pišu, govore, i misle kako bi i drugi smjeli. On je težnja k umnoj eksploataciji. Prosvjeta bi morala postati privilegij, društvena nadmoć, a ne opće dobro. Tako originalni duhovi ne bi imali isto pravo na zaradu, na sinekure, na stipendije, na mjesta za dobar glas, na izražavanje misli. Što je uostalom prastara ljudska praksa.

On je estetičar zakopčan, a ne fluidan esteta misli u progresu, osjećaja u procesu. Njegova je estetika prilagođena za udžbenike, lišena životnoga poleta i zamaha, sračunata na sitne školske potrebe kao papirnice preporučene učenicima.

Ne, on ne govori ni koliko jedan saksofon, ni koliko neznatni klakson ili triangl. Uzmimo da nije gramofon. Ali što je u njemu dinamična, žilava, praskava, pjenušava? On će se upinjati da piše savršene rečenice koje imaju subjekt i predikat, neće prezirati ni vještačko cvijeće retorike da bi nam dao analizu – uzornih djela poznatih cijelom svijetu. Tražeći kao bajagi i precizne termine, ali ne pregnantne, svježe, herojske smislove. Što mogu da mislim o okretnosti duha i pera jednoga doktrinera koji i najmanji esej piše dva desetljeća? (Kod „Bomaršea“ se zadržao 36 godina!) Taj bi trebao metuzalemski život da nešto isteše.

Povodom studije Sime Pandurovića u izdanju Braće Kavaja još ću pisati. Pandurović već donekle markira jedno odstojanje prema njemu. Ali treba ići i dalje. Hrabrije. Što Bogdana veže sa savremenim životom? Ništa. Ništa, mada je lani sarađivao u „Politici“. Duhovni smjerovi nove Evrope prošli su mimo njega, a da ih nije ni opazio. Da je sva svoja djela napisao pred četrdeset godina kada je počeo, ni onda ne bi značio napredak.

Nađite mi u Bogdanu nešto telegrafsko, električno, fluidno, nešto radioaktivno! Badava, toga nema. Ukočenost mozga, bez dinamičkoga momenta. On nije klasik, on je pseudoklasik, da ispustim tu mrsku riječ. Nema incidenta, prekida, elipsa, skokova, potrebnih hiperbola. On misli da su jasnoća i razumljivost isto, a velikani ne bi postojali - bez njegove sankcije.

On sebi samo utvara da predstavlja evropsku kulturu na balkanskoj čaršiji. Evropa, pored svih rak-rana, pored senilnosti, ipak, ovdje-ondje, stvara: on može biti konzervator starina, muzejski kustos. Čitali smo i mi te Engleze i Francuze, i još druge, pa još nismo đavlu zapisali dušu. Ko ima duše i soka u sebi, umio je da ostane samostalno. Mi nismo imali predrasudu kulture nego stvarnu ljubav kulture. A on je čovjek etiketa, enumeracija

i u najboljem slučaju analiza. To je stvaranje žive ploti ljudske u epruveti.

Beskonačnim komentarisanjem i riepilogizacijama ne dolazi se na trag ni najmanjoj duševnoj i potresnoj istini. Jalovi posao nižih glosatora. Život teče pored Bogdana Popovića, a on nije u talasu života, niti život struji iz njega. On nema časne i viteške simpatije za novo, originalno, stvaralačko, za božansko bivanje. On zijeva na stolici pored zbirke fosila.

Znam kako je Karl Bücher znao da porazno raščlani novinarska pera. Pa ipak, u najobičnijoj dnevnoj štampi da vrcne pokoja iskra, pane pokoja dobra dosjetka. A Bogdan treba beskonačna čekanja i spremanja. On prekuha stvari i onda kad su prestale biti zanimljive. Od prirode on je jalov. On redovno govori jednu stvar kad je prošlo vrijeme da se pristojno kaže. Njegove pohvale to su, u suštini, nehotične čitulje palim ljudima i odbačenim idejama. On nema jezgra, niti klice od njega klijaju.

Talenat nadasve formalan. U njemu nema otkrića, pronalazaka, domišljatosti, dakle ni čari iznenađenja. Nema ni naročite vještine izlaganja, zagubljen od mehaničke vještine kompozicija. Neki tromi red pod teretom nepomičnosti mrtvih stoljeća. Proglasio se neizbježan, ali je čovjek kakvih ima mnogo. U kulturnim sredinama takvi se ljudi sreću na svim ulicama i trgovima, ali ne ljute ih toliko „skorojevići“. Dakle, ovo je veličina, nikomu ne može izbjeći lokalno odmjereni značaj te veličine. A ima i većih od njega. Njegovu je problematičnu slavu istesala opća potreba za zaglupljivanjem. Genije, na podlozi naše ošamućenosti.

Profesor. Pedagog koji ne vidi starost čovječanstva, i tretira ga kao djetešce.

Njegova je uloga, i skoro da kažem karijera, bez pravde nesrazmjerna s njegovim idejama, radom, ličnosti

i zaslugama. U književnom smislu, on je i ljenstvovao. Osim toga, stekao je laku aureolu čovjeka „koji sprema“, koji piše misteriozna djela što će doći, koji radi polagano, ali temeljito. Bila je tromost, spojena s vještim sugeriranjem gomila.

Akademija, sa svim rđavim klišejima skolastike. Nema u njemu topline krvi ni pulzacije. Retorika za rasplićavanje običnih stvari. Nedostatak pokreta, slikovitosti, vrtoglavih sadržaja zbivanja. Ni human zapravo nije, jer ne osjeća čovječje. Onda: njegova razvijanja idu u dužinu, u jednolikost dosade. Ne umije da bude spontan, neposredan, nego izučen, težak, otužan. Nema ni osmijeh dragosti, nego masku krilatica. Po mogućnosti samo, njegov duh zbilja nije erotski stimulant. Shematizam parazitstva duha. Arhitektonika koja premara dok hoće da je impozantna, konstrukcije koje izražavaju nemoć. Nedostaje mu lakoća pera, brzina. Znam svu bijedu novinara, pa opet često najskromniji člankopisac (od toga sitnoga i prezrenog roda) jednostavnije i ljepše kaže misao nego dokoni „učenjak“ i predavač. Čast i društvenim ćaskalima, kozerima! Pun je tehničkih predrasuda i predostrožnosti, no svejedno postignuti dojam nije nikakav. Njegov esej ima spomeničke pretenzije, ali nema vrijednosti dobroga feljtona. Ovo brzo pisanje, protkano sjevovima i maštanjima, često bolje izražava iskrenost čovjeka i tempo vremena. Hrabrost mu nedostaje, a tako i boja.

Doduše smo proživjeli epohu inflacije nuliteta. Ali i u takvoj periodi pometnje, jednostrane i uskogrude formule popovićizma nisu od koristi, jer ne trebamo monopola razuma ni akaparisanja. Jer on je odricanje od muškosti, od suradnje živućih sila, težnja za vraćanjem u stara vremena u svijetu svemoćne profesorštine, težnja za diktaturom suhoparne i plitke kritike.

A tu težnju neće odobriti nijedan pravi pjesnik, nijedan romanopisac ni dramatičar. Jer oni znadu da poezija može ono što kritika ne može. Jer oni znadu da je dogma bez duha jedna žalosna okolina. Jer oni hoće naprijed: samostalnoga, originalnoga, novoga, onoga što stvara, ne onoga što razvrstava i uzaludno rastvara. Kritičarima ne smijemo prepustiti zemljište koje su filozofi dosta davno izgubili!

Za me je Bogdan mitos, ali ne mogu da kažem da je sunčani mitos. Njegove organizatorske i nastavničke sposobnosti sudaraju se s našom predilekcijom za duhovnu slobodu i bujan razvitak. Dok on dotjera i izgladi rečenice koje je bacio na hartiju, jedan će svemir pasti u ruševine, rosa pjesničkih osvita će da ishlapi, a stara njegova istina bit će predmet koji je, na ratištu svijeta u bivanju, već odavno bezutješno pao u antikvarnicu.

Dotle, vozovi prolijeću, a zakašnjenja se ne mogu ni suzama oplakati!

Slobodna misao , X, br. 43, str. 3; Nikšić, 25.10.1931.

TU GDJE SVE ZAPINJE

Omladinska književna čarkanja - Sudija g. Milenković-
Tošin modernizam i Drainčev Zapad-
Rehabilitacija bez rehabilitacije

Pišemo samo i dalje, gospodo. Služimo se sve ozbiljnije divitom i hartijom. Na kraju ćemo sve izraziti. Poglavito ono što smo htjeli sakriti. Naše zablude, našu umišljenost, našu glupost. Jer su, po staroj riječi, pravi glupani istom oni što sebe utvaraju da su pametni.

Za sposobnog su se doduše borili biološki principi, ali ne otački hereditet ustremljen uvijek protiv najmlađega i najsposobnijega. Ja znam zemlju u kojoj se talent kažnjava i izlaže svakodnevnim torturama. U njoj je jedna klika tradicionalista pomutnji i konfuzija oglasila kao znak modernosti.

Čestiti doktor Milenković! Trznuo se i on u Valjevu. Ubolo ga što je i on pjesnik, ali ne u struji. Ni pô zla što se pobunio na anomalije, perverzitete, jezični i misaoni kaos! Ali kakav je to razlog za vraćanje u bogdanizam? Valjda je Bogdan uslijed svoje nemoći oličenje zdravog smisla i stvaralačkog instinkta? I otkuda to da on kod mene ono što sam uvijek branio i zastupao definiše kao preokret, kao preobrat? Veliko je čudo u tome što sam jednoga dana u januaru ove godine napisao što sam godinama i godinama prije branio?

Jest, našao je g. Milenković opasnosti i dinamita kod-senilnoga dobričine Toše Manojlovića! (i kod mene koji sam mu, još uz to, klerikalac!!) Uzbunili su g. Milenkovića ovi strašni revolucionarni Tošini stihovi:

„Sporija množina zaostade iza nas daleko- da li nam(?) sledi? da li će nas stići? vođena znacima koje urezasmo duž puta u stene i jele? il' nam već izgubi trag? i napusti nas i naš smeli pohod?

Neka ostanu! šta će nam tromi? šta će nam strašljivi? šta će nam pesme od juče? radosti, boli od juče? Veće nas radosti, veće nas kobi čekaju na čelu blistavih gora. Nas koji pođosmo da uberemo zlatne jabuke hesperijskih bašta, uprkos mrskim aždajama.

Uzdignutih ruku i očiju, pišemo, crtamo po beskrajnoj tabli neba čudesne snove i šare, nevidljive ljudima koji se zato prezrivo smiju našem poslu i zanosu."

Tromi Toša je tako postao sinonim modernosti i revolucije, kao da već Gundulić nije ubrao „zlatne jabuke hesperijskih bašta", a nenadoknadivi g. Drainac postao je, da ne prsnemo od smijeha, zastavonoša - zapada. Tu bismo upitali i g. Milenkovića: a gdje je on svršio svoje medicinske studije? Na zapadu u Centru, ili inače? I po kakvim metodama i učiteljima?

Da sam upao u promet s Tošom i Draincem, blagodarimo samo valjda Bogdanovim spasonosnim doktrinama. Za g. Milenkovića „poezija podleže samo i jedino zakoima razuma", a taj plićak dokazuje tako, jer bi, veli, inače svi idioti i kreteni bili prvi književnici i umjetnici!!

Zdrav razum g. doktora ne kaže mu da poeziji nije potreba zdravoga razuma nego jedne, doduše veoma rafinovane i procijeđene, biološke potrebe. Zdrav razum g. doktora ne kaže mu da zdrav razum ne stvara život nego i njemu prilagođuje i kuša da ga shvati. Zdrav razum g. doktora ne kaže mu da razum, i ondje gdje može biti inhibicija, jedan negativan uslov ne mora biti i nije uzrok ni stvaralac. Eto dotle nas je dovela i akademska kultura jednog doktora: do čuda logike, do revolucije Toše Manojlovića, do zapada Rade Drainca, do boeme Tina Ujevića i zdrava razuma Bogdana Popovića! Kada se g. doktor ovako ležerno odnosi s običnim logikama, ne razumijem što ga tako čudno epatiraju neobični drainizmi u kojima, ipak ima nešto bratskoga!

Bijedni su mi u odnosu prema doktrini ti doktrineri, „jedini pravi nosioci tradicije“, koji su htjeli spriječiti da se išta novo stvori. Razumijemo se: išta dobro, plemenito, izvan natječaja. Ako je razvojni tok drmao vašim zastarjelim ukusom i navikama (i koji put pradjedovskim dadaizmom), osim vatrogasaca je svakako trebalo da žurno pozovete u pomoć- i zdrav razum! Ali prvi savjet njegov bio bi da razlikujemo i da ne miješamo.

Poslijeratna bukačka revolucija u suštini nije iskrena. A nije zato, jer dok pro forma polemizuje s Bogdanom, u suštini onemogućuje izraz živim savremenicima. Proces je trebao da se zaustavi na jednoj tački, a trenutni profiteri mogu održati trajna vrela eksploatacije. Zainteresovani ljekari mogli su se naći ruku pod ruku sa svojim pacijentima koji su dolazili kao poručena. Uloge su bile podijeljene, a tipične ljevice i desnice mogle su da dogovorno ograniče svoje uticajne sfere. Slobodan je čovjek imao da ratuje sa svima, i opće je slobode bilo toliko koliko ju je bilo u pojedincima.

Premda je gutao vatru sa dva ili više lažnih položaja, čovjek se održao, a slabo su ga zbunili smetenjaci, tako i pristalice razuma u poeziji. U budućnosti, kada progovori, pomoći će mu i njegovi subesjednici koji će se i nehotice ispisati.

Slobodna misao, X, br.47, str. 3; Nikšić, 27.11.1931.

DUŠIN ŠIPAK

Nevjerovatne raskoši života
razgaljivala je priroda u blistavom ruhu.
Sve što može da dočara ljepota
uživao sam više oko sebe no u duhu.
A ona prava sreća, sladostrasna nota,
prije svega, javila se njuhu.

Ja sam bio mlad, opet ustavši jednom
kao mrtvac iz dna groba poslije duga mira.
Jer umijem osjećati, što ne stoji bijednom,
razbludu neba i strasno draganje etira.

Pio sam nasladu snijega i zelen lipovih grana
i u čaši motrio miris smrti karanfila.
Požuda svjetla s krvlju šipkovih rana
bje radost poslije sutona aprila.

Da sam zbilja blažen meni biva jasno
od ljubavi što mnogo volim neizmjerno stvari.
U meni kuca srce, a u njem biva glasno
tepanje duboko bezimene tvari.

O dragosti što su djevojke redom lijepe
pod čempresima mojeg skorog groba!
I što će biljka nadživjeti doba.

Slike mi poklon svoje slike nude.
Prolaznosti na moj duh se lijepe,
moje se oči zatravljeno čude
i, izvan mene, misle: još da bude
pa da se takve više ne probude.

Slobodna misao, X, br.48, str.3; Nikšić, 29.11.1931

BRDO ŽIVOTA
(Najnoviji interview)

Stanka.
Okrenut ću se dalje.
Ne mogu da se penjem.
Jedan će potočić da šumori malo niže.
Ja ću su sjetiti da su zime beskonačno duge.
I da je jedna zima sposobna da me slijedi za više godina.
Da me okameni.
A ja sam se nadao da će samo preko mene tonfilm postati umjetnost.
Osjećam da me godine mijenjaju strahovito. Vijenci poraza.
Dan je neprijatan. Čas je nečujan.
Ali su godine strahovite, i njihove će groznice biti
zapisane u knjigu vječnosti.
Mene godine mijenjaju strahovito.
Kao s kraja na kraj, s kopna na kopno, s mora na more
mene mijenjaju, ali ja ne starim.
(Rijeka teče, a šušti i vodopad u bijelu pjenu.)
Stare oni koji se ne mijenjaju. Stare oni koji jesu stari.
Koji su vječito isti. U njima je vrijeme oskudno.
O brdo je strašno. Ja ću umrijeti na vrhu brda.
Pitajte me što je u meni iskreno kada ne mogu biti srećan.
Samo krvarenje na trnu Puta.
Da bih šaptao riječi kao kumanska sibila, potrebna mi je
bar kita ruža i laske cvijeća.
Potrebno mi je oksigenskih sela i mijenjati sredine.
Putovanja! Vas su uhapsili u kameru opskuru mojega mozga.
Prekomorja! Nemam li dosta prijekora i bruke za vas.
Dokle će rakija da hrani u meni glumačku umjetnost, i
da lirski uzdah ide prženoj ribi i obroku pasulja?

Gdje je arheolog da mi pročita natpise s lijeva i desna
i da odgonetna knjigu glupačke sudbine?
Gdje je arheolog da me poklopi bićem statistike?
Čudno je ovo ne moći plakati, ta suhoća mojega srca!
U životu ne moći plakati! Pod bičem i krstom ne plakati!
Vi ćete drugi da sam rđav reći!
Ja sam veći! Ništa me ne može obvezatno žeći:
jedno je suza, a drugo problem nutrine i mnogo
spominjana duša, nadahnuće s kvalitetom pera.
Ali ja mogu plakati pred platnom neslane filmske drame
I ja mogu plakai na zvučnoj ploči izabrane drame
i ja mogu plakati, čulan, pred orguljama tame.
Čudno je ovo što je život naopako
i što me je samo isprazni zvuk i isprazni znak takô
s krilima sjene, jer tako ne plače svako.
Tada plačem lako.
O ja sam dijete kad padnem na lijepak umjetnosti,
a ovdje ja sam zemlja, živac i kosti.
Mene plaše groblja. Pod stravom zvonova ja bolujem
bolest mojih snova.
Ja volim hridine, kakav goli rt i raskošni posvemašnji
vrt; ja volim život, izbjegavam smrt.
Mene mijenjaju godine. Daj mi doline. Planine.
Prošla me je čežnja romantike, spala s mene spona antike.
Ja sam danas osunčan i prav, i ne pitaj: bolestan il zdrav.
Daj mi sunca! Daj mi zraka! Daj mi da legnem na travi!
Daj mi budućnost! Uštrcaj serum zaboravi!
Radosti oko sebe, i da se slegne talog
nemira mojeg iz svemira palog!

Daj mi hiljade cvjetića na grani,
daj mi hiljade cjelova na strani,
daj mi cjelinu iluzija zdravih,
dokle zemlja žudi, a nebo se plavi!

O kad dođem svijesti, željet ću dalje u radosti što ih
svjetlost šalje i što bivam tako opet izvan svijesti.
Život je brdo,
a brdo je tvrdo
i raste. I diše ovo brdo.
Radosti moja na preskoku uma,
kroz obruče druma,
radosti laste i lisnatih šuma.
Ja pitam eter i maglu Kozmosa, i sve je u redu!

Kad mahnitam, moje savršeno zdravlje
svim zvoncima nagoviješta slavlje
i ja tražim rosu za uzglavlje
s nogom protegnutog u božansku maglu!

Slobodna misao , X, br.49, str. 3, Nikšić, 6.12.1931.

TUMARANJA BEZAZLENOGA SRCA

Moje goruće srce strepi pred živicama,
na domaku lijepa bunara ono plahovito vrišti.
Besposleno se vere ivicama
ponora, i smišlja: kao ovaj snijeg planinski mi
smo čisti.

U njemu mlaz žamori nesmiljen poput leda.
Ono je dobro i sveto, i rijetko pri pameti.
U šarenilo dana vrlo bezazleno gleda
kao u ćilim s očima čeda,
te veli: na kraju zloća, mi smo sveti.

O, nešto svjetlomrca i opet svijeti!
Moje srce, da li mu ostaje ikakvih nada?
Zašto da zagluše njega u ove noći krute?
Ja sam ga našao opet pred pjenom vodopada
i zaboravio čvrsto sve pjesme dotle čute.

Mom srcu dajte da bere jagode i cvijeće,
mom srcu mušmula i mirodija smreke.
Mom srcu dajte da legne pod lisno drveće,
na zelenu travu u pamik zore daleke.

Moje je srce biljar, a biljka pali ko sunce
zgusnutom uspomenom popijenoga žara.
Moje srce nije šaptačka rupa za glumce,
ono je jasno i bistro, no opet katkada vara.

Golotu prirode, i zoru, i rosu, i inje
srce valja u sebi, i blagodati meda.
Moje srce i muku i vrevu i jecaj spinje,
ono je vatra ledenija od leda.

U njemu caruje bono ludilo umjetnosti.
I ono po svijetu u krugu samo sebe traži,
a sebe, to znači tebe, u grešnom mesu i kosti,
i odaziv kože za takvo srce važi.

Jer luta ovo srce, a ono ne zna puta.
Vrlo nestašno pati na dohvatu zvjezdanih sanja.
Ne kaže bratsko srce: ukloni mi se s puta,
ali se sâmo katkada zaplete usred granja.

Srce očajanja i srce spominjanja,
ali srce putničko, srce bez stanja.

Slobodna misao, X, br.51, str. 3, Nikšić, 20.12.1931.

KAVANSKA SOFA

Dok ti čulu laska havajska gitara,
u krilo te prima mekoputna sofa.
A opijum noći raskošno te vara
za svete istine hladnih filozofa.

I ti si mi neka vrsta gramofona
u krugu papiga i kelnera mrkih.
A sanjaš da jašeš vrlo rasna konja
što je zadnji puta dobio na trki.

Zvijezde su daleko i duboka mora,
gore su daleko i glasovi šume.
Na te pada teret dugih razgovora
kao sadržina pogriješne sume.

O dosado sinja! Bol je jedna slovka,
a ovdje je pao usov, golem, riječi
i ples je života kao džigitovka,
razularen cimbal sve do strave ječi.

Duh se tvoj začeo u šalici kave,
a sjeta u plavom dimu cigarete.
Ti plutaš na rubu bunila i jave,
u mozgu ti jošte zvrče kastanjete.

Ti gajiš u biću vrline jogina
u dvorcu gdje žive bosi filozofi.
I biti će tvoja tragična sudbina
danas spavat, sutra umrijeti u sofi.

U tebi je žudnja raja na Ceylonu
ili proljetnoga sunca na Havani.
Još postoji kovča neba u đerdanu,
Ali ti si dušu zapiso kavani.

Slobodna misao, XI, br.1, str. 5; Nikšić, 6.1.1932.

ZIMSKI UTISAK

Radujte se kad popada snijeg.
U svom dobrom srcu, ljudi, radujte se.
I po noći jošte sijati će brijeg,
na tramvajskom staklu slikat će se rese.

U noć mutnu stić će zvuci okarine.
Listat će samotar album s missovima.
Dok se u lokalu cere violine,
lomit će se kam na visovima.

Krugom past će srebro na tanjire,
a tekuće zlato u prah će me strti.
Kad padnem najmit ću s preostatkom lire
kakav zadnji fijaker s konjem na samrti.

Slobodna misao, XI, br.2, str. 3; Nikšić, 17.1.1932.

MEĐU PJESNICIMA U SARAJEVU

Jedna ispravka

Na članak pod gornjim naslovom, koji je, u dobronamjernom duhu, štampao u broju od 30. aprila u Zetskom glasniku g. Dragoljub Majić, molim ugledno uredništvo da u duhu zakona donese ovu ispravku.

Živio sam zadnjih godina u Supetru (na Braču), Splitu i u Sarajevu. U Nikšić su me doduše više puta pozivali, ali iz raznih razloga nisam mogao da otputujem. Poslije Leleka sebra (1920) i Kolajne (1926, oboje u Beogradu) štampao sam 1932. Auto na korzu u Nikšiću o kojem su pisali Gligorić, Krklec, Đonović, Jevtić i neki drugi. Razasutih ali već štampanih pjesama imam toliko da bih mogao izdati kudikamo veću zbirku. Neka bi se od mojih stvari mogla naći u Pregledu, Književnoj krajini (Banjaluka), zagrebačkom Savremeniku itd., katkada i po dnevnoj štampi u kojoj sam u Splitu radio sedam mjeseci 1930. kod Jadranske pošte.

Od prijevoda nisam izradio samo Ibsenova Per Gynta nego i prvi dio Gasa Georga Kaisera. Za moj prijevod Flaubertova Novembra napisao je prije desetak godina Vinaver da je najbolji što postoji. Prevodio sam i Michaleta, Dostojevskoga, Pirandella (prvi), Damaschkea i još druge pisce, tako Pija Baroju, ali nisam uvijek imao izdavača. Nedavno je g. Nikola Andrić u Zagrebu izdao moj prijevod Zatočene ljubavi od Albert-Jeana kao knjigu 520. Zabavne biblioteke. Ovih dana završavam prijevod romana Lucinde, nažalost dovoljno nepoznatoga remek-djela romantike od Friedricha Schlegela, koje je jedinstveno u njemačkoj književnosti u svojoj svrsi, a onda ću se dati na prevođenje Cervantesovih Uzoritih novela. Do jeseni bih mogao napisati debelu knjigu o historiji indijske filozofije i kulture, ali tada ne znam da li ću imati izdavača. Uostalom, prilike me nukaju na rad na tome polju.

Moj drug u gimnaziji nije bio samo Đuro Vilović nego i Glovanni Maver koji predaje slavistiku na rimskom univerzitetu i pisac je knjige o Juliji Slowackome. Uostalom, ne stoji da sam ikada bio i vaspitanik u novom franjevačkom manastiru u Dalmaciji. Naprotiv, tačno je da sam učio gimnaziju u Splitu i maturirao 1909. Do moga vremena gimnazija je bila svjetovna, a klerikalne gimnazije još nije bilo. Ja sam doduše od drugoga do šestoga razreda bio u katoličkom sjemeništu (ne gimnaziji ni samostanu), i tada sam ga ostavio svojom voljom, dok je Vilović nastavio, pa tako i teologiju apsolvirao.

Što se tiče boemstva, ako nisam tražio slavu putem poezije, još sam je manje tražio u boemstvu. Moji duhovni kapitali daju mi milijardersko osjećanje ljepote bezgraničnoga života, a žao bi mi bilo kada bi to skučeni umovi pokvarili. No, možda posljednja pjesma u Autu na korzu nije puka ironija. U Milnu na Braču stigla je vijest da je u Salamanci u Chileu umro moj ujak Ivan Markusović Livačić ostavivši mi kapital od preko milion dinara. Ako dobijem nasljedstvo, odnosno boemstva ostat će mi još samo da mu priredim oprosno veče, a onda ću postati što se grčki kaže „aoinos“, jer pošto sam uživao glas boema dosta dugo, ne žalim da uživam onaj, još gori, rasipnika.

Primite, poštovani gospodine uredniče, izraz mojih najodličnijih osjećanja.

Zetski glasnik, IV, br.36, str. 2; Cetinje, 14.5.1932.

TRI POGLEDA NA VRIJEME DUHOVNE KRIZE

Micić: spiritokracija protiv mašinizma i kult građanskih vrlina; - Tokin: sport i sportomanija; - Radica: pokušaj pomirenja antagonizma putem sračunate mjere - dilema istoka i zapada, trilema i ukidanje alternativa

I

G. Ljubomir Micić izdao je do sada na francuskom ove stvari: Hardi! A la barbarie! (12 fr.), Zeniton (15 fr.), najzad Les chevaliers de Montparnasse (12 fr.). G. Micić je još 1930. napisao jednom prijatelju da »voli Tinovu kritiku nego sve ostale pohvale". Ali ako je kritiku Zenitona progutao, on ne može da mi oprosti osudu Vitezova sa Montparnassea (1933). On tako sumnja da sam i bio u Parizu. Da sam bio u Saint-Michelu i oko Rotonde posvjedočit će moje adrese od 1913-1919:

13, rue Royer-Collard;

39, rue Delambre;

155, bd. du Montparnasse.

Svejedno. U okolini (bd. Raspail 242) stanovao je nekada cuveni Evnio Azev, a na bulevaru smo viđali Bronsteina, Martova, Talova, Jacquesa Ehrenburgea i razne druge. Ehrenburg je stanovao u mom trećem hotelu, neko vrijeme sa poznatom dražesnom plavojkom. A evo šta danas izdavač »Zenita: (1920-1926) kaže o Ilji:

»Onaj je ruski proizvodilac knjiga njušio po »Zenitu", po mom duhu i mom stilu mnogo pre nego je objavio ijednu knjigu na ovoj strani Evrope.«

Ako se pravo sjećam, Ilja je već do 1918. izdao bio u Parizu zbirku stihova; od tada je preveden na 14 ili više jezika : no od tada nije živio ni u Beogradu ni u Zagrebu nego naizmjenice u Moskvi, Berlinu, Pragu i Parizu. Bit će da je izraz naročite simpatije za nj što ga Micić

smatra »ruskim pesnikom sa Monparnassa s buldoskom glavom«.

A evo šta Micić sada kaže o Miroslavu Krleži: »Što se tiče duga onome proizvodiocu iz Zagreba, po pismenosti i najbližem srodstvu sa pismenošću ondašnjih nemačko-mađarskih trgovačkih preduzeća, to je - da prsnem od smeha.«

Tako danas Ljubomir sudi o Ilji i Miroslavu. To na mene spada. Ta ne kaže li o meni da je moja »pismenost najsumnjivija u zemlji«?

Podsjetio sam Micića da su o Montparnasseu pisali romane, kao Charles Louis-Philippe i Michel Georges Michel, da ga je epizodski dodirnuo Albert Jean, da su ga u novinama napadali Clement Vautel i Alex Small (Chicago Tribune) itd. Micić se sada poziva na pismenu pohvalu, D'Esparbesa, ne videći da mu se taj slavni pisac ruga. Micić i inače rado iznosi atestate Victora Marguerittea i dr., kao da moja kritika uzmiče pred francuskom kritičnošću, pa makar ova bila odštampana u 200.000 primjeraka. Ako je Montparnasse »sastajalište ološa i međunarodnih špijuna«, zar se na Montmartreu nijesu često odigrala gora apaška zlodjela i grđe kulturne podvale uz veću cijenu. Evo što danas Max Jacob piše o slavnom Montmartreu Jeana Grosa, Picassa i Apollinairea:

»Što se tiče samoga Montmartrea niti sam ga ikada volio, niti ga volim. Živio sam tu sa svojim prijateljima, ali sam uvijek više cijenio radnički građanski Pariz koji mi se čini humaniji. Užasavao sam se nad malim razbojnicima Montmartrea, mizerijama, nad malim krivotvoriteljima, nad malim, sasvim malim bledunjavim makroima koje romani blesavo poetizuju. Stalno smo bili do njih per tu, čučali smo za istim stolovima. Zbog navike nisam se gnušao, ali sam se za njih mogao interesirati samo za možebitne romane."

Dakle, Micić je bacio anatemu na Montparnasse u opreci s ostalim Parizom. U reklamama izdavačke kuće Micić se ovako predstavlja čitaocima: on je moćna ličnost, izvrstan opažač koji odlično piše francuski. »Smatraju ga najreprezentativnijim od srpsko-hrvatsko-slovenačkih pisaca Jugoslavije, a u nckim krugovima prolazi kao jedan od najvećih Balkanaca. Stvarno on je poslije rata stajao na čelu srpske književnosti i djela, jer on nije znamenit samo kao pjesnik ili pisac, kao esejist ili umjetničko-književni kritičar, za teatar ili bioskop: s revijom »Zenit« i zenitističkim pokretom, on se nametnuo kao učitelj i tvorac sasvim nove epohe koja će nesumnjivo ostati historijska u kulturnim godišnjacima njegove zemlje.« Ovakve pohvale koje Micić upućuje samom sebi zgodne su da se čovjek nasmije poslije ručka (pretpostavljam da je ručao). Ali oprostite mi ovaj uvod; hoću da kažem kamo je Micić danas došao.

On smatra da smo danas žrtva kolektivnog egoizma. Dok je individualni egoizam duha (?), kolektivni egoizam je izraz materijaizma i sudbonosno uzrokuje standardizaciju ljudstva. Šoferi i mehaničari zapisali su ljudsku dušu kao industrijski artikl na taksimetrima. Vratimo se duhu. I materijalizam je doduše proizvod duha, grubog i određenog; zato se treba obratiti elementarnom i barbarskom duhu. Više nemamo sunca, jer ga je elektrika zamračila. Sport poživinčuje nove naraštaje. Brzina je bolest današnjeg čovječanstva: što je gore, postala je manija gonjenja. Društvo strahuje od pjesnika i umjetnika, ono tilraniše i progoni novine (zato se Ljubomir »u Elisiumu« okomio baš na Montparnasse!). Velikan biva kažnjen svakoga trenutka, jer ima više genija nego ostali. Civilizacija je slavlje novca i mašinizma, a treba razvoj intelekta, oslobođenje duha. Potrebna je spiritokracija, a ekonomskih žala oslobodit ćemo se, ako se odrečemo niskih nasIada i zagledamo u svoju dušu.

Što je u ovom »revolucionarno«, a što je »reakcionarno". neka čitalac sam izvoli rasuditi. Inače je pogled Micića obično malogradjanski, provincijski; dakle ni mondeni, ni proleterski, ni snobovski, ni umjetnički. Što bolje ne kaže, polupajmo mašine. A kakve veze imaju opet te mašine s fenomenom boeme, naoko najkapricioznijim? Micić nam prigovara što ga vjerno citiramo. Dakle bi trebalo da, po običaju, falsifikujemo? Završimo, za inat, jednim značajnim citatom:

»Tako je željkovano značenje francuske kulture često sarno rezultat hiljada uzajamnih najžalosnijih nesporazuma: (str. 161).

II

Boško Tokin u romanu Terazije (Geca Kon, 1932) kaže: »Nemamo etike ni estetike, ali imamo životne snage. Možda će seksus da nas spase (tako je pok. Lawrence napisao, u Obrani Lady Chatterley, lozinku: preporod Engleske seksualnošću).« Možda će nasljednici da iz erotičkih momenata, što znače i zdravlje, da stvore i etiku. A možda će nas sport spasti. Možda će sport donijeti spiritualizaciju. Gdje se Tokin tako protivno Miciću, oduševio za sport? Jesu li na nj utjecale stranice Henry de Montherlanta, poneka Paula Moranda, ili Terrerov panegirik Pierreu de Coubertinu?

Postepeno Tokinov zanos za sport raste sve više. On vidi praznine mase oduševljenih navijača. Seksus sve više gubi od značenja. Sportska solidarnost predstavlja novo bratstvo ljudi.

Sportski su termini izraz novog esperanta. Sport je najjača internacionala. Conan Doyle je napisao da su Anglosaksonci dali svijetu sport, parlamentarizam i kriminalni roman. No sportovi su postojali već u starom Orijentu, a tako u Grčkoj i Rimu. Danas indijski derby sabire veće pare nego onaj u Epsomu.

Sportske emocije imaju svoju mistiku. One osposobljuju za druge emocije. Stvaraju i malo histerije. Ali, tipski savršene, igra utakmica približuje harmoniji. Sport ima kvalitetu i ljepotu. On je u razvoju, te vodi novom tipu čovjeka.

Sport ima svoje pionirstvo. On ne odbija od književnosti, već joj služi ako odbija od knjiške književnosti i artificijelne umjetnosti: mladi barbari samo će se otresti pseudokulturnoga vernisa.

Sportisti su zdraviji od sociologa, profesora, književnika. Prvoklasne sportiste često su dobri ljekari, inžinjeri, radnici. Sportska utakmica uči nas da u takmičenju budemo džentlmeni. Svrha je ipak intelelktualno-sportska etika, a ta do danas ne postoji.

I u malom klubu sportsman može da nešto učini. Kultura treba treninga.

Lažna balkanska gospoda trebala bi da se oslobode primitivnih atavizama.

Tako, između pasatizma i futurizma, veliki Balkanac Micić bliži je prvomu, a uvjereni zapadnjak Tokin drugomu. Sada je prvi na putu odricanja, a drugi na putu utakmice. Prvi, iz Pariza, sanjari o asketizmu Azije; drugi, s Terazija pozdravlja filmska poprišta raznih Amerika. Micić je danas za kulturu duha, Tokin uslovno za nadobudnu barbariju. Istok i Zapad s raznolikim licima opet se na osebujan način ukrštaju. A u čemu vidi Tokin taj idealni Zapad?

U tome da se izgradi što veći broj kuća, da one budu što prostranije i što udobnije. Jer Zapad je arhitektura.

III

Bogdan Radica raspravlja (dvobroji 4-5, 6-7) u atenskom časopisu »Les Balkans« o tragičnim kontrastima balkanskoga duha. To je dopuna i kruna njegovih razgovora, intervjua i čitanja na evropskom Zapadu.

Balkan još nije rekao svoju riječ u kulturnoj historiji svijeta. Od Evrope se juče odmetnula Rusija zahvaljujući svojem geografskom položaju, dok to fašistička Italija, na Medliteraniji, ne može. Evropsko se zlato izigralo i. posvuda inače Evropa je u likvidaciji. Ona je izvršila svoje revolucije i »otpjevala svoje sonete«.

Evropa se raspada. Balkanska duhovnost ne postoji, pa ipak (ili: zašto?) se posvuda kopiraju oblici Evrope. Kako u gradovima svake noći neko »omrkne a ne osvane« može da govori o Gideu i o Proustu (bolje je bilo reći o »socijalnoj knjizevnosti«)? Balkan nije dao ni svojega Ibsena, Pierrea. Dostojevskoga ili Tolstoja. Rusija je svoje dala. Naša su djela importirane kopije klasike, romantike i naturalizma. Danas vjerujemo u Paula Moranda, a zaboravljamo da u blizini ima ljudi koji žive skoro kao trogloditi.

Nismo ni zreli, a poziramo kao gnjili; posvećujemo se sitničavoj analizi, a milijuni ljudi izražavaju ljubav bez artikuliranoga govora. Krivo je misliti da je rasni elemenat duha vezan uz Balkan; veliki Rusi to demantuju. Balkanu nedostaje sinteza, a tu ne može na brzu ruku dati ni socijalna umjetnost ni kozmopolitsko globtroterstvo, pošto ne dolaze odozdo.

Narodna pjesma, Njegoš i Meštrović prvi su kušali dati istine slavenskoga juga, ali i ovi su samo nedovršeni fragmenti izraza. Križanić je uzaludno pokušao pomiriti Rim i Slavenstvo. Drugi naši pokušaji bili su žurna asimilacija evropskih vrijednosti. Danas Zapad sumnja o sebi, a ta se skepsa prenosi i k nama. Pored Meštrovića, Krleža predstavlja pokušaj da se oslobodimo od Evrope. Krleža je za g. Radicu najznačajniji predstavnik novoga naraštaja (drugi su Cankar, Radić, Nazor, itd.). Čitaoci nam neće zamjeriti ako spomenemo da ne dijelimo optimizam g. Radice o samorodnosti genija Meštrovića

i Krleže. Njih spaja izvjesna divljina, nasilna dinamika i trik brutalnosti, koji se od svetoga Jeronima preko izvjesnih umjetnika talijanske renesanse vuče do Nikole Tommasea i još dalje do danas.

Među balkanskim književnostima nema stvarne veze, tako da ni pojma nemamo o Bugarima, Grcima, Rumunjima, Arnautima i Turcima u književnosti. Balkan se naprotiv živo zanima za Evropu, zadnja izdanja Pariza i uopće Zapada jesu ures i snobovska moda salona, a pisci koji se čitaju ne moraju u pravilu biti Remarque ili Gläser. Pojedine balkanske zemlje dalje su međusobno nego razni kontinenti, tako da smo i za Istratija doznali samo preko Francuske. Čak i boreći se protiv zapadnjaštva i provincijalnosti uvijek ostajemo lokalni. Balkanski je književnik osamljen, tragična figura, a knjiga je bez kontinuiteta i tradicije. Nigdje nije borba Mladih i Starih tako ogorčena, a ona je ovdje permanentna.

U balkanskom društvu nema vještine komplimenata, hijerarhije suda, uloge žene i ženstva, ni podrazumijevanja (sous-entendus). A jedan pisac kaže: »U zemlji gdje nema podrazumijevanja uvijek tvrdoglava i očajna prepirka očituje samoću ljudi. Sastajališta, zborovi jesu česta pozornica strahovitih gužva ... «

Tako g. Radica, žaleći za nedostatkom sinteze slavenske i helenske jasnoće, vidi na Balkanu samo vječite ratne frontove, neprekidne borbe, beskonačne juriše. Nećemo ulaziti u analizu pojedinih stavaka g. Radice. Ostavit ćemo po strani vještinu komplimenata i ulogu ženstva. Ali jasno je da nema »hijerarhije suda« ondje gdje se ljudi dijele isključivo na genije i glupane (uz uzajamnost pošte), gdje nedostaju tananija razlikovanja, jednom riječju: nijanse, no se sve siječe nožem općih mjesta. A što se tiče »podrazumijevanja«, za razvijeni duh je bitno da osjeća finese, eventualno da u tome ima i

malo ironije ili humora, a ne nepokretne, slljepe, naučne dogmatike. Pokretom se uči hodati. A kod nas se suptilniji duhovi izvrgavaju ruglu kao - zadocnjelu markizu iz 18. vijeka ...

IV

Ova tri suda o prolaznom vremenu skraćujem ovako:

1. Micić želi introverziju putem kulta duha i gajenja primitivnih vrlina (= Istok?);

2. Tokin želi ekstraverziju putem sportskog antagonizma (= Zapad?);

3. Radica sintezu tradicija i originalnosti, dubine i jasnoće, sintezu mjere

(= Istok- Zapad?). Razumije se da je moj komentar njihovim mišljenjima provizorna geometrijska shema, jer –

- niti postoji Istok;
- niti postoji Zapad;
- niti što treće.

Ljudska historija sva je u procesijalnom toku neprestanoga talasanja, a ovi pojedinačni pogledi na svijet služe nam samo kao reflektori da osvijetlimo naročite strane univerzalnoga fenomena mijene i zbivanja, raznolike temperamente i mentalitete (ako ne karaktere).

Valjci, I, br.1, str. 30-36; Nikšić, juni 1933.

POVODOM KONGRESA PEN-a NA KOJEM NISAM BIO

"Da se piše slobodno, trebalo bi da ništa od onoga što se piše ne povlači nikakve posljedice"

Renan

Sarajevo, 24. maja (1933)

Javljaju da će talijanski dramski pisci tražiti od vlade da se kritike drame i filma ne smiju štampati prije nego isteče petnaest dana od predstave. A ja mislim, bitnu kroniku kongresa PEN-kluba mogao bih napisati za 15 dana ranije nego se on održi. Neminovno, pisci se sastaju da se sami svađaju oko onih stvari u kojima hoće da ujedine publiku.

Doduše, ovo stanovište može da izgleda uskogrudno, jer ne predviđa mogućnost pokreta unaprijed. Ali u tim pokretima, terminima-vremena, odsječena je njihova apscisa i koordinata. Liberalni pisci imaju svoje euharističke kongrese s ograničenim jemstvom.

PEN-klub je imao, kažu, sjajne sastanke u Parizu, Varšavi, Pešti; PEN-klub, osnovan je 1921, 1925-8. obogaćen pristupom mnogih nacionalnosti. Ali što PEN-klub znači, za male zemlje naročito, nego: vašar svijeta?

Treba da se rojevi malih pisaca sjate oko tih četiri poznata velikana. Treba da se da zadovoljština mjesnim profesorima, sekretarima, konzervatorima starina. Treba da se pokaže ko zna neki strani jezik. Treba de se pokupe autogrami i da se paradira s fotografijama. Ukratko: treba da se dokaže kako su neki mali provincijalci dio velikog svijeta. Lokalne se veličine pravdaju svojom svjetskom samoćom. Zakupnici kulturnog monopola hoće da pograbe u ruke slobodu kritike i stvaranja. Ako sam se rukovao s Thomasom Mannom, znači da sam ja on… To je pravo lešarstvo, let ptica grabljivica na kulturnu strvinu.

PEN-klub služi i turizmu. On je i društvo za međusobno kađenje, mada se toga odriču. (Upravo: ja ću vas počastiti svojim dičnim prisustvom, a vaša je dužnost da me reklamišete.) Nije loše da se, za njegove svrhe, priredi antologija ove ili one lirike ili proze na stranom jeziku. Ali da se svjetskim veličinama pera dijele „brošure za propagandu", to je prilično neukusno, jer bi to spadalo u program kakvog gimnazijskog ili pjevačkog izleta. A upravo je smiješno da se uz to serviraju svi lokalizmi, etnografije, kampanilizmi.

Priređuje se kao izložba, bazari vezova, a na mjestima bit će čašćenje „tradicionalnim rahatlokumom". Kao Jozefina što je bila počašćena ćevapčićima, te Kuprin klekovačom. Posvuda, osim toga, treba dati satisfakciju mjesnim „odborima" i mjesnim „vlastima", tj. provodičima stranaca. Prilagodljiva republika duha!

A onda: ne treba zaboraviti bankete. To je, uostalom, sasvim u stilu današnjeg Sarajeva gdje su večere i večerinke jedna kulturna manifestacija književnika. Govoriti na međunarodnom banketu, to je danas za nekoga uspjeh, kakav je nekada bio za pjevača da se pojavi na milanskoj Scali ili njujorškom Metropolitanu.

Vašar svijeta! Kandidati književnosti, misleći na nj, produžuju sebi život za godinu dana kao udavača što erotiku, nervozu, utažuje misleći na plesne svjetlosti zimskih sezona. To je uvijek ugodno pročitati: H. G. Wells i Dušan Ž. Milačić (ili Sibe Milačić)…

25. maja

Spasov-dan (za katolike i pravoslavne). Tačno dvadesetogodišnjica samoubistva pukovnika Alfreda Redla. Danas se otvara jedanaesti kongres PEN-kluba u Dubrovniku.

Grad pjesnika! Rodio se s Gundulićem. A umro 1929. s Ivom Vojnovićem. Danas je i grad „gospara“. A stvarno, veliki su gospari i oni drugi što dolaze; ili barem „gose“.

PEN-klub je osnovan s ovim opširnim i rastegljivim programom: pacifizam, zanimanje za strane kulturne vrijednosti i pravo književnika na izraz svojih misli. Dakle: sloboda stvaranja i slobodna kritika. Premda je mučno govoriti o slobodi kritike ondje gdje nema slobode stvaranja.

No teško će biti govoriti o moći književnika da pacifizam provedu u djelo, ono što efikasno nisu mogli ni haške ni druge konvencije. Zato oni bojažljivo dodiruju i izbjegavaju ovaj predmet. Glavno je mir duša i prijateljstvo odabranika. Program može da ima svoje maksimalno i svoje minimalno značenje. Idealni minimum ne bi bio međunarodnoga nego čisto nacionalnoga značenja, a značio bi pravo pisaca da iskoriste slobodu štampane riječi. Praktički minimum bio bi daleko ispod idealnoga. On bi značio samo: za velike i produktivne, da nađu nove kupce za svoja djela; a za male i nikakve, da se pročuju, da zadovolje svoju sujetu.

Klasna borba pušta se redovito iz vida. Neki od članova gleda i s malo gospodarskog prezira na „manuelne radnike“. Crémieux ipak kaže: „Ondje gdje se sve pokorava državi, ondje gdje nema slobodnog mišljenja, tu nema života za PEN-klub.“ A Dragutin Đonović dodaje sa svoje starne: „Treba svoju domovinu voljeti i preko granica njene kulture.“ Nego ove suprotnosti u klici ne treba razvijati pred velikom svjetlošću dana, jer bi to bilo politika. A s politikom društvo nema veze. No kao da za nekoga baš književnost nije politika, i to najčišća, daleko najopasnija politika. Takvi prostodušno smatraju da su, bez obzira na ekonomiju i policiju, pismenjaci i književnici skrivili sve katastrofe, sve revolucije.

No dakle, da li su uvijek i svi članovi PEN-kluba sami slobodni od svakoga duha i mržnje i nesnošljivosti. Da li i oni klasnu nadmoć, ne trpeći nasilje u međusobnom poretku, ne žele da katkada ostave ili održe, kao sistem privilegija, u domaćoj sredini? Nije riječ o tome da negira cjelokupnu kulturu (i u svakom smislu) bilo kojem narodu; to bi bio vrlo rijedak slučaj ili, tačnije, mislim da ga nema. A stvar je u tome: kako se ta kulturna saradnja u praksi provodi? Tu se stvara veliko pitanje tačnijih razračunavanja vrijednosti, jaz varijacija u sintezama.

Internacionalizam je internacionalni fakat, kao što su svakodnevna ograničenja (oblasti, jezika, rase, sredine, vjera, tradicija, grupa) svjetska pojava. Internacionalizam može da bude prihvaćen u vrlo različitim tumačenjima, a ta shvatanja mogu biti tako oprečna da i prefiks „inter“ postaje suvišan. Ako je neko šoven obzirom na svoje seosko porijeklo i malu općinu, drugi će kulturni tip biti šoven samo obzirom na veliku globalnu koaliciju ideja i interesa, ili na svoju filozofiju o planetarnoj organizaciji moći i poretka. Veličina imperije može da sebi podredi i proguta mnoge jednostavne i naoko nesvodljive nacionalizme i plemenske osjećajnosti.

U historiji društva sumnjat ćemo(!)sve češće o ostentativnim fenomenom kozpolitizma modernih ljudi, „lijepih duhova“ koji su utoliko veći što su barem dvojezični i gdje se moda i manira odudaraju od narodnih navoda. Postoji jedan univerzalizam ponosnoga revolucionarnog duha koji maštа jednu svoju geografiju i ideološku metafiziku; ima jedan ekskumenizam engleskog tipa koji se proteže barem zaposjednute i uplivisane dijelove kontinenta; ima jedna ideja o svjetskom poretku po jedinstvenome njemačkom planu; a ima i jedna ruska, moskovska internacionalna, različita i od I i od VI, ukoliko ima uporišta na svojem prostranom teritoriju.

Međunarodni PEN-klub uvjeren je, misli Crémieux, da odgovara i treba da odgovara „sadašnjem stanju zapadne kulture“ (napukle rascjepom i otpadima). Ali, prikrivajući aktuelne antagonizme Zapada, i ne mogući da preko njih sasvim pređe, on prema svojoj meti ostaje na pola puta i žrtva je izvjesne neodređenosti za koju se baš duh treće internacionale unaokolo pokazuje sudbonosan. PEN usvaja, ublažuje riječi, ono protiv čega se bori.

Međusobni sporazum članova PEN-a uživat će, dijelom, blagodati raznoraznih nesporazuma čovječanstva. Da ostavimo što naroda ima velikih i malih, a k tomu i većih i manjih. Ali ti narodi nisu jednako orijentisani, niti su na istoj razini kulture, u svakome nema književnost jednako značenje ni težnje, a pogotovo broj i raspored talenata, te mogućnost ekspanzije i procvata književnosti ne predočuju nikakve simetrije ni analogije. Ovdje je književnost stvaralačka, ondje epigonska; ovdje ima priliku za slobodan razvitak, ondje je pod svakovrsnim neknjiževnim uticajima; ovdje ima veću trgovačku prođu i uspjeh, ondje računa mecenatstvom, potporama ili prosjačenjem, ili je inače sporedno zanimanje opskrbljenih inteligenata. Prema tome, problem P-S je veći nego se vidi iz njegova programa. Taj program samo zaobilazno dvoznačno rješava taj problem. Posljedica: pojedine nacionalne reforme P-S teško da će za dugo i dugo vremena imati odjeka na međunarodnome polju.

G. Wells danas kaže: za dogodine da li ćemo naprijed ili u srednji vijek, to ćemo vidjeti druge godine! Đavolu uvijek treba ostaviti njegove rokove! Kao : danas plati, sjutra mukte; I, kroz dvanaest godina, koliko se pred tim «alternativama» zakoračilo naprijed? – A Wells zna da današnji svijet pati od raširene nezaposlenosti; no zaboravio je da spomene ćorave besposlice koje su svakako još fatalnije.

Japan ima svoj imperijalizam, izvjesno i najbudniji, ali nema i svoje internacionale. Kongresu nijesu predstavljeni veliki ljudski kompleksi kao Rusija, Kina, Indija, Turska, Perzija. Od zemalja španskog jezika jedino Argentina, svojim diplomatskim punomoćnikom. (Uzgred, ipak, Katalonija!) Internacionala hramlje. Možda još više internacionalisti. Nema ni Australije. Predstavljeni su Irak, Južna Afrika, SAD, Finska, Holandija, Belgija, Švajcarska, Mađarska, Rumunija, Pruska, Estonija. . . . Palestina telegrafiše da ne dolazi, ali tu je Šalom Aš, pored Romainsa i Marinettija. Najviše Poljaka i Engleza. Za publiku je aktuelan odnos Hitlera prema Jevrejima, ali neki Austrijanci kao da se boje da Hitler ne progoni njemačku književnost uopće. Jedan bi nacionalni socijalista progovorio banketu o intimnom Fireru, da se naglo nije pojavio Ernst Toller. Boje se prepirki, ali zvanično je stanovište: izbjegavati političke razmirice i oštru polemiku. Dubrovnik je tako «skladan»! Za trenutak se činilo da su Jevreji središte svjetskoga zanimanja. Zbog novoga reda pod Hitlerom. Pa ipak, jevrejsko pitanje pada u pozadinu; a za slobodu njemačke književnosti najgrlatije ustaju dva Francuza, a ne Austrijanca. Drugo je borba oko rezolucija. Došlo je do uviđavnosti da oštre osude treba odložiti za drugu godinu, i traži se samo zaštitu djela koja čine «opće dobro ljudskoga duha.» Jao! Koliko djela koja se pišu tvore opće dobro ljudskoga duha? A kad već dođe do toga priznanja, djela su obično pala u prašinu. No sama geneza djela teža je no njihov uspjeh . . .

Kažu da je PS Društvo Naroda književnosti. To ne stoji sasvim. Jer ako je i DN krnja međunarodna organizacija, platonska akademija za međunarodno pravo bez zakonodavne moći i izlišne sile, PS ne može da određeno bude ni predstavnik zvanične politike ni zvanične umjetnosti svojih zemalja. Ukratko PS nije

organ ni vlada ni stranka, makar paktirao s prilikama odustajući od umjetničke intranzigencije. S druge strane, pravo razočarenje za mlade pisce bio je slabi odziv na raspisanu nagradu društva i dosljedno ukidanje te nagrade. Za nekoga (a razumijemo se), zadovoljstvo sujete je ništavno kad nema zadovoljstva u materijalnom priznanju. Svjetska «elita» nije za godinu dana pronašla - jedan roman dostojan nagrade.

Ne, nisu se ova dvojica-trojica slavnih književnika pojavila preko doppelgängera nego autentično. Nego, njihov dolazak je bio demagoški, u zakašnjenju. Svi su bili iskreni, a možda im niko nije vjerovao. PS s glasanjima po «delegacijama». Kao da slijedi diplomatsko mišljenje, pa ipak se ovdje čulo riječi kakvih se na drugom mjestu ne čuje. Samo, dajte vi odredite prave razmjere svih tih katastrofa, i prenosite prilike iz zemlje u zemlju . . .

Jer, glavno da je šaren. Nijemci su izišli, osim Tollera, koji se trudio da postigne najviše govorničke efekte. Ali, oni su se udaljili samo zbog «povrede poslovnika». Jer, kad bi se Nijemci definitivno udaljili, PS bi uopće prestao da odgovara svojoj svrsi i ubuduće, da bi jedva imao razloga da postoji. Osim, možda, kao ženevska Liga i u prvoj fazi ostvarenja?

27. maja

Četrnaest godina što je T.G. Masaryk biran za doživotnog predsjednika Čehoslovaka. Četiristo i osamdeset godina od pada Carigrada. Kongres u Dubrovniku završio.

28. maja

Još je posljednja utjeha za mene,
Bosno, tvoja rakija što se sa suzama ispija.

Danas se uveče vratio Novak Simić. Pjesnik ponosne apostrofe bosanskoj rakiji u zadnjem Hrvatskom kolu kaže da nije u životu pio takvoga vina kao na banketu dubrovačke općine. Izostala su najavljena predavanja o individualizmu i kolektivizmu, o književniku i slobodnoj štampi. Međunarodnu solidarnost duha zamijenila je međunarodna kurtoazija. To je malo. I sve krnje PS nam nudi gotovu robu, konfekciju. A svaki od nas žudi da skroji svoje vlastito odijelo. Međunarodni klubovi donekle oponašaju narodne: svaki za istim stolom misli drugojačije. Zato su neki napustili Dubrovnik s utiskom praznine, ništavila, razočarani.

29. dolazi grupa stranih delegata u Sarajevo. I ovdje će biti banket.. Ne idem tamo. A još prije toga govori, u «Benevolenci», Šalom Aš. Ne idem ni tamo. Znači, kiša, kiši. Pijmo. Pijmo rakije.

Slobodna misao, XII, br.21, str.3; Nikšić, 1.6.1933.

TREPTAVE PREĐE JESENI

Ova terasa, sa stolovima na travi, gdje se uzduh
široko otvara odisaju pluća,
sa škrtim jesenjim suncem za kratke ure popodne,
to je moja uzduhoplovna postaja u jeftinom
svemirskome domu,
platforma za pogled u brda i u čudnu daljinu.

...U strahu haranja zimâ tu izlažemo uda
da se tjelesa i duše od zebnje svoje zgriju.
Ova je terasa odmor glave i očiju,
i ima stabala u njoj, a ona se zelene.

Skoro će vjetar da lišće ponese i da prignječi cvijeće,
skoro će grane, ogoljele da se pod snijegom lome.
Bit ćemo opet na svome:
ni na čemu – u svemu.
Još zasad možemo reći: ima na svijetu divote,
ima i smisla da se živi kad se misao skrivi
i u se privije krišom.

U sunce piljim zjenama, jer oko biva slijepo.
Veče je puno hlada, ali su zvijezde u roju
šarene, praskave i blistave u bogatom broju.
Nabrekle zvijezde bivaju velike kao krupne suze,
kao zrna grožđa što se u nasladu cijedi.
Zvijezde bliješte u bojama kao sijalice transparenta,
kao projektori u vilinskoj igri pozornice svijeta.
Ovo je nestalno lijepo, a vrijedi
kao zakonska ploča svih deset zapovijedi.

Valjci, I, br.2, str. 67; Nikšić, juli 1933.

PROTIV POEZIJE I FILOZOFIJE HIPNOTIČARA

Moglo bi se napisati zanimljivo poglavlje o snu u poeziji, religiji i filozofiji svih naroda, naročito primitivnih. Ali i poglavlje zabluda poezije, a s time i religije i filozofije, sve do danas je beskonačno. Ljudski razum je, kao što dobro znamo, epifenomen koji se i danas bori za opstanak. Trebalo je vremena dok je narodna mudrost presudila: san je laža. Ljudski duh borio se na graničnoj crti neoplatonskih ekstaza i narodskih praznovjerica. Nepoznavaoci umnih razlika stopili su ekstazu mistika i sujevjerja gomila u čudan fenomen neospornoga mračnjaštva, opskurantizma koji dozvoljava da se napiše (pošto proizvoljne sinteze nisu progres nego regres) da o „biću sna nismo bolje orijentisani nego grčki filozofi“. Grčki filozofi s uporištem na Istok: dakle bolje helenistički sanskrtiste na rubu Afrike i Azije.

Freud je, svakako, htio da pokaže da je san posljedica želja i impulsa volje potisnutih u podsvijest. Freudovo stanovište poslužilo je kao polazna tačka za bezbrojne duhovne opačine i izvrtanja. Povod sna nije psihološki nego fiziološki; o značenju koje za san imaju bolesti, probava, jelo, piće imat će postepeno da mjerodavnije progovori medicina. Sne stvara stanje organizma i ishrana; na san upliviše alkohol, kofein, nikotin a onda svi ekcitanti, narkotična sredstva. Tibetanski čarobnjaci varaju nas kada govore o čudu, objavi itd.; no kada primjenjuju kreposti biljaka, oni su praktičniji nego sva naša zvanična farmakopeja. Sličnih paradoksa ima kod oglašenih (i ozloglašenih) primitivnih naroda i plemena.

Sa svim tim, švajcarski psiholog Jung održao je u Dahlemu predavanje gdje je gotovo veličao san. San, veli Jung, vodi u najtajniji zakutak duše. Svijest o „Ja“ cijepa,

te prima sve samo u vezi s tim „Ja“. Svijest uopće cijepa; no samo u snu stupamo u dubljeg, općijega, vječitijega i istinitijega čovjeka, koji još stoji u sumraku iskonske noći, kada je on bio cjelina, a cjelina u njemu u bezrazličnom, cjelovitom jastvu prirode.

Tako je Jung govorio ove godine. Ali tako su Upanišade govorile prije 4500 godina. A čak i taj „opći, istiniti“ čovjek ima u Indiji svoje ime i zove se Puruša!

Nego da upitamo, bez svake zlobe, da li je to što poznati psiholog Jung veliča zapravo „san“ ili tačnije „spavanje“? Jer Jung i sam tačno vidi da san može biti „djetinjast, groteskan, nemoralan“. Jung po duši priznaje da veliki „sveci mogu imati pustopašne snove“. Dakle? Ako iz snova eliminiramo djetinjasti, groteskni, nemoralni elemenat, ako izbacimo pustopašne ili smiješne snove, ovaj san koji vodi do dna i srca stvari, najdublji san, ostaje bez sanja: to je kozmički san čovjeka, objektivno ravan – spavanju.

A to je već znao i slavni braman Ladruavalkija: samo je to možda ljepše rekao s mnogo više lirizma i vasionske ljubavi.

Čemu spavati? To upola skraćuje život. No čemu sanjati? To obogaćuje obmane, a one su već pravo bogatstvo. To vodi i do psiholoških besposlica.

No da se zaustavim o čemu najviše sanjam. To će dati i moj prilog psihologiji sanja. Najčešće, ali ne i najradije. Jer ja ne sanjam nikada rado, a najviše bih volio kada nikako ne bih sanjao. Meni je i najteža stvarnost milija i ljepša nego i najzamamniji san. A osim toga, moram priznati, moji sni najobičnije nisu ni lijepi ni dražesni. U svakom slučaju nezvani gosti, ne mogu reći da mi donose kakvu utjehu ili okrepu. Prije bih rekao da su razlog ljutnje ili nezadovoljstva, te ako imam kakav iracionalan osjećaj, ja bih ga odbio na snove. Ni književnost snova ne volim,

premda je ona prastaro nasljedstvo ljudskoga roda. („Svi su premda zatajeni jer“ napisao je neko.) Čak i odnosno jave same, budno treba udvostručiti, pojačati policiju; a san je neiscrpan izvor zabluda i prevara.

Doduše moglo bi se reći: ako negirate san, negirate i poeziju. Ali poezija kao pojava nije lišena smisla, dok je san kao pojava psihička besmislica. San može da bude elemenat poezije (san? u najlakšem ruhu snatrenja ili vidovitoga obuhvatanja bližih i daljih stvarnosti). Ali taj se elemenat kroz prošla stoljeća toliko otrcao i došao na ropotarnicu općih mjesta, da danas oslobođenje od sna može značiti samo put na bolje ili povratak progresu. No najgore je kada poezija sna prelazi u moralnu ili mističnu filozofiju. Kada bi san bio događaj, uživanje, umirenje, zašto da od njega načelno gradimo nesnosnu i nasilnu dogmu? Ko smije mjerodavno reći da u snu opći s višim bićima, da san budi grižnju savjesti kod zločinaca, a pravedniku savjetuje prijatelja ili otkriva ko mu zlo želi? Ko može da po savjesti kaže da san predskazuje budućnost, da nas opominje čak makar i na neposrednu opasnost.

U Upanišadi Brhadâranyaka već je petsto godina prije Hrista data klasična apologija sna. Klasična, jer bi joj se i danas imalo malo šta dodati u raznome smislu. No i Upanišadski mislilac ili teolog govori o snu bez sanja, o dubokom snu u kojemu se gube priviđenja, zablude, želje i pohote. Jednom riječju, fiktivna nagrada za hrapavu i kompleksnu stvarnost. Kako bismo danas čitali prost komentar C. G. Junga tu su vrata na kozmičku pranoć koja je bila duša kada još zadugo nije bilo svijesti i koja će biti duša preko onoga svega što bi mogla da dostigne lična svijest. Zato je njena koncepcija drugačija, čišća, viša nego ova modernih hipnotičara. Upanišada je htjela dosegnuti jedinstvo vasione ili, da govorimo kao Jung,

„opću povezanost tamne duše“. To je nešto drugo nego sebičnost ili lična infatuacija. Ali metafizika sna vodi do introvertita koji sanjaju pri otvorenim očima, koji somnambulski žive na javi dok današnji grubi život kriza i materijalne brige s neumitnom borbom trpi samo extravertite, koji se umiju snaći i okrenuti, koji smiju i jurišati, koji su budni i čak u drugom smislu nego je htio neprijatelj sna Budha („probuđenim“).

San u sebi nije povezan; sa svim tim mogu imati impresiju da se sni kroz više noći vežu u serije kao u nastavcima filmskih romana, a može mi se i činiti da se isti san ponavlja dva-tri puta. Pjesma i priča zna za isti san „kroz tri noći“: Nemam sposobnosti da se sjećam podrobnosti sna, sne ne pamtim vrlo jasno, ali kroz maglu slutnje ili obmane čini mi se da bi se slični moji sni, u nekoj vezi, mogli nastavljati i kroz šezdeset noći. Na to se ne bih mogao na sudu zakleti, štaviše, domišljam se da je i nastavak jednoga sna kroz dvije noći anomalija. Zato dopuštam da bi to mogla biti obmana usljed nejasnoće uspomena. Što je značajno vrlo rijetko u snu dolazi do svoje misli, do svoje samosvijesti i zaključka; pa kada se to događa, taj moj lični stav odaje samo neko stanje duha koje je odavno postignuto, za me neaktuelno i skoro zaboravljeno (i u snu aktuelna formula ne služi praksi, ona je ekser rememorisanja). Pa i tada to u meni budi čuđenje: u snu me skoro plaši. U dubokom snu: ne sanjam; erotski sni su rijetki i upućuju da je san lak; erotičar prevlađuje u polusnu (hoću da se probudim, ili nisam sasvim zaspao; domišljam se; učinak alkohola ili duhana). Tjelesno sne osjećam kao nelagodu, dosadu, umor; sni su mi teški, a ja se u snu osjećam kao sasvim pasivno biće. San obično ima uslova da me preplaši, rjeđe sam uznemiren, nestrpljiv, gnušam se. Nestrpljivost je možda jedina moja autentična crta koju osjećam u snu. Nikada nisam sanjao

da sam dobio veliku sumu novca; nikada nisam sanjao o novcu. Nikada da sam kupio kuću, oženio se, dobio namještenje. Nikada nisam sanjao da sam potpuno bez brige (možda me san sam čini brižnim?). Nikada nisam sanjao da ležim od određene bolesti. Nikada nisam sanjao da sam izdao knjigu, dobio nagradu, bio uhapšen, držao predavanje. Nikada nisam sanjao da govorim ili pišem o politici. Bilježaka sam u snu imao čitave arhive, a jedanput sam sanjao uniformisanog policajca. Glavni je motiv moga sna: strah, strava, nespokojstvo, nestrpljivost, očekivanje, žurba, gusta mistika. Samo u trenucima kada sam bio vrlo gladan sanjao sam o sjajnim objedima: to me mučilo. Sanjao sam opasnost na željezničkoj pruzi, u ratu od mitraljeza i aviona. Ali glavna strava koja me je stezala bila je mistička, demonska, vampirska, za logiku neobjašnjiva. U Vrgorcu kao dijete od tri godine vidio sam sebe u snu u dva primjerka i poplašio se: jedan mora da je zao duh! Koji? Sanjao sam da putujem u Nirvanu (kroz prazan prostor svemira), vrlo često da letim i padam, sanjao sam i da spavam i dosljedno – sanjam. Nekada su mi sni sličili ne na proživljeni život nego potpuno na filmsku umjetničku sliku. Rijetke sne sam vidio jače kolorisane, u jakim bojama. U snu, pored oka, kao da važnu ulogu igraju senzacije opipa. Kažu da olfaktivnih (mirisnih) senzacija nema. Ipak, ako se ne varam, imao sam prije sedam godina par sasvim olfaktivnih snova (miris cvijeća). Oluju ili ružno vrijeme, kišu, nepogodu, sanjao sam u vezi s plovidbom po moru ili Oceanu; jer sam već putovao u Ameriku i dalje, kao što sam se jednu noć, za malo sekunda, odvezao iz Pariza i Basela u Berlin, zatim u Oslo. Vjetar s prašinom, često vlagu; nikada pravo proljeće, ljeto, sunce ili zimski snijeg, pravu jesen kako se osjeća u šumi ili po brežuljcima. Nedavno sam u snu čitao tobož novu brošuru Luje Vojnovića u kojoj je pisalo da je

„A. G. Matoš bitno uticao na unutrašnju i vanjsku politiku dvojne monarhije u svim njenim dijelovima“. Prije par dana sanjao sam kako u rijeci gledam tanke, prozirne „duhovne ribe“ (duhove koji su postali ribe).

Ukratko, u snu se sve događa bez moje volje; ja sam žrtva fatalnosti i ne odlučujem ni o čem. Fatum, a onda sve ono u što ne vjerujem, demoni, aveti, fetiši govore o snu i vladaju prilikama. Moj je san fatalistički i fetišistički (neka to istumači ko zna; ja ne znam). Filozofija koja se u snu ispoljava to je animistička filozofija, filozofija primitivca. I kad bi san nešto bio, bio bi prelogička misao onih koji su živi; a nikako misao onih što će biti. Nikada u snu nisam tražio nadahnuće za poeziju ili rad. Zašto u pijanstvu, ludilu, organizmu bolesti uopće ne bismo vidjeli isto božansko otkrovenje kao i u snu?... Zdravom čovjeku ne treba sanja, ni zdravom pjesniku.

Problemi matematike i metafizike, brojni citati i zapisi, predavanja, fragmenti nesvršenih djela, znoj kandidata na ispitima, udvostručene ličnosti, demonska sila u čovjeku, seminari i popovi, katakombe i trula prošlost, kloake, močvare, psi, zmije, univerzitet pored lumperaja, misteriozni drugovi na spavanju – to je što sam izvjesno najčešće sanjao. Neka to protumači ko umije: ja ne umijem, ja se svemu tome čudim i snebivam. Nije od mene.

Slobodna misao, XII, br.28, str. 3; Nikšić, 30.7.1933.

ULICA FANTOMA

Ulicom, pored ljudi, lutaju brojni fantomi:
jedni idu iz grada, drugi listom iz groba.
I tako, pored novog, traje i staro doba.
Tek što svih tih sablasti ne vide naši trahomi.

Ulicom, osim ljudi, miču se brojne sjene.
(Strepim da nisam obmanut, taj put, za sama mene.)
I tako u mraku grada vladaju uspomene,
i tako na suncu jave strahuju tačne zjene.

Samo se čudim kako usudno sliče
živi na mrtve, a mrtvi opet na žive.
I kad se život dosadno i jednolično miče
pitam se koji od njih krvavo, ljudski žive.

Dani su naši u smradu davno strunulih era,
noći su naše u hladu opasne mrtvačke strave.
Na javnom trgu tišti grobišna atmosfera,
a noću u postelji spavače vampiri dave.

Leš kaže živom: „Šuti, i triput šuti,
za novo doba stare su riječi uzaludne;
i čekaj nužnu uru: mi ćemo uskrsnuti,
tek tad će i za vas uskršnja zora da budne.“

Valjci, I, br. 3-4, str.148; Nikšić, august-septembar 1933.

SAVREMENE GOSPODJICE

Madrigal drugi

Tako sam prošao mimo taj
prozor u starinskom luku,
i tu sam vidio raj
i svu beskonačnu muku:
djevojku vilinskih ruku.

Da su u modi gitare
i kao nekad serenade!
Ali nas boeme stare
starinske stvari ne slade
i patnje imamo mlade.

Njen me pogled golica
i u krvi me pali
nevinost njenoga lica:
zar nisu to ideali
i nadahnuće žica?

Slika je velikog stila
u zidanom gradu u ramu
i u hladu kampanila
i kiti peristila
prizora ko za dramu.

Al eto: ne pjevam vječne cure
ni vječite ljubavne čari.
Druge su naše ure,
u stihu mi smo zidari,
peku nas druge stvari.

Zbogom, djevojko! Mnogo se divim
zdravlju, veselju i snazi.
Nad horizontima sivim
(za ruglo ja te ne krivim)
Moje te oko pazi,
moja te čežnja mazi.

Al čemu više laži?
U vjetru, u kiši, u moru
ima bisernih draži
više no u kojem stvoru
i slatkom razgovoru.

Ima preda mnom put.
A on je blažen i dug
Pa bio ma kako žut,
u ruci imam prut:
s njim ću da ispunim dug.

Ostaj ko nimfa, ko niksa
na žalu mrtvih sirena
predraga uspomena.
Ja žurim do mojega Iksa
u dnu plavih vremena.

Ne, ljubav mi neće dati
iskrene radosti bića,
ako mi život krati
na putovanju otkrića
i zagonetke priča.

Ti si pod lukom prozora
doživljaj snene mašte

u ostvarenju pozora;
ali su gizde tašte
uz bujne životne bašte.

Ludoga srca se stidim,
ja sam u vulgarnoj prozi,
ja drugačije vidim,
a ti mi, cesto, pomozi:
k metama, morima, hridim...

Nisam Villon ni Lelian.
Ja sam proleterski pas
i da ovako isprebijan
pazim na dobar glas
i valjda slavim – Vas?

Nisam trouver ni trubadur,
ne žudim za Matom Hari
ni gospodjom Pompadour,
pompoznom plotskom tvari
i za raskošnom čari.

Ja sam boem i skitnica
takav prezreni vagabund.
Ljubav je alem, sitnica,
u rijetkoj zbirci korund
vrijedan ko gradska mitnica.

I zato, ljubavi, na put!
Put pod nove likoj meti.
Ako sam sasvim caput,
djavo me drži za kaput.
Sve ćemo još doživjeti.

Sve, osim ljubavne sreće,
sve, osim srdačnih laži;
jer što će mi povelo cvijeće,
jer što će mi mrtvačke svijeće,
jer što će mi makijaži.

Što će mi vidik na plaži
i Manonini ekipaži?

Valjci, I, br. 3-4, str. 164-165,;
Nikšić, august-septembar 1933.

VASIONA MIJENA

Ja sam svemoćna mijena: bremena
vremena,
imena,
sjemena,
stijena
i sjena;
ja sam plodna žena
nabreklih vimena:
mijenjaju se utrine
mijenjaju se nutrine.
Ja sam uvijek na putu
i sa mnom je sve u toku;
sa mnom je sve na putu
do u budućnost duboku
sakritu živom oku.
Ja gradim i rušim kule
ulijevam duše glini;
ja glođem bedeme trule
i bajnu noć na mjesečini.
Ja sam sve što se čini
i ono pod tim u tmini
i u tišini.
I nema na svijetu do mene,
prostrane, svemoćne Mijene,
veće od uspomene,
dublje od same pjene:
jedina ja sam stvarnost, a sve su drugo sjene.

„Valjci“, I., br. 5. – 6., str. 226.;
Nikšić, oktobar – decembar 1933.

DVOSTRUKI UBOJICA PRED ROBIJOM

Stari oficir pokazivao je znakove rastrojstva
(nisu pomagala odličja ni medalje),
na licu mu je izraz nespokojstva,
uskoro je s groznicom stigao i dalje.
I digao je ruke, i pustio da ga vežu.
Nije pucao, taj put, ni u se ni u žandarma.

Osjećao je da ga lanci stežu
gori no ropstvo i opasnost rova stara,
povikao je rumeno sa krova:
„Ja koji sam bio u ratu,
koji se gušim u zlatu,
ja sam ubio
podlo
ženu koju sam ljubio.
Vodite me dželatu.“

Dotle, iskao je crkve i manastire,
da se smiluju njemu, da ga smire,
a sad je sazivao sindžire.

On je bio star, a ona mlada.
Voljeli se od nekad, od vajkada.
Kad je stigla iz daljine iznenada,
pred popom su bili prava slika sklada.
Volio je rosnu mladu ženu
kao svijetu nerješivu sjenu,
ko do smrti nerazdvojnu sponu.

I klanjao se svojem milionu.

No jednog dana iščeznu toplina,
ishlapi milina.
Sa iščezlom ženom nije htio sina,
no mu čudnu činila se hladna.

Motrio je dnevno za prostrtim stolom:
zašto nije tako, pitao se s bolom,
ljuto zaljubljena kako biva gladna?

Strast je nezasitna: divna, jer je gadna.
Zašto ljubav nema svu svirepost gladi?
U njoj bjelodano već se vatra hladi,
no u njemu grije
kao već i prije.

Ispod sijedih kosa lijepila se bora,
na san noćni opadala mora.
On je stao da je motri, da je vreba,
i da misli svašta, - ono što ne treba.

Da tu nije drugi?
Da nije posrijedi premac?
Ko je? Ko bi bio? Brinuo se, nijemac
roptao u tugi!

Ljubomora.
Uzalud je vodio do mora.
Pozno je otkrio tajna putovanja
i na njima strasna milovanja:
ljubavnik je bio znatno mladji,
i krepči, i sladji.

Kakve fajde još za oficira
od bogatstva i blaga ofira?

Starošću se slabo ženama hofira,
ljubav se dva puta rdjavo kopira.
Našao je pismo
(svoji više nismo)
otkrio i pisma
(sad je ljubav pizma).

I žena je najzad kušala da bježi.
Priznala je: krivo ne priseži!
Mislio je: sačuvaj je, bolje, veži,
i strože steži.

Buk je bio teži.
I već jednom, na stranu,
sami riješe da se rastanu.

U satu oprosta, kod posljednjeg jela
naglo ga je opet ljubav zaboljela,
latio se votke.
Latio se motke.
Palio je, mahnit, sad iz revolvera.
Ubio je ženu, ubio je taštu.
Za samoubistvo izdala ga pera
i obje žene pokopao u baštu.

Nevremenska grozna noćna atmosfera
poje pucanj koji niko nije čuo.
A tragački dio
sada je sakrivo širom hemisfera.
Detektivi tražili su žrtve,
niko nije znao da su, tužno, mrtve.

Minuli su mjeseci i ljeta.
Starac pokazivo znakove rastrojstva.

Ne mogu ordeni da spase od vojstva.
Izdao se starac pred obrazom svijeta.

„Ženu sam i taštu
ukopao u baštu,
sudite me. Uputite Bogu.
Ne mogu,
ja koji sam bio u ratu,
ja sam ubio na svojem spratu
sve što sam ljubio.
Um sam izgubio.
Ja koji sam bio u ratu
osjećam uže o vratu.
Vodite me dželatu.“

Leševi su strunuli.
U zemljici našli kosture
i brže munuli
do prosekture:
plave vlasi bjehu besprijekorno plave
vrh lubanje gole nekadašnje glave.

Predao je ruke da lisice stave.
A onda je mirno i pognute glave
otišao do strane
s onu stranu brave.

Doći će sud, okovi: tamnička vlaga;
doći češ, Tugo;
hladovina neće biti blaga,
ali nije zadugo,
nije zadugo.

Stari dani još se malo broje,
smrt će doći po svoje
kako bi i inače došla
smrt što je sto puta prošla:
ne treba ženskih suza,
groblje je pored uza;
groblje gdje nema šuma
i gdje je pokoj uma.

Smilujte se robijašu,
za djecu vašu
za sreću našu.

Slobodna misao, XII, br. 38, str. 3-4,
Nikšić, 8.10.1933.

VJETRU RAZVIGORCU

Razvigore,
razvij gore,
razvij gore
dolje.
Pomiluj golje.
Razvij polje
da gore
zore,
da klasi zore.
Razvigore,
razvij gore,
razvij bolje,
razvij gore:
sve što je u klici,
u tmici,
da jekne na žici,
da svane na sunčevom traku.
Daj lepršanja znaku,
slatkog otrova maku,
daj pravo i pjesmu ptici,
daj bogovima na rijeku,
daj zelenila livadama
i boemi da uteku,
pozajmi krila nama.
Vjetre, budi klice,
budi ptice,
budi žice.
Vjetre, tjeraj tmice.
Vjetre, daj mi što zanima:
boje i sjaja pod danima.

Vjetar prirodu plodi.
Kao oguljeno sjeme
da majka zemaljska rodi
gizdu i bogovsko vrijeme,
tople oblake i nevine,
i žita i pjesme ševine,
i da se oslobodi.

Razvigore, ne donesi samo kitu
ljubičica i ruža na toplom dahu proljeća.
Probudi tromu mladost i svu svitu
vrelih sila u nadi novog stoljeća.
Toplinom budiš zemlju i zemaljsko sjeme.
Šire život kao slavlje proljetni bacili.
Razvigore, daj nam novo i oholo vrijeme,
da budemo gordi kako nismo bili,
da budemo živi i živući čili.

Valjci, II, br. 1-2, str. 296; Nikšić, januar-februar 1934.

ISKUSTVO DOKTORA FAUSTUSA

- Daj mi u široki svijet! –
I doktor s latinskim imenom
obišao je svijet
s radoznalošću, krimenom.

I on je otkrio Jug,
i Zapad i Istok dug.
Veći je svijet no rug,
nebo, planina, more i lug.

A kad je bio star,
izgubio je mladi mar,
ohladio se stari žar,
pa da počine bar.

U dom otaca žureći,
zaželio se leći
jednom u redu do peći
i više ni riječi ne reći.

Što su to zvijezde na moru
i u pustinji žuti prah?
Lišće u vjetrenom žamoru,
svjetlo i kozmički dah?

Na polju luduje snijeg.
Snijeg, snijeg će nas sve pokopati:
on postaje mrtvački brijeg
neprobojan i lopati
gdje usnuše svi, i opati.

Tad je ugasio svijeću,
i peći otvorio vrata:
plamen je bio u cvijeću
i slavlju predikata.

Sjaj:
pakao ljepši no raj.

On otkri čudesni znak:
po sobi čarobno pleše
mahniti plameni trak,
kroza nj se lica smiješe,
a snovi i sanje driješe,
vile i demoni griješe.

I doktor je vidio: camera
puna je raskošnih slika,
raskoš od poganskih namjera
jačih od molitvenika.

Vatra je u strasti riječi,
puna je razblude boja,
praska, i puca, i ječi
davnašnja cvjetna hvoja.

Doktor se sjedi: zalud je put,
zalud je svijet do ognjišne vatre!
On nema više do domaći kut
od pola do Sumatre!

U vatri žive povjesma sanja
prokadjena u mirisu smola;
njišu se ko ptice sred granja,
bez znanja,

pjane pod laskom Eola.

Doktor se riješio leći
do basnoslovne peći
i svoje spise sažeći
i nikom ni riječi reći.

Neka govori peć
kako je bio star,
batalio je mar,
rashladio žar
i otkrio samovar.

Slobodna misao, XIV, br. 1, str. 3, Nikšić, 6.1.1934.

BEZAZLENE ZASLUGE

Golubice na dlane mi slijeću,
leptiri mi prema prstu kreću,
bogovi se na mom putu sreću,
gušim se u žaru, u cvijeću.

Veličajnu izmišljenu sreću
do pokoja u sam grob donijet ću.
Dobio sam i ono što neću,
plave vile san na čelo meću,
jorgovani slažu se na pleću.

Desnom mojom do sunca doseć ću
da dohvatim kap krvi viseću
i krv srca svojega užeć ću:
zajam zlata sa zvijezda uzet ću.

Onda više zbogom mom raspeću.
Umrijet ću, umrijet ću
u sreću
pateću:
po svom srcu iskreno počet ću.

Slobodna misao, XIV, br. 13, str. 4, Nikšić, 6.4.1934.

GRANE PUNE BOGATOG SMISLA

Neizmjerna čežnja svu je zemlju stisla
kao krv i vino sladostrasnih ruža.
Misaono stablo u lahore pruža
grane ispunjene svim bogatstvom smisla.

Noćas zvijezde nisu samo zlatnožute.
Ima ih u sjaju svih dragulja boja.
A oblaci sivi osjetljivo šute.
Zrak je sav zasićen odisanjem znoja.

Te bezbrojne zvijezde lagano će zaći
kad se ples produži u azurnu zoru.
Gdje će se sve zvijezde na okupu naći
nego u dalekom, vilinskome moru.

Da je mjesec sfera vidim prostim okom,
mjesec zadnji lump na neizvjesnom danu.
Zadnji bijeli lik na obzoru dubokom
što se čudnovato kesi na kavanu.

Noćas su u bašti djevojke sve slađe,
i u slasti svoja ogledala vade.
Noć je bila slatka, od mirisne građe,
A od puta dana dobili samo jade.

Zora je naše rane
čvrstom rukom stisla;

krune
boga toga
grane
pune
bogatoga
smisla.

Zeta, V, br. 27, str. 3, Podgorica, 8.7.1934.

SPOMENIČKI PARAGRAF

(Kletva jedne boemske duše)

Ne časti me travaricom,
jer dok sam živ plaćam svoju jadnu sobicu i krevet
a kad umrem,
mene će spremiti strvoderi u šinterska kola
da me bace na bunište kao poganu strvinu,
jer nemam troška za pogreb
ni za pogrebnu liturđiju
ni za vlasništvo grada.
Ko će po smrti plaćati moj stan?
Da li će me pojesti crvi ili jastreb?

Ne časti me travaricom,
jer alkohol kosi divlju rasu, gore nego mitraljez.
Nego ako mi zahvalna zajednica digne spomenik,
moj avetinjski lik
podići će se noću iz groba
i u noćno vrijeme
odgristi spomeniku nos.
Neću spomenika ja što hodah bos,
ni slavoluka ni mauzoleja.

Nisu sifilis, tuberkuloza i rak
najgore bolesti,
jer se za njih još nađe lijeka,
nego je prazan džep najgora bolest
jer za nj nema lijeka.

Taj prazan džep,
otvara čep
i on vodi u raku.
Slava ti, razapeti Sofisto, u mraku!
I ti si pio s Mandaljenom
vino sa krvi crvenom...

„Zeta“, V., br. 28., str. 3.; Podgorica, 15. 7. 1934.
„Zeta“, XI., br. 15., 16. i 17., str. 17.;
Podgorica, 28. aprila 1940.

STAROVREMENSKI LIKOVI PJESNIKA

Vi ste galerija portreta predaka, ali i snimci braće,
snimljeni kao vjesnici ideala, ali ne uvijek sebi ravni;
vi ste naviještali da slobodno sunce sjat će,
ali ja vidim da ljudski obzor tamni.
Niste mrski kao ideolozi vampiri,
ali koliko gnusnih međusobnih nesporazuma,
koliko kričavih boja miri i piri,
i odvija nas od zajedničkog uma!
Nekada ste bili apostoli, sveci mada i skeptici,
a sad ste čudne statue sfinga u kataleptici.
Bili smo isti razred, ali iznutra bušen i trovan;
da sam, s vama, za lično srce bio bih požrtvovan.
Nekada ste bili glasnici proročanstva,
a danas ste u šupi kamo su snijeta božanstva.
Bili ste moja braća. No kivna braća što se piru,
Apoloni koji Marsiji kažu zaradu.
Vi ste me vukli za jezik. No niko nije kazao moju
riječ.
Svi nismo vršnjaci duha, te je isprazan i naš meč.

Likovi pjesnika, vi ste kao protivni vojskovođe
plemena,
ništa ne dijeli duše više od vaših imena.
Premda ste svi htjeli dati taj zajednički znamen,
htjeli dijeliti dušu i bijesni dušin plamen.
U vašoj duši ima ludila, groznice na jeziku van
svraba,
u vašoj nauci hiromantije i astrolaba,
i okultizma i fetiša što je u prozi bijesnih,
a što je čar i dražest samo u sanjarskoj pjesmi.
Pjesma, to je san i ludilo. I svaki napon što luta,
i san ideal što nije odabrao pravoga puta.

Pjesma je groznica, prokletstvo. Ona je ljubav što
grize,
te žudnja za boljim svijetom što tjera svemir u krize.
Pjesma je jezik onih što ne znaju stvari reći,
pjesma je ferment vještica što nas je počeo peći.
Ako su dva-tri stradali zbog pjesničke životne groze,
kakve sve pjesme krvave ne čusmo od svirepe proze!
Pjesma je paranje trbuha nemilosrdnim nožom,
ona je svjedočanstvo da smo svi krvavi pod kožom.

Pjesnici prošlih stoljeća, ja nisam s vama!
Da ste Homer, Pindar, Virgil i Euripid drama,
da ste Taso, Corneille i Wieland, zbogom dušo:
ja bih se svima divio, ali opet i gnušo;
vaše su pjesme prangija, one su rakija – bomba,
no meni je daleko preča mozgovna hekatomba;
mnogo je preče meni traženje mojega vijeka,
kad nemam ni hljeba, ni krova, ni lijeka.
Vi ste mi zakonodavci, vojvode i svećenici,
prije ste heroji gordi no jadni paćenici;
vi ste građa historijske čelične kosti,
a niste u svijetu drage i naivne samilosti.
Da vas listam ko psaltir, s vidljivim defektom boga,
kao martirologij, ali pun sentimentalnoga,
kao historiju koja je teorija laži,
kao spomenike žena bez prisnih ženskih draži,
kao fragmente duha u borbi s patnjom duha,
kao ekonomiju sitih i nepotrebnih kruha.
Pjesnici, vi ste kolosalni budućnosti nosci,
vi ste s petom u prošlosti, vi izigrani prosci.
Vi ste s brončanim grlom, don, don, ovo i ono,
sve, samo ne grlato i neukroćeno zvono.

„Zeta“, V., br. 30., str. 3.; Podgorica, 29. juna 1934.

ŽUČ OD PONIŽENJA DOBROČINSTAVA

Sjećam se na jedan protekli život siv i bez boje,
sličan na lokve, mlake i ulične potočiće,
sličan na cipele kad zagaze u baruštine,
na brda bjelkaste zemlje.

Sjećam se početka gimnazije kad sam posuđivao
knjigu
od druga na klupi, dok me profesor ispitivao
i s jedne strane ispisane hartije na kojoj sam ispisivao
zadatke;
sjećam se zavoda gdje nisam imao dovoljno košulja
i marama,
niti sam vratarima davao poželjan bakšiš.

Sjećam se mladosti kad nisam znao vezati kravatu,
kada su mi čarape visjele kao nezgrapnom ocu,
kada sam mahao rukama na prolazu između redova
klupa u crkvi,
kada sam se bojao tjelesne nespretnosti
i činjenice da se možda ne znam ponašati za stolom,
da krivo baratam nožem i viljuškama.

Jest, iz toga bola rodila se u meni visoka ideja o
učtivosti,
iz tih je muka i bojazni izrastao proleterski ponos,
u vrijeme kad sam strahovao da se ne znam služiti s
titulama
i kada me đavolski smijeh hvatao u nevrijeme,
u razgovoru s matorom ozbiljnošću.

Kako me peče rukopis koji nije bio vrlo čitljiv
(rukopis genija, rugaju se, ili pačija noga),

listovi zadaća koje sam zamrljao kapima mastila,
poderane teke i masne oguljene knjige.
Koje dangube kad sam spavao u toplini biblioteka.
Moja dječja briga da izučim Galateo
i strah da Knjige više vrijedi nego sve knjige;
pa onda sram što mi je čir rastao pod pazuhom,
što sam na licu imao bobuljica i prišteva,
što su mi se djetetom jednom u kosi zakotile gnjide,
što su vlasi padale, i uvijek ostala masa peruta u
češlju.

Srećom, nisu se dugo noge znojile, a pojam o
necivilizaciji
dobio sam od drugova kojima su mirisale noge,
prije nego sam naišao na one što sipaju psovke
i izravne izraze o stvarima za koje ne znaju anđeli:
zar me nisu boljele kafane gdje sam pio čašu vode
i čitao šarene rubrike u novinama na desetak jezika?
Zar me nije oblijala rumen što sam konobara smatrao
dobrotvorom đaka i pjesnika grabancije,
zar nisam znao da velikani žive od njegove bijele
kafe
a drugi su mu dužni kapitale, ta strašna zloupotreba
veresije;
zar se nije pričalo da mi u kafani vrebamo na stražnja
vrata,
ne plativši ceha,
da studenti moraju imati meke gazdarice ako neće u
bolnicu
jadno odrijemavši u parku, u crkvi i po nužnicima?
Zar nisam pod stablima jeo darovane safalade,
pošto sam nedjeljama značajno gladovao od stida,
i mislio da mi glad pali na licu ružicu tuberkuloze
i da me prenosi u transu spiritualnih ekstaza,
s kojom je lijepa jedino bolest i nezadovoljstvo?

Zar nisam patio od onoga što tišti Parsa: biti dužan,
i od bijede neštampanoga pisca koji gnjavi po
predsobljima
i moljaka predujam?
Zar nisam dobio savjet da pišem molbenice,
najjadnije od svih spisa?

Zar nisam odbio nekupljenu ulaznicu za bioskope
i kazališta, bilets de faveur,
zar se nisam gnušao na povlaštenu vožnju
i tužio: neću li cijeli život s darovanom ulaznicom
ili uz pola cijene,
i da sve bude tako polovno i otrcano,
nikada od svojih žulja i nikada novo?

Zar nijesam znao da mi odijelo presudno priječi
ljubav i razni drugi ideal
kao i zanos nestašica čistog elementa vode,
sapuna i kolonje i parfema?

Jest, iskreno: mnogo sam puta odbio milost,
mnogo sam se puta odrekao zabave i putovanja,
a kadkada i kore hljeba i nužnih povlastica.
Jest, iskreno: mene su vijali vjetri i močile kiše,
ja sam spavao u gaju, za kafanskim stolom i u
zemunicama bez poda
(a možda i u jaslama gdje marva troši zob i sijeno).
Jednom sam u strahu legao u tuđi vinograd,
i tu je neko došao – da me spasi.

Nije me obuzela misao: bolje krasti no moliti,
i u policijskim kvartovima sirotinja divno počiva,
a tako blaženo mirišu hapšeničke supe
za onoga ko je prezreo udobnu hranu sanatorijuma
i trpezu lakomca u opulentnim manastirima?

Pa zar ipak nisam pružio mršavu ruku za milostinju,
zar nisam prosjačio kao skitnica sa šeširom u ruci
po bijelom svijetu?
Zar nisam jeo do zadnje mrve i lakomo lizao tanjire
da drugi put vrebam na ostavljeni obrok tuđeg
zalogaja
i da dijelim s klatežem parče maslaca s kruhom,
dok me u nosu golicao miris kuhinja s toplim
ponudama?

Zar nisam okusio sva poniženja odijela zbog kojih bih
morao među pravednike na drugom svijetu
da sam i počinio najgora opaka djela;
zar se nisam bojao da stupam u zaraženom ruhu po
kraju
pokojnika druge tjelesne građe,
– preusko ili preširoko, –
ljeti nosio zimska odijela, a zimi ljetna;
zar pakosni reporteri i solidni buržoe nisu vrebali na
stražnja oka na mojim trulim čakširama,
zar moj šaljivi polucilindar nije privlačio trijeske?

Zar nisam osjetio kužni dah neopranih čarapa i
bosonog prošao nasred korza,
zar mi ekseri u cipelama nisu mučili ranjenu nogu,
zar mi cipele nisu mrcvarile kurja oka i tjeskobu nogu,
zar se kajiši i podveze nisu udruživali u sveto
sebastijansko tijelo,
kao kakav krst u trapnji bandaža?

Zar mi profesor nije ismijavao poderane lakte,
zar mi noćni gosti nisu u razgovoru čupali dugmeta,
zar sam nisam od srdžbe na sebi parao aljkave haljine,
zar nisu uglavili da ne znam za četke i kefe, kremu
za cipele i pastu za zube?

Nisam li bio bacan napolje iz krčama i restorana,
nisam li imao idiosinkraziju od vunbacitelja,
i s njome kret nogu Ahileja;
nisam li danima sjedio u zalogu u dimu
i čekao druga koji se ne vraća, odnosno uniformu
ovrhovoditelja?

Jest, mnoge sam besplatne usluge odbio i radosti u
pola cijene:
ko rekoh, neću da snizujem tarifu u javnoj kući;
a onda sam na ulici prosjačio banku, u pivnici čašu
piva;
a onda sam kao prostitutka godinama sjedio u
noćnim lokalima,
gutao cinizam očajnika i primio ispovijesti
zaplakanih cigana – svirača.

Tako sam hodio i kada me zovu u goste;
ovo su živci tražili da primim od gazde dnevnu kavu
– možda kao reklama? ne više strašilo! –
ali i danas se rumenim kada mi kelner donese
nešto što nisam za svoje pare naručio,
s drugoga stola.

Zar kakvo piće da pije ko je progutao toliko
poniženja,
ko je jeo i pio dugogodišnja poniženja?
i za koga se sve staložilo u pitanje: što znači ljudski
život prema uslovima života?
zašto mi darivaš život kada oduzimaš uslove
dostojanstva?
što znači ura dana kada se nebu i ljudima krade?

„Zeta“, V., br. 31., str. 3.; Podgorica, 5. augusta 1934.

PISMONOŠA IDE PO KUĆAMA

Žednomu mnoštvu,
gladnomu mnoštvu,
srećnomu mnoštvu,
zaljubljenima,
i pismenima,
i nepismenima,
poštar raznosi poštu;
mnoštvu
on još svjedoči o boštvu.
I učenjaku željnom vijesti
i onom što se potpisuje krstom
na potvrdu preporučene pošiljke.
Po kiši, po snijegu, po vjetru i
po magli,
kao i po radosnomu danu
on hoda od praga do praga,
od kuće do kuće;
sve novo na svijetu u torbi drži,
i dijeli i nesreću i sreću,
i mrvi, i diže, i prži,
i javlja i brak i gozbe pira,
i interes kavalira,
i pali i posmrtnu svijeću
za duvne iz manastira.

Pišu nam:
fanatizam, alkohol i temperament
jesu varoši kao: Sarajevo i Mostar,
i svakodnevno rastu.
Taj čudni miris novina i papira
sa slutnjom o svijetu dalekom.

I uvijek druga slova, puna mira,
kao svjedodžba o dalekom nekom...

On dijeli pisma, pakete i karte,
i novine i telegrame,
i svako pita: «Nešto za me?»
Je li buknuo novi rat
u daljini poput vulkana,
je li se rodio mlađi brat
i zacijelila stara rana;
i veliku krizu na berzi,
i sretan ispit na univerzi,
poštar jednako dijeli
što boli i što veseli.
(Kad se Antinous utopi u Nilu,
on je draga žrtva prvom krokodilu;
Spas i Natčovjek jesu dva rođena
brata,
oni su nas doveli do opsežnog rata.)
... Ja znam što pjevaju telegrafske žice
i donosim pozdrav iz kavane,
Gdje stolovi turista potpisuju dopisnice;
i nosim vijesti s puta,
iz kasina, s blaženih plaža
gdje se kotrlja ruleta ...

I neki trlja ruke kad primi
(ljubavni dopis? foto?),
a drugi revolver hvata,
jer ga odbija draga.
Poštar je svijet fakata
i nekad sunce zimi,
i razlog delikata,
statistika čemera i sreće.

On donosi ljubav i smrt,
a mnoge su površne riječi
smisleni procvali vrt,
i jesu u stilu depeša,
većinom suzama zalite,
kratke i gorko salite.

Radujte se pismonoši,
on uči: pismu i slovu,
on dijeli eru novu
i srca troši.
Srca su sitni groši
na plavom i bijelom listu što
vjetar nosi ...

Zeta, V, br. 32, str. 3, Podgorica, 12.8.1934.

RASULO POEZIJE BEZ LJUBAVI

Svijet je život dok ga vole sokovi i žlijezde griju.
Pasu se oči na livadi života,
sladi se uho zvukovima svijeta,
nosnice njuše mirisave strasti,
a ruka pipa oblike i ište dodir.
Svijet je duša poklonjena čulu,
neki tamni neiskazani bog,
neki slap sa bjeličastom pjenom,
vlažna naslada dok ne bjesmo u rasulu.
Pjesma je draganje, pospanost i drijemež,
ali prije svega pjeva ljubav:
kobnu stvar: ljubav zasjedu, i ljubav stradanje.
Što ćemo mi pjesnici kad ne budemo voljeli žensko
tijelo,
kad ne budemo dragali prirodu kao ženu?

Pjesnici su ljubavnici samo.
Pjesma je zaneseni stav.
Strasni ljubavnici kada su nevini;
ali kivni, zlikovci i budale bivaju,
poezija je začin krimena i perverzije.
Priroda je snošljiva majka s kojom uzimamo sve
slobode.
Velika je pjesma razbluda kao slap,
kao bašta zapaljenih ruža;
ona je u biču što bičuje: naprijed!
ona je u toku krvi željne slasti,
ona je u divljem nabreklome spolu.

Daj mi da budem lud! Da plačem! Da se ritam!
Da grizem!

Da jednom ne bih bio odgovoran za vjetrenaste ćudi!
I tobože i „sam svoj“ kad me spopane demon!
Ne: od dana otkako sam postao pametan neću dugo
ostati pjesnik,
ne živi poezija bez obmana i smutnja i grča stihija;
ubit će me neumitna stvarnost,
već punoljetnoga, kad sam otvorio i duhovne oči.
Ne slaže se ljubav s redom činjenica.
Nismo još mladi da spavamo na otvorenim
balkonima,
a zvijezde smo ostavili Flammarionima.
A onaj koji nema računa da se zavali u travu
i da zaspe pored puža, govnovalja, gušterice,
taj valaj ne će u pjesničku slavu
ni za živu glavu.

Ne prija gradski uzduh čistim pjesnicima.
Da, pronašli smo nebodere i pločnike,
žarulje, izloge, afiše, plakate,
pronašli smo auto i eksploziv,
ali smo izgubili dobro i grešno srce,
izgubili prvobitnu dušu,
u kojoj buci svjetlosti i vode
i nemirnih pokreta prirode.
Pomažemo se gitarom, mantiljom,
brkom konduktera i rukavicom kaučuka,
iskoristili smo manekene i artičoke,
no sve su žene s glavom od jaja
a muškarci s likom idijota,
sudbonosni kao kugle na biljaru,
maske od gipsa ispunjene smolom.

Nikada više neću biti zaljubljen,
niko me više neće prevariti.

I teško mi je biti blagorodan,
krv posuđivati za tuđe operacije,
kad mi ta krv navire u oči i lomi srce.
Ja sam gladan. Trebam abakusa.
I danas-sutra, bez ičijeg čuda,
moja će muškost biti neutralna,
razlupat ću starovremensku liru.
Ne pjevam više. Jer došao sam sebi.
I istinu sam razveo od ljepote
na dan kad se život lišio ljubavi.

„Zeta“, V., br. 33., str. 3.;
Podgorica, 19. augusta 1934.

LIK NOĆNIKA U PELERINI

Ova noć se zgusnula zato,
jer se njome šeta
jedna tragična crna figura u pelerini
do bez kraja beskraja svijeta
neznanoga međaša.
I kao gusjenice
grizu zeleno lišće i glođu voće,
njega svrbi šuga njegove zloće
i svrab tjelesne nečistoće.

Je li on zao,
sâm ne zna, demon bi ga znao.
On zna da je bio krasnik
mlad
i glasnik
rad
odmornih rumenih zora.
A sad ga grize jad,
on je Vječiti Žid,
on gubi vid
i traži zid
kojega nema.
Poema, boema.
Vještice ravnaju vrijeme,
dijele sunce i kišu,
i tuču i snijeg,
i o oblaku se njišu.
Bez kraja je kraj beskraja svijeta,
a on se neću šeta
i u mamurluku kisne.
Zadugo neće da svisne.

U noći nema plamenih zora,
ali ima mora,
ima snova od mora do mora,
drugo se ne traži i ne očekuje.
Čemu čašica onom ko je pijan?
On se sjeća (vidio je u baru)
u redu etiketa na kalupu flaša
Chateau-Yquem.
Sijaset lijepih žena,
i plesa
i crnaca
i tri harmonike
(a Kalvarije
sa tri Marije?).

Ne očijukajmo s ljubavi nikako,
ondje gdje je zabranjeno sladi.
U noći je debeo novi sâd,
sâd na puti crvene, bijele, i tmaste.
I u noći sâd raste:
crvene pete,
svilene čarape,
draženje.
No putopis noći ne pišu
mokre duše pale na kišu.
Da rješava rebuse, šarade, ukrštene riječi
skupne enigmatike u albumu?

Željeznice fijuču u noći
sablasno,
nema cika iz auta trećeg kilometara
u prahu.
Ova noć se zgusnula zato,
jer se njome šeta

(i da se njome šeta)
jedna crna tragična figura u pelerini
do bez broja kraja beskraja svijeta
neznanoga međaša,
ali istim putem,
bez stopa na stazi.

Noć gazi,
koga noć gazi,
i koga đavo noći pazi.

Zeta, V, br. 34, str. 3, Podgorica, 26.8.1934.

USPAVANKA IZ KRIVODOLA

I.

Ti spavaš, dijete. U snu ćeš da grliš stabla sa zlatnim granama. Velike bašte od stakla i nemirne vode od žive zagolicat će te.

Ti spavaš, dijete. U snu će da panu na te debela i gusta bremena omorike, a povrh ljubičastih hridina izlit će se nebesa sa hiljadu odbljesaka.

Nevinost čula razvezat će nepoznate mogućnosti stvari. Nosnice će da usrču u se ognjevitija saznanja nego kad šuma, od vreline akacija i drugoga bilja, nego kad klis od zapaljene kadulje zatrepti i zamiriše.

Ljudska bića pretvorit će se u eternu bajku genija i anđela, u kojima će da zadrhti iznevjereni san slikara i vajara, i ljepota cijele one umjetnosti koje nema.

Glas čežnje izlit će, kroz svoja vajkanja, onaj nepoznatu ton pijanstva u kojem će, saučesno, da zajecaju i zaplaču i da se oglase Lovreć i Cista, Lokvičići i Tamnice, Krivodol i Poljica, Zagvozd i Proložac.[1]

Jer tu sam, iz duduka gajde, čuo radosnu vijest da Veliki Pan nije mrtav.

Razriješena stvarnost obogatit će se od svojih živopisnih, naglih nemogućnosti. Kroz novu ljestvicu naslada pipat ćeš, kušat ćeš, gutat ćeš pomorandže, smokve, šipke i rogače.

Od korena stabala pa do vrha krošnje provalit će sokovi i zapjevat će živodajne mezgre: – Ja sam majka hraniteljica i oda zla braniteljica – – –

Vjesnici proljeća dalekih objavit će svoja zagonetna prisustva. Vrela će da zarominjaju na sve strane, kao na povjetarcu ponornih muzika stotine srdaca, povorke samotnih duša –

[1] Sve sama imena sela u Imotskoj krajini.

Zrak će da se potrese na novim prozračnostima i drhtajima iskričavih voda. Kroz visove će da prolete slutnje ritmova i nova vrcanja idealne svjetlosti.

Vidjet ćeš kljunove i repove i krila kako, lepetom bez računa, uzrujavaju prostore sa značajnim odjecima. Oblik će, već sin duha i tvari, da navijesti svoje vrhovno čudo.

Ali najveće čudo, ljepota, ljepota, to će biti djevičanska svetkovina zastajalih voda. Od blata, potoka, kanala, rijeka, jezera zasjat će odsjevi čarobnih ogledala, vidovita isparavanja u svijet halucinacija, preobraženje protega u svijet višeg iskustva.

I, pošto si sa sviješću dobre i duboke životinje, gledao prve bademe u kruni bijeloga cvijeta, doznat ćeš za pijanstvo bolje od vina i duhana;

Sjetit ćeš se prve noći kada si, pod borom i hrastom, uz listak grabova grma što u vatri mirisavo dimi, premda, nije čempres, iz blisko odsječene daljine, pod najvećim brojem zvijezda,

preko brda i polja, kao basnu pravog Istoka, ugledao i posmatrao Imotski u vidu nage ljepotice protegnute na logu od leopardova krzna i mirisa, posute biserjem po raskošnom tijelu;

i znat ćeš da si tada otkrio vile i vilenjake, ali da vještica, vukodlaka i vampira još nisi upoznao.

II.

Ti si već gledao kako, iz visina u praznine pljušti snijeg u bezbrojnim pahuljicama, i kako izvrcava i kovitla se slijepo bijela vijavica.

Vidio si sive krajine i tla vlažna od kiše, – i doznao da magla protančava mozag i popravlja loše perspektive brda i dolina.

Ali trebao si da sačekaš začarana i u se povučena

jutra da vidiš kako se najmlađe sunce, još sasvim nevini božanski sin prirode, razgaljuje kroz mliječne visove u smislu obećanja;

najmlađe sunce u žaru i srcu plamenog suncokreta, da prospe plave, plave ljubičice i plave, plave, rasplinute, – čupave? – kaćuna.

Eto iz vreloga bedra i usijane kičme stara Majka s djevičanskim likom htjede da najavi bogatstvom sirotinje i blaženost onih što ničega nemaju (pa im ipak pripada i nebo i zemlja);

jer je htjela da opiše značenje i silu sitnih vlati i trava, i da vrati sok izgubljenih stvari kakve jesu: Ljubav i Dobrota.

III.

Iz čaški, evo, već pčele ispijaju srž raslina. Putem koracaju krotki magarci, a mnogi snažni parip i mazga strpljivi su za ljudsku korist.

Spavaj, spavaj, dijete. Sreće ćeš ionako imati samo dok spavaš; a srca i duše samo bezazlenošću.

Jer evo si vidio vile i vilenjake, ali vještica i zloduha nad kolijevkom nijesi vidio. I snatrio si Gospe s očima iz tvojega sela i stasom iz kola na sajmu u Podbablju.

Neće te razmaziti med i svila iz Bagdada i Damaska; nego ćeš sa žuljevitim rukama da se znojiš za hljeb od kukuruza i za svakodnevnu puru.

Vidjet ćeš djevojke koje gaze, sudbonosno nagnute pod naramcima drva, i starice prignječene od punih vjedara vode.

Ozbiljnu rabotu tebi će da najavi škripanje kola i pometnja u mlinicama. Pa utješi se da je most u patnju staza oslobođenja.

Pjesma života je teža od sna ali je dublja i krepča.

Slabo je hvajde od anđelskih mašta i od uroka zlih zjena kneginjica;

tebe će da probudi plast na gumnu, stoka u pojatama, sjetva, kosidba, vršidba, tovari grožđa u budućim berbama, kliktava pjesma polja;

jer treba da se snaga vrši: da se lomi kamen, da se krče grudi zemlje, jer treba da se kopa, da se sije, da se ore, da se žanje, da se sadi;

jer treba da se muči i kinji, da se satire i sadire sebe, da se bude, da se dube, da se gradi. I još tako kukavno...

Jer treba da onaj koji je dao patnju dade i istinu našu, istinu motike, mašklina, lopate, rala, poluga, kotača, mlina, bačve sa moštom i kotla gdje se rakija peče.

Treba da utremo nove utrenike i da otvorimo svježe brazde; jer je daleko od sna do jave; jer ima milja od Jadrana do Pacifika.

IV.

Ti spavaš, dijete. U snu ćeš da vidiš stabla sa zlatnim granama, velike bašte od stakla, nemirne rijeke od žive.

Htjeti ćeš da grliš neizmjernost, da letiš do San Diega i San Franciska, dok ne polomiš krila ovdje niže ovdje, svakako još bliže od Jauka ili Runovića.

„Zeta“, V., br. 35., str. 3.; Podgorica, nedjelja, 2. septembra 1934.

HOJA, LERO, DOLERIJA

Hoja, Lero, Dolerija,
mračni bogovi maskerate
gospodarskog Dubrovnika
kao maske se klate
u noći razvratnika
i orgijskih misterija
u bljesku ferija.

Tu su maske u poklade
ko Turica, Čaroje, Vila
i služe se vražje oklade
o kobi slomljenih krila.
Nisu prava božanstva,
ali je milo ureći
zlim predskazanjem tajnstva
zanesen let prema sreći.

Kreću se mahnite maskerate,
ciganske karte vuku,
bijes je u smijehu serija,
a kao klopot kaskate
sluh čudne slovke tuku:
Hoja, Lero, Dolerija,
- rug na poštenje ruku.

Zeta, V, br. 36, str. 3, Podgorica, 9.9.1934.

OTPAD OD ROMANTIKE

...I moja lira u autodaféu,
de Turre Cremata!

Ne, nisu gorjeli papiri,
gorjela je duša,
gorjela je savjest.
Oči su izgorjele drage.
Tijelo je bilo na lomači.
Nije riječ žena,
nepijateljstvo je među njima.
Mi nemamo što dobiti na svijetu.
Uzalud smo grijali školske klupe,
uzalud tražili zaklona po bibliotekama,
uzalud trudili oči
i iskapali ih,
uzalud prebili gnjate.
Uzalud rad i znanja.
Drugi su preči,
nama se sanja.
Muški su drugog zvanja.
Mi smo mjesečari
i fantaste što valjaju srce po travi.
Nas hoće da vrate u stare romantike
s očajanjem kobi
i tragikom pjesnikova poziva
da bi za se našli opravdanja
u našoj labavosti,
mekuštvu,
u nepraktičnosti,
u nesmislu za život.
A mi hoćemo zdravlja i rada,

krepčine, vedrine,
hljeba u znoju lica svoga.
Mi smo prokleti u ćukovima
i šišmišima,
i mi mučimo noć
i neshvaćene genije
i promašene ljude,
tu buđavu ropotarnicu.
Nismo htjeli biti beskorisni,
paraziti,
na teret,
-ali ni da služimo.
Zašto samo sućuti za ljude?
Zar pravda nije više?
Zašto dobra djela mjesto pravih zdjela?
Zašto u domu sirotinjskom udjela?
Zar pjesnik samo pumpa iskrnjega,
piše sonete muževima za zakonske žene,
traži samilost kelnera,
veresiju u restoranu,
i samo pije
i loče?
Te ga liječi kupelj u berzi rada?
Zar on traži da mu se dive
I da ga ponavljaju papagaji?

Prošlo je sto godina od romantike,
ali me od nje dijele ne stoljeća:
svjetovi.
Sve su to bili nježni cvjetovi,
a onda snježni smetovi.
Meni treba proza ovoga vijeka
i da odgovaram svom zadatku,
kad ga sâm mrko odaberem.

Što ste skrivili meni nisam kriv ja,
ni sudba i geniji zla;
suvišno je duže obrazlagati:
krivi ste vi,
vaša rđava ljudska volja
i pojam o meni.
Krivi pojam o poeziji.
Parole.
Šlageri. Krilatice.
Volja da nas šaljete na posao
Kojega se poslije odbacuje i odriče.

Nama se živi.
Drugo je patnja.
Patnje ima i bez toga.
Patnja dolazi sama.
Mi je ne zovemo.
Nismo više tako mladi, zeleni.
Patnja vapi do boga
- i do vraga
kao krv Kainove žrtve.
Dajte nam malo zadovoljstva
jedanput sasvim obilnoga,
toliko koliko drugima,
ništa više,
ništa manje.
Nemojte nas pedepsati za poeziju.
Jer se iza te kazne kriju
pervezne pomisli na reakciju
kojom ćemo sami priznati svoje greške
i izdati nesposobnost za život.
A slabi je kriv što je slab.
Poezija je takva magla fina
i nije samo od vina...

(Radije od krvi I afiona.)
Možda je neko pjesnik, ali i neko preko toga,
i za stih ne ubija dušu svega svoga.
Nismo vezani za kamen mrtvih uzora starih,
poezija diše iz srca stvari,
puši se,
ona se isparava iz zemlje k nebu
i kaplje odozgo kao mana.
Nema pjesnik kalupa i veriga.
I on je danas Amerika.
Nema predodređenih.
Nema prokletstva.
Ima slobodna cesta.
Vi ste uveli borbu za mjesta
i u jagmi hoćete centurije podređenih
da uživate s vašim ženama
u gladijatorskim arenama.
Mi smo drugi narod i svijet.
Mi hoćemo svoje.
Da nismo gori od drugoga,
nego svoji,
drugi,
isti: ne zapostavljeni ni pogruženi.
Nećemo antologija
ni manifesta,
nego crne svakidašnjice,
kruha.
Da ne budemo čankolizi,
prosjaci,
dvorske budale,
vjedogonje i čudaci,
nego svjesni radnici,
ne više jadnici,
čvrsto osovljeni na svoje noge,

krepko sami svoje,
po sebi opravdani,
brutalni realiste sa dvostrukim štitom;
jer bez toga ćemo biti drski i pokvarenjaci,
baš onako kako umijemo biti gadni,
i virtuozni pelivani,
i hvatati maglu,
zmijski kraljevi od vještica cjelivani,
i moliti se u paklu
Belzebubu da priđe, da bude s nama,
da nam pomogne
pritiv ljudi,
i protiv nečovjeka čovjeka
i čovjekova srama
i ćudi
do vijeka
tako budi,
amen.

Gorela je duša,
izgorio plamen

Zeta, V, br. 37, str. 3, Podgorica, 16.9.1934.

DRAGOVOLJNI MRTVACI RAZGOVARAJU MEĐUSOBNO U KATUNIMA

Ima mrtvaca što su ukinuli šablone raja i pakla.
Oni istraju u skrovištu čudesnije zemlje
s vjerom kao Kaligula i Horacije Kokles.
Njihove su oči vodenije, usne bljeđe, koža eteričnija,
glas je tajinstven i riječi kao šapat iz trave.
Mrtvi žive u ugodnim brdima tihim,
slike se nižu u slikanom redu,
no koji im je vampir popio i posljednju kap krvi
te sliče na kredu?
Žive mrtvaci pod okriljem vlažnih šuma,
gdje padaju mutne kiše i udara grom u jele.
Neće ovamo Meari ni Dante
u planine mrtvaca,
u krš,
među hridine.
Mrtvi dišu u čistom uzduhu,
a taj uzduh biva voda.
Ko će reći ovdje: sjećanje, prošlost, budućnost i nada?
Mrtvi su oduvijek Sada,
bez nadnevka Sada.
I što bi drugi rekli da se opet pojave u životu?
Traže mrtvi svoje žrtve, nekrofile i nekromante.
Kada zadavi živoga mrtvom prihodi rastu:
toliko po glavi.
Neki nas mrtvaci propisno ucjenjuju,
na dan kada pogibaju uvijek su u inostranstvu.
Imajte samilosti prema mrtvima, jer nisu imali da
prodadu nego svoju smrt!
Ovi pokojnici nisu vidjeli barikade ni rata,
ali im je dotle bilo malo slasti

i pitali su se: koga ćemo žrtvovati za koga?
Moloh traži žrtava!
Ljute se mrtvi na žive, zavide im i mrze ih što imaju
crveniju krv,
krvaviju krv i žilaviju mišicu,
i što su živi, vrlo živi, a slabo ih ispomažu pitom i
đakonijama;
dragovoljni mrtvaci međusobno razgovaraju
i oni se dogovaraju
i u katunima zavjere stvaraju:
kako da živima načine život težak i smrt prijeku,
kako da noktima vukodlaka u bono meso zariju.

Pred smrt su rekli dragovoljni mrtvaci:
i kada ne vrijede ništa ni moji gnjati ni moje krpe,
dat ću svoju životnu supstanciju za jedan uzvišen
nekrolog!

Zeta, V, br. 39, str. 4, Podgorica, 30.9.1934.

ODALISKE ISTOKA U ŠEHER-SARAJEVU

U Sarajevu gradu na Miljacki
viđaju se mnoge tužne odaliske.
Milosni su svi brežuljci gradski,
a sve bašte raskošne od piske.
Svi pjesnici piju herostratski,
a na keju korzo guši se od stiske

Pa te divne žene ognjevite rase
njegovana lica pokrivaju velom.
I kao robinje promiču sred mase
s čeznutljivim nespokojnim tijelom
Tek na maloj djeci oko slasti pase
po slobodnom vratu i po licu cijelom.

Okna su rešeta za ašikovanja.
Andalhrijo! tu sam mislio na te,
i na tvoje bašte milovanja,
i na tvoje građevine zlate.
No ovdje su svježi trazi silovanja
i jala u duši spremnoj na inate.

Našao sam nauke učenih Arapa
i arabesku s kama ispod minareta.
Našao sam muku gnjata bez čarapa
i golotu djela bez kista i dlijeta.
I šumove rijeke vjetrenih harafa
nad znojem umora gladnog polusvijeta.

Čočeci. I plesa sa trbuhom
kao i u Istanbulu ili u Solunu.
I Gandhija gola, proseći za kruhom,

filozofa mira na istočnom trunu.
I kad sam patio i nosom i uhom,
i godio sam, no nisam našo bunu.

Azijo, prašnjava i u gubi crvi,
jesam li na tvome apatičnom pragu?
Azijo, od smrada i nečiste krvi,
jesam li na tvome okuženom tragu ?
Nisam li Evropin bio sanjar prvi
što je prohodao po šahovom sagu ?

Zeta, V, br. 40, str. 3, Podgorica, 07.10.1934.

NASLJEDNA ZARAZA LJUBAVI TJERA ČOVJEČANSTVO U LUDNICU

Tanana spiroheta
je kobno čedo velike ljubavi svijeta;
ljubav je rodila
da bi se smrt baruštinska dogodila.
I kako ona hara i pustoši po mesu,
šrapnel, granata i bomba šala jesu
kad nebo zatresu.
Čankiri su tražen oblik raka.
O ljubavi očajna! Zar nismo svi rođeni po mesu?
Ja sam vidio izjedene nosove
i ude izmučene pod nožem i lapis lazuli;
Vidio sam živu što kosti glođe,
injekcije neosalvarzana, šprice i ampule,
bizmut i akva burovita ;
beskonačnu ludnicu i prostana groblja
(strast je zaklala svoje čopore rodilja),
Idiotizam i sve vrsti ifazija i simulacije
i maroderstva.
O ljubavi ! sve je to tvoje veliko Djelo,
kad smo za Dantea uzeli Baudelairea,
znali smo da je poza i naša hemisfera
i da je zaražena od mikroba u krvi,
u tijelu od crvi.

No! htjeli smo orgija,
slave Cezara i raskoši Borgija,
pa smo stigli u Pakao
što Dante ni Baudelaire nije takao,
jer što je strašnije nego ljubav,
istinskije nego praiskonski blud?

I sada svaki drugi čovjek je gubav,
a svaki prvi je grub i lud!
O ljubavi, je li to tvoje nebesko djelo:
ovo opće raspelo, zemaljsko opijelo,
Da je gnusna duša i opoganjeno tijelo?
O ljubavi! hoće li nas sada
mržnja u grozoti i slavlju
vratiti vedrom djevičanskom zdravlju ?
No čovjek malo nade ima, samo par preparata:
Wagner-Jauregg i Ehrlich-Hata,
injekcija 606 i 914, i malarija za paralizu
(čitajte oglase u mokricima u Parizu !)
Stara Judeja, Istok i kolonije danas imaju gubu.
Za Turcima je dolazila kuga na ove žale.
još haraju tifus i kolera.
No sve je to jedna bitka. Malo šale.
Sifilis je neprestani rat.
Anemija i tuberkuloza rodili
su se u sjeni bez sunca, gladi ;
no sifilis i s bogatima radi,
sa srećnicima na suncu,
u punoj i divnoj ljubavi,
u slavi puti i zjena, u uživanju.

Sifilis, to su vojske mrtvaca.
Sifilis, to je vašar luđaka.
On je zakopao kulture
gore nego gradove vulkani;
on prijeti da će svima oduzeti
radost, živce, mozak i oči, isprazne mjehure.
On je najmoćniji despot na svijetu,
jer kroza nj govori Blud.
I svi ćemo biti uzeti,
izgubiti ruke, riječi i sud.

Iz bluda teče uništenje.
Žuta mršava Smrt
s panikom Kostura.

Rimski vojskovođa Sula
u satu tjelesnoga rasula
proklinjao je srce i čula
kada se vidio, trula
osvajača carstva i kula ;
Sulu su rastočili crvi,
a on je bio prvi.
Što su tu Neron i Petronije!
Srednji vijek je počeo u molitvi, praznovjeruju i
strahu,
a svršio u gadu, šugi, svrabu i ljagi.
Javili su se čirovi, prištevi, kraste.
bubuljice sa sukrvicom na nečistom mesu
nesavladanom askezom:
Belzebub bio je knezom:
a užas raste.
Voda kupališta bila je kužna,
Kurtizana je bila ružna
i sakrivala kožu
pogledima i kirurškom nožu.
Bježalo se u samostane.
Samoća je vidjela rasulo gradova
i raspad gadova.
Dezerteri su bježali od sumnjivih rana
u nesigurni zaklon samostana.
fratri i opatice sakrili su lica
pod kukuljice, u pređu tmina.
Izvor ljubavi, tijelo, bilo je ružno:
i sramotno, i kužno.
Nije se cijenio vidljivi bog.

Henrik je u bijesu smaknuo osam žena,
a bijes je na ustima bijela i zelena pjena.
I krvoželjni htjeli su u rat,
no rat se vodio u krvi, u svojoj krvi.
Mornari su zarazili Tihi Okean,
a zarazili su se pjevajući pean
širokoj slobodi i slavi mora.
no klica smrti
smrti ne znade.

Koliko je genija stradalo od sifilisa
i koliko su u njem začeli grešno remek-djelo!
Schumannu se pomračio um,
kad je s mosta skakao u rijeku.
A Nil je bio natčovjeku drum,
bez smisla pjevao ljubav na Daleku.
Lenau je bio sjen stabla nad vodom,
Maupassant je bio ispražnjenom sodom.
Alphonse Daudet savit žuči venerije
ljubljene uspjehe ne može da skrije,
i Venus se grozno sveti Don Juanu.
Baudelaire nije žrtva jedino hašiša,
pošto nije duša čednoga derviša.
Heine se na krevetu svija
u grču od patnje i truležu kosti.
Edourard Manet dosjetljivo dosti
znade: u Brazilu ugrizla ga zmija.
A Sergej Jesenjin posljednji u kolu
bolest od ljubavi vraća alkoholu
i ceri se drolji Isidori.

I kada bi bilo Sira Sabaota
sklopljene bi ruke upitale njega:
što nam vrijedi ljubav i sveta ljepota,

ako od ljubavi propada i njega,
i ako se genij i umna toplota
kote u bacilu gnusa nutarnjega
što je neka ljudska rabijatna žega?
Je li naš um u bolesti i očaju ?
Je li naš duh u stradanju puta ?
Je li naš genij sama ludnica, a naša Muza bludnica?
Je li dakle sve naopako, ovako i onako, i još inako?
Je li psiha patologija? I da su bolji gori, a viši niži ?

Ne, nema nade, nema lijeka,
osim: Wagner-Jauregg i Ehrlich-Hata.
A ludnica je kob nam prijeka
i uskoro će biti i bez vrata, -
jer nije da nas novo krilo čeka,
ni da se rade još dva-tri sprata-:
cijelo čovječanstvo, otkup za ljubav vruću,
za ljubav i za ideale,
sada se sprema listom u Ludu Kuću,
u Ludu Kuću, ime zemlje, zvijezde vrlo male.

Zeta, V, br. 47, str. 3, Podgorica, 28.10.1934.

ŽRTVA DJEVIČANSTVA

Hotel garni. Krevet, umivaonik i peškir.
Kako su se našli u sobi nisu znali.
Ona je imala zajapureno lice
na kojem cvatu žarke ružičice.
Pili su viski, popunivši prijavu u hotelu
krivim imenom.

„Od sada ću nositi uvijek krivo ime,
i bolje da me ne znadu pod časnim imenom moje
majke i sestre.
Išla sam k rodjacima, na dugom putu pogubila adrese
i papire,
a sada sam gladna.
Ja sam hodala i hodala. Moja čarapa već je smradna.
Poda mnom krevet škripi.
Tri dana nisam jela ni hljeba s malo putra.
A što će moji zubi sutra i prekosutra?
O da operem noge! Što više pijem, sve se više znoje.
Lopove, znaš da ti žrtvujem poštenje i djevičanstvo
svoje!
Noge me bole. Odgojena sam u samostanu.
Gadni huljo, ne guraj me nogom:
dosad sam živjela u prisnim vezama sa svecima i
Bogom!
Kako da platiš moje blijedo lice, zlatne kose i oči
zelene?
Da me i dirneš, stidim se tebe ovlastiti.
Znaš li što to znači: obeščastiti?
Sutra ću imati ročišta po kafanama
gdje će me častiti;
do godinu-dvije preminuti u bolnici, u ranama.

Smiluj se meni! Ti đubre, ti gnusu!
Što? hoćeš krepost i čast i zdravlje za banku?
Smatraš me tako tanku?“
– „Umiri se. Ja ću biti prijatelj. Imat ćeš prijatelja.“
– „O da ići od ruke do ruke, od požude požudi.“

Njoj su se razvalile kose na uzglavlju,
a čelo od groznice plamsa i gori.
A kad je počeo da slatko, bratski i ljubavnički zbori,
ona se naplakala i zaspala,
a on je ugledao tamnu krv hipermangana
i miris jodoforma je zamirisao u plijesni garnija.

„Granit“, I., br. 1., str. 11.;
Podgorica, novembar 1934.

BOLESNA RIJEKA

Bolesna rijeka tromo se kulja
na rubu trave i koritu mulja.
Gore se nad njom grana ljulja,
bolesna rijeka nije od ulja,
nije od ledenoga kristala,
ne tjera vodenice mlina,
i nema sjaja ogledala,
ona je mutni glib i glina.

Na njoj je ćuprija i most
samo ures i čuvar zdravlja
važnijega nego samilost.
Bolesna mlaka bolesti spravlja:
ona dijeli vrućice
u sirotinjske kućice.
Nad njom lete komarci,
oko nje groznički jarci
i žmarci.

Nju hrane sumnjive kiše,
na njoj plave mačke crkle.
Oko nje mijazam diše
u dobre se rasline smrkle.
Zemljina rijeka sva je od blata,
ona je od glibave proze svijeta.
Čedomorka se kejom šeta,
mora nas steže oko vrata.
Po njoj je samo da se gazi
i da se glibi u svom gazu.
Bolesna rijeka sa snima slazi
i s vizijama u ekstazu.

Pa da se ljeti sunce smiluje
i otrovanu rijeku siluje –
da jednom bude čisto ruho,
a pod nogama suho
suho.

„Zeta“, VI., br. 4., str. 3.;
Podgorica, 27. januara 1935.

NEOBIČNA ZVONA

Taj dan su me zvona sačekala za buđenje.
Bila su osorna, oštra i jetka,
pucala poput metka;
bila su luda, mahnita i žestoka;
zvona su rastvorila kapke mojeg oka
pred strašno suđenje.
To nije bilo guđenje,
bio je grom
u sveopći lom;
zvona su učili da u prostoru ima dubina
i zvukovi su prskali preko uzdušnih praznina.

Spavao sam sa glavom na zvuku zvona.
Nekih mekih nedjelja ona su me budila
u vijencima uskrsa i cvijetu pobožnosti,
dobro ja sam i sâm osjetio pokoj;
No ovo su bila zvona grmljavine
i naviještala su oluje.
Ovaj dan mi se činio petak.

I kuku, kuku, jadikovala su zvona,
teško tebi putniče na majurima;
sutradan će se vijati crne zastave
i flor će da se vezuje povrh lakata.
Zato je treštalo i praskalo u prostoriju,
osjećalo se u nebu elektriciteta,
a muzike zvona nisu bile jednolike;
u gradu je bilo više zvonika
zarinutih u krajolike:
bile su svirke bliže i dalje,
i međusobno odgovarale,
i derale se.

Ja sam odmarao glavu na talasu zvuka,
a jedan avion pogođen od zvonjave
oborio se na zemlju
i izgorio
u zvuku zvona.

„Zeta“, VI., br. 6., str. 3.;
Podgorica, 10. februara 1935.

PROLJETNO JUTRO

I

U jedan krok sam prešao deset granica
što obrubljuju obod kruga;
u jedan mah sam postao deset bića
i jedan čovjek bez druga.
Čestitajte! Pobô sam deset zastava
i progovorio raznim jezicima
sa pjesnicima i sa pesnicama,
porastao u pticu i hrastov rast.
Rekoh: trebate me, Azijo i Afriko,
Ameriko, sjeverna i južna, i Evropo!
Skromni ljudi trebaju me ovako skromna i nova
kao vjetrokaz povrh krova.

Jer danas je odmor (stvorili smo odmor na ledini,
u zaklonu kola iza velikih stabala),
jer borba je bila vruća – i dotle
nismo imali vremena reći opće ideje
i najbolje sve oline
postale su violine.

Ko živi u potomstvu
stigao je u strani krajolik;
zvukovi postoje za tratinom,
u savjesti crvkuću slavuji.

II

Prolaze sobe preko mene s kretom ventilatora,
dvorane s promajama trulim.
Plafoni me tuku u tjeme motkom zatora,
polielej je ponor kamo ćulim.

Nego još teže, neboderi me gnječe.
Moja su leđa peta avenija
sa teretom micanja kulija –
crkve i groblja povrh mene kleče.

Za druge nebo. Meni zemlja kosti lomi.
Zemlja, građe i svi sutereni
jesu udav koban mojoj sjeni:
kleta zemlja, a ne uzduh tromi.

Putuju preko mene gvožđa i betoni,
ja sam čvrst temelj sviju građevina.
Ja sam crna ruda, gipka glina;
što čvrsto drži na mene se sloni.

O prometejska hridi, ja sam cesta,
po njoj čovjek i vrijeme će proći;
ja sam samotar osovljen u noći
sa krstom ruke herkulskog Hefesta.

Svirepa Latonije,
paome i pomije...

Zeta, VI, br. 24, str. 3, Podgorica, 30.6.1935.

DUĆAN FANTOMA

Djeca kupuju lutke,
a zreli ljudi fantome.
Kroz mozgovne zavijutke
krstare, kroz monome.

Od sablasti i sjena
žive ideje i glave.
Krv je bila crvena,
one su crne i plave.

Svi nabavljamo magle
i tlapnje priviđenja
što daju žmarke nagle
i tvore čar i mnjenja.

I sablasti nas vode
i vizije iz mlaka.
U njima plam je vode
i čudno svjetlo mraka.

Tako grimase i maske
i sličnosti i varke
prodaju svoje maske,
tjeraju maštom barke.

Mi smo pljačka mrtvaca,
kako su veliki mrtvi!
Svaki svoj mrki san baca
kao dar svojoj žrtvi.

Ja neću sanja! Neću maka!

Plaši me avet opijuma.
I što je strašan mrak od mraka!
Prirodo, daj mi put do Uma.

Ja danas vapim za jasnoćom.
Čisto je svjetlo sasvim dično
da prekine sa slijepom zloćom
i uništi sve samo slično.

Zeta, VI, br. 25, str. 3, Podgorica, 7.7.1935.

PREKID SA SUZOM

Suze se brišu u rukave,
suze sa slinom i bolom iz nosa,
i sa izdašnim pljuvačkama...

Ima li šta gluplje i nekorisnije
nego su suze u plaču,
suze kažnjive kod djece,
a uvredljive kod muškarca?

Suza nije duga
ona je duša slugâ.

Ubijmo suzu,
pođimo putem bistra vida.
Perimo oči,
brišimo optička stakla.

Suza ne pomaže na putu,
nije iskaznica ni trošak putni.
Daleko od suze,
idem u zemlju gdje se ne plače,
gdje se nije plakalo i neće,
jer su srca suha,
i suhe marame i rukavi čisti.
I riječi suhe i tvrde.
Nisam plakao za se,
neću ni za druge.
Neka oko slika pase,
a obuzda sve tuge.

Sramote trahoma, daltonizma i miopije,
mrene i krmelje.

Zeta, VI, br. 26, str. 3, Podgorica, 14.7.1935.

PROSJAK

Ja sam onaj što čeka za vratima,
što se vrze pod prozorom kuće.
I ja čekam, i ja čekam satima,
da mi bace bakar, što moguće.

Od građevina poznam tek fasade,
od srca ljudi samo milodare,
a moju bijedu šljivovice slade,
na vjeru pijem ostavši bez pare.

Pred kapijama sa strpljenjem vrebam,
na ulici se gubim poput sjene.
Dosta je skromno sve što za se trebam:
dinar od muža, a osmijeh od žene.

Samo sam sablast bezimene hrpe,
prosjačenje mi ponizilo ruke.
Mjesto da vole, mene samo trpe,
pa ipak živim i umirem bez bruke.

Moje je čelo probrazdila bora,
jad je na meni ostavio ljagu;
ja nisam sjena dugih koridora,
ja gluho čekam, i skapah na pragu.

Zeta, VI, br. 28, str. 3, Podgorica, 28.7.1935.

PROLAZE ROKOVI ŽIVOTA

Mladost je lijepa kao sušičav anđeo kojem ne znaš
spola;
Ona misli: kao divno proljeće mi ćemo brzo proći.
Naš je san kao život od zore do prve noći.
Danas, i nikad više!
I krv je burna, jer kratko vrijeme kola:
i tako se strasno diše...

Prolaze rokovi za slast i za sreću,
prolazi vrijeme za djela nenadoknadiva.
Od prošle mladosti ja nemam nadu veću.
O besposlene ruke! O nijema kladiva!
Bog zna da li nas čekaju bilo kakva sutra.
Kako su glupa žaljenja, ali kako i kobna!
Od očekivanja steže nas zebnja grobna,
i davi grizodušje od izgubljena jutra.
Ne bismo htjeli biti znameniti starci.
Samo je jedna mladost; ona je jedino doba.
A na nju vrebaju lovke i krvoždni jarci,
i neka troma mudrost što živi od strave groba.
Putovi! našem gležnju jošte se uvijek hoda,
putovi kuda su zaman fijuknuli bolidi.
U zaklopljenoj luci urliče sablast broda!
Idi –
dok se samo vidi!
I kažem svjesno: zbogom, kad kažem jasno: kasno!
Više ni živjeti ni umrijeti nije vrlo časno.

„Zeta“, VI., br. 30., str. 4.;
Podgorica, 11. oktobra 1935.

NEBRIŽNA I NAPETA LEŽANJA

Ja spavam u tezgi: patuljak u ormaru.
Svi smo kao putnici na parobrodu,
naslagano turističko čovječanstvo...
Kutija za sardine. Bure. – Plovimo neznano kud.

Jedan leži na tvrdoj dasci, sam,
jer je ovo samica ćelija;
a u drugom odjeljenju, sram,
buci hrpa gromornih delija;
ovaj osjeća kako u njem muško raste,
a oni griješe protiv prirode.
Na krovu golubi, laste,
i tvoja sjena, Hirode.

Jer vole živine, svi samotari;
mačka je spavala u mom rukavu kaputa;
drugi put, pas je prag čuvao stari,
i volio da kretnju moju na logu saputa.

U parku i šumi čuvaju me ptičice.
Te su slazile zemlji gdje sam padao ničice.
Jesam li i sam spavao u vratima?
Jesam li čuvao koga, mučno, satima?

Kako se drijema, kako se hrče, kako se kunja?
Ja sam spavao, na rijeci i na moru,
kao pluta, kao daska koja lunja,
i s priviđenjem patio sam moru.

No nekada sam spavao budnih očiju,
vidio astralna tijela u halucinaciji,

i dok moje misli od truda otpočiju,
u hipnozi divio se Graciji.

Je li to makovo zrno ili prah konoplje,
tek znam: slike su bile guste kao snoplje.
Nisam rekao: idimo u brda, visoko je brdo,
na vrhu spavati ću tvrdo.

Ali često, mnogo puta, njušio sam više,
kako miriše šuma i gaj diše.

Pa kad sam, putnik, prao nogu vrelu
od kurjeg oka i zapaljenja kože,
gledao sam: nema brige na mom čelu,
nema brave soba u mom hotelu.
Tek viđenja i napasti se množe.

No blago tima što su već polegli
među daskama kamo su ih stegli;
ti su osvježili kalup našeg spavanja.
Ni svod nebeski, niti četri zida,
nego u vlazi što čeka travu travanja,
šuplje oči lubanje bez vida;
po prestanku jednolike zvonjave,
u vlazi zemlje snimili su maske:
s njih skidoše već mrtvačke ponjave,
a mesa strunu prije nego daske.

„Zeta“, VI., br. 32., str. 3.;
Podgorica, 25. oktobra 1935.

TIRANIJA OTACA

Roditelji tuku mališe, jer ovi znadu patiti i osjećaju.
Čeda su od mesa i od krvi, i to izaziva bijes sadizma.
Biju, i onda se vidi duša.
Ova mala, rumena, bucmasta tjelesa zašto ne bi kao
polja i oranice,
da dadu žita, pšenice i nabreklih voćaka?
Zašto ne rode plodna kao ljetina i bogate oranice.

Oci biju djecu, jer će ih nadživjeti,
jer su djeca bolja od njih, a nezahvalna kao zakon
prirode.
Oci biju djecu, jer mrze njihovu sreću
(ničija nije savršena na istoku dana)
i jer su kadra da se nasmiju bezazleno,
kad su oni gorki i jetki.

Oci biju djecu, jer osjećaju prijekor: mogao si ići i
dalje,
misliti i dalje,
ne: što si me rodio,
nego što sebe nisi preporodio,
prije nego ti je starenje suzilo srce i steglo kosti
– i zamračilo horizonte.

Oci biju djecu, jer čuju: nijedan od vas nije radio
koliko valja,
nijedan od vas nije radio do svisnuća,
nijedan od vas nije radio kako će raditi radne ruke
buduće,
nije teglio vruće,
i volio je da uništava rad najkorisniji,
i stvarao je probleme za dangubu i bespuće.

Roditelji biju djecu, jer su suviše draga,
jer je opasnost da budu anđeli ili opaki geniji.
Roditelji biju djecu, jer patnja izaziva samilost
do samoga neba, u nevrasteniji.

Starci biju dječake, jer onda ih savjest grize,
a to je kao da te neko miluje. Isto tako. Vrlo slično.

„Zeta“, VI., br. 36., str. 3.;
Podgorica, 22. septembra 1935.

KOMAD KRUHA

Začudo, komad kruha, taj je uvijek najviše stvorio,
dao je najviše prilike za misao, san i krv i suze.
Samo se za komad kruha skroman borac borio,
samo radi kruha ukradena išao prosjak u uze...

Kao učenici mi smo ga nosili u torbi i u džepu
da se okrijepimo, i pohlepno gledali pred pekarnama,
a prosjaci su se redali nečujno da ih ne rastepu
pruženih ruku pred gostionicama i mljekarnama.

I prosjaci misle: dobro je stići popodne
kada s tanjira uklanjaju ostatke od jela,
kada bacaju s trpeza mrvice, o, tako zgodne,
za vrapce i golube, i peru trag ručka sa zdjela.

I znao sam da se u pokrajini sočnim kruhom hrane
bolje no bananama, i da su od toga meda siti;
i znao sam da je kruh kao voćka skrušene grane,
i da je divan i kad sili teške vode piti.

I gledao sam ostavljen kruh po plotovima,
skupi kruh odbačen na putu, gdje čini tvrdu koru;
o dajte kruha žrvnju i pohlepu zubu, kao kosti
sleđovima,
dajte kruha siromašnima na kopnu i na moru!

I vidio sam da žuti kruh čuva stare, dobre vrline,
i da ga krepki mlini za zdravlje bića melju;
i tražio sam samo kruha, pasulja i govedine
od kobi i od tebe, prirodo, moj dobri učitelju!

Tako je kruh prvo za čim se ruka strasno pruža,
glavna strana u svakom životu tvrdom i punom;
i ne pita se gladan kako miriše ruža,
on je zdrav i zadovoljan kruhom, zeljem i oštrom
vunom.

Znam da su, primjera radi, jeli tek malo mudraci
– sad kruha s vodom, a sad kruha s vinom – ,
i znam da je svježi zaparen kruh i kad se baci
žudnja mnogom biću mladom i nevinom.

Znam da nisu prve bune bile radi zlata,
nego radi bijele mrve i cvijeta muka;
da je okruglina kruha službi prva plata,
da tamnice tješi mrki oblik struka.

„Stvaranje“, IX., br. 9., str. 536. – 537.;
Cetinje, septembar 1954.

RADOVI CRNOGORSKIH AUTORA O TINU UJEVIĆU

„Matoš, Dis, Ujević". – G. Velibor Gligorić pokušao je u ovoj svojoj knjizi da prikaže u punoj svetlosti gore pomenute pesnike-boeme. Mora se priznati da je o svoj trojici kazao po nešto novo, zanimljivo i tačno. G. Gligorić ima svoj osobit način pisanja: kratkoća, i sintetičnost na osnovi prećutne analize. Te dve osobine često su, međutim, jedna drugoj oprečne. G. Gligorić ih spaja nasilno. Zbog toga, njegova knjiga vrvi nedostatcima. Predviđeno je mnogo činjenica, zanemareno puno stvari, koje bi, osvetljene, izmenile mnogo što šta u njegovim zaključcima. G. Gligorić, zatim, kao da ne trpi obrazložavanja; on suviše samouvereno saopštava svoje izveštaje čiji se ton katkada približava tonu presuda. To bi možda i bilo još dovoljno ukusno kada bi se time istodobno izražavao i razlog takvog stava, kada bi se u pozadini ocrtavao kakav suprotan moralni princip u ime kojeg se tako misli. U ovoj knjizi, naime, ne oseća se ikakvo opravdanje prelaženja ćutke preko izvesnih značajnih i poznatih fakata. Naročito u odeljku o Ujeviću. Prikaz o Matošu je najopširniji, ali manje uspeo nego odeljak o Petkoviću-Disu, koji je, sticajem G. Gligorićevih motiva simpatije i antipatije, najreljefnije ocrtana ličnost u ovoj knjizi. Prostor o Ujeviću iznosi nepunih deset stranica. Za obaveštene čitaoce to ne bi bilo malo. Ali je tri četvrtine od toga upotrebljeno na odricanje Ujeviću liričnosti njegove poezije, filozofske misaonosti, socialne ideologije, sistematičnosti erudicije i tako dalje, a u preostalom delu se ne dokazuje istinitost navedenih tvrđenja, već se ocrtava atmosfera koja bi trebala u to da nas uveri! Utisak je neminovan da je takvo srozavanje Ujevića proizvoljno,

i da je ono, u stvari, ispod duhovne vrednosti one osude koju je sam Ujević izvršio nad sobom, koju je izrazio u gorkim pevanjima o sebi, i koju je ostvario životom.

Srpski književni glasnik, Nova serija, knj. XXVIII, broj 1, str. 70-71, Beograd, 1929.

Dušan Đurović: VEČE „CVIJETE ZUZORIĆ"

Na početku ove sezone, 15. novembra, Cvijeta Zuzorić održala je u prostorijama hotel „Centrala" svoje uspelo umetničko veče. Program je bio iz muzičkog, literarnog i plesnog dela.

To nije prvi put da društvo na takav način istupa pred sarajevsku publiku. Ono je, zasnovano pre nekoliko godina, težilo i uspelo da oko imena ideala naših dubrovačkih trubadura okupi vrlo lepi broj vrednih i agilnih članica, i da razvije dosta živu delatnost na realisanju svoga programa, priređujući razna predavanja o umetnosti, slikarske izložbe i dajući mnoge literarne večeri. Ono je u nekoliko mahova organizovalo izložbe, na kojima su učestvovali naši umetnici iz Dubrovnika, Ljubljane i Beograda (Lada), a sada radi i na organizovanju izložbe zagrebačkih umetnika, koja će početi, po svoj prilici, od prvoga decembra. „Cvijeta Zuzorić" je priredila i jedno literarno veče mlađih književnika iz Sarajeva, Beograda i Zagreba. Uz to čitavi niz drugih, između kojih su imali vrlo lepog uspeha: Tolstojeva proslava, Zmajevo veče, Jakšićevo i Sv. Ćorovića (prilikom desetogodišnjice njegove smrti). A u nizu takvih priredbi spremaju početkom decembra i veče Ive Vojnovića, na kojemu će, nadaju se, imati takođe dobar uspeh. Ali i van linije ove delatnosti, društvo je radilo i u drugim pravcima, i to uspešno, potpomažući mnoge naše literate i umetnike na razne načine, a naročito rasturanjem knjiga i slika.

To nesumnjivo svedoči da u društvu ima vrlo agilnih članica, i da je od uprave vođeno pravim putem.

Veče je otvorila predsednica g-đa Ćuković. Pred punom salom probranog sarajevskog sveta vrlo kratko, sa nekoliko reči podvukla je ona značaj sastanka i obeležila

program društva, koje treba da se u toku godine kroz ovakove sastanke reališe. Prema njenim rečima, na tim sastancima uz učestvovanje predstavnika muzike i lepe književnosti imala bi da se širi još i društvenost.

Prva tačka bio je Dvoržak (op. 100 sonatina za violinu i klavir), kojega su izvodili g. g. pukovnik Mozetić (violina) i Mešnik (klavir). Druga tačka bila je čitanje pesama g. Tina Ujevića, koji je pre pesama pročitao jednu uvodnu reč sažetu i punu alizuja i osvrta, koju mi donosimo u ovom broju u celini. Treća je tačka bila Beethowen (op. 18. I stav iz gudalačkog kvarteta br. 6). Nju su izvodili članovi sarajevske filharmonije g. g. Kmoh, Dr. Štenberg, J. Šternberg i Beluš Jungić. I prvi i drugi koncertni deo imao je vrlo dobrog uspeha i kod publike izazvao oduševljenje.

A Tin?

Kakav je on utisak učinio na publiku? Sa svojim više nego skromnim odelom on je činio neku proletersku opoziciju crnim odelima i toaletama za bal. Pa ipak u njega su bili uprti svi pogledi. Neki su ga gledali kao pesnika, neki kao boema koji je zasenio pesnika, neki kao junaka svih onih novinarskih senzacija, čak i junaka neke buduće legende naše. Ujević nije tako lično poznat u Sarajevu koliko u Beogradu i Zagrebu i zato je probudio s jedne strane, veliku radoznalost kod onih koji ga ne poznaju, naročito kod dama, a s druge, ne manje interesovanje kod onih koji bi voleli da se Tin ponovo vrati poeziji. Jedni su hteli da vide kako izgleda taj Tin, drugi da čuju njegove nove stvari. Ali on je iznenadio i jedne i druge; prve, naročito dame, što njegova pojava nije odavala onu ličnost koju su oni u svojoj imaginaciji stvorili na osnovu raznih fantastičkih priča i novinarskih senzacija, a druge što je on pročitao već davno štampane i poznate pesme. Posle uvodne reči, koju je čitao snažnim i nekim

ekspanzivnim glasom, čitao je „Sanjariju", „Perivoj" i „Svakidašnju jadikovku" iza koje su ga, a i dokle je on završavao snažnim i izlomljenim glasom:

Jer mi je mučno biti slab,
jer mi je mučno biti sam, –
(kada bih mogo biti jak,

kada bih mogo biti drag) –
no mučno je, najmučnije
biti već star, a tako mlad! –

pozdravili pljeskanjem tako srdačno kao da su to bili sve „prekaljeni proleteri" i da on nije sa svojim odelom među njenim salonskim, na sred sale, činio jednu oazu siromaštva.

Dalje je pročitao iz „Kolajne" fragmente: I, II, XI, XXI i XXII. Ali njegovo veliko čelo i lice, koje „liči na Libijsku pustinju", nešto su se bili zacrvenili, valjda zato što on to prvi put istupa pred publiku, i stihovi koji su mu zvonili u rečima i treptali u osećanjima:

Noćas se moje čelo žari
noćas se moje veđe pote;
i moje misli san ozari,
umreću noćas od lepote.

Duša strasna u dubini,
ona je zublja u dnu noći
plačimo, plačimo u tišini,
umrimo, umrimo u samoći.
(XXI fragment „Kolajne")

izgleda kao da u to unose neku vrstu sklada, bilo u pravom

ili prenosnom smislu kako je on osećao u tom momentu: ili kao pesnik, ili kao boem, ili kao neki pečalbar, možda to on sâm ne bi sada znao. Jedno je tačno da je on izgledao veoma prijatan i drag publici, ali neobičan, kao što je i ona njemu izgledala neobična.

Odbor „Cvijete Zuzorić" je vrlo dobro uradio što je za ovo svoje veče angažovao sarajevsku filharmoniju da izvodi koncertni deo i što je zamolio g. Ujevića da čita svoje pesme. U tom zgodnom i doboro pogođenom izboru leži nesumnjivo najvećim delom i svestrani uspeh umetničke večeri što ga je „Cvijeta Zuzorić" priredila.

Nova književna revija „Mlada Bosna", urednik Branko Kebeljić, III godina, Sarajevo 1930, str. 206-208

Radovan Vuković
SA STOLA

(...) Problem žene kod Tina Ujevića prilično je komplikovan. Ona je, s jedne strane, Marija, milosrdna i milostiva, očiju punih ljubavi i milošte, gotova da prašta i teši; s druge strane, Eva, grešnica lakoumna i lakomislena, gotova da učini ma šta samo da bi se njena reč ispunila, koketa, koja izbacuje kukove željna da ih proda, plotska i vrela, meso i ništa više nego meso:

„Žena na mom pragu. Druga je pred kućom,
Svuda, svuda žena. Marija i Eva,
avaj! bivam grešnik. A tom ploti vrućom

kao ljuti samum i ledena Neva
struji očaj te me stvori palikućom;
doznah da mahnitah, kada ljubav pevah".
(Sanjarija, III).

U izvesnim slučajevima, Tin se preporađa. Žena, onakva kakva je u većini slučajeva, za njega je bedno i sažaljenja dostojno stvorenje. Nju on može voleti jedino iz saosećanja i samilosti, a nikako iz ljubavi, ili makar iz prolaznog prohteva za njenu obnaženost; za njega više vredi nevina i čista žena, kojoj je sve zemaljsko pojmljivo, možda i privlačno, ali ne i toliko da bi mu se podala i odala; žena, kojoj je ljubav Bog i majka njegova:

„Ljubav je Bog, ne Dzeus ni Sabaot,
i zato nek je sanak blagoslovljen,
i neka pada drač i trnski plot;

Majka je Bog, ne Dzeus ni Sabaot,
i nek me čuje kada vapim slomljen
za rabu Božju Doru Remebot".
(Molitva Bogomajci za rabu Božju Doru Remebot, III:)

Zapisi, časopis za nauku i književnost, knj. VIII, sv. 2, februar 1931, str. 121.

Dragoljub Majić,:
TIN UJEVIĆ: NEDJELA MALOLJETNIKA.
Izdanje male biblioteke moderne,
I sveska. Sarajevo 1930.

Iz skoro pregorjelog pjesnika „Leleka sebra" i „Kolajne" uskrsao je feniks bogate i pune proze. Ujević se u posljednje vrijeme marljivo bacio na pisanje članaka i ogleda iz književnosti i života.

Posmatrajući život unakolo opširnije i socialnije, on se ovom brošuricom osvrnuo na našu omladinu i sasuo na njene nepodobnosti sav žar svoje usplamtjele gorčine.

Pjesniku je nemoguće biti objektivan i miran u izlaganju, zato dobar pjesnik nikad nije i dobar kritičar. Ovome drugom treba više mirnoće i pribranosti, nego što je može imati jedan pjesnik, poglavito pjesnik tipa Ujevića. Sljedstveno Nedjela maloljetnika više liče na jedan žustar pamflet nego na jednu objektivnu i ubjedljivu ocjenu.

Ali u knjišici ima neobično tačnih zapažanja i nepobitnih činjenica. Navodimo doslovno nekoliko njih.

„...Oni (današnji intelektualci „maloljetnici") znanje, citate, misli, aforizme pozajmljuju jedan od drugoga; što bi oni išli na predavanja? što bi čitali i radili? Kulturu će im automatska kašika gurnuti u usta... Tako vole da budu plagijatori i umni paraziti, a nikoga ne mrze kao svoje originale i učitelje. Ali ne: glavnom učitelju su vjerni, to su novine i film. Sve je brzopleto i filmsko, jer te lišaje misli i predaje razdražljivim živcima; to je dobro, jer je lako i snobovski površan plićak." - „Oni često puta znadu svjetsku politiku iz usta kafanskih naklapala i lokalnih političara; proučili su Kelogov pakt; ali ni u što dublje nisu ušli nego kroz novine, i to one najpovršnije, i kroz film.

Moderni su u toliko u koliko senzacije kalupe iz listova, biblioteka, kafana serviraju kao revolucionarnu, novu, slobodnu poeziju i književnost“ – „Ignorišu profesore, jer su oni sami arke mudrosti. A ta je mudrost: klepetati cijeli božji dan, dolaziti na javna mjesta gdje uvijek ima naroda (samoobožavanje u pogledu trgova naopakoga dandia), epatirati svojom razbarušenošću za ispade, ružiti sve druge i same sebe međusobno.“

(str. 6-7)

Malo je manje ubjedljiv, ali sa dosta istine, u ovim stavovima.

- „U poeziji su zanemarili jednu bitnu i neoprostivu stvar ritam... a sve ono što oni turnu u svijet nema ni glave ni repa.“

- „Malograđanska megalomanija već evoluira u zreliji oblik „velegrađanskog“ hohštaplerstva.“ (str. 7)

U sljedećim citatima još je manje ubjedljiv, a žustriji i karakterističniji:

- „Čitava ta poezija („mladih), to je šturo i dosadno gomilanje stihova, koji su čista, odvratna prozaistika; nijedan novi stav; puki trpanjci riječi. Ništa da klikne, da zapjeva; ništa od gordosti i od nade skupa s ljubavi za život. Nađite tu ma i jedan dobar, temeljit stih, koji bi vrijedio naučiiti napamet, prepisati u album, citirati; jednu zvučnu definitivnu strofu; jedan jedini bljesak duha, jedan frapantan udar koji bi se usjekao u mozgu! Ali: ništa! Ništa!“ (str.9)

Čitava brošurica napisana je u tonu gornjih citata. Sama nepomirljivost, gorčina, krajnje „nipodaštavanje“. Ipak, pisac se pri kraju ograđuje: „Nije tako možda kod svih, ali neću nabrajati radnike i izuzetke. Klice se nalaze u zraku i truju atmosferu; zato ne govorim ni o kom posebno“.

I završava jednom svijetlom vrpcom optimizma: „Put iz kaosa mora da ipak vodi samo pravcem Svijetla“.

Ovaj žestoki pamflet na našu omladinu (u koju pisac ubraja i neke tridesetogodišnjake i starije), ipak, trebalo bi da dođe do njenih ruka. I to što više. Da joj posluži kao neki ljekoviti ubod žaoke. U njemu će naši mladići, kao nad basenom lice, ugledati dosta svojih nedopuštenih sklonosti i mana koje treba ispravljati. Oni su, zaista, pamfletom previše i mjestimično neopravdano napadnuti i „izrusvajeni“; ali možda je ovo najefikasnije sredstvo za suzbijanje njenih zlih navika, neumitnih „grjehova mladosti“.

Zapisi, V, knj. VIII, br. 3, str. 187-189;
Cetinje, mart 1931.

Niko Jovićević:
LITERARNA PLAŽA VIŠE KOZJE ĆUPRIJE
- Zadužbina Tina Ujevića -

Grad starih običaja i modernih shvatanja. Ekonomsko-kulturni centar jednoga kraja. Mesto u kome živi šarenilo momenata. Visoka minareta i topole štrče u nebo, kao oblakoderi, a ispod njih žive i šetaju razni ljudi, od raznih zanata i poziva, profesija i poslova. Među njima najpopularnija i najčudnija ličnost jugoslovenske savremene književnosti. Pesnik i boem, ili boem i pesnik g. Tin Ujević. Najbolje bi bilo reći: pesnik, boem i g. Tin Ujević. Njih troje su zajedno. A nosilac ih je fizička pojava g. Tina, sopstvenika velikih razmera stasa i razvijenosti i posednika grandiozne erudicije, koja silazi u dubine Budine sile i Patandžamijeve jame. Sedi sam pred „Centralom“ u prvom sumraku. I to ne na podaščanom podijumu za astale. S kraja malo. Na betonu i na stolici uz koju ne sleduje astal. Nekada veliki ljubitelj i ljubimac Skadarlije i noćnih senki prestonice, vitez boemskih svratišta Pariza, a sada mirni i istrajni istraživač vrednosti po indiskoj litraturi, gost noćnih lokala šeher Sarajeva, - sedi sam, zamišljen, s pogledom na guste redove večernjih šetača. Prekrstio noge, pod teškim zimskim kaputom, u pravoj toploj proletnjoj noći. Misli, valjda, na svoj najnoviji „Auto na korzo-u“ koji će izaći skoro iz garaže jedne ovdašnje štamparije.

Idemo zajedno u baštu pred „Korzo“. Na pivo i nekoliko reči. Nekad je g. Ujević bio vrlo izdašan u intervjuima. Danas je najrezervisaniji opozicionar. Opozicionar u literaturu, kažem, a ne u nekom političkom parlamentu. Deset ili više godina on nije čitao ništa iz naše literature. Prema tome, on, skoro, nije ni zavirio u more redova napisanih, kod nas posle rata, sa posleratnim stremljenjima.

- Intervjue ne dajem nikome... Bez ulaznice.
- Onda nešto ovako, u četiri oka.
- Šta da rečem?
- Šta mislite o nekom savremenom piscu našem?
- Kako da vam rečem, kad nijednog ne poznajem!?
- Ni Drainca?
- Ni njega.
- Šta čitate, g. Ujeviću?
- Što dohvatim.
- Rekli ste ranije jednom novinaru da ćete ići na Cetinje?
- To su mi drugi predlagali. Ja nisam mislio, niti sam imao nameru.
- A hoćete li u Beograd?
- Ne, ovde ću ostati još.

Odgovori kratki, otsečni kao sabljom ili sekirom na trupu. Možda bi sa „ulaznicom“ bili duži i razgonetniji; opsežniji i interesantniji. G. Ujević puši mnogo. U stanju bi bio da ceo dan puši bez prekida. Da pali sve cigaru na cigaru. Kao, oprostime Bože, da je pravi Turčin. Jer i oni puše mnogo. Bar kako se priča. Kad je pristao da pođemo zajedno, jedan njegov prijatelj daje mu pet „Vardara“

G. Ujević je nosilac ekstremnosti uma i ophođenja, tihi prolaznik belom i veseli gazilac nemaštine. Najviše ga razdraga po neki poziv na izlet, gde će se provoditi u mirisu borove smole i pečenih jaganjaca na ražnju.

Sinoć smo bili kod „Volge“. U bašti. Lepo je tu. Imaju nekakvi amreli, koji se ne sklapaju dok traje gostiju. Ništa ne znači što su amreli namenjeni samo za odbranu od sunca. Ništa ne znači što su ti amreli namenjeni samo za odbranu od sunca. G. Tin je sedeo sam uz zid – desno. A posle smo ga pozvali u društvo. Došao je i pitao koji nam je to litar.

U razgovoru, dolazi na red osnivanje literarnog kupatila, malo više Kozje Ćuprije. Organizaciju će sprovesti

jedan mladi pesnik i jedan, tako isto mladi, kritičar. Kupatilo će imati i svoj časopis. Zvaće se „Roj“, sa uvodnom riječju „Med“ „od g. Ujevića, koji inače neće sarađivati u „Roju“. „Roj“ mora makar samo jedanput izaći, upravo zazujati, kao što je ovih dana izletelo jato, u kome je bio i jedan reprezentativac jugoslovenskog sporta. Uostalom, „Roj“ će imati, na prvom mestu, zadatak da se revnosno kupa pri svakoj pomisli na Književni Levi front, koji se obrazuje ove godine. Do sad je postojala plaža za rashlađivanje, uživanje, sunčanje i da se čovek opere od prašine. Kupatilo i redakcija „Roj“ služiće za literarne kupače, koji će, pre no što počne sezona, iskopati ne jednom mestu pesak, da bude duboko bar do grla g. Tinu. Sa toga mesta, pokrovitelj i utemeljač ovog najnovijeg u državi drštva, g. Ujević, deliće svoje opaske na dela i nedela članova maloletnih.

Posle izvršenih formalnosti oko osnivanja „Roja“, g. Ujević je održao predavanje o mesecu koji je bio „na nebu koje je crno, a nije crno“. Dve telefonske žice, paralelne, zahvatale su ga među sobom, ali bez simetrije. Situaciju je spasla listra jedne susedne zgrade, na koju se mesec skoro podupirao. S velikim poznavanjem prirodnih nauka svih grana literature, sv. Pisma, Korana, g. Ujević je govorio ubedljivo i vrlo široko. Jedan iz društva naredio je za četvrti litar, a gospodin Tin dovršio gomilu cigareta i molio da se donesu sedam komada ćevapčića, sedam glavica luka i sedam čačkalica.

- Ako imamo da platimo... Ja mogu i na kredit. Veruju meni i znaju me kao urednog platišu.

Jedan od kolega svirao je izvrsno na violini, o čemu Tin jutros ništa nije znao.

Rekao bi čovek da je bio pijan. Međutim, tačnim i vrlo korektnim držanjem pred noćnim redarem, koji mu je zatražio legitimaciju, a ovaj mi je dao, g. Tin je prećutno oborio to verovanje. Izgleda da mu je bilo veoma žao što

se nema više rešpekta prema njemu kad kaže, ljuljajući se kao stog na vetru.

- Ja sam Tin Ujević (ovo izgovara bez početnih velikih slova) književnik i osnivalac literarnog kupatila i časopisa „Roj“.

Kad smo se razilazili, jedan pramen crnog oblaka peo se nebom iznad Hrida. Petli su pevali, nagoveštavajući zoru, a s drugog sprata jedne obližnje zgrade, gramofon je razdražljivo intonirao:

„Šalvare skidaj dole“...

Ulice izukrštane kao malo gde i ne znam kojom da skrenem. Firme istaknute skromno, kao advokatske, na malim tabelama. Ipak su upadljive te firme. „Druga beogradska burekdžinica“. To je preterana skromnost. Ili neumešnost sopstvenika. Koliko god da ima u gradu takvih radnji, on nije smeo svoju naznačiti kao drugu. Time se odbija svet, koji hoće samo nešto prvoklasno. Još tamo stoji: „beogradska“. Kolika pogreška u ono „druga“! Kad je „beogradska“, trebalo je biti i „prva“... Jedna je firma ovakva: „Brijač, rezač žuljeva“. A jedna kafanica u Kranjčevićevoj ulici zove se: „Kafana gde me nađe“. Onda još puno drugih originalnosti. Kad se ulazi u tramvaj, treba se obazreti na tablicu, koja pokazuje da se ulazi spreda, a izlazi straga... Po svima ulicama automatski aparati za objavljivanje požara. Ko bi inače mogao tako brzo da izvesti vatrogasce, koji stanuju negde čak dole, da dođu i spase nekoliko stotina dućančića, koji bi inače otišli u pepeo za tren oka. Ni žandarmi to ne bi mogli, sem ako bi se zadesio neki od onih što jašu po ceo dan gradom. Oni bi već mogli na svojim brzim konjima. Inače, oni sa korzoa nemaju vremena ni da očiste znoj sa čela. Služba im je vrlo delikatna. I teška. U njoj moraju biti revnosni i pažljivi. Ne dozvoliti da niko zastane na „pločniku“. Svaki mora biti dole, na asfaltu. I u pokretu.

- Korzo je za šetanje. Kretati se, gospodo.

Čovek mora šetati kad mu se to stavi na znanje. Inače nije baš najprijatnije. Onda, sa onog ćoška, baš beše lepo posmatrati. Bije svetlost pravo u lice. I svako joj iz očiju možeš da doznaš šta misli. Dobije se, odatle, jasan pogled i pregled stasa. Uputi se po neka reč. Apsolutno dosledno velikogradskom sistemu i postupcima sa poznatih korzoa. Istina ima pomalo nedostatka u akademskim osmesima i kulturnim vicevima. Ali ipak – zadovoljava. Kad ne bi bilo takvih stvari, onda ovaj grad ne bi ličio na jedan savremeni centar. Ovako – sasvim. Zadovoljene su sve formalnosti najnovijih propisa. Moderni brčići, savremeni hod, najnoviji mideri i povezivanje u struk, širokim pojasima. Dečja kolica kroz najveću gužvu i simpatično dozivanje zveždanjem, u najvećem rastojanju. Jedno od najlepših srestava u ophođenju modernog društva.

Ja sam vam najviše, danas, pisao o g. Tinu. No, to ima svoje važnosti i vrednosti. Jer, g. Tin, svojim najnovijim pothvatom za otvaranje literarne plaže, čini veliku uslugu našoj književnosti, koju on inače ne čita.

Literarna plaža više Kozje ćuprije. Zadužbina Tina Ujevića. Pravda, XXVII, br. 157, str. 7; Beograd, 7.6.1931.

Janko Đonović:
NAJNOVIJA KNJIGA TINA UJEVIĆA
„Auto na korzu“, Nikšić 1932.

Tin Ujević, pjesnik, danas je jedan od najpopularnijih književnika u zemlji. To je ličnost koja gotovo legendarno živi u dušama mnogih mladih ljudi koji su bliže literaturi i umjetnosti. Pa i širokim masama, ukoliko do njih dolaze novine, Ujević je poznat. Samo, karakteristično za takozvani boemski tip književnika, Ujević je više, mnogo više poznat svojim životom nego svojim djelima. Dvije knjige pjesama i nekoliko užurbanih, na parče odlomljenih, nervoznih članaka ne bi mu donijeli, na svaki način, tu popularnost. Njegov gorak, boemski i suviše strmi život načinio je Ujeviću oreol oko glave. Ko je išao u Beograd sve do u posljednje vrijeme, morao je viđeti Ujevića, na ulici ili u kavani, i zapitati se: ko je ovaj čovjek pohabana izgleda, ubogo i smiješno odjeven, sa mislenim licem i nervoznim korakom. Noćnik sa Monmarta, imoćanin sa urođenim skitničkim nervom, tragično protisnut životom i tako reći izbačen na trotoar, Ujević je kroz dugi niz godina bio sovuljaga noćnog Beograda. Odjeven gotovo kao prosjak sa krugom mlađih književnika oko sebe, on je u kavanama besjednički izlijevao svoju snažnu i uzavrelu ličnost. Što znači individualni dijalektičar „koji dolazi iz prašuma anarhizma“, to može samo reći onaj ko je slušao ovoga našega pjesnika. Izgleda, za to vrijeme u Beogradu, Ujević nije ništa pisao i postajala je opravdana bojazan da nije za svagda raskrstio. sa literaturom. Međutim, u poslednje vrijeme, Tin Ujević se probudio. Nalazeći se u Sarajevu (tu sada stalno živi), on piše svuda, po novinama, časopisima, almanasima. I najbeznačajniji listići u Sarajevu kipte od njegovih stubaca. Piše pjesme,

razne članke, kritike, reportaže i t. d. Izgleda, da to piše egzistencije radi, pošto nema nikakve ni pensije ni rente, premda će mu, vjerovatno, poslije smrti dizati spomenike.

Ovih dana, kao rezultat njegove aktivnosti u posljednje vrijeme, izišla je u Nikšiću u izdanju prijatelja njegova knjiga pjesama „Auto na korzu“. Koliko je zavladao knjižarima u Jugoslaviji trgovački duh, koliko su okrenuli leđa književnosti, vidi se po tome da se djela jednoga poznatoga i vrlo talentovanoga pjesnika izdaju u jednom provinciskom gradiću udaljenom od književnih i kulturnih središta!

„Auto na korzu“ je treća knjiga pjesama Ujevićeva. I u njoj kao i u ranijim knjigama, ovaj pjesnik duboko slazi u samoga sebe. Njegov unutrašnji život gotovo bez dna, pušta krik čovjeka koji ima šta da kaže, ali čija jaka i izrazita individualnost ne daje, ipak tome kriku obilježje novih, progresivnih težnji. Ujević je i suviše zauzet samim sobom, svojom bogatom ličnošću, da bi mogao viđeti druge. On nema neke određene ideologije, utvrđene platforme, sa koje govori. Šteta je samo što Ujević, koji se inače vezuje za novi duh kod nas, nema te ideologije (ili ako je ima ona je prije estetička i konzervativna), pošto njegovo stvaralaštvo počiva na intelektualno-osjećajnoj bazi. Na primjer, najbolja njegova pjesma u „Autu na korzu“ Traženje na Miljokazu, jasno pokazuje šta se poneki put kuva u ovoj ličnosti.

„Gradovi budući golemih predgrađa
sazdani čitavo po jednome planu
kada će vas biti? Da li će vas biti?
Ne ću kriti. Osjećam vašu mamu,
znam da se danas veliki kuhar rađa
da se svima zbrine za stan i za hranu!“

Ujević nije akademik iako nije za nova umjetnička nastojanja. Posve veliki broj njegovih pjesama ne interesuje širi krug čitalaca. Njegova lirika ipak sa korjenjem u katolicizmu, kako je Gligorić dobro vidio, za današnjega čovjeka ne može imati dublji značaj. Ujević je neki moderni klasik koji svježe i snažno kazuje preživjelo, ali čiji su „putokazi okrenuti u nazad“. Pitaće se, onda, šta je to što Ujevića izdvaja od njegovih savremenika, što ga približava mladima, predstavnicima novoga duha? Po čemu je on tako omiljen, cijenjen književnik, dok drugi gube pozicije i reputacije naglo i neočekivano? Ujević je danas tragična ličnost u našoj literaturi. Njegova izrovana, „izgužvana“ pojava, njegov osamljeni i žalosni život, spasio ga je od parnasovačkog fraka g. Jovana Dučića i komp. Nesumnjivo, nove generacije u takvom životu Ujevićevom viđele su društveni prkos i apsolutno gnušanje današnje civilizacije kao takve. Njegovo „so vlastitih suza hvatam u zlom hljebu“, vezalo se za životni materijal, motiv, novih tedencija koje su se u poslednje vrijeme ukrstile među nama. Zatim, Ujević snažno piše, njegov izraz je krepak, moćan, korjenit, gotovo u stilu novih koji ga po tome, tako isto, naročito cijene.

Tin Ujević „Autom na korzu“ pokazuje punu unutrašnju usključalost. Daleko sam od toga da tvrdim da u toj isključalosti nema dodira sa savremenim životom, samo je taj dodir više posredan nego neposredan.

Mirko Kujačić, naš daroviti sikar, dao je, na početku knjige, portret Ujevićev. Crtež je veoma uspio i nosi karakterno sve misaone crte pjesnika.

Slobodna misao, Nikšić, 24. 01. 1932.

Niko Jovićević:
PRVI RAZGOVOR S TINOM – MILIONEROM

Nevjerovatno priključenije kralja boema

Sarajevo, aprila (1932)

Kakva je moć sudbine g. Tin Ujević je tek danas jasno uvidio. Ona se odavno igra s njim. Ovih dana mu je donijela veliko iznenađenje i, možda, materijalni spas za čitav njegov vijek. Istina, to iznenađenje nije još realizovano, ali će i to doći. Mnogi misle da je to jedan od onih slučajeva, koje mi poznajemo iz javnosti, a koji se zasnivaju na basnoslovnim američkim nasljedstvima. I ovdje je teško znati istinu. G. Ujević svoj slučaj smatra kao potpuno tačan, istinit. To svoje tvrđenje dokumentuje time što je jedina ličnost njegove porodice sa kojom se njegov plemeniti ujak dopisivao. On vjeruje da je sve njegovo imanje zavještao, testamentom, njemu; kao što vjeruje da je naslijedio više nego milion dinara. No, sad svejedno. Sarajevo bruji ako ne i galami. Ko g. Ujevića nije poznavao, sada ga poznaje. Možda se nikad nije tako značajno ukazivalo prstom na njega kao ovih dana na sarajevskim ulicama... Nema čovjeka koji je od njega tačniji bio na sastanku. Tad se naglo promijenio. Zakazali smo bili za podne, a sad je ravno ponoć. On se neprestano pravda da nije uzbuđen, dok mu lice puca od rumenila, a noge mu ne izdržavaju ni po nekoliko trenutaka na jednom mjestu. Zatutnji i ode. Od bifea do bifea. Najzad evo ga za stolom. Uzrujan. Ne prođe ni sekund, a on se trgne da ide. Kuda?

- Šta pijete? – pitam ga.
- Ništa! Neću kao milioner da pijem.
- Samo jedno crno...

- Crnu kavu – da...

Tin Ujević pije crnu kavu! Bože gospode, šta sve novac nije u stanju da učini! Perspektive njegovog budućeg života brišu našeg starog Tina. On već danas nij ekao što je bio. On će biti za navijek izgubljen, ako ga pogodi tolika suma novca.

- Šta ćete raditi s parama?
- S parama šta ću raditi?!
- Prije svega, zavještavam se solidnom životu. Ako ne kupim vilu negdje na Primorju, uzetu ću stan od četiri-pet soba, koje ću namjestiti po najnovijem metodu. Hoću da uživam ono što se zove radosti svoga doma.

Kupit ću i auto; odijelo; fotografski aparat; masu parfema i esencija. Postat ću abonent najluksuznijeg salona za uljepšavanje. Obogatit ću svoju biblioteku najvećim djelima svjetske literature. Učit ću klavir, moderne igre i živjet ću još sto ili više godina, ako ne stignem godine modernog Metuzalema, do koga probaju da nas dovedu okušane metode Voronova, Steinacha i Shawa. Program mojih najskorijih godina je ograničen. Putovat ću po našoj državi pa, zatim, iz pijeteta, posjetit ću Čile. Naravno sve prvom klasom. Prekinut ću potpuno sa literaturom i novinarstvom. Ne isključujem slučajnost. Ali zašto bih i pisao? Živjet ću od rente. Mogao bih da preduzmem i neku trgovinu, ali ni to neću jer je mirniji život od rente. Preostali novac dat ću u banke... Kasnije ću pokušati da postanem cirkuski umjetnik koji ide po konopcu. Bit ću srećan ako se dovoljno ispavam, okupam, otrijeznim, dođem k sebi, što bih svakako, teško uspio. U interesu svoga zdravlja, preći ću na teren sobne gimnastike po ljekarskim uputima. Ustajao bih u 6 do 7 sati izjutra, a lijegao u 10 uveče. Jednom riječju, imam vrlo opsežne planove, dosta nejasne, ali ću trezveno da ih realizujem, da ne bih pao u rasipništvo i time stekao

staratelja. Ja mislim da je jedan preokret u mojoj sudbini bio fatalan, i da se upravo predviđao u formi astrološkog horoskopa. Ovom prilikom je za izvršenje toga preokreta data samo jedna dobra direktiva.

- Šta mislite s pićem?

- Pit ću samo u svojoj kući i to isključivo šampanjac. Prijatelje ću častiti dvaput običnim vinom. Prema njima ću biti kao i do sada, samo povučeniji. U svom stanu imat ću sobu gdje ću ih primati.

- Izgleda da se odričete proleterstva?!

- Ja ću biti pun proleterske samosvijesti sa punim buđelarom i nabijenim džepovima.

- Da li ćete finansirati neki časopis?

- Ne. Ni časopis ni novine. Jedno, neću da konkurišem, a, drugo, ne bih mogao naći kadar saradnika sa kojima bih se složio.

- Vi postajete materijalista i...

- Ja ću ostati materijalista samo u smislu historijske dijalektike. Inače sad, kad nemam ni pare, najveći sam materijalista.

- Hoćete li da se ženite?

- E, vidite, mnoge žene interesuju se za mene. Greta Garbo mi je čestitala, a miss Danske poslala mi je fotografiju. Pitanje koje mi postavljate veoma je indiskretno i hoće da prodre u tajne naših najtananijih osjećanja. Ja se tako, naprečac, ne mogu oženiti. A prije nego bih se sa jednom ženom intimnije vezao, morao bih da primim s njome kontakt kroz jednu formu mentalne simpatije. Teško je izbaciti sudbonosnu riječ ili blasfemiju o sakramentu braka. Ta bi žena morala da govori više jezika i da ima visoku kulturu.

- Kakva bi ona bila: crnka...?

- To, dragi prijatelju, neću da vam kažem, jer mi hvatate riječi vrhom olovke. Kad bih vam to rekao, žene bi se prema tome uljepšavale putem peroksidacije i volševničkim svjostvima, da bi me omađijale. No sve to zavisi od slučaja i đavola.

- Kako mislite završiti svoju književnu produkciju?

- Izdao bih sigurno još jednu malu zbirku pjesama, koja bi se zvala: „Do dna srca rasplakano zvono“. I tačka... Što se tiče mojih kritičara, sada će me više hvaliti. Drainac će me, kad budem prestao da pišem, proglasiti za najvećeg genija čovječanstva.

Završavam razgovor s milionerom Ujevićem, koji mi je htio sto puta da pobjegne od stola. Nisam imao vremena da ga pitam šta bi radio kad bi ovo sve bila laž. Mjesto njega mogu vam reći ono što on tvrdo drži:

- Mora biti. I to ne samo jedan nego deset miliona.

Prvi razgovor sa Tinom – milionerom. Neverovatno priključenje kralja boema. Pravda, XXVIII, br. 114, str. 4; Beograd, 23.4.1932.

Dragoljub Majić:
MEĐU PJESNICIMA U SARAJEVU

- U društvu sa Tinom Ujevićem, Franom Alfirovićem, Verom i Mihajlom Delibašićem, Blagojem Živkovićem, Aleksandrom Martinovićem, Saitom Orahovcem i Mihom Vukovićem –

Sarajevo je danas u punom jeku književnog stvaranja. Neobična žurba i stremljenje ka visinama duha osjeća se na svakom koraku. Svuda se čuju cvrkuti i zvuci, ponekad jači i snažniji, obično treptavi i poletni, često i poletarski, ali svi sa svojim raison d'être.

Sarajevo ima danas dosta stranaca i pjesnika, možda više nego domorodaca. Oni sad žive, pišu i objavljuju mahom u Sarajevu, te im se može dati epitet Sarajlije.

Usput da pomenem, Sarajevo je danas, u književnom pogledu, potpuno obojeno jugoslovenskom ideologijom. U tom pravcu svakako prednjači svima našim kulturnim centrima.

Poznao sam se s nekolicinom od sarajevskih pjesnika. Svi su oni stranci, nijedan domorodac. Ima ih najviše iz Crne Gore. Mi Crnogorci se tražimo uzajamno i nađemo se svud. Ima nas u svakom kraju svijeta, a držim da u našoj domovini nema mjesta gdje se ne bi čuo crnogorski naglasak. I volimo se više na strani nego kod kuće. Na strani smo iskreniji i prisniji, nekako bolji, nekako blagorodniji...

Među pjesnicima s kojima sam se poznao, ima stvarno jakih i velikih, a svi su poznati i afirmirani. To su: Tin Ujević i Frano Alfirević, zatim Vera i Mihailo Delibašić, Blagoje Živković i Aleksandar Martinović, naposljetku Sait Orahovac i Miho Vuković.

Vođa beogradskih boema, veliki pjesnik-ekspresionista, buntovan duh ognjevitog pakla, uskrsnuo je iza svoje smrti, koju je vatreno deklarirao svojom „Kolajnom". Mrtvoga ga iz Beograda na svojim krilima prenijela Ravijojla u njegov topli i začarani kraj, udahnula mu dušu i ponovo oživjela. I Ujević se trgao i počeo opet da stvara. Neko vrijeme u Splitu, sad u Sarajevu, docnije, kako se priča, u Nikšiću (kuda je valjda, dok se pišu ovi redovi, otputovao), on naglo djela i objavljuje, živjeći isključivo od pera. Ujević i Krleža jedini su jugoslovenski pjesnici koji nemaju drugog zanimanja. Mizeran je to život, ali jedino ispravan za pravog stvaraoca. Posvetiti se sav svom pozivu, biti žrtva svoje tvoračke prirode, to je jedino opravdano za onoga koji to može i hoće. A Ujević i Krleža i mogu i hoće. Zato su oni veliki tvorci i besmrtnici. Prvi je ekspanzivniji od drugog, ali manje sistematičan, sintetičan i produktivan nego Krleža. Ujević pjeva na mahove i „kad mu se ćefne". Inače piše u prozi i prevodi. Nedavno je preveo jednu Ibzenovu dramu. Prošle zime je izdao dvije brošure: „Nedjela maloljetnika" i „Dva bogumila (Tolstoj, Gandi)". Pjesme sad skoro i ne piše. Ono što objavljuje, to je napisano otprije. Na pitanje, zašto sada ne piše pjesme, žali se na nedostatak inspiracije. On neće da pjeva bez stvarne duševne potrebe. Mrzi izvještačenost i boji se od nje kao od bauka.

Sav je u drhatnju i dinamici. I kad jede, čini se da to čini po ritmu. Kad sjedi, nikad ne miruju njegove ruke, nego ili čupka kosu ili cupka placem redom po ostalim prstima. Malo govori. Obično ćuti i misli. Često se u tom ćutanju sam sobom osmjehne. A kad počne da govori, teško se da zaustaviti, kao bujica. Onda je sve bujniji i izrazitiji, a varnice duha iskaču kao iz badnjaka. Stalno u svoj govor umeće duhovite viceve, koji zasjenjuju i zasmijavaju okolne. On kao da to ne opaža, nego nastavlja

dalje, sve ekspanzivnije i žestočije. Pri završetku, obično se diže i ide. Kuda? Bog ti mu sveti zna!

O novoj jugoslovenskoj poeziji nema najbolje mišljenje. O tom je pisao u članku, „Sumrak poezije“, i u dužem napisu „Nedjela maloljetnika“. O nadrealizmu se također ne izjašnjava povoljno. Kaže da mu ta francuska škola, koja kod nas ima prilično odjeka, liči na obični dogovor, bez stvarne unutrašnje podloge i životnosti. Pravi nadrealizam on voli i cijeni, ali mu pretstavnici današnjeg nadrealizma izgledaju kao nedorasli eksperimentatori. On ponosno ističe neke nadrealističke crte u svom „Leleku sebra“ i „Kolajni“ i kaže da je to tek pravi, gorući nadrealizam. – Mrzi Drainca i ogorčen je na njega što ga ovaj često podirkuje preko javnosti. – Voli pričati o svojim boemskim doživljajima, naročito o drugovanju sa Lukom Ristićem, poznatim beogradskim boemom i svojim poklonikom. Te priče idu do nevjerovatnosti, ali su uvijek žive i duhovite. – Koga voli, psuje ga, otsječno i na izgled drsko, ali odmah zatim ublaži ton i pokaže simpatije prema dotičnom. – Ne priznaje da je boem. „Prestao sam ja to biti, brajko moj, evo već šest godina!“ To izgovori kao da zažali za tim „srećnim dobom“.

Sad je pristojno obučen i hrani se u jednoj ljepšoj restoraciji. Ostaci njegova boemstva vide se na njegovom starom i masnom šeširu, na nepravilno zakopčanom prsluku i na palim na cipele čarapama. Inače, sve je drugo u redu. Dobio je na dar od neke nepoznate sarajevske gospođe, anonimno, preko pošte, lijepo, potpuno novo građansko odijelo. Obradovao mu se i odmah ga obukao, ne raspitijući se detaljno o ličnosti darodavke. Samo mu je, po nesreći, tijesno i kratko. Ujević je u posljednje vrijeme neobično razdebljao. Onaj blijedi i anemični Ujević iz mladosti, kakvoga ga znamo iz Vilovićevih uspomena i inače, sad je ugojeni četredesetogišnjak, pun

krvi i snage. Kad čovjek aludira na njegovu debljinu, kaže da je to životinjsko kod njega, i ne voli o tom da govori.

Ima puno viceva na njegov račun, ma da on to naplaćuje stostruko. Drainac ga je prozvao klerikom i šalje ga onamo odakle je izišao. U mladosti je Ujević, naime, bio kao vaspitanik u jednom franjevačkom manastiru u Dalmaciji i nosio mantiju, koja mu je, po kazivanju Vilovića, veoma ružno stajala. U Sarajevu je poznat, po svojoj staroj beogradskoj tituli, kao car boema. Kad su jednom novine lansirale senzaciju o bjegstvu zmiskog cara iz nekog cirkusa, djeca su, kažu, kroz Sarajevo vrištala: „Uteče zmiski car Tin Ujević!“ Zagrebački književni krugovi rezonuju, kako su ga sarajevski lovci uhvatili u Romaniji. Jedan književnik u Zagrebu donio je u društvo čudnu vijest: - Pokvario se Ujević, ljudi! – Kako to? – Puši, pije, opija se, prljav je užasno. Kao da Ujević nikad prije nije iamo, i u mnogo većoj mjeri, te osobine, po kojima je najviše i poznat...

Frano Alfirević, pitomi Dalmatinac, Kotoranin, nastavnik je I-ve sarajevske gimnazije. Mlad, lijep, tih, dobar, neženjen i osjećajan, pravi je sin “nevjeste Jadrana“...

(...)

To su vam pjesnici s kojima sam se upoznao, baveći se neko vrijeme u Sarajevu, i ovo su opaske i utisci od kratkoročnog kretanja u njihovom ambijentu.

(Odlomak)

Zetski glasnik, IV, br. 33, str. 8; Cetinje, 30.4.1932.

Milovan Đilas: SLUČAJNO O TINU

(Tin Ujević: Auto na korzu, Nikšić, 1932, knjižara Braće Kavaja).

Tin Ujević je popularan i poznat kod širokih malograđanskih slojeva kao skandalizator normalnog građanskog života, kavane i morala. Tako, često, čuje se riječ od ljudi koji ga nikad nijesu čitali da je on veliki, pa, štaviše, i revolucionarni pjesnik. Mi ćemo odmah reći šta mislimo o Tinu: on je, kao boem, izvjesna reakcija na današnji društveni sistem. Ali on nije otvorena suprotnost vladajućoj klasi. On je (riječ je o Tinu boemu), njen ljevičar. Da, ljevičar, ali njen. Kao pjesnik Ujević je njen proizvod, atribut njene kulture i gdje-gdje, kao slučajno, više-manje, njena negacija. Inače, on je više pobožni katolik, nego realan (makar i netendenciozan) posmatrač... Polazeći iz uvjerenja da poezija ne smije biti lična i da bi bilježenjem izvjesnog stanja ili događaja, vezanog za konkretni društveni život, pokreće ljude na akciju – Tinovo stvaralaštvo je lična metafizička patnja; i za nas je svejedno da li je ona, manje ili više, ubjedljiva i duboka. Zatim to je suština larpurlartizam, ili jedno nejasno suprotstavljanje njemu, koje, u istini, ne znači njegovo rušenje nego samo suprotstavljanje. A to je već dovoljan razlog da se zaključi: da iste pobude koje gone na stvaranje Tina, gonile su, recimo, i Misea: lične patnje i radosti, lični bol, lična misao, doživljaj, slava...

Mi vjerujemo da je Tinova individualna tragika pokorna, krvava, duboka (Lelek sebra, Kolajna). Ali to ne možemo postaviti kao problem, jer je to samo njegov problem i njegova duhovna tragika. Auto na korzu nas je uvjerio da je Tin daleko podbacio i prema ranijem svome stvaranju (koje smo negovali), daleko emotivnijem, unutarnjijem i duhovnijem (ne možemo, zbilja, da se nasmijemo na njegov užasno zbrkan odgovor u „Politici“ na prijateljski negativnu kritiku Gustava Krkleca). Ova knjiga je došla, neočekivano i nepravdano, suviše na današnjoj književnoj pijaci, gdje se pojmovi već razčišćavaju i vrednosti revidiraju. Pretjeruje se kad se kaže da je Tin, ipak, za onda kad se javljao i kad je stajao u centru poratnog književnog života, značio izvjetan progres. Možda, zbilja, izvjestan literaran progres, kad se pod riječju literaran, umjetnost i sl. – podrazumijeva individualističko i „netendenciozno“ ispovijedanje. Međutim, iz vremenske perspektive osvijetljeno: Tin je izvrtao i zaustavljao stvarnost. On je tipični predstavnik mračnog, metafizičko.religioznog praštanja i mesianstva, koje koči progres i materijalno nivelisanje društva.

O tom mesianstvu su karakteristična 2 Tinova prozna rada, Dva bogumila (Gandi i Tolstoj) i Nedjela maloljetnih. U prvom Tin afirmiše mesijanstvo Tolstoja i Gandija kroz bogumilstvo, interpretirajući ih kao revolucionarne i reformističke pojave. Međutim, bogumilstvo je bilo uslovljeno ondašnjim stanjem u kome su sebri bili prignječeni od crkve i feuda. Sam pokret, koji je proisticao iz čisto ekonomskog, odnosno političkog položaja tadašnjeg društva, morao je biti pretstavljen kao vjerska doktrina, inače bi kao politička bio ugušen. Samim tim, bogumilstvo je izvrnulo svoj pravi oblik i smisao koji je bio ekonomski uslovljen. Tolstoj i Gandi su individualisti koji žele preporoditi društvo nekim miroljubivim duhovnim pilulama. Nedjela maloljetnih su naslućivala preporod Tinov, njegov ulazak u nova shvatanja, svjesnija i realnija. Međutim, inspirator tih „nedjela“ ostao je i dalje u 4 zida svoje ličnosti, nejasne i haotične.

Zbunjuje ovaj galimatijas tuđinskih riječi i kovanica! I na silu kazanih izraza i misli zbunjeno-ličnih!

Da rezimiramo: Tin Ujević, veliki boem, ostao je i nadalje pjesnik, koji se gdje-gdje suprotstavlja „duhovnim“ strujanjima buržoaske klase, ali koji je ne negira kao stvaralac, makar i kao njen ljevičar. Kao takav, idnvidualan i nejasan, on svojim uticajem, ako ga ima, zaustavlja društveni, odnosno književni progres.

Lik pjesnikov od slikara Kujačića. Izdanje braće Kavaje je veoma solidno.

Književni krug, I, br. 2-4. str. 63-65,
Smederevo, mart-april-maj 1932.

Niko Jovićević:
U CARSTVU MILIONA TINA UJEVIĆA

Sarajevo, septembra.

Određenog datuma, na trideset minuti pre zakazanog sata, zovem broj 13-282:

- Alo, kabinet g. Ujevića?
- Da.
- Ko govori?
- Sekretar pesnikov.
- Ja bih želeo da govorim sa g. Tinom.

Nekoliko trenutaka slušalica je nema na mom levom uvu. Onda, sasvim razgovetno, čuju se kroz nju tihi koraci kućnih cipela po parketu.

- Alo, ovde Ujević. Ko je tamo?
- ...
- Izvolite, izvolite, ja vas očekujem.
- Dolazim odmah.
- Ne, ne, nikako peške. Sačekajte moja kola, da ne bi ukaljali cipele s kojima ćete ući u moju vilu, je strogo pazim na čistoću.

Ovo me ne iznenađuje. Jer kad sam sa g. Ujevićem, odmah po vesti da će mu usud doneti milione, imao razgovor, rekao mi je da će paziti na red u svome domu. Svega nekoliko minuta dok sam zaoštrio olovku sa oba kraja, pred vratima je odjeknula i automobilska sirena. Istrčim. Vrata na kolima otvorena.

- Gospodin novinar? upita uniformisani šofer.
- Da.
- Izvolite.

Usluga kao da su i kola i šofer moji. Sedam u preterano luksuznu limuzinu, čiju marku još ni danas ne znam. Zatim klizimo tihim popodnevom, kad skoro

nikoga nema na ulici. Ući ću prvi put u vilu g. Ujevića, negdašnjeg saputnika kroz noćne senke Šehera, i hteo bih da unapred pripremim ponašanje kod novog milionera, ali mi nedostaje vremena. Kola staju i šofer otvara vrata. Velika vila sva u zelenilu. Bela staza vodi između svetnih aleja pravo u glavni ulaz. Kao da gledam film. Ispred vrata šeta se jedan paun i beo lasati ugojeni pas. Pogled je našao i široki bazen sa svim vrstama pitomih plovki po mirnoj vodi. Uz široke svetle stepenice penjem se na treći sprat, gde me prvo sreće lepa crna mačka s belom tačkom na čelu. To me potseti na crnu mačku Nikole Tesle. Valjda svi veliki ljudi vole crne mačke. Zidovi zastrti luksuzno, i skupo i ukusno. Uz stepenice pljusak mora ostavljen veštom kičicom. Na svakom koraku ogledalo. Između dva, najveća stoji kip Crnca. Ali, kakvo iznenađenje!

- Gospodin je novinar – kaže on potpuno srpski.

- Jesam, - potvrdim s čuđenjem. Mislio sam da je ovo bronzana figura crnog čoveka. Ali on mi evo i vrata otvara. Iza njih puca ružičasta sala, a na sredini uspravljen, nasmejan, u crvenoj pižami, širi mi ruke g. Tin Ujević.

Tinov prijatelj gubi već svaku reč kojom bi ga pozdravio. Steže mi ruku, zagleda cipele i nudi mi naslonjaču da sednem. Ovo je salon isključivo za primanje novinara i laska mi što sam ja prvi. Drugi sigurno neće ovde dospeti, jer g. Ujević neće da daje intervjue. Zidovi salona su u ornamentici pretstava i ličnosti iz najinteresantnijih i najvažnijih momenata iz istorije svih dosadašnjih vekova i naroda.

Celokupna „posada“ vile g. Ujevića sastoji se jedino iz muškog osoblja. Paunovi, plovke, pas, mačka, šofer, baštovan, kuvar, sobar i Crnac, sekretar, sve je to muškog roda.

- Uz Crnca učim indiski, kineski, kaže g. Ujević.

Kućni red je preciziran do sitnica. Svaki zna svoju

dužnost. Bivši proleter prima vrlo malo posete. Dan i noć je podelio na nekoliko delova od kojih je najduži onaj za spavanje.

- Cilj mi je da se ispavam.

- Da li pijete?

- Nikako. Niti pijem, niti pušim, niti jedem meso. Hranim se isključivo mlečnom i biljnom hranom. Ako i to ne uspe da mi produži život, pozvaću Voronova. Sav svoj novac odredio sam isključivo za fizički život. Još nešto! Ovome svetu ne želim da ostavim ništa posle svoje smrti, koja je ipak daleko.

- Šta mislite o smrtnosti g. Tine?

- Ja uopšte ne mislim ni o čemu, niti pak hoću da mislim. Najmanje o tome. Ipak mi je nerazumljivo kako ljudi umiru. Ja sam za smrt otporniji u toliko što sam potomak jedne stare dinastije, koja je vladala na granici Persije i Kine.

- Kako gledate na ljude?

- Mrzim sve one koji prave ispade protiv kapitalizma.

- Šta kažete o finansijskoj krizi?

- I njoj neću da kažem ništa. O njoj nikad nisam ni govorio. O njoj govori ceo svet. Ja neću. Kad bih hteo da nešto kažem, postarao bih se da ne kažem kao ceo svet. Inače radije bih vas poveo da vidite moju vilu.

Pristajem i idemo da razgledamo prostorije. Tačno vam ne mogu reći koliko ih je na broju. Ima ih raznih i mnogo. Čitav jedan sat trajala je šetnja kroz njih. Iz salona za primanje novinara prelazimo u biblioteku, pa u sobu za rad. Za primanje književnika i svih drugih ljudi od pera, sem novinara, nema sobe u vili g. Ujevića. Jer je on prekinuo svaku vezu sa literaturom. Soba za rad je samo po izgledu književnička. Snabdevena je sa svim prinadležnostima za rad perom i mozgom. Inače to je soba samo za korespondenciju. Dok biblioteka sadrži

veliki broj kapitalnih dela svetske literature. Iz sobe za rad ulazimo u raskošnu spavaću sobu, ukrašenu najčuvenijim slikama bračnog i porodičnog života, od najpoznatijih umetnika sa cele kugle. Soba za korespondenciju i soba za spavanje vezane su neposrednim vratima zato što g. Ujević ima naviku da, u nastupu noćne inspiracije, ustane i napiše čitav odgovor jednoj od mase zainteresovanih žena, devojaka i udovica iz Evrope i obe Amerike. Prećutao je odgovor na pitanje da li se misli ženiti, ali je izvesno da on najozbiljnije radi na sklapanju bračnog angažmana sa nekom lepoticom, čije ime najljubomornije čuva. Pri prelasku na tu tačku dnevnog reda g. Ujević postane melanholičan i strogo zamišljen. To je izgleda problem koji ga najviše muči, jer nije se lako rešiti na brak, a još manje biti srećan pri izboru bračnog druga. Prema nekoliko reči koje su mu se potkrale kao najneželjenije greške, g. Ujević će verovatno otputovati za Čile u najskorije vreme, iz poštovanja prema izvoru njegovog bogatstva. Možda će se tamo i oženiti iako sad to ne želi. Njegov ideal je koščata Balkanka, koja je u stanju da ga u svakom trenutku zaseni svojom lepotom, a, s druge strane, sposobna da ga ućutka i uplaši. On hoće da od nekoga ima strah i u svakom slučaju više bi to voleo od svoje žene nego od policajca.

Razgledanje ostalih prostorija uverava da ste zapali u jedan retko bogati dom. Novac čini mnogo. Kralj boema poražava svojim luksuzom, raskošima i neverovatnim smislom za eleganciju i sjaj, u kome se kupa njegovo telo. Dolazeći ponova u salon za primanje novinara i sedajući na svoje pređašnje mesto, sećam se onog starog Tina Ujevića i slavljenja četrdesetogodišnjice njegovog literarnog života. Sad mi je on pred očima u crvenoj pižami sa zlatnim obodima. Nema zadaha od dima i pića...

- Nema. Odrekao sam se svega onoga što sam kao proleter radio.

- I pisanja?

- Njega još najpre. Neću da se više vežem za literaturu. Još kao proleter imao sam ideju da napustim literaturu i da osnujem jedan filmski studio. Ova soba gde ste videli masu knjiga iz filmske literature, specijalno mi služi za razmišljanje i razne filmske kombinacije. Danas već imam mogućnosti da i na Balkanu uspostavim Holivud. Tom mišlju se najviše bavim.

Jedino što ću napisati biće siže prvog filma, u kome bi glavne uloge igrali g. g. R. Drainac, Toša Manojlović i Hamza Humo, jer verujem u njihove glumačke sposobnosti.

- Ja mislim, - nastavlja g. Ujević. – da su glumice najopasniji ljudski stvorovi na svetu, ali dramski pisci dostižu kulminaciju u cinizmu. I, ako me i dalje budu ovako saletali da pišem, biću prinuđen da postanem dramski pisac, samo neću pisati dramu sve dotle, dok mi se ne sagradi jedno pozorište, gde bi imale četiri pozornice, stolice da budu okretne. Gospodine, nemojte ovo iskoristiti kao kakav umni kapital, nego kao moju najozbiljniju izjavu. Dodajte još i ovo da ću u slučaju moje transformacije u dramskog pisca, sigurno imati metresu, što je sasvim ostvarljivo s obzirom što je vlro jevtin svileni veš.

Sekretar-Crnac dao je signal da je proteklo određeno vreme za moj razgovor i ja sam se pozdravio sa g. Ujevićem, za koga nije isključeno da će i dalje produžiti da piše. Silazeći niz stepenice probudio me je mlaz kiše, ubačen od vetra kroz prozor.

U carstvu milona Tina Ujevića. Pravda, XXVIII, br. 249, str. 3; Beograd, 5.9.1932.

Niko Jovićević:
G. TIN UJEVIĆ OBOLEO

- „Ovo vam je moja poslednja izjava na ovom svetu“. -

Sarajevo, 18. februar

U istinitost ove krilatice: Gde je sreća tu je i nesreća, najbolje bi nas danas mogao uveriti g. Tin Ujević, rođen u Dalmaciji s pesmom na usnama, a omilionjen u Americi bez dinara u džepu. Pre nekoliko meseci zapodela se svetom i Tinovom dušom priča o njegovom nasledstvu. Taj novi položaj zadavao je g. Ujeviću mnogo brige, nemira i teških časova. Ali sve to nije moglo porasti dotle da g. Tin omrzne život. Ne. On ga sve više voli. Svega na nekoliko dana pre no što će doći vest, radosna vest, o smrti njegovog plemenitog ujaka, g. Ujević mi je rekao:

- Čim vidim groblje, podigne mi se kosa. Sav se stresem kad pomislim na smrt. Što sam stariji, sve je se više plašim. Dok sam bio mlad, najradije sam koketovao s tom damom, koju malo ko iskreno voli. A danas, danas ne želim da mi se o njoj govori.

Tako mi je govorio g. Ujević s naglaskom jedne nepokolebljive iskrenosti. No, to je prošlo. Onda je došla sezona njegova nasledstva. Saletali su ga ljudi, žene, deca:

- Šta je to s vama, g. Ujeviću?!

- Ništa. Ja sam kolosalno. Dajte mi „Savu“.

- Može li se verovati u vaše nasledstvo?

- Verujte u sve što je istina. A u moje nasledstvo ne mora da veruje niko sem mene.

Ova pesma se razvijala iz dana u dan, po onome zakonu „i t. d.“ A to je g. Ujevića koštalo živaca. S druge strane, on je postao popularniji. Ako neko nije ranije znao o Tinu Ujeviću, doznao je kad su se pojavili njegovi milioni. No, sa svakim drugim lakše je mogao da raskrsti nego s novinarima. Njegova naklonost prema nama poljuljana je odavno. Ni reči neće da nam reče. Poslednjih dana uopšte govori vrlo malo i to je svakom drugom prijatnije nego njemu. Oboleo je. Pobledeo i jako omršao.

Celo Sarajevo zna da je g. Ujević bolestan. Ne viđa se ni na ulici ni po svojim omiljenim lokalima, u kojima je sedeo redovno i istrajno, kao lekari u svojim ordinacijama. Naći njegov stan je apsolutno nemogućno. On vako kazuje svoju adresu:

- Drugi sokak broj četiri; tvrd je orah voćka čudnovata.

Ostalo mi je da čeka, njegov izlazak ili, ne daj Gospode, smrt. I dočekah ono prvo. Sasvim iznenada, evo, sedi u „Centralu“. Zaista je oboleo. Bled. Zabradatio. Snužden. Glas omekšao, a oči postale skoro eterične. Nestalo je večitog smeška sa njegovog lica, a na usnama mu umrlo obligatno prezrenje života i stvarnosti. Sedi u loži, sam, i trese desnu ruku, s nekom cevčicom u njoj.

- Gospodine Ujeviću, kako ste?

- Sjajno. Baš sam na umoru.

- Šta vam se to desilo?

- Nazeb. Jedna mala neprijatnost unutrašnjeg karaktera.

- Šta vam je to u ruci?

- Toplomer.

- Merite temperaturu?

- Moram, da znam kad ću se pretvoriti u usijanu tečnu masu. Jer mi to pripada po onom popovskom učenju da smo od zemlje, čija je utroba usijana masa. A ja moram biti usijana tečna masa, jer, kao što znate, ipak sam nešto malo popio do danas.

- Držite li dijetu?

- Ne. Ni najmanje. Neobično tamanim čajeve.

- Plašite li se smrti?

- Smrti se ne plašim, ali se bojim da ne umrem.

- Jednom ste pevali: „Zdravstvuj, o smrti, moja verenice!“

- Tačno. Zato i ne želim da umrem pre smrti, jer bih u tom slučaju umro neoženjen.

- Šta ćete raditi ako umrete?

- Verovatno: piti i pevati. I moliti se Bogu da nikad ne umru: Drainac, Bora Jevtić, Bogdan Popović i još neki moji obožavaoci, kako bih bar na tom svetu bio lišen njihovih naklonosti.

- Šta se zbilo sa vašim nasledstvom?

- Pardon! Vi hoćete intervju! Ja za to nemam ni volje ni glasa.

- Ne, ne. Ovo je razgovor bez zadnjih namera.

- Znate, milioni su moji i dobiću ih. Ali ako ih ne dobijem još za života, moji će protivnici – kad umrem – proneti glasove da se uopšte nisam nikad ni rodio. Zbog toga pišite.

I g. Ujević mi diktira svoju krštenicu, tronut do suza. Kad je završio diktando, naredio mi da stavim beležnicu u džep. Ja sam mu je zaista sklonio ispred očiju.

- Dakle, nastavlja on, ja mislim da je ovo materijalni dokaz da sam se ja zaista nekad rodio.

- Da li ćete raditi ako ostanete živi?

- Dvanaest sati spavanja dnevno, to je sve što radim. Nažalost. Ali to će mi verovatno produžiti život, iako mi vrlo teško pada, jer mi ranije nije često pasiralo da spavam po celu noć. Milo mi je što ću izgubiti malo od svoje težine.

- A smrt?

- Smrt! Ona će za mene izgledati nova kao nastup ideološke groznice, kao propoved o stihu mrtvacima, jednoga veseljaka na savršeno praznom groblju. Prometnuću se u jedan veliki dijalektički proces. Delovi tela pretvoriće mi se, ironičnom voljom Gospoda, u

elemente iskrene paronije svega onoga u duhu što ne vodi protiv grudobrana, što se ne baca u ponor. Kada bih imao traženja telesnosti, zatrpavao bih svakovrsnim dosetkama i bleštavošću izraza nekoliko biografija: pevačica, igračica i inače kurtizana. Jer tu mogu biti glavne prigode za stilske virtuoznosti i lirske mezeluke.

List beležnice, koji sam nespretno okrenuo ispod stola, zašuštao je dovoljno da mi g. Ujević podvikne:

- Izvinite! Vi iskorišćavate moje kapitale. Vi nešto beležite. Neću više da govorim. Upamtite da vam je ovo moja poslednja izjava na ovome svetu.

Mogao sam samo da zaćutim i promislim. Ako ovo bude neistina, biće drago i nama i g. Tinu, koji mi je, svakako, hteo reći nešto i o svom testamentu i o podeli nasledstva koje još nije nasledio, ali je zavedeno pod izvesnim brojem u nadležnom odelenju sarajevskoga suda.

- Pardon, g. Ujeviću, u kojem slučaju da upotrebim vašu krštenicu?

- Javiću vam naknadno. Možda bi najbolje bilo da je objavite još za mog života, kako bih neutralisao eventualne prigovore o svojoj egzistenciji. S druge strane, ne bih se morao legitimisati nebeskim ključarima. Ja danas ne pripadam ni jednoj veri. Zbog toga me, možda, gore neće hteti da prime.

- Šta mislite o...?

- Ni reči više. To je sve što sam imao nameru da vam rečem. Sve se to zove: kakve prirode mogu da budu moje brige.

G. Ujević je zaćutao, a ja sam mu rekao:

- Doviđenja.

On je ostao da još jednom izmeri temperaturu i da pije čaj. A spavaće celu iduću noć. Jednu, dve i ko zna koliko još.

Pravda, XXIX, br. 10160, str. 3; Beograd, 20.2.1933.

Milan Vukićević

PJESME AVGUSTINA UJEVIĆA

(Odlomak)

Mjerilo vrlo srećno za trajnost književnog djela imamo u pjesništvu Avgustina Ujevića. To je pjesništvo impresionističkog porijekla, ali je pojesnik u taj i takav okvir znao unijeti svoja nadahnuća. Po svome stavu prema životu to pjesništvo je potvrdio u odnosu na vrijednosti života, i o tome ne treba diskutovati. Pjesnik je nadahnut stvarnošću života, ružnom njegovom stranom. Ako je to želio dovesti do odlučnog izraza u pjesmi „Svakidašnja jadikovka", dobro je učinio i znao šta treba učiniti. Mi znamo: pjesma „Svakidašnja jadikovka" ispjevana je pod svakidašnjim raspoloženjem, a pjesnik ima i drugih raspoloženja, koja nijesu svakidašnja.

Iako ovaj napis ima drugi cilj, teško se oteti da se ne zađe u analitičko posmatranje Ujevićeve poezije. Zbirka „Rukovet" ima pet odjeljaka. Cio drugi odjeljak od šesnaest pjesama čine pjesme bez naslova, te se u sadržaju i pri navođenju mora mjesto naslova uzimati prvi stih. To može biti tako kad je jedno pjesništvo lirsko po prevashodstvu, kad je važnija emocija, sam za sebe osjećajni život, nego neki stav koji bi iz te osjećajnosti mogao proizlaziti. I Ujevićeva poezija je po prevashodstvu lirska i kao cjelina, a ovaj odjeljak je to kao baš neko otjelovljenje lirizma. No takav karakter Ujevićevog pjesništva lomi se kroz jednu protivrječnost koja nije jedina protivrječnost njegova. Svaki stih, naime, izuzev jednog najmanjeg broja pjesama, za veći broj čitalaca misaonog je karaktera, a pjesma kao cjelina – osjećajnost. Jedan najmanji broj pjesama nije misaonog karaktera, nije u onom smislu kako to kod Ujevića biva, i one čine punu protivrječnost ostalima i

po svojoj izradi i obradi: dok je većina pjesama teža, i za mnogog neposredno teška lektira, jedan mali broj je pjesama u nekom najreprezentativnijem smislu riječi: prost, jednostavan izliv, kao psalm ili narodna pjesma. Naravno da i ove pjesme nose žig Ujevićeve pojave u svom vremenu, žig modernosti pjesnikove i njegove pjesničke osobenosti. Veći broj pjesama Ujevićevih – da račun svedemo na najokruglije cifre – pjesme su od snage, gdje polet ne mora odigrati neku ulogu: jedan manji broj – pjesme su od poleta, gdje snaga ne mora odigrati ulogu. Taj manji broj daje poleta cjelini, kao što kod Ujevića biva da se i u jednoj istoj pjesmi ogleda ovo dvojstvo koje pokazuje analiza, a koje samo znači da je ovo poezija od snage i poleta. U pjesmi „Molitva za rabu božju Doru Remebot", pod 1, prva strofa glasi:

Blažena Gospo moje sijede majke,
Marijo, zvijezdo bijelih naraštaja,
s usnice tvoje, s ruku punih sjaja
ja popih prve neborajske bajke.

Iza te tako tečne strofe dolazi odmah jedna sadržina koja ne dozvoljava tečnost:

Srce je majke srce Bogomajke:
ja znam da mnogi ljudski grijeh utaja,
i znam da srodne duše srećom spaja; - i tako dalje.

Jedan stih iz Ujevićeve poezije dovoljno ukazuje kako je Ujević dolazio do svojih umjetničkih osvojenja: „Kad budem motrio Goje na žaru ponovnih buna". Umjetnost se, dakle, zagrijava na vatri onih zahtjeva, koje postavlja jedno vrijeme. To obezbjeđuje trajnost jednoj umjetnosti nastaloj u jednom društvu kome je trebalo postaviti

antitezu. Ovdje još nije riječ o mjerama trajnosti za današnjicu. Radi se o mjerilu za preuzimanje kulturne prošlosti, ali – makar i sasvim posredno – to može biti od kakve poučnosti i za sadašnjost. Pokazuje se da se u razvitku umjetničkog stvaranja prvenstveno radi o prevazilaženju prošlosti, a ne o sukobu sa njom. Ujević je htio to egzemplarno pokazati opraštajući se od Marulića pjesmom ispjevanom Marulićevim jezikom i napisanom Marulićevim pravopisom, jezikom koji pjesnik zna isto tako kao i svoj, ali koji nije nikako izlišno prevesti na današnji jezik. Uza sve počasti Maruliću, pjesnik Ujević pođe svojim putem sa svojim drugovima „puntarima" (buntarima, buntovnicima), jer oni imaju „veliku žeđ sunčanog neba". Pitanje književne borbe, neposrednog sukoba, rušenja, može se, a u praksi valjda i mora, odnositi samo na vremenski najbliže prilike, one koje neposredno vladaju, što bi kod nas bilo doba stare Jugoslavije.

Karakteristike Ujevićeve lirike koje sadrži ovaj napis prevazilazi Ujevićeva umjetnost time, što nosi obilježje čudnog, suviše osobenog, bizarnog. To je jedna pojava, u vremenu u kome je nastala, književno do kraja zanimljiva.

Stvaranje, godina VI, Cetinje, februar-mart 1951, broj 2-3, str. 168-169.

Risto Ratković: O JEDNOM MEĐUVREMENU

(Skica za jednu književnu panoramu) - odlomak

(...) Upadljiv izuzetak u tom pogledu čini Tin Ujević. Evo jedne rečenice iz njegovog Ispita savjesti, objavljenog u zagrebačkom Savremeniku 1923. godine.

„Bio sam u tamnici, u izgnanstvu, vidio sam kasarne, seminare, institute za trovanje mozga, sagriješio sam, imao sam slabe cipele, bio sam pomalo i bolestan, mislio sam da ću poluditi; što god sam poduzimao sve je propalo; pisao sam mnogo, nijesam publikovao ništa; ljubio sam nesrećno, pa i raskinuo se od ljubavi; nikakvih škola nijesam u redu svršio; došao sam (često zbog svoje netaktičnosti) u sukob sa većinom vlada u Evropi; ostao sam na koncu na drumu, sa drugovima, s pogubljenim rukopisima, s općenitim potcjenjivanjem mojega rada, živući od zajma ili tuđe pomoći."

Najpoznatiji pesnik u Beogradu bio je Tin Ujević. Poznavala ga je, u nekim ulicama, čak i dečurlija, a u Skadarliji su ga razlikovali od drugih posetilaca valjda i vrapci. Uvek je bio odeven nekako nenormalno: u društvu gospode, priznatih književnika ili trgovaca ličio je na adrapovca; u prisustvu nosača, u prčvarnicama, izgledao bi kao neki čudan i tajanstven gospodin. Pod trulom košuljom zaključano srce – ključevi bačeni u more!

Ujević je, kao društvena jedinka, slaba ličnost. Uvređen nesrećnom ljubavlju i prvim neuspesima, on je odmah digao ruke od sebe i pred društvom svog vremena kapitulirao. Iščupao se iz društva i vremena, otuđio se:

za zemlju nije, za pokoj nije
cvijet što nema korjena.
Sve je izgubio, negde u nepovrat ostavio.

Gorko je, međutim, živeti od tuđe pomoći. Bilo je i čemera u vinu kojim su ga čašćavali, on je ponekad „so vlastitih suza" žvakao u „zlom hlebu". Pekla su ga, barem trenutno, njegova tvrdoglava samouniženja, osobito u društvu potsmešljivih ćifta. Tešio se alkoholom, i otupljivao u njemu. (Otud valjda u njegovom stihotvorstvu, naročito posle Leleka sebra i Kolajne, ima ponekad pravog lupetanja.)

Ujević je tražio utehe i u filozofskom sanjarenju, pa je iskombinovao i neki kosmički kolektivizam:

Ne boj se! nisi sam! ima i drugih nego ti
koji nepoznati od tebe žive tvojim životom.
I ono sve što ti bje, ču i što sni
Gori u njim istim žarom, ljepotom i čistotom.

On je tamo u nekom nepoznatom, na dalekoj zvezdi, raspreden, a ovde, na zemlji, on je samo jedna nit. Ne gordi se! uzvikuje on. „Tvoje misli nisu samo tvoje, one u drugima žive."

Strašno je ovo reći u uho oholosti,
no vrlo srećno za očajničku sreću.

Ujević je pred Lepotom pun strahopoštovanja. „Moje je najčvršće uvjerenje, kaže on, da je prava, visoka ljepota skupa, da ni krv nije za nju dostojna cijena, te da je treba ili pravilno pojmiti ili se okanuti svake rabote." Uslov za postizanje ljepote nije, naravno, njegov način života, bar ne obavezno, (on ga i ne preporučuje), ali je njegova poezija učestvovala u „svetkovini ruža" i kazivala „pravdu vodi i drveću".

Letopis Matice srpske, God. 128, sv. 2,
februar 1952, knj. 369, str. 112-113.

Marko Kavaja

IZ ŽIVOTA TINA UJEVIĆA

Kako se pojavio „Auto na korzu"

Između dva svetska rata najviše dana svoga života pesnik Ujević proveo je kao nečije napušteno dete, osmehujući se na svet oko sebe, na okolinu koja ga je posmatrala kao ludaka ili kao bednika. Držim da je interesantno saopštiti, u vezi sa životom ovog našeg velikog pesnika, jedan događaj iz koga bi se možda dalo zaključiti da je pokojni Ujević u jedno vreme patio i od nekih kompleksa skromnosti, osećanja niže vrednosti ili tako nečeg. Radi se o slučaju objavljivanja njegove zbirke pesama „Auto na korzou". Nije nezanimljivo reći kako je došlo do toga da jednom od naših najvećih pesnika između dva rata, pored toliko velikih izdavačkih centara, knjigu objavi Nikšić, skoro nepoznata naša kasaba u ondašnjoj „banovini" bez intenzivnijeg književno-umetničkog života.

Upoznao sam se s Ujevićem prvi put 1914. u Beogradu posle jednog mitinga protiv Austrije na kome je govorio. Kada se posle Prvog svetskog rata vratio u Beograd postali smo bliski. Godine 1931., kada je boravio u Sarajevu gde je obično preko dana „zasedavao" u kavani hotela „Central" proveo sam nekoliko meseci u Nikšiću. Idući češće u Beograd, navraćao sam u „Central" i nalazio se s Ujevićem. Jednom prilikom upoznao sam ga sa Stojanom Cerovićem,* urednikom nikšićke „Slobodne misli", inače starim novinarom koji je zbog zdravlja, a po savetu lekara, bio prinuđen da kao profesor živi u Nikšiću. Ujeviću se Cerović mnogo dopao i postali su dobri prijatelji verovatno i zbog toga što je Cerović raspolagao sa štamparijom u Nikšiću. A znao je – ja sam to Ujeviću govorio – da je Cerović urednik svih

izdanja knjižare moje braće. Baš te godine u izdanju ove knjižare objavljena je o Bogdanu Popoviću knjiga Sime Pandurovića koji takođe u Beogradu nije mogao da za svoju knjigu nađe izdavača.

Pošto sam se sporazumeo s Cerovićem, mojim bratom i još nekim prijateljima iz Nikšića, jednom prilikom rekao sam Ujeviću da ga pozivamo u Nikšić da bude naš gost nekoliko meseci. Bili smo mu osigurali miran i udoban život da se ne bi morao paštiti za svakidašnjicu. O tome su znali i neki naši zemljaci koji su živeli u Sarajevu i svakodnevno dolazili u dodir s Ujevićem. Ideju o odlasku Ujevića u Nikšić potpomogao je i „Centralov" konobar Nikša Kokolj, naš Nikšićanin, s kojim se Ujević bio toliko sprijateljio radi Kokoljeve neposrednosti, druželjublja i smisla za humor, da se njime skoro hvalio i meni isticao u jednom pismu da ga je on „otkrio".

Ujević mi je i usmeno, a kasnije i pismeno, tražio Pandurovićevu knjigu, jer je, svakako pomišljajući već i na svoju zbirku, hteo da vidi kako izgleda to crnogorsko izdanje. U pismu mi kaže „ja vam je ne mogu platiti niti se na što obavezujem", ali ipak obećava da će o knjizi „u dogledno vrijeme" pisati, želeći tako da mi se na neki način revanšira za sitnu ljubaznost. Međutim, najviše ga je interesiralo „biste li mi mogli izdati tridesetak strana pjesama (sve već štampane da ne bude petljanja i cenzure) latinicom", navodeći da su u Sarajevu štamparije „skupe i sebične (traže pare unaprijed a kad će doštampati bogzna, kao bajagi imaju mnogo posla)".

„Ako su vaše prilike povoljne – nastavljao je – mogao bih dodati i više ili poslije i drugu malu zbirčicu. Odnosno honorara, dogovorili bismo se prijateljski. Zbirčica bi imala povoljnu kritiku, a izvjestan sam da bi se rasprodala. Mogao bih i lično tome doprinijeti". Zatim u pismu dodaje: „Kušan* kaže da bi je rado izdao, ali nema novaca".

U tom pismu Ujević me prijateljski izveštava – kako to danas skromno zvuče njegove reči – da „pomalo" sarađuje u „Književnoj Krajini" (Banja Luka), „Savremeniku" (Zagreb), „Pregledu" (Sarajevo).

„Imao sam – hvali se u pismu kao kakav početnik – jednu pjesmicu u „Književniku" (Zagreb), jedna članak u „Riječi" (isto). Javiću se i u Vidovićevom „Reflektoru" (!), koji bi imao izaći sutra. U Beogradu je već praksa da me ne štampaju".

U pismu se na kraju Ujević najviše interesira za mogućnost objavljivanja zbirke njegovih pesama makar i „u 1000 primjeraka". Za dolazak u Nikšić izgledalo je po svemu da se rezerviše. „Da dođem dolje trebalo bi mi barem 300 dinara za put. Ne znam hoću li smoći?", ali odmah u zagradi kaže: „vi mi ne trebate slati ništa, ako se unaprijed ne dogovorimo".

Negde krajem oktobra predao je u Sarajevu Ceroviću rukopis pesama i tada je ideja o dolasku Ujevića u Nikšić – kako sam onda osetio – pala u vodu. Bilo mi je jasno da je on samo želeo da mu se objave stihovi, što se vidi i iz neubedljivog obrazloženja zašto ne može da dođe u Nikšić.

„Tišti me nekoliko hitnih poslova – uveravao me – a tako i dugovi koje ne mogu ostaviti nepodmirene. S druge strane, ako bih dolje ostao više od 15 do 30 dana, u kojem bih slučaju morao i ovdje platiti stan, riskirao bih da ću izgubiti i ono malo knjiga i stvari bez kojih ne mogu a koje ne mogu vrlo sigurno nigdje pohraniti".

Kad su već Ujevićevi stihovi počeli u Nikšiću da se slažu, on još nije bio siguran. Nije mogao da veruje. Kroz Nikšić je prošao tih dana sarajevski dopisnik beogradske „Pravde" Niko Jovićević i nešto mu je o tome rekao. Ujević mi piše: „Jovičević kaže da se moji stihovi štampaju i da će uskoro biti gotovi. Ako je to istina, molim da me

obavijestite i kada izađu da mi pošaljete bilo jednu svotu novaca bilo jedan broj primjeraka, eventualno i jedno i drugo“.

Tada mi je poslao i nekoliko pesama za „Slobodnu misao“, ali je molio da se ne puštaju u zbirku. Obećao je da će poslati za časopis „Razvršje“, čije je izdavanje Cerović još pripremao, „prijevod Peer Gynta“, pa ga možete davati kroz 5-6 brojeva“. U pismu je tražio i „malo predujma“, jer smo ga već bili navikli da mu svakog meseca pošaljemo izvesnu sumu, obrazlažavajući to – da ga ne uvredimo – da novac ide „na ime honorara“, iako se davanje honorara nije praktikovalo, iz sasvim razumljivih razloga jer se sa listovima i časopisima kuburilo.

Književne novine, br. 23, 2. IX 1956, str. 2.

Branko Banjević: VISOKI JABLANI

(Tin Ujević: „Odabrane pesme”, Prosveta, Beograd; „Mamurluci i pobješnjela krava”, Lykos)

Silovit ritam kao zamajac koji ga izvukuje i iz šupljine, podzemno orguljane bogato tamom i svijetlom, mrkim nejasnoćama i lucidnim fosforescencijama, jedna visoka temperatura, stub leleka kao „plamen rzaj ata” iznad svega, mnogostruka vika uperena ponekad protivu sebe, sve skupa stremi u Vis, u daleku metu sinteze i munjevne odgonetke. Jedno divovsko snalaženje među stvarima i udarci u njihove slabe tačke, stalno izbacanje tjeskobe do koje niko ne može da se sapne, na kamenu gole jeze i na nožu pitanja: čemu?, u neviđenom ratu sa veličanstvenim prostorima u sebi koji traže oduška. Usuđujem se da kažem to je najveća poetska gužva svetlosti i tmuše od Njegoša do danas i makako to izgledalo čudno i nevjerovatno direktan i jedini izdanak prostora kojeg je otvorio Vladika. Ako je Rade ikad pomislio:

Zemljana snago moj budući sine
u te da bacim sve što ne smjeh reći.
Od svoga oca ti ćeš biti veći
za čitav polet uskiptale tmine.

mislio je na rođenje u Vrgorcu 5. jula 1891. godine. On je pravi nasljednik njegovog veličajnog plamena, njegovog gorskog ognja, njegove visoke vokacije. Zbog tog blistavog požara nije mogao da stane u kuću, bio je prisiljen da se ljulja otvorenim drumovima pod zvonom visine, da sam i gord dršće u visini, da leleče glasom od koga puca kamen i podilazi strava. Koliko je raspet, koliko je na stazi varke toliko je i jedna silna ljubav na stazi

vedrine, ljubav sveukupna gdje se početak i kraj dodiruju. „Zovu me ljubav ja se zovem smrt" ili bolje „Zovu me smrt ja se zovem ljubav". Ne ostajući na sitnici, na detalju on je izbacio samo velike planove, disao prostorno, volumentarno, dizao most na titanskom slomu u sebi, kleo suncem koje je uhvatio u šake i koje mu je uskočilo u grlo i nedoživio objelodanjenje mnogih svojih svjetlosnih mrčava. Ovo zdanje nam ne služi na čast, zbog ovog zadnjeg trebalo bi ponekad da pocrvenimo bar sami pred sobom. Ovaj heroj na drumovima koji već „počiva kruto s mukom livade povrh trome glave" traži razjašnjenje od nas, mi smo dužni da ga ocjelovimo već jednom, mi moramo bar danas da mu pružimo ljubav za koju se za života hvata, kao utopljenik za slamku, a ni slamke nije bilo. Trebalo bi da ga objedinimo, da sastavimo lađe te još neviđene katedrale.

Za mene Ujevićev život ili bar antologija tih godina ima visok moralni smisao koji je dugo osporavan ili prećutkivan. Mučen od više raskola, i to raskola najvišeg formata, etičkih i umjetničkih, taj grozd jama bezdanica prošao je „među istinskoga bića" i znači prometejstvo u ovom vijeku. Njega je održao stalni sukob njegovog mnogostrukog Ja i gonio ga da muški vrisne onu šupljinu pod suncem, održao ga je taj ponor koji je nicao nad njim i pod njim komadajući vedrinu njegovog koraka i mamurluka, to nemanje noža za Gordijev čvor svog postojanja. On se kretao sa omčom najvišeg pitanja o vratu i imao je snage da je nosi do groba.

Tin ima mitsku moć otvaranja prostora. Za njega je malo da se kaže: on je pjesnik. Što je bio pjesnik on nije kriv to je morao da bude, a ne zato što je htio. Zabluda je da je Tin pasivno prošao kroz ovo vrijeme. Tačno je da nije mogao, jer je bio od druge građe da jednim genijalnim gestom sebi potčini vrijeme kao Krleža i da

izvrši njegovu selekciju ali je gorostasna raskršća njegovih drumova, njihov vječiti boj u sebi genijalno nosio i disao ga i vikao. Priznanje Rastka Petrovića posle anatemisanja „Otkrovenja" da se boji da ne postane drugi Ujević, najveći je komplimenat koji je mogla da doživi Tinova patnja. Gledan sa tačke ovog priznanja Ujević može da se sagleda u društvu Visokih Jablana.

... Oni imaju visoka čela vijorne kose široke grudi
od gromora njina glasa šuma i more se budi.
A kada rukom mahnu obzori svijeta se šire
i bune i prodiru u vis u etire.
Ali za svoju snagu oni su zahvalni patnji
bijedi sužanjstvu, gladi i njinoj crnoj pratnji.
Oni imaju snagu vjere što živi u smaku
i vrelo svjetlosti što tinja u mraku
i sunce u oblaku.
Oni imaju polet orlova srčanih zračnih ptica
oni poznaju pjesmu naših najdubljih žica.
Uzdušni piloti nebeski piloti
za svijet u slobodi za svijet u ljepoti
ljudi svojih djela djeca svojih ruku
rođena da plaču sazrela u muku.
Njina muška desna neprestano zida
dvore čovječanstva. Dom prometeida!
A gdje tinja savjest kao iskra sveta
oko njih se kupi orijaška četa
za slobodu prava.
Ali u samoći njihova je glava
uspravna i čista povrh mračne rulje
gdje ih ne razumiju glupani i hulje
kao vršak divnih zelenih jablana
režući do munje vedri obzor dana.

Nešto prije od Prosvetinog izbora Likos je objavio posmrtnu knjigu „Mamurluci i pobješnjela krava". Ova

knjiga ne otvara nove horizonte, jer je Tin iz prve i druge ruke probio sve horizonte koji su mu bili na domaku, ali produbljuje i zaokrugljuje stare, još ih jednom potvrđuje i mnogim pjesmama i strofama i stihovima, dograđuje. Tu ima dosta otpadaka od ranijih knjiga ali i nekolika značajna otpadnika. I tu struje zamršeni prostori Tinovog duha i slažu se u tešku slojevitost, i tu ima izlivene strahotne šupljine iz poznatog „Gazi stazom varke mrtvi Ujeviću". Ima tu i konačnih tišina, izbrisane i očišćene mirnoće koja „kopa jaz u duši traži temelj dna". Ova zbirka nije važna kao neko ostvarenje, važno je u toliko što potvrđuje da se Tin nije mogao lako ispisati, da je bio neprekidna svježina, neprekidan sjaj u svojoj mrklini, da je muka koju je nosio i s kojom se borio bila beskrajna i korenita, da njegov krst poprima svevremenske okvire.

Prosvetina knjiga u izboru G. Krkleca i Tadijanovića ne donosi novi uvid u Tinovo djelo iako je najobimniji izbor do sada i veliko oduženje pjesniku. Zbor izvjesnih stavova sastavljača knjiga trpi na mnogim mjestima. Zato se čini da je Kaštelanov izbor ponajbolji i pored zapostavljanja izvjesnih kvaliteta jer u njemu pjesnik cjelovito odolijeva vremenu jednom kohezionom silinom, jednim nemanjem zamuckivanja i ranvih mjesta kada se, možda, ne postoji. U „Leleku sebra" ostavljene su potpuno anemične i nepotrebne pjesme „Čestitka za rođendan", „Žene među kraljicama" i „Vivijani", a nema „Rotonde" koja je bar samo zbog stiha „da li sahat kucnu da se bude čovjek" trebalo prije da uđe od pomenutih. Nevjerovatno je, ali su urednici iz „Kolajne" izostavili možda jedno od vrhunskih mjesta. Izostavljeno je devet pjesama od kojih bar sedam mogu da uđu u svaki izbor: Pod gluvim batom noćna tažda, kakva čudna svijetla iskre se i gasnu, Golubije perje ili krila laste, Uzalud muka mišice i uma, Očajno naše bolovanje, Ljubi i poznaj kroz tu vatru

krotku, Grčevi srca za pijanstvom duha, Veliki duše ako u tom slomu, Duše što vidiš kroz prozirno srce, - a tu su „Jer ti si došla s druge strane svijeta", „Lijepa ženska imena", „U kiti svijetla slavna Izabela". – Stihovima koje su urednici izostavili Milan Bogdanović je svojevremeno potkrepljivao svoje mišljenje o Kolajni kao jednom od najvećih dometa naše poezije.

Iz „Ojađenog zvona" nema pjesme „Pozdravi majske grane" a tu je „Čari žene".

Iz „Žednog kamena na studencu izostavljeno je četrnaestak pjesama (a sigurno i više) koje objektivno više znače, od recimo, „Improvizacije u katakombi" i „Odmazde cvijeća". To bi bile: Vesela luka, Fluidi sutrašnjosti, Svirala modre uvale, Ilustracija, Stihovi meduzini, Glad, Kružna cesta sreće, Majstori dlijeta, Riđokosi mesije, Preobražaj oblaka i čeona mjesečina, Žuta stabla na mjesečini, San uskrsava sablasti, Šumovi u kutiji za mišljenje i Vrištanje u polutami P. Na kraju knjige se može naći pjesmica „Ptići" koja nije čak ni ozbiljnija Tinova šala, a nema pjesama „Munje", „Kozmogonije", „Crkva". No, možda do njih urednici nijesu mogli doći. I pored primjedbi ovo je najobilatiji izbor do sada, iako nije donio neke nove nepoznate kvalitete koji bi opovrgli stare kao što je to Krklec negde rekao ili obećao da će se dogoditi. Tin pokazuje jedan „ogroman krajolik nesreće i plamena", jedno poprište gorostasne borbe duha, jedno stostruko raznosmjerno strujanje smislova i krikova tamnina i vedrina. Uvod Velibora Gligorića dobro otvara vrata u zgradu Tinovog duha, a bilješke na kraju sa izvodima iz pisama osvetljavaju Ujevićev odnos prema sebi ostvarenom i svome vremenu.

Vidici, br. 28-29, str.7, Beograd, maj-juni 1957.

Ivan Ceković: JEDAN KLASIK I JEDAN MLADI PJESNIK

„Mamurluci i pobješnjela krava" Tina Ujevića

Posljednja knjiga koju je Tin Ujević spremio za štampu jeste zbirka pjesama „Mamurluci i pobješnjela krava". Ta knjiga je izišla tek nedavno, poslije smrti ovog velikog pjesnika našeg jezika, posljednjeg velikog boema koji je uprkos takvom viđenju i shvatanju života uspio da ostvari takvo i toliko poetsko i esejističko djelo koje ga svrstava u red naših najvećih kulturnih vrijednosti, u red literarnih veličina našeg vremena.

Ova posljednja Tinova knjiga pjesama, koja dolazi prosto kao njegova posmrtna poruka o neminovnom trajanju životne poetske misli u beskraju vremena, afirmiše još jednom sve one najveće kvalitete Tinove poezije: njenu životnu podlogu i humanost kojom je izatkana, njen vizionarski duh i mitski dubok i prodoran glas i onaj tinovski smisao za simbol, rođen u grču života. I mnoge pjesme ove po naslovu dosta čudne i zagonetne knjige Tinove poezije kao da su i nastale u onom neobjašnjivom a tako očitom kretanju emocije i racija do jednog poetskog simbola trajanja, moćnog da upije i zbije u svoja kristalna tkiva sve boje rođene u pjesnikovoj viziji od začeća misli do finalnog zvuka pjesme.

Ova knjiga Tinove poezije obuhvata 30 pjesama, od kojih se pet-šest prvi put pojavljuju tek sa ovom zbirkom. Inače, vremenski raspon u kome su nastajale te pjesme vrlo je veliki, tako da neke datiraju još iz 1935. g., pa su se prema tome u ovoj knjizi našli stihovi sasvim različitih raspoloženja i faktura. Autor „Leleka Sebra" i „Kolajne", „Auta na korzu" i „Ojađenog zvona", „Rukoveti" i knjige „Žedan kamen na studencu", Tin Ujević, taj klasik našeg modernizma, prošao je kroz razne pjesničke stilove – što se

očituje naročito sa ovom knjigom – od parnasovske lirike, preko simbolizma, impresionizma i ekspresionizma do nadrealizma, pa je u tom preplitanju i nadrastanju izbijala uvijek njegova sugestivna pjesnička riječ „o masama, o budućnosti i sreći ljudskoj, o životu i trajanju na ovoj planeti, uvijek u aspektu nepobjedivog ja, stvarajući tako mit o sebi i svojoj zagoneci u zagoneci kretanja".

> Ne će nas postidjeti rulja za plemenite podvige časti,
> ne će nas postidjeti bekrije radi zasluga što su dika!
> Došli smo darivati svijetu, a ne prosjačiti ni krasti,
> pretvarati u zrelu mladost krvavi skorup krika –

uzvikuje Tin u pjesmi „Krotki kruh i blago duhovnosti". Tu , u tim stihovima kao da je oživio smisao njegovog poetskog trajanja.

Kod Tina, koji je bio još od svojih pjesničkih početaka naklonjen kontemplaciji, i u ovoj knjizi nailazimo na prividne nejasnoće, koje ni u kom slučaju ne treba uzimati kao slabosti ili mane. Evo šta o tome sam Tin u jednoj polemici (1940) kaže: „Ne stoji da je nejasan pjesnik nemoćan pjesnik, da nejasnoća ne može biti značajan uspjeh nekog uzimanja distance prema svijetu; dakle, ne stoji da je nejasnoća za poeziju mana i gubitak, jer je ona upravo vrlo poetična sama po sebi, uzorita pjesnička vrlina". Ovu Tinovu misao najbolje potvrđuje svako ponovno čitanje njegove poezije, to potvrđuje i čitanje njegove posljednje knjige „Mamurluci i pobješnjela krava", kroz koju se provlači ista ona životno prisutna i misaono bremenita poetska nit, uvijek nova i uvijek tinovska, nit neodoljiva od života, nit neuhvatljiva od nepregledne svježine.

Stvaranje, godina XII, Cetinje, jun 1957, broj 6, str. 515-516.

Jovan Raonić: „IZABRANE PJESME“ TINA UJEVIĆA

Kad je bio mlad i slab, pjevao je poraz i bol, ljubav i smrt; kad je bio star i jak, pjevao je život i trijumf misli, snagu njenu da se vine i odoli i slabost njenu i njenog tvorca pred prirodom, pred svemoći vijekova i bogova kojih nema. U mladosti je pjevao svoju patnju, u starosti patio svoju pjesmu. Zato je ostao i patnik i pjesnik. Ranije je bio nezadovoljan svojom poezijom, postavljao joj zahtjeve da se popne do božanske. Docnije je bio prezadovoljan njom i takvom kakva je. Možda je u oba slučaja griješio. Njegova poezija nije poezija starog pjesnika čije misli kao magistrale presijecaju život. Ni poezija pjesnika čije riječi blješte kao meteori kroz tamu. Ni zveket mačeva, ni lelujanje vazduha, ni vino života, bi gluva praznoća automatstva, ni groteska potsvijesti, ni arabeska nježnosti, ova je poezija odbljesak sunca kroz tamu pobijeđenog bola.

Tu kraj mora njegovog, koje ga je stvorilo puntarem, u njegovom pritisle su ga dvije civilizacije svojim nemirom, jedna dvijehiljadugodišnja koja je izgubila dušu da bi trajala dvadeset vijekova, druga tek rođena, četrdesetogodišnja, koja će steći dušu da bi postala civilizacija budućnosti. Nakon prve plovidbe svio je svoja jedra i nije otplovio nikuda, jer za njega plovidba nije bila važnija od pjevanja i patnje.

Svejedno čiji je zatočenik bio. On je bio instrument na kome „sve mir svira“. On je osjećao kako preko njega „bahato boštvo diše“.

Ta širina duha pretstavlja čitavu visoravan, zato nije čudo što je bio zagledan samo u nju, što nije imao ni volje ni želje da pogleda „s brda“ ili da digne oči gore, na

gvozdeni koštac dva duhovna carstva. Možda za to nije imao ni snage. Ipak je krajičkom oka gledao na „krvavu Rusiju“, „Veliku Buduću“, i na Majku božju čijeg sina nije upoznao.

I tako je minuo kroz život oduživši svoj dug, zadovoljan sobom, i nažalost, zadovoljan životom. Nažalost, jer književnost, ako nije bar prijekor životu što nije bolji – nepotpuna je, necjelovita i neistinita, onda je ona samo igra „umri u ljepoti“. Mora mu se priznati da je imao velik, širok brod sa mnogo instrumenata koji je tako dobro mogao da posluži za plovidbu, brod koji je plovio samo nošen strujom godina, ali spuštenih jedara.

Staro je pravilo da ne biva buntar onaj koji to želi ili ne želi, već onaj ko mora. A njemu je bilo dosta da bude veliki vlastelin poezije, grof u službi njenog veličanstva Ljepote.

„Izabrane pjesme“ Tina Ujevića, Pobjeda, XIV, br. 43, str. 11; Titograd, 20.10.1957.

Mirko Banjević

TIN UJEVIĆ: „ODABRANE PJESME"

(Prosveta, Beograd 1956)

Ako bih pravio izbor iz poezije Tina Ujevića, ne bih dirao u „Lelek sebra" i „Kolajnu" – te dvije kolajne ne samo njegove nego i čitave jugoslovenske lirike. Uz ova dva najbolja poetska dostignuća Tina Ujevića, s pravom na istu visinu pjesničkog nadahnuća, a šireg i humanijeg vidokruga, došle bi u izbor, u prvi red, pjesme: „Visoki jablani" i „Čin sputanih ruku", „Uzvišenje I" i još neke iz „Auta na korzu"; „Čarobni pelivan", „Zadržane sile bića", „Kiklop na vodi", „Voćke blagoslova - I" iz „Ojađenog zvona"; „O kapi vode", „Pet stabala", „Ovjenčanja" i još koja slična: i možda dvije-tri pjesme iz posmrtne, posljednje zbirke „Mamurluci i pobješnjela krava". Sve ostalo u poeziji Tina Ujevića već nije ona snaga i zanos, onaj revolt i širina, onaj zamah i čežnja neostvarenih snova, ona silna poplava od simbola pod kojima se krije tuga i pasivnost; sve ostalo nije onaj uraganski kovitlac kojim se oglasio Tin Ujević u Leleku i Kolajni, i sa par pjesama iste snage u pomenutim zbirkama.

Svaki drugi izbor van ovoga zamućuje poneseni snažni utisak o Tinu Ujeviću kao velikom pjesniku, zamagljuje misao o njegovoj buni, otežava osjećanje koje bude Lelek sebra, Kolajna, Čin sputanih ruku, Visoki jablani, Uzvišenje i druge. Sve ostalo za čim se traga po njegovim zbirkama, da bi se dao neki srazmjer prema Kolajni i Leleku, nije ništa drugo nego pregled koji može biti koristan za saznanje o obimnosti i izvjesnoj plodnosti pjesničkoj, hronološkom postanku i razvoju, ali nikako i jednodušnoj cijeni o umjetničkoj cjelini i utisku, o onom dometu koji je Tin Ujević postigao u naznačenim poemama i pjesmama. Sve ostalo, kako je išao dalje ka

završetku života, slabije je; samo je racionalno hladna metidacija, konstrukcija, traženje riječi i rime. Tin Ujević je takoreći sagorio u prvim dvjema poemama (Leleku i Kolajni) i dogorio poetski u nekoliko naprijed pomenutih pjesama ostalih zbirki, i to samo kad je u dužim razmacima planuo snagom prvih dviju zbirki. Hladan i sumoran u ostalim pjesmama, Ujević je samo rutiner, vješt verbalist i versifikator, ali ne onaj buktavi plamen zalazaka koji su raspaljeni u pomenutim djelima. A to nije malo, to je po obimu daleko veće od Rakićeve poezije, a ravno Rakiću i negda snažnije i dublje. Ne moramo se bojati za dojam od takvog izbora, ako sve drugo ostavimo istoričarima, iako je to po broju možebiti veće, samo nije ni nalik na ovo prvo. Ako bih tako uradio, tako izabrao pjesme Ujevića, ne bih na duši imao niti ledno osjećanje da sam izostavio nešto što bi još doprinijelo njegovoj veličini, niti prazninu koju bih osjetio da sam propustio nešto zbog čega se čitalac vječito potsjeća na pjesnika.

Izbor G. Krkleca i D. Tadijanovića, u izdanju „Prosvete", nije izvršen na ovaj način, koji bi bio koncizniji, jasniji, umjetnički stegnutiji. Oni su išli drugim putem, i čini mi se da je to više pregled pjesama T. Ujevića, više interesantan za škole, za proučavanje, a takav je i pogovor kojim je izbor propraćen. Istina, i takvom dobrom pregledu nedostaje bar nekoliko pjesama iz posmrtne zbirke, koja je, mislim, mogla doći u obzir, jer je izašla nešto prije nego izbor u „Prosveti". Unesene su neke pod nazivom „Postuma", od kojih su u zbirci dvije-tri mnogo bolje ostale. Iz Leleka sebra nije trebalo izostavljati ni onu jednu pjesmu (Rotonda) niti iz Kolajne ono nekoliko pjesama, nego ih dati u cjelini, a pogotovu kad su to dva najbolja djela Tina Ujevića, na čije slabosti ne mislimo, ako su kao cjelina tako značajni.

Urednici su s pravom težili da gotovo ravnomjerno

budu zastupljene Ujevićeve zbirke, i u tom pogledu je ovakav izbor – pregled – uspio. Samo mi nije jasno što je izostala pjesma „Uzvišenje I", koja je zaista (iako samo sonet) jedna od najboljih što ih je Tin Ujević napisao, a i jedan od velikih i prodornih krikova ukupne naše poezije. Taj sonet obojen je više nego ijedna Tinova pjesma tugom, lirskom mekoćom, ironijom na svoju sudbinu, a završen nekom ljudskom naivnošću i ljupkošću, što začuđava pored onog dubinskog krika da „svi mi svijeta ljudi učiniše krivo". No i pored ovih propusta, a u onakvoj zamisli Krkleci i Tadijanovića, izbor poezije Tina Ujevića je neophodan bio za čitaoce ćirilicom, jer je Ujević dugo godina živio u Beogradu, pod njegovim su poetskim uplivom mnogi i danas. Takav izbor je pregledan, obuhvatan, ima sve vidove, čak i uzdignuća i padove Tina Ujevića. Propratni dodatak na kraju je dobrodošao uz ovako pređenu sliku kroz Tinovu poeziju, iako očigledno; kako se bližimo kraju izbora, poslije odjeljka „Ojađenog zvona" naglo opada i kreće se u pravcu racionalnog i cerebralnog.

Ima jedna stvar koju treba napomenuti. O izboru Tina Ujevića ili o njegovim posljednjim zbirkama, ili uopšte o njegovoj poeziji, ne piše se kritički. Vraća se u neki zanos, patos – sve je dobro. Čak se ne objašnjava Ujevićev životni stav iz koga je nikla ova poezija krika i bunta. Čak neki mlađi fetišizuju taj stav i sve što je radio i pisao Tin Ujević. Što Tin vrši svojom snažnom poezijom na njih uticaj, to je dobro, ali se oni nekritički odnose prema jednom dijelu njegovih pjesama, koje još, i tek, treba da izdrže probu vremena. Oni Ujevića čak utiskuju u istoriska slova, kao jedinog poetskog nasljednika Njegoša (što je za još jednog živog književnika u neku ruku rečeno). Ovo je zaista nepotrebno, jer ni približno ne stoji tako. Nećemo umanjiti veličinu i uticaj poezije Tina Ujevića ako o njemu sa kritičkim pijetetom govorimo, ako ga ispravno objašnjavamo. Možda ćemo umanjiti uticaj njegovog boemskog deplasiranog držanja, koje je nešto i značilo kao pasivan protest protiv ondašnjeg vladajućeg društva, ali je u tome bilo i poze, i ta se izvještačenost odrazila u onoj slabijoj a obimnijoj strani njegove poezije. „Lelek sebra" i „Kolajna" nastali su u ono vrijeme kad je Tin Ujević imao jedan odlučniji, buntovniji, svjesniji stav, kad spoljašnjošću nije izražavao društveno nezadovoljstvo i sve unutarnje patnje, nego ih izlivao u buntove, u jadikovke, u leleke, ili je svoja plamsava sagorijevanja nizao u kolajne i liriku kakve se kod nas do sada rijetko čulo.

Stvaranje, godina XII, broj 12, str. 967.
Cetinje, decembar 1957.

Branko Banjević: TRIDESET PET GODINA TINOVOG „LELEKA SEBRA”*

Tu skoro smrt je potvrdila i životno afirmisala pjesnika Tina Ujevića. Išao je, išao tvrdoglavo pod žegom dana i svježinom noći i ni starima ni mladima nije rane kazao, da na kraju svisne, prepukne od suše taj žedan kamen na studencu. Ustvari, on će tek sada početi da živi i da dobija svoje pravo značenje. Slobodan, nepovrediv, nedosežan, očišćen od dana, kad se poistovjećuje sa zemljom koja ga je rodila, on može sada da ponovi:

O napokon evo u svojem krevetu
daleko od oči sunca i mjeseca!
O napokon evo na laž i klevetu
tihu psovku reći na boga i sveca!

Prvi put je kompletan izašao Tin na poprište života i vremena svojim krikom „Lelek sebra” 1920. godine (izdanje S. B. Cvijanovića). To svijetlo ljudsko žezlo, taj zov pravdi da bljesne slična britkoj ćordi, te gole, nebu pružene ruke, ti Davidovi psalmi Bogomajci, te svakidašnje tjelesne i duševne jadikovke, ti vječiti prstenovi pokreta nemoći i tuge, te zvijezde u visini, te molitve iz tamnice, te noći maštovite i jezovite i jezgrovite, te vedrine i mrkline na povratku, ta svemoć i slaboća, taj iskonski majdan u biću na dvije noge nastojao je i rastao u korijenu, u korijenu života gdje se zlo i dobro začinje, gdje se bog i blato miješaju, tu je uzeo životvorne sokove i digao se.

Tinu je poricana socijalna baza i društveni učinak njegove poezije. Prebacivano mu je da je katolički mistik, pa čak i pozer. Tin se na to nije obazirao, mudro je prećutkivao sve te glasiće i ponekad se možda sažaljivo

nasmiješio. Koga negira ova siva knjižica stihova, koja sadrži tako mnogo, danas poslije trideset i pet godina života – pjesnika, ili one koji su mu pribacivali?

Da bi se moglo što kazati o ovoj vrlo ljudskoj, a samim tim i vrlo socijalnoj knjizi, moramo se sporazumjeti o tome šta znači u poeziji biti socijalan. Znači li to urimovati i uritmovati parole za trenutne potrebe jedne idejne struje ili strujice u njoj, ili može da znači i nešto drugo? Reći ćete da znači ovo prvo. Ja se slažem unekoliko. Može da bude, mada to nije zakon, nego će prije biti izuzetak (ako ova riječ nije preoštra), prema kojemu se ne može i ne smije svoditi i sužavati pojam socijalnosti. Ako je istina i suština ovog termina u prvom, onda je Tin stvarno nesocijalan pjesnik. Ali, Tin je duboko socijalan, i u jednom višem smislu društven umjetnik. To je činjenica koja se apsolutno otkriva pri poznavanju ili upoznavanju njegovog djela. Otkuda sad to!

Tin je najbolji primjer, da tako kažem, velike ribe koja nikako ne može i ne umije da pliva u bazenima ove ili one političke struje. On se samo kreće, i jedino se i može kretati, u velikim jezerima i morima koja se zovu: Čovječnost, Bratstvo, Biti djeca itd.

Tin reaguje sa široke platforme humanosti, a to znači kompletno čovječki, najbliže onoj matici koja je izvršila preporod i na svojim leđima iznijela ovaj naš današnji dan. Tin sve silovito prelama kroz duboku prizmu svog EGO; a taj EGO nije uzak ni egoističan. On je prostran kao dobrota, on nema recepta ni za sebe ni za druge, a ukoliko ga ima, onda je to sigurno:

I kad nema našeg duha
među nama, jednog sveca,
treba i bez bijela ruha
biti djeca, biti djeca.

Tin je osjetio, Tina je udaralo po glavi i zubima i gnjatovima tragično značenje jednog vremena, ili bolje – jednog krvožednog momenta u ovom vremenu. Ova zbirka, kao i sve njegove druge knjige, boj je, u jovovskom smislu, sa jednom nevidljivom hidrom koja se osjeća na svakom koraku, na svakom dijelu tijela, na svakoj moždanoj vijuzi, na svakoj stabljici daha i uzdaha, na svakoj kruni danja i uzdanja.

„Lelek sebra" je nastao u doba Prvog svjetskog rata i odmah po okončanju vojne. Živeći u Parizu od 1913-19. godine, Tin je iskusio svu tegobu beskućnika i siromaha, gladnog a tako bogatog, koji nikad ili skoro nikad „nema liru na zvučnom tanjiru". Okusio je mreže klanja, laži, podlaštva i licemjerstva, dim glava kroz šture kafanske ure i propasti domovina, okusio je na povratku tjeskobu, zgnječila ga je veličina neba i razapeo i prikovao na krst moćni poetski instinkt i poliglotski i eruditski um, u ćatinskoj i policijskoj sredini niskih i tupih čela:

Iskat je tašto raskoš perivoja
i prijateljska dobro znana lica.
Mrtva je grana, osušena hvoja
kud dirnu java kobna udovica.

Poleti krila brojni i bez broja
salomiće se o željezu žica.
Tkanina duše vrijedna prvog kroja.
pašće u ponoć beskonačnih tmica.

Tin je vidio i prezreo tu sredinu, počeo da banči i provodi do kraja boemski i pustolovan život, valjda, sa još dva-tri slučaja, najboemskiji u svjetskoj poeziji. To je na svoj način (na malograđanski, iako je na ivici dodira s njim, jer ih razdvaja nepremostiva daljina) šamar društvenom ukusu.

Iako u životu raspusan, u poeziji je svijetao i očišćen, lišen sentimentalno-biografskih crtica. Tu je brižljivo ostavio da se čuva zaista suvo zlato duha njegova. Tin se nije, kao što mnogi misle (strašno neshvatanje), zatvorio u mišju rupu svoje ljuske, nego je kao organski pjesnik osjetio okolinu kao iko od njegovih savremenika, i na prometejski način reagovao na nju i pljuvao joj u lice silnije no iko kod nas, u ime sunca, u ime čovječnosti.

Ne znamo, ne znasmo, ni srebra ni zlata,
doživotna tama u tamnici vijeka.
Mladu sva je sreća u hrpi dukata
a nas zla trpeza, hladan krevet čeka.

Nije vrijedna java da se na nju gleda!
Nije vrijedan danak da se na njeg pljune!
Preko ravne tuge lisnih drvoreda
promiču visoko oblaci od vune.

Čitav „Lelek sebra", koji sa „Kolajnom" pretstavlja najveći domet ovog duha velikog kalibra, kreće se u relacijama gađenja na savremenike mu i savremenost jednog krika dignutih ruku uime boljeg „gdje rosna dužnost neće biti jaram no bijeli kamen u ponosnu zdanju". On je silna molitva nekoj višoj sili, ma kako se ona zvala: đavo, bog, revolucija, da dođe i slisti to „škuro vrijeme gdje pružamo šije za buduća iga". On je sav buntovna konstatacija i humana drskost:

Blagoslovljeni, dakle, zdravi, glupi!
I proslavljeni bez kičme, bez mozga!
Građani! Dripci! Bolničari tupi,
jer, gle, ja slušam kako svira rozga.

Tinova strofa je nabijena smislom, eksplozivom;

krcata je, traži oduška. Lelek je sav strogo klasično rimovan, a opet se to ni kod jedne pjesme ne osjeća kao napor, naprotiv – kao potpuna prirodnost. On apsolutno vlada jezikom i svim jasnoćama i nejasnoćama u njemu. Tin je prvi u potpunosti uspio da izbjegne onu arhaičnu narativnost i da pjesmi dâ svu kompleksnost jednog odlučujućeg trenutka ili čina. Stih puca od punoće i neke podzemne, unutarnje ritmike koja nosi i obuzdava. On se ne može šapatom izgovarati. Tu su riječi dovedene u nove veze i u toj zajednici one dobijaju sasvim drugu boju i čar neviđenog i nečuvenog. Tu su sukobljeni po prirodi antagonistički smislovi i simboli, ali ne u kalambur, nego u jedan nov kvalitet. Svaka je riječ pluralitetna, lišena one šematične jednosmislenosti, one šuplje čari „razumljive poezije".

Kao što se čovjek i mnoga pojava ne saznaje lako, kao što su potrebne situacije i vrijeme sunčano i tjeskobno da bi se bar donekle ušlo u bit nekog mikrokozma, tako je potrebno i stalno prisustvo ovog Leleka, stalno drugovanje s njim da bi se dobio ključ i otvorila vrata.

Kao takav, ovaj Lelek već trideset i pet godina nadmoćno odolijeva vremenu, vrlo brzom i vrlo promjenljivom, i nesalomljivim karikama čovječnosti veže generacije i nosi onu staru poruku: Gdje ja stadoh ti produži, još smo dužni ti oduži! Po širini poteza, po dinarskoj kamenitoj jačini, po moći da sve kaže u jednoj pjesmi, Tin je najsrodniji Njegošu i svom zemljaku Ivanu Meštroviću, bratu po vrelu iz koga su obojica crpli.

Susreti, IV, broj 3, str. 192-195.,Cetinje, mart 1956.

Velimir Milošević: SVEČANOST BOLA

(Uz Lelek sebra Tina Ujevića)

Kao nijedan naš pjesnik, Ujević je trpeći i noseći sobom i u sebi jednu veliku opštu ili pak sveopštu ljudsku bol, trpio i nosio život kao neizmjerni nespokoj, da bi u svom hodu u poeziji, ostao dosljedan hodu kroz život i bio neiznevjerena istina svoga pjesničkog zanosa i mita kome se istinski predavao. Među našim pjesnicima – modernim i pjesnicima našeg vremena – nema mu ravna. Udario je užareni pečat na čelo svoje poezije, onako kako je na svoj život udario suhi i hladni. Da bi bio, da bi ostao ravan sebi i svim ternucima pjesničkog sna i ozvjezdanja, pjesničke moći i sveobuhvatnosti kao i pjesničkog pada i nesigurnosti.

Onaj koji je postao da bi opstao. Bič svoj i vapaj. Onaj koji se drznuo očajno sam protiv sebe očajno samog. Protiv svega na svijetu što je lažno i nesigurno u svom postojanju. Onaj koji je bio, trajao i ostao istina svoja, ljepota svoja, pošteno poštovanje grča, očaja i bola – da se sav pretočio u riječi, u misli, u stihove koji vraćaju životu vjeru u život, u ljubav, u ljepotu. To je cijena života za cijenu vječnosti. Za sigurniju budućnsot ljubavi. Za slobodniju ideju čovječnosti. A pjesnik je taj koji tražeći i ne nalazeći sve to u životu zamjenjuje sve to poezijom. On je taj koji je gorio i „sagoreo" u poeziji, u haosu – „bez sjajne zvijezde na nebu / bez sjajne zvijezde udesa". Svježa i vječita žeđ koja puca i kristalno se lomi na kamenim usnama studenaca.

„Eto takav sam, bog zora i mlijeka, i vrlo griješan,
čovjek koji od sanja kuje zbiljske izvorne slasti;
svih pogleda i opipa i osjećaja ješan,

sa živom trajnom čežnjom; u svijet strasti rasti
i biti ravan svemu, da bih, kad dođe hora,
prešao u ono Sve koje se u me slilo i zbilo,
i da bi tada, od lješa bez kretnje i zbora,
od mene ništa, a ipak nešto dično bilo".
(Himnodia so mou somnati)

BITI RAVAN U SVEMU u ime DIČNOG i uzvišenog. U traženju smisla za nadrastanja prosječnog, prolaznog i svakodnevnog, da bi se osmislilo i ispunilo sadržajem natprosječno i uzvišeno. Živjeti svojim budućim životom, onim koji će tek biti ili ne biti, tek doći ili ne doći, makar taj život bio samo puka nadoknada ovog stvarnog, koji je prividan i možda nepostojeć. To je bilo pjesnikovo vjerovanje i osnovna ideja-vodilja na početku njegovog književnog rada, da se produži i jače razvije u kasnijem njegovom stvaralaštvu i postane pjesnikovo vjerovanje – trajna crta pjesnikovog života i jasno obilježje njegove poezije.

Sa svakidašnjom jadikovkom, molitvenom jadikovkom, ali ne beznadno rečenom, svojom istinom više nego zabludom i golemim željama koje ga prate na putevima života da traže spas za njega i za druge, sa prevarenim snovima, osuđen da živi i da taj život ispunjava sadržajem i smislom koji boli i vrijeđa, koji potcjenjuje i ucjenjuje, postankom svojim grču okrenut, pred praznim, prozirnim licem prolaznosti i umiranja – ta „gromada pjesnika" lije stihove, kuje pjesme u „zbiljske izvorne slasti". Upravo takva je i Ujevićeva poezija. Ma koliko nas vremena dijelilo od nje, čak i od njegovih prvih pjesama, ona i sada kao i onda kad je postajala ima moderan izraz i sadržaj, kao da se rađa i događa upravo sada, upravo u ovom trenutku i ovdje u ovom našem vremenu. Ona se samo s vremenom osvjedočava, u svoju istinitost i vrijednost, produžava i

dobiva nove oblike u svojoj trajnosti i neponovljivosti – oblike koji joj donosi i daje vrijeme potvrđujući je i cijeneći je boljom i potpunijom cijenom nego što je to činilo vrijeme u kome je nastala.

Kao da tek sada dobivamo sluh da je čujemo i čula da je osjetimo, Ujevićeva poezija je sva u obnavljanju i ponovnom nastajanju. U ovoj poeziji treba duže živjeti kako bi se potpunije primala i prihvatala, jer je upravo takva (bogata, krcata kompleksnim osjećanjima, pa zahtijeva strpljiv napor saživljavanja, pa traži stvaralački potencijal oživotvorenja da bi bila u potpunosti doživljena), neponovljiva je, ne plijeni odmah i prividno ne zasljepljuje, nego traži trajnije osvjedočavanje i potvrđivanje. To je poezija koja zahtijeva da se u njoj duže ostane, duže živi, da se duboko uroni u njene dubine i tajne, da se u nejnom bolu traži i nalazi ljepota ljepša nego je život može pružiti:

„S ranom u tom srcu, tamnu i duboku,
s tajnom u tom trudnu i prokletu biću,
sa zvijezdom na čelu, sa iskrom u oku
gazi stazom varke mrtvi Ujeviću".
(Kolajna XXXI)

***

Poslije bure došao je u našu poeziju Tin Ujević. Došao sa srušenim idealizmom. Upio dah užasa, rata, pustoši i zagušio i posljednju zdravu poru duše. Očiju okorjelih od slika ništavila, praha i pepela, čemernog susreta sa životom, sa žestokom boljkom u grudima, sa neprebolnom ranom „srebra pobeđenog", sa velikom žalošću za svim što je izgubljeno i nepovratno potonulo u mutnim danima i vrtlozima. Sam u svijetu nevjernih i pokolebanih, čankoliza, oportunista i propalih intelektualaca i prodanih duša. Sa strahom od izgovorene riječi, strahom od kazane

misli, strahom od pjesme i njene prisutnosti, strahom od života i svoje vlastite sjenke, strahom od smjenjivanja dana i noći. Sa silnom željom da se pobjegne od neizvjesnosti i nesigurnosti se otkrije „Luka Mira“. A to bi bio jedini izlaz u sveopštem bezizlazu koji se otvaraše pred pjesnikovim očima. I to bi bio jedini svijet i jedino sigurno i mirno mjesto gdje bi se moglo živjeti.

„Zbogom, stara uro! zbogom, moja sjeni!
za dan prošli evo nemam niti suze,
a moj plamen prvi, a žar zaljubljeni
tuđinska pučina utopi i uze...“
(Pokrajina)

„Treba otići. Meni se ne živi
u ovom krugu svelih kalopera.
Zagušio me ovaj obzor sivi
kroz kakav hori bruka živodera...“
(Nešto kao zaglavak)

„Velik sam bio dok sam bio dijete,
al sad me lome vidici i mašte;
želje su bile očajne i tašte,
a slabe snage čamuju, uklete...“
(Tajanstva)

„Jer meni treba moćna riječ,
jer meni treba odgovor,
i ljubav, ili sveta smrt...“
(Svakidašnja jadikovka)

Pred tim stravičnim licem ukletosti življenja i osuđenosti na borbu, zatekao je Ujević svoje začuđeno, neodlučno, poraženo lice. Tako je Ujević brzo našao svoj

put kroz očaj: od izgaranja, preko borbi, preko bola, do ljepote, do istine. Tako se Ujevićeva poezija odredila. Tako se pošlo na onaj dugi put traganja i otkrivanja suštine i gole istine života. Tako se u budnim noćima oživljavalo ono što se za vidjela dana nije vidjelo a što je postojalo kao stvarna suštastvena istina: Noć je donosila pjesmi nečuvena blaga i otkrivala joj nevjerovatne predjele ljepote. U tim časovima u pjesmama mladog Ujevića razaznavalo se i dijelilo svjetlo od mraka i pjesnik je postajao onaj moćni vrač koji uspijeva da u časovima osamljenosti i duboke tišine nađe bogatstvo i donese ga u svojim pjesmama:

„Teci, o Noći! Sveta, budi gluha!
I struji mračno, i stremi duboko
u ponor moga izgubljenog uha,
i svladaj moje zapaljeno oko;

otkrij mi nove vedre pokrajine
na onu stranu jučerašnjih međa;
i ljubav stvari od kojih se gine,
što ne ču uho i ne vidje vjeđa.

Plamsaj crveno, a na mome mesu
izgori sitne dnevne nečistoće,
i daj mi vrati, u tom urnebesu,
oganj zanosa i zvijezdu samoće“.
(Maštovita noć)

Iznad Ujevićevih pjesama struji topli i prijatni zrak. Ispod njih je težina doživljavanja, mučnina, mistični talog izgaranja. A u pjesmama je otvoreno ognjište, čisto nebo nad njim kome idu dim i sjaj molitava koje streme „ko pružene ruke”.

Ujevićeva poezija je tkana iz nekoliko slojeva vlakana koji se objedinjuju i čine čvrstu potku sa koje se pjesme čitaju kao sa platna čistog i brižnog veza. No, istovremeno ovo je poezija čvrste konstrukcije, gradnje visokog stila, sačinjena od komada cigle pečene u vrućicama pjesnikove budne svijesti, da bude čvrsta i trajna, da odoli vremenu i njegovim stihijama i zlim moćima, da se suprotstavi potresima i rušenjima, da sama stoji sigurno na onom mjestu koje joj je pjesnik odredio. Kada se gleda malo izdalje, čini se da je ova građevina Ujevićeve poezije jednobojna, čak da je monotono ista i samo od jednog materijala, a to je privid. No, kada joj se bliže priđe, onda se otkriva i ukazuje obilje boja, nijansi, skladno i fino komponovanih tonova u jednu cjelinu koja djeluje prijatno i originalno. Uđemo li u nju, kao da smo ušli u hram, dočeka nas svečani mir pun tajanstvenog zvuka i muzike, dočeka nas svjetlost koja zrači iz njenih unutarnjih predjela i pred nama se u jendom brunom i himničnom sazvučju otkrivaju pjesnikovi snovi i oživljava jedan čudesni svijet, koji je samo prividno ovdje zatvoren, koji je samo trenutačno usamljen i koji se u svom nespokojstvu diže do pune pubune, do revolta i pokliča, koji polazi na pohod. Dobije se ovdje neka čudna snaga i želja, neka nepregoriva žeđ za životom.

Ta svečanost Ujevićeve poezije jeste ono što je najljepše u njoj, ono što je diže iznad opšte prosječnosti našeg modernog pjesništva, ono što joj daje poseban čar i obezbjeđuje joj trajnu vrijednost. Svečanost ove poezije jeste njeno najveće blago. Ona nas nenametljivo uvjerava u istinitost i iskrenost onoga što pjesnik ispovijeda i traži da saučestvujemo u njegovim bolima i da živimo u njegovim snovima privlačeći nas magnetnom nekom silom sebi u svoj prisni krug čovječnosti. Zato Ujevićevoj poeziji prilazimo najradije onda kada smo umoreni sitnim

svakodnevnostima, nezadovoljstvima i obmanama kojima nas život bogato obdaruje, kada u boli želimo da tražimo svjetlost spasa, kada u sebi nosimo neku nejasnu i tešku boljku za koju ne možemo da nađemo lijek, kao i onda kada smo najintimniji i najprisniji sa sobom i svojom savješću, kada smo opsjednuti sobom i drugima oko nas kao neminovnom tegobom.

***

„Jedna pesnička gromada luta drumovima Jugoslavije, kao otkinuta, odlomljena od svoga doba, od vremena, a senka tragične katastrofe prvog Svetskog rata prati je u stopu, oduzima joj svetlost sunca i života, opseda je halucinantnim priviđenjima, mistikom zle kobi i smrti". (Velibor Gligorić: Ogledi i studije, str. 161).

Tim stanjem, upravo, tim osjećanjem prožeta je, opsjednuta je Ujevićeva prva samostalna knjiga pjesama „Lelek sebra". Ona je morala da primi pečat rata jer je tako silno i neizbrisivo udaren u dušu pjesniku. Ona je morala da ima ona sva obilježja pustoši, propadanja, očaja upravo onih i onakvih osjećanja kakva su bila u prvim poslijeratnim godinama. Rat je za sobom ostavio pustoš, prazninu duše, jezive slike propasti. Razorio je vjeru u ideale, u život. U svom surovom naletu rušio je sve, ostavljao za sobom samo ono što bode oči i dušu: gole stršave slike, ranjene predjele, rasturena ognjišta i utočišta za mirne ljudske egzistencije. Ta opšta osjećanja svoga vremena bila su za Ujevića od presudnog značaja. Pjesnik je brzo pronikao u živo lice stvarnosti i doživio ga na jedan potpuno svoj način. Od tog doživljaja i lomovitih sudara u sebi napravio je svojevrsnu poeziju. „Lelek sebra" je upravo prva veća gromada te poezije.

„Lelek sebra" jeste teški i umorni poklič stradalnika, iz grča isplamsao urlik, zapomažući glas ličan i nepresušiv,

buna pjesnikova, buna protiv sebe i protiv svijeta okrenuta, „Mora mučna,... o Noć! o Noć!...", „Strahota beskrajne lomače", i dugo bolno tonjenje u „lom samoga sebe, sa divovskom težinom misli što zveče kao suho zlato":

„Strahoto moje beskrajne lomače!
izmakoše mi prirodna kraljevstva,
već nema zjene da me bratski plače,
u ruci štap je, u snu sveta ljestva..."
(Maštovita noć)

„Pečali vremena! Jade novih ljudi!
što je, dakle, te smo tako žigosani
u crti svog lica, dahu burnih grudi,
i pred stoljećima brukom okaljani..."
(Bdenje III)

„Tako je u ovoj poeziji, kao noću u želji isposnika" (Isidora Sekulić), isposnika koji se odredio da bude onaj koji se iskupljuje ne zato da se iskupi nego da bude zatočeniji, koji ispovijeda svoje grijehove da bi ostao čistoga daha, da bi postao svet, ali ni tada da ne ostane bez ispovijedi, koji se odredio da bude sebar, tegobi svojoj ostavljen. To je poezija koja u svome bolu nalazi prokletstvo ali i spas, pad ali i rast. Sva je u vječitom naponu snage i sna stvarana, okovana žeženim lancima pjesnikove vjere, blagodarna i uzvišena. To je poezija koščatosti i upornosti, postojanosti, zakleta svojim budućim moćima.

Poslije očajničkog i okrutnog obračuna ovih stihova nešto blaže i skrušenije ulazimo u druge predjele bola i mira Ujevićevih pjesama. Jer, ispod stihova koji prkose i ruše se u sebi, pjesnik je tih, brižan, usamljen, povjerava se sebi i svijetu, svojim patnjama upozorava na iluzije

o životu, ali nije pesimista, nego je patnja samo toliko prisutna koliko je potrebno da pokaže novi vid i kvalitet tog života za kojim pjesnik i njegova pjesma izgaraju. Tu se javlja prividni pesimizam, čak afirmativni pesimizam (ako tako može da se kaže), onaj koji je krcat stvaralačkim žarom i potencijalom, onaj koji izbija iz mraka kao čista sunčeva nit, kao nova boja dana, to je gusti pomalo religiozni Ujevićev pesimizam koji je postao njegovo prisno osjećanje, njegov korijen. „Korijen energije iz koje se hrani g. Ujevićeva poezija, to je pesimizam. Težak i bolan pesimizam, i onda kada se radi o velikoj sumnji duha..." (Isidora Sekulić), kao i onda kada je na pomolu velika snaga i kada se objavljuje dolazak „budućeg patnika strašne veličine":

„I kad god uzdah grudima se vine,
žeže me plodno sjeme što će teći;
i trpim što će preko mene prijeći
budući patnik strašne veličine..."
(Hektor za Astijanakta)

Nije pesimizam, taj ujevićevski, taj slovenski pesimizam – slobodnije rečeno (širok, topao, prostran, pesimizam koji ima svoju vjeru i religiju, pjesničku, svoju molitvu i nadu) jedini kvalitet ove poezije. Tama tog pesimizma je ovdje samo zato da bi se jasnije izrazila žeđ za svjetlošću. Kao da je naišao oblak preko neba, sakrio sunce, samo zato da bi poslije toga sunce jasnije sjalo, a nebo bilo čistije i ljepše. Svu tu tamu pesimizma upiće zemlja onog trenutka kada se pojavi svjetlost na horizontu Ujevićeve pjesme. Čini nam se često da će taj unutrašnji suton koji ispunjava pjesme, taj magleni mistični veo koji ih obavija, odjednom spasti sa njih i osloboditi ih za svijetli let ka „Svetom Nepoznatom", „Mliječnoj Luci

Mira“, „Novom Čovjeku“, „vjeri i ljepoti o čistoći grudi“, „cjelovu zore što već negdje rudi“ i to onog trenutka kada u pjesmi zavlada blagi suton, kada se u misli pjesnikovoj nešto slomi i okrene svjetlosti, oslobodi se pjesma, i poleti. Čekamo to oslobađanje pjesnika u pjesmi, čekamo da se vine u nove predjele, u nove visine koje nagovještava čitava atmosfera i sklop pjesme zbog kojih pjesnik pati i zbog kojih tu pjesmu piše:

„Za pir i raskoš ljubavi budućih,
za zelen trave i za zlato žita,
za slavnu vatru poljubaca vrućih,
za vino pjesme, za zvuk što mahnita

- i za sve žetve ponosne i lijepe,
i za sve berbe blažene i čiste...“
(Molitva iz tamnice)

Za sve to nam pjesnik daje nade u svojoj poruci i „Molitvi iz tamnice“, s naporom izgovorenoj u jednom iskrenom trenutku oslobađanja govora, izgovarajući te riječi teško, oslobađajući ih tame i želeći da pred sobom i pred svijetom skine veo tamnine koja pjesmu prekriva i oslobodi je, oslobađajući istovremeno nečuveno blago i sjaj koje čuva za neko buduće vrijeme spasa, za neko vrijeme potpunog mira i spokoja, za neko novo vrijeme pjesme.

Pjesme u „Leleku sebra“ čine svaka za sebe jednu kompaktnu cjelinu a, opet, sve zajedno jednu složenu kompoziciju iz koje izrasta simbolično jak i tragično uklet pjesnikov lik, molitveno svet i predan bolu i ljepoti. U svakom stihu sabijen je po jedan život, po jedna tvrdoća pjesnikovog trpljenja, po jedan predio sna, a pjesma panoramu unutarnjih pjesnikovih doživljavanja.

Samozvanstvo Ujevićevo, Ujevićevska neponovljivost autentičnog osjećanja nespokojstva i nemira života, nigdje nije došlo do jasnijeg izražaja kao u ovoj knjizi pjesama. To je samozvanstvo samopregora. To je pjesnikova intimna svjesna java, istinitost doživljaja stvarnosti koja je bogata suprotnostima kojih pjesnik želi da se pjesmom oslobađa, dajući tom oslobađanju uzvišen smisao, svečanost uma, da se nespokojstvo ni u jednom trenutku iz pjesme ne gubi, što predstavlja posebnu dragocjenost u ovoj poeziji, da na mjesto te svečanosti i nespokojstva ne bi došlo nešto drugo manje vrijedno pjesme i pjesnikove pažnje.

Ujevićev individualizam i kada je zatvoren u pjesniku kao u kulu od slonovače, i kada pati od samog sebe i radi sebe, nije to samo zato da bi se krug koji on sačinjava ispunio samo jednim smislom i bio zatvoren, nego više radi toga da se iz tog kruga, iz tog središta prošire i razgranaju horizonti u neke daleke svjetove. To je individualizam srdžbe, jetkog, prkosnog i pomalo gnjevnog inaćenja sa svijetom, individualizam Ujevićevog – ujevićevskog stoicizma. To je nužno zatvaranje u svoje Ja iz koga će zračiti sve one svjetlosti svijeta koje su se tu bolom i patnjom pjesnikovom sazivale i sabirale. To je pjesnikov Lelek, sebrov lelek, lelek patnika i pjesnika bolne senzibilnosti i ukletosti. No, Ujevićev Lelek nije samo njegov. Izraz je jednog vremena, jednog stanja, onog poslijeratnog osjećanja generacije čiju je mladost rat presjekao.

Lelek je jasan do te mjere da se himnično u nama produžava. Nije to lični bol koji hoće da postane opšti bol ili nekakav umišljeni „svjetski bol“, nego bol koji ima lični ton i boju i sve karakteristike opšteg bola kojim je prožeta Ujevićeva generacija, to je bol koji se preko njegove pjesme prenosi na nas tako da ga i mi doživljavamo kao svoj. Zato Lelek sebra i može da znači više od lične pjesnikove ispovijesti. To je ispovijednica jednog čovjeka i

jednog pjesnika koji je kroz katastrofe rata, ambisa i užasa nosio otvoreno srce žedno života i ljubavi, kao žedan krčag izvorima kojih nema koji su zatrpani i zamućeni i u koji su padala i taložila se ona silna zla koja je rat nanosio u svome naletu. Stoga u ovim pjesmama ima dosta prigušenosti i grča, zatvorenosti i bezizlaza, osjećanja života kao patnje i svijeta kao vječitog mučilišta. Umjesto vjere u jedan vedriji i prostraniji, zračni svijet (a vjera je onaj mađioničar koji od života zna da načini poeziju), umjesto širih prostornosti i slobodnijeg leta u život – Ujevićeve pjesme padaju teške kao olovo, Ujevićeva bol ima nečeg od zemljine crnine i tame, ima u njoj težine koju svaki ovozemaljski stvor nosi u sebi od rođenja. Stihovi su bremeniti i natopljeni suzom i molitvom pjesnikovom, teškom mišlju i prisutnosti propadanja, pustoši i smrti.

Izvjesna dvojnost u pjesniku je stalna: na jednoj strani su njegovi porušeni snovi i ideali, a sa njima i pjesnikove vjere, molitve i jadikovke, dok je na drugoj velika želja i napor da se ostane tamo gdje se doživio život istinski, gdje se poricala smrt i gdje se čekala ljubav, kao jedina i posljednja nada koja treba da pruži spas. U toj dvojnosti Ujević je sagradio svoj pjesnički svijet koji je okrenut na dvije strane – izvorima svjetlosti i izvorima tame. Ovdje je pjesnik uzdignut na uzvisine svojih vrhunskih pjesničkih dostignuća i čini se, u prvi mah, dok ga gledamo kako se bolno i mučno opredjeljuje, da ne zna kuda će dalje ići da traži svoju pjesničku i životnu pripadnost: da li će ostati sam, okružen svojim vizijama i slikama (magijskim i stravičnim), snu svome privrženiji nego životu, pjesmi predan do isposničke patnje i potpunog sagorijevanja u njoj, ili će se privoljeti onoj drugoj strani gdje se život otvara kao mogućnost za egzistenciju i pruža bezbroj „blistavih obećanja“. Opredijelio se za patnju: da bude njen pjesnik i tumač.

Ujevićevo opredjeljenje za patnju bilo je svjesno.

Pribrano se povukao u svoj svijet i posvetio mu se potpuno, dao mu čitavu svoju ličnost. Vidio je daleko pred sobom, a jasno iz svoje patnje, svjetlost kojoj treba ići u susret. Poslije prvih sukoba koji nisu bili na onoj dostojnoj visini poštenja i savjesnosti, poslije prvih sudara u životu, Ujević je uvidio izlišnost i bezvrijednost bilo kakve borbe i bio je duboko svjestan da je nemoćna zdrava snaga ma koliko ona imala duha i čvrstine, poštenja i istinskih pobuda, nemoćna je pred ogromno većom, pakošću okovanom snagom zla, razornom i bezobzirnom, rušilačkom i zatrovanom snagom propalih i umišljenih dubova, snobova, poltrona i kukavica, i pjesnikova svijest o tome postajala je sve bolnija i uvređenija. Stupiti u borbu s tim mračnim silama koje vladaju svijetom značilo je izjednačiti se s njima, pomiješati se s njima, a to je već samo po sebi poraz.

Ujević je imao dostojanstven stav prema sebi i onoj veličini koju je u sebi osjećao i nosio kao svoje veliko teško blago i još težu bol i zato se opredijelio za samoću, za patnju i stvaralaštvo koje će biti okrenuto od svijeta, van njegovih poročnih i prljavih namjera, da bi jedino tako stvorio nešto vrijedno, dostojno života. Jer, trebalo je sačuvati um i zdravo srce za pjesmu i posetiti se rudarenju i kopanju onih zlatnih predjela u sebi do kojih još nije stiglo svjetsko zlo da ih uništi i zatrpa. Trebalo je u tim rudarenjima po sebi naći ljepotu koja se smije iznijeti na vidjelo dana pred kojom se neće zastidjeti, a koja će, za pjesnika, biti zamjena za sve one ljepote svijeta kojih je kao čovjek u ime svoje poezije morao da bude lišen. Ujević je išao tim izvorima, tim bistrim studencima, a ostajao žedan pred mnogim drugim koji su lako dostupni i koji su na domaku usne.

***

U Leleku sebra suočeni su pjesnik i čovjek kako se suprotstavljaju svijetu. Uvjereni da tako mogu da

provedu svoj vijek, u svojim zabludama i obmanama kao i u svojim vrlinama i vrijednostima, oni nose u sebi svu tragičnost sudbine velikog neimara, gorkost življenja i ukletost samosvijesti. U svakom času čekamo da se jedan od njih uzbuni, da pokida tajne žice koje ga vežu za svoje kobno Ja, čekamo da se razbije taj mistični oklop oko njih i oslobodi ih Sebe, da im otvori oči i pokaže puteve koji vode sunčanoj strani života. Ali ni pjesnik Ujević ni čovjek Ujević ne mogu da se odvoje od narcisoidnog zagledanja u sebe, od zaljubljenosti u riječi, u slike, u metafore i simbole, u stihove koji se krune kao da su od suhog zlata, pa je život, ma koliko on bio bogat, ma koliko se činio prostran i lijep, ma koliko ljubavi prema njemu osjećali, za njih bio i ostao malenkost prema onome što im je nudila, obećavala i donosila poezija. Ostali su, dakle, tamo gdje ih je vlastita pjesma zatekla i opčarala, vjerni onome što doživljavaju kao jedinu svoju istinu, vjerujući da je to i jedina istina svijeta, okrenuti onome što ih neće izdati, obmanuti, ubiti. Ostali su tamo gdje se izgara u vlastitim vatrama stvaralačkih nesanica, da budu neiznevjerena svoja istina, neprerušena ljepota, bol koji je vrijedan života:

„Gorak je vijenac pelina,
mračan je kalež otrova...“
(Svakidašnja jadikovka)

„O Bože, žeže tvoja riječ
i tijesno joj je u grlu,
i željna je da zavapi.

Ta besjeda je lomača
i dužan sam je viknuti,
ili ću glavnjom planuti“.
(Svakidašnja jadikovka)

„Sve će ove stvari jošte jednom doći
kao što su bile i kako su prošle,
i ti crni dani, i te plave noći,
i ljubavi, čedne, strasne, dobrodošle...“
(Vječni prsten)

Sve je u ovim pjesmama stalo odjednom, sve ono što je tražilo mir i utočište, sve što je čekalo ljubav i radovalo se životu. Sav Ujević pjesnik i Ujević čovjek. Ujevićev život u poeziji, i promašaj u životu. „Mučen stvarnošću Ujević je smučen od nje“ (Vlatko Pavletić). Zatvarao se u bedeme svojih stihova da bi trajno ostao u njima, ali nije mogao da izdrži njihov mramorni mir i bunio se kameneći u sebi silnu žeđ za životom, i tako bio i sebar i zatočenik, i žedan i željnik svjetlosti, i jasna sunčeva sjeta i nejasna svijest o sebi. I morala je u tim pjesmama leleka da se sruči sva životna bol: ispovjednički iskreno rečena, zrela patnička bol pomirena i skrušena:

„Kako je teško biti slab,
kako je teško biti sam,
i biti star, a biti mlad“.
(Svakidašnja jadikovka)

Tako se gube i zauvijek nestaju i tonu i nepovrat sva ona obećanja koja je život nudio mladosti, a mladost snovima, a snovi pjesmama, a pjesme vraćale životu dug u bolu i dug u zlatu, a život sa svim tim pod noge, u prah i pepeo, u prašinu:

„Suvišan postah kao cvijeće zelja
nad kojim zvijezde prašine se steru,
i zrelo čekam, bez zla i veselja,
da dokone me Ruke tromo beru“.
(Nešto kao zaglavak)

Tako je nastalo zrelo doba života i zrelo doba poezije, kada sve treba gledati razumno, realno, bez varljivih iluzija. To je na pjesnikov život ostavilo težak pečat. Život je postao opora oprečnost svemu onome čemu je srce željelo da poleti kao ptica nerazumna. I teško je bilo snaći se. I teško je bilo naći se. Trebalo je stvoriti naknadu za ono što se sa životom bacalo za leđa, a ta naknada nalazila se u okviru poezije. Tamo treba tražiti Ujevića i otuda tumačiti i gledati njegovu pjesničku ukletost.

„Kad veče dođe s mišlju, ja sam tavan
ko zvučne grane u mrku boriku;
odzvanjam: nisam jednak, nisam ravan,

i ja se davim u vrisku i kriku,
i sladogorko kušam gdje me drobi
teška crnina i nestalnost kobi“.
(Tajanstva IV)

U tim trenucima zatvorenosti u sebe, a pjesnik je tada jedino istinski prisutan u svijetu, u tim suočenjima sa sobom bilo je i kriza i padova, i nejasnoća i čuđenja, ali su iz tih „tavnovanja“ izvrcale najbolje iskre njegove poezije, pjesme crnog bola koji sija, crnog kao zemlja, zemlja koja rađa, bol koji ne miruje – bol koji se bori i brani, nemir koji prkosi, inadžijski kivan na sebe i svoj udes, kivan i neosvećen, kivan i pun sumraka kroz koji očajnički traži put spasenja, kivan a nemoćan i slab i pun dobrote:

„No ja nemam suza. No ja nemam riječi.
Zdesna me nalijevo ludi vjetri kreću
kao bolesnika, kad se ognja liječi,
na ludu krevetu, u maštinu cvijeću“.
(Na povratku)

Čitava Ujevićeva poezija jeste jedno otvaranje, unutrašnja zrela gustina zraka, zadihanost, toplota i tjeskoba od vlastitih vrućica i grčeva, poezija suhoga bola. Pritiješnjen uz tamni plafon svijesti i opsjedan vizijama koje ga ubijaju i vizijama koje ga vaskrsavaju, a i jedne i druge nose njegov lik i to je ono što je u ovoj poeziji najupečatljivije. Ona je sva od čuđenja sazdana, puna straha pred zlom koje zatiče u svijetu, puna nejasnih zastravljenih zagledanja u sebe, u vlastite virove i vrtloge, u mračno dno, a istovremeno okrenuta bistrini i jasnoći neba i uzdignuta ka suncu:

„Ko sam i što sam, šta ću, koga volim,
što tražim, kuda idem, za čim lutam? –
uzalud nebo za odgovor molim,

uplašen sobom svoje suze gutam;
tajanstvo stvari i života zebe,
ne poznam ništa, a najmanje sebe“.
(Tajanstva I)

„Ko će meni reći ime moga cilja?“
(Vedrina I)

„Ko li sam ja? O mliječna Luko Mira,
svaka je kletva od mene daleko
od vriska mojeg, i mojeg vampira...“
(Vedrina III)

Ali to nije bezizlaz niti izgubljenost, ni tumaranje po mračnim predjelima snova – to je traženje puta u poeziji kada se pjesnik samo za trenutak zamisli nad sobom i nadnese svoju misao nad svijetom:

„Ko će meni vratiti sne neiskazane,
i plamen cjelova, i dašak nebesa?“
.....
„Plavu, vranu ko će meni vratit mladost?
ure strasnih zora sjetom isplakane?
moju svijetlu srdžbu na današnju gadost
i u neizmjerje duge čežnje sane?“
(Na povratku)

Pjesnik guta svoju nemoć i guši se u njoj. Skuplja se u njemu srdžba ali ne da prekipi i da se iskali u pjesmama, nego da omekša i uljepša pjesnikovo bolno srce i da se u pjesmama javi u obliku ljekovite vedrine koja se suprotstavlja tami.

Spoznaje ništavilo i dovodi svoju misao do ubitačnih formula o gadostima u životu i iz tih spoznaja iznosi pjesmu kao mučenicu i traži za nju spas. Nazdravlja smrti i čeka ledeno vjenčanje („Zdravstvuj, o smrti, moja Vjerenice“). Čini se kao da je na izmaku snage, kao da je na rubu svijesti, s onu stranu vjere i molitve. Ima bunila nekog u jednom dijelu pjesama, ima mutnog i nejasnog, i mnoge od njih u svom mističnom i otrovnom opijumu jesu zaista mistične i opojne, tamom, otrovom:

„Ure od smole cure besmisleno,
sumorni čovjek snatri bestjelesno,
sutonska strast se boji bezimeno,
a ljubav jeca, jeca bespredmetno;

i sve je tako prazno beskonačno,
a vjetar duva, duva bezutješno,
na gole duše koje neprestano
ištu i grle beznadno, beskrajno“.
(Meni bez mene)

Ovakvih pjesama nema mnogo u Leleku sebra i to je dobro. Nema mnogo ovakvog pesimizma, crnih stihova, inače to bi bila poezija neprobojnog mraka i o njoj kao takvoj ne bi trebalo mnogo govoriti. Ujević i jeste pjesnik bola, jeste pesimista i ukleti pjesnik koji je za sebe skovao ropstvo iz koga neće da se oslobađa, Ujević je i mistik svetačkog lika isposničkog, Ujević je i molitva koja ništa ne moli, koju bi sažaljenje i samilost ubili, - ali nikako to nije pjesnik pesimističke izgubljenosti, niti pjesnik ništavila i propadanja, ni nihilista. U jednom svom trenutku, svojoj zvjezdanoj magli Ujević je sveobuhvatno Sve čovjeka. Gotovo nema ni jedne pjesme u kojoj preovladava jedno i samo jedno osjećanje ili jedno jedino stanje pjesnikovo. Ujević nema pjesama samo jedne atmosfere, njegove pjesme su složene, kompletne, ispunjene i zlom i dobrom, kakav je sam život. Isprepletani su u njima svi životi pjesnikovi, sve čežnje i boli, zablude i iluzije, vjere i molitve, prkosi i kletve i pravo je čudo kako uspijeva da održi ravnotežu u pjesmama i spoji krajnosti koje se teško mogu dokučiti a kamoli spojiti i da ostvari pjesmu u kojoj ono Sve postaje Jedno. Možda zato gotovo sve Ujevićeve pjesme liče jedna na drugu, možemo ih prepoznati među stotinama drugih.

***

U poeziji Tina Ujevića naročito se može zapaziti pjesnikov čudan odnos prema ženi. Gotovo u svim pjesmama žena je mistificirana, nestvarna, viđena samo u pjesnkovim snovima. Ujevićeva ljubav je vrlo nejasna: ni plotska, ni čulna, ni idealistička.

U „kazni mesa“ i „dugom hodočašću“, dok „snatri bijelu vječnost slavna zida“, smrti koje se plaši kao osvete i pakosti, žene koje se plaši kao obmane, pjesnik pati odričući se svega, zagledan narcisoidno u sebe i bezdane

nad kojima se osjeća težak i gust dah dubina, bolesni dah vremena koja su zagušena i zgusnuta i zatrovana.

Čeka se i moli i zove žena.

Nestvarna. Nevidljiva. Žena iz sjećanja. Žena iz vizija. Žena u bunilu osama crtana po zidovima svijesti kao freska, sveta i nadzemaljske ljepote, čistoga tijela i duše. Žena – duh. Žena – ideja. Žena – svetinja. Žena – religija stvaraočeva, spasiteljica, njegovateljica, žena – lijek od zla:

„Ja te tako motrim kraj smeđih portala
kao neko biće iz Višega Svijeta...“
(Sanjarija III)

„Možda te vidjeh na dalekoj slici
u kolutima tamjana i slavlja
ili na kakvoj taštoj razglednici...“
(Vivijani)

„Njoj, kojoj ne znam Imena, sva hvala
za moju luku u prostranom Hristu“.
(Romar II)

„- Ljubljena ženo, ko si ti da jesi,
ludačku ljubav suvišno je kriti...“
(Tajanstva)

To je žena viših sfera koja ne silazi na zemlju. Živi u čistim predjelima pjesničkog sna. Kada je vizije dozovu u samostan pjesnikove duše, ona je ovdje da osvijetli, da ozrači mističnu svečanost patnje, da bude čudesna kap svjetlosti u oku, tužni refren molitve, čuvar duše od grijehova zemaljskih, svijetla bol osuđena na vječnost, neizliječena ljepota i patnja koja rađa, čuva i brani jedan

novi svijet. Ona je u ovim pjesmama mistična snaga koja pokreće i uznosi pjesme do nečuvenih pjesničkih visina i domašaja. Ona je sve. Nepoznato Sve. „Ljubav ljubavi“, san sna. I više od toga:

„Božanske žene, sva ljepota svijeta
i lavska gordost i plahota srne,
kroz vaše čari uzvišene cvjeta
u plave dane, i u noći crne.

I, kada stopom punom svetog mira
budite zemlji ritam svih otkrića,
slutim vas srcem plamenim svemira,
slutim i ištem tajnu vaših bića“.
.....
„Božanske žene, što u snu i slavi
čekate zoru pravednih oltara,
pred vašim likom koljeno se savi,
a srce, zvučni plamen, već izgara“.
(Žene među kraljicama)

„Čulni i osjećajni svet pesnika Ujevića uzima u njegovim stihovima posvećenim ljubavi i ženi vid unutrašnjeg asketizma. U svojoj poznatoj pesmi „Molitva bogomajci za rabu Božju Doru Remebot“ Ujević spaja lik žene majke sa svojom vizijom Madone sa čiji je usana popio prve bajke. I u ljubavnim i u sinovskim osećanjima Ujević je težio da senzibilnost prenese u sfere idealističke spiritualnosti, da u temema o ženi ispoveda produhovljene svoje, u samoći ćelije proživljavane snove o veličini – čednosti i nevinosti ljudske prirode, koje nemilosrdno prlja ružna java“ (Velibor Gligorić: Predgovor pjesama Tina Ujevića). I zato je žena u Ujevićevim pjesmama „oganj duševnih emocija“. Pred njom je pjesnik i malen i

nemoćan i slab, i velik i snažan, pred njom i moli i plače i žali i otuđuje se, pred njom pada i vaskrsava, brižnog, svetačkog izgleda, ali ona je snaga i bura u pjesmi: snaga koja ruši samo sebe, koja lomi i satire tijelo:

„U kazni mesa, dugom hodočašću,
dok snatrim bijelu vječnost slavna zida,
- s krivom il s pravom – ridam: pašću, pašću,
od jedne hijene što mi grudi kida,

od jedne žene s dušom i sa strašću.
Ona je ponos i gubitak vida,
a ja je žudim slašću ili čašću,
i ljubav nema koprene ni stida“.
(Romar II)

„Pred njenim likom da se skromno klekne
u slavu bola i u slavu snova
kao pred neki živi Jeruzalem.

I da se plače, i da se vjera rekne.
I svaki uzdah bude Vita Nuova,
a svaka suza dragi sjajni alem“.
(Molitva bogomajci za rabu božju Doru Remebot)

***

Tako teku stihovi i traje svečanost ove poezije. Sve je u njoj nešto svoje mjesto odakle se tiho ali značajno oglašava. Svaka pjesma ima svoj ton i svoju boju, a pogdjekoji akcenti jače izraženi otmu se, okrenu se protiv nje, da joj se opet vrate i u nekom čudnom blagom prelazu postanu boja opšteg stanja pjesme. Sve su ove pjesme jedna poema himnično uzvišena, zvučna i svečana. Jedna misao dominira, ponavlja se i provlači kroz sve njih stalno

prisutna, nit koja se ne gubi, koja se ne kida. Ta je nit utkana u početku ove knjige i dovedena do kraja.

Ako je bol, onda je bol u izobilju. Ako je grč, onda je grč koji se steže i veže u čvor iz koga se izaći ne može van pjesme. Ako je ispovijest, onda je iskrena i bitna i za pjesmu i za pjesnika, kao da je sva od tijela i daha pjesnikovog. Ako je vapaj, onda je to vapaj koji kliče, a ne vapaj koji moli i pada, a ne vapaj koji priziva u pomoć, nego sabiranje snage za novi let. Ako je izgubljenost, onda se našla u pjesmi da je spase, da je obodri i odbrani od uništenja. Ako je pomirenje, onda je stalo čvrsto na tlo pjesnikovih vjerovanja.

I dok čitamo ove pjesme, ne možemod a se otmemo utisku o njihovoj izvišenosti i imamo stalno u svijesti skupu cijenu kojom ih je pjesnik plašao. Jer, Ujević je živio onako kako je pjevao, pjevao onako kako je živio, i u toj objedinjenosti pjesme pjesnikove i života pjesnikovog treba tražiti smisao svega što u ovoj poeziji predstavlja vrijednost i nesvakidašnji kvalitet. Njegov život treba da potpomogne istraživanju pravih izvora i korijena iz kojih su potekle ove pjesme. Jer, upravo njegov život tumači njegovu poeziju, i obratno. Ni jedan naš pjesnik nije našao u sebi takav sklad između sebe čovjeka i sebe pjesnika kao što je bio slučaj sa Ujevićem. Kao da je bio duboko svjestan onoga što je nosio u sebi, one veličine i svetosti kojima se predavao i to je uslovilo da napravi poeziju visokog stila.

„Ujevićeve pesme u zbirci Lelek sebra šiknule su iz tmine“. U drugim ciklusima kao što su „Kolajna“, „Auto na korzu“, „Ojađeno zvono“, „Žedan kamen na studencu“, nema više vrenja nemira, ognja duševnih emocija. Rat je za leđima, no rana je uvek živa. U ciklusu „Lelek sebra“ brizga krv, u ciklusu „Kolajna“ kaplje krv...“ – „Lomača koja je buktala prkosnim plamenom u ciklusu „Lelek

sebra“ ostavila je žar u „Kolajni“ (Velibor Gligorić).

Kolajna je u umjetničkom smislu daleko bojli ciklus od „Leleka sebra“, rađena sa većom brigom za fakturu stiha i sa jednim modernijim izrazom, zrelija je i čistija, to je zrenje pjesničkog i estetskog, poetskog artizma – ali Lelek sebra je daleko bogatija i punija knjiga pjesnikovih doživljavanja i za Ujevića daleko važnija, jer ona znači pjesnikov credo. U njoj se Ujević određivao, usmjeravao, nalazio puteve kojima će poći, isprobavao snagu i pjesničke moći, kalio se za buduće vatre i okršaje, spremao se da stvori poeziju trajne vrijednosti, i zato je to najbolja njegova knjiga pjesama.

Ujević je kroz četiri decenije gradio svoje pjesničko životno djelo i bio dosljedan „i u prologu i u epilogu svoje poezije“. „Gradio je Ujević svoju kulu sna i života strpljivo, bolno, iskreno otkidajući od svoga života ono najdragocjenije i ulažući ga u njeno rastenje“. Gradeći tu veliku zgradu znao je gdje će šta postaviti, u šta će šta uzidati i ugraditi, i zašto to čini. Htio je da bude onakva kakvu je do posljednjeg momenta želio – čvrsta, jaka, postojana, da može da odoli vremenu, zlom vremenu i stihiji, da može da stoji i opstoji usamljena i sigurna u sebe. I u tome je uspio. A to je najviše što se od jednog pjesnika može tražiti i dobiti.

Život, br.12, str. 70-80., Sarajevo,12. decembar 1965.

Niko Jovićević: TINOVA IGRA RIJEČIMA

Iz novinarskih blokova koji su mi se nalazili pri ruci, svojevremeno, u Tinovom društvu uspio sam da pročitam nekoliko njegovih prigodnih „izjava“. Bilo je toga dosta, ali je vrijeme učinilo svoje. Prije nekoliko godina sam objavio nešto opširnije sjećanje na neke od nezaboravnih trenutaka provedenih sa pjesnikom u gradu na Miljacki. A ovo je, izgleda, posljednje što o njemu mogu da pružim onima koji proučavaju život i djelo Tina Ujevića. Dajući im ove „iskrice“, moram da im skrenem pažnju na neoficijelnost štimunga u kojemu su bljeskale. Prije svega Tin nikada sebi nije dozvolio da se „profaniše“ oficijelnim istupanjem, ili gotovo nikada, kao predavač ili govornik. On je to strašno mrzio. I ne samo to. Ni danas ne mogu da izmijenim utisak da je Tin prosto osjećao neki strah, malo je reći tremu, od javnog istupanja. Čini mi se da je na njega porazno djelovao sam auditorijum mirnih, poređanih po redovima sjedišta uperenih u njega očiju i usta. Druga je stvar kafanski ambijent, tu je on bio kod kuće, makar i hiljadu gostiju bilo oko njega, u „Volgi“ recimo. Upečatljiv primjer Tinove treme pred publikom jeste njegova zbunjenost kada je otvarao izložbu Mirka Kujačića 1932. godine u Sarajevu.

Zanešen uvijek svojom muzom, Tin je svakoga trenutka bio gotov da njeno nadahnuće iskoristi za reakciju na spoljni izazov. To su kratki rafali riječi, usmjereni tačno u cilj koji on gađa, makar ga prisutni i ne vidjeli jasno, i u istom trenutku:

- Proletarijat je jedna kolektivna činjenica, a ne zbirka proletera! – ispali zajedljivo kroz zatvoreni prozor kafane „Central“ između nas jednoga proljećneg dana 1933. godine.

Okrenusmo se da pogledamo koga je gađao. Ulicom zamakoše ka hotelu „Evropa“ dvojica „radničkih vođa“. Pogledasmo Tina. Na njegovim usnama se, kao svaki put kada istroši šaržer, razmetao laki smiješak kao jedva primjetan dim iz usta cijevi puškomitraljeza. Šta je trebalo da znači taj smiješak, svakako niko sem Tina samoga ne može sebi polaskati da zna.

Ne prođe ni nekoliko minuti, ona dvojica se vratiše. Tin ispali još jedan šaržer:

- Srećna zemlja koja ima toliko velikana koji su svi proleteri i imaju dobro garnirane portfelje.

Očevidno, pucao je na radničke „tribune“ koje nije gušila nikakva nemaština u policijskoj državi.

Tin je napadan i s lijeva i s desna, i u literaturi i u životu. On se hvatao za glavu:

- Ako se u ovoj zemlji pojavi jedan dobar pjesnik imaće dvije glavne zamjerke. Za proletere je proleterski izdajnik a za policiju komunista. To je dvojna taktika jugoslovenskih vlasti protivu dobre literature. Znači da sam ja u ovoj zemlji čovjek pedesetoga ranga, to znači da ja mogu biti šikaniran i zatvaran.

- Nemojte, Tine, vi ste neuračunljivi! – našali se jednom Jovan Palavestra, čujući ga da govori nešto slično gornjim riječima.

- Fon Papen, to je jugoslovenski Palavestra! – dočeka ga Tin istim tonom. – Imajte, gospodine, u vidu da je Tin uračunljiv u jednoj neuračunljivoj politici, koja ima neuračunljivu kulturnu politiku.

Sjedeći jedne večeri u „Pozorišnoj kafani“, riječ bješe baš o kulturi, dočekasmo glumce koji su obično poslije predstave ovdje navraćali na kafu, inače najbolju u Sarajevu onoga vremena. Razumije se, to je uvijek bio zgodan povod da se kaže nešto više o krugovima bliskim pozorištu.

- Zamislite, molim vas, - pričala je jedna od glumica, - šta mi se desilo sada, na izlazu. Naiđe upravnik i pita me: jesam li ono zaista plakala na pozornici. Ja kažem, jesam. „Nemojte, nemojte. Čuvajte se toga. To nije odlika dobroga glumca“, potapša me po ramenima očinski.

Tin pršte u smijeh do ludila:

- I tako ste opet morali istinski da plačete od upravnikovog očinskog poznavanja pozorišne umjetnosti i glume. Ovoj zemlji fali jedna inteligencija, a još više intelektualci.

Poznati glumac Duje Biluš često je Tina podjarivao skrećući razgovor na Raku Drainca, kojega je Tin izvanredno volio a tobože se nijesu trpjeli. Jednom prilikom izmiješaše Drainca i Micića, zentistu. A Tin će:

- Slušajte, Duje. Kad vi date čovjeku 25 para ili „dravu“ (cigareta) onda se napravite važnim, u neku ruku, kao Staviski. Micić je moj đak, kao što je i Drainac moj đak, zato što me grde.

- A Brana Ćosić? – pokuša Duje da ga iznenadi.

- Ćosića su ubili fragmenti nacionalističke buržoazije. Jugoslovenska buržoazija, neoficijelno, kao klasa mnogo je reakcionarnija nego Hitler oficijelno.

- A kojoj grupi vi pripadate? – nije ga Duje toga puta puštao da odahne, tjerajući ga da se literarno svrsta.

- Meni kao dobrom pjesniku ne treba grupa. Ja se upravljam po svim higijenskim propisima, a ne kao vi u Sarajevu.

Ova i slične replike Tinove mogle su za trenutak da zazvuče besmisleno, ali nikada nijesu bile bez tačno određenoga smisla, i žaoke.

Boemstvo je sastavni dio pojma Tin Ujević, ali vulgarno pijanstvo nikada ne treba povezati sa Tinovim boemstvom. Tin nije bio alkoholičar, pijandura, neuračunljiva ispičutura, u vrijeme iz koga su ova

sjećanja. On je bivao „pod gasom“ uvijek kada je bilo vina dosta na njegovom stolu. Ali nikada nije bio pijan toliko da ne zna šta hoće da kaže i kako da iskaže ono što misli. Možda je vino katkada bilo samo dobar potpaljivač Tinovih unutrašnjih raspoloženja ili neraspoloženja. Ako je kada zaista bio pijan, onda su ga to bile napile njegove materijalne i druge nedaće beskućnika, a vino je bilo njegov lijek protivu beznadice i očajanja.

Da završim baš sa Tinovim riječima koje je izrekao jednom prilikom kada bi svako rekao da je bio mrtav pijan. Posmatrali smo neki ilustrovani list sa reprodukcijama slika nekog starog majstora. Tin je pokazao na neko „raspeće“ i rekao:

- Ovo su fragmenti jednoga božanstvenoga ribljega tijela o kojemu vi nemate pojma kada govorite o grčkoj estetici, slikarstvu i skulpturi. Bog je sišao u ribu i zato se zove Jezus Hristos.

Pjesnik je prije svega i iznad svega bio pjesnik. Ovako to kažem zbog toga što su pojmovi Tin i pjesnik zapravo jedno te isto.

Književne novine, br. 301, str. 8 i 11.,
Beograd 13. maj 1967.

Vujadin Jokić

GENEZA STVARALAŠTVA TINA UJEVIĆA

Stvaralački aspekt sna kod Tina Ujevića

Značajno mesto u pesnikovom stvaranju imaju i snovi – san i sanjarenje u širem smislu i pojedinim varijantama. Sa ovog aspekta ćemo i prići nekim manifestacijama sna kod Tina. Ovde nije svrsishodno da govorimo o teorijama sna, uopšte, niti Tinovim, iako će se one delimično aplicirati. Ipak, podsetimo se na osnovne stvari u vezi sa snom i njegovom ulogom. Nije tačno da su snovi samo, kako neki teoretičari sna tvrde, fizičko, hemijske promene koje odražavaju odnos i stanje našeg organizma prema spoljnjem svetu. Dobar deo snova je bitno povezan sa ljudskim životom, teškoćama, stremljenjima, konfliktima itd. Preko njih se daju uočiti mnoge želje i izbegavanje raznih činova kod čoveka. I iz njih se može prići upoznavanju ličnosti, upoznavanju njegovog dela i slično.

Od Laocea, Homera, pa do danas pitanje sna kao fenomena za sebe, sna kao fenomena fiziologije i psihologije i posebno kao pesničkog fenomena bilo je prisutno. Svakako negdje je ovaj fenomen bio manje ispitivan i priznavan, ali ne i potpuno negiran. Čak je i Hegel, veliki logičar i racionalista, priznavao snu ostvarenje ideala u totalitetu.

San kao pesnički fenomen i posebno san kao izvor poezije naročito je bio cenjen kod romantičara, nadrealista i psihoanalitičara. O tome su napisane velike rasprave koje na neki način priznaju ulogu sna i poeziji, ali se razilaze u kvalitetima i količini te uloge. Jedno je, izgleda tačno da je odnos sna i pesnika sveprisutan i da se pesnik odnosi prema snu ambivalentno. Mit i san s jedne strane i čvrsta realnost s druge put je kojim se pesnik kreće, i put

su jedne pesme, to njegove paralele. Pesnik koj iume da san „laž“ i „onozemaljski“ san pretvori u duboko životni dijalog, ili monolog, jeste i veliki majstor u korišćenju sna. San nije, svakako, pesma. Na osnovu sna se i ne stvara pesma, ali san u stvaranju kod velikog pesnika, omogućava da se produži sanjanje na javi. Čini nam se da san, pored ostalog, uči, omogućava, pesniku da mašta, i obrnuto maštanje uči, omogućava pesniku da sanja. San ne treba shvatiti kao nešto odvojeno od istorije pesnika i života pesnika. San nije neki odvojeni drugi život, već nastavljanje života, boljeg, kruženja života, delić spirale u razvoju života pesnika. Tin koji je mnogim izjavama odbijao ulogu sna i u stvaranju, govori da ima „... tri stvari koje još nitko nije izradio: među njima ... Stenografski zapisnik svih snova, ličnih i skupnih iz dana u dan, iz noći u noć;“ Malo kasnije ćemo videti šta je naš pesnik sanjao. Poznavajući njega, njegovu poeziju i njegove snove, koje nam je, donekle, kazao, mi ćemo lako uspostaviti vezu.

I naš pesnik se dvostruko odnosio prema snu. Tin je san kao potpuno pesničko opredeljenje odbacivao. Prava poezija ne sme da bude irealističko buncanje i poezija se mora bazirati na stvarni svet. Posebno je Tin bio protiv sna kao nekog onozemaljskog sveta kojega treba sad da pesnik prevodi na ovaj svet. San ne može biti ni predmet poezije. „San je vrlo daleko od toga da bude iscrpan predmet moderne umjetnosti; ne zahvaljujmo bogovima što su nam dali san nego što su nam dali oči i ruke.“ Teorijski, Tin odbija san u dva pravca: i kao ovozemaljsko sanjarenje i kao mistički fenomen. Poezija, po Tinu, nije ni jedno ni drugo, ona je osećaj pesnika koji je proizveden diranjem vidljivog sveta uzdignut na nivo intuicije pesnika. San može, tako shvaćen, biti predmet religije i delimično filozofije, a ne poezije.

Međutim, san kao fiziološku pojavu i san kao viši, dalji, nivo nastavljanja života, Tin nije odbacivao. Ovo je za nas važno iako se sa Tinom ne bismo složili. Tin kaže: „Povod sna nije psihološki nego fiziološki; o značenju koje za san imaju bolesti, probava, jelo, piće imat će postepeno da mjerodavnije progovori medicina. Sne stvara stanje organizma i ishrana; na san upliviše alkohol, kofein, nikotin, a onda svi ekscitanti, narkotična sredstva.“ Ovaj stav je dvostruko važan: prvo, jer Tin sam kazuje šta je delovalno najviše na njegove sne i gde je uzrok, i drugo, jer, kad ovo saznamo od samog pesnika, koji je rekao da: „Pjesnik treba da zna da stvarni svijet postoji, onda posredno dolazimo do uloge sna u njegovom stvaranju. Bolovanje i bolesni život, gladni organizam i tegobe od gladi, alkohol i drugo, skoro je celokupni Tinov život, to je i motiv dela njegove poezije, a to su i njegovi snovi: „Nikada nisam sanjao da sam dobio veliku sumu novaca; nikada nisam sanjao o novcu; nikada da sam kupio kuću, oženio se, dobio namještеje. Nikada nisam sanjao da sam potpuno bez brige (mžda me san čini bezbrižnim). Nikada nisam sanjao da ležim od određene bolesti. Nikada nisam sanjao da sam izdao knjigu, dobio nagradu, bio uhapšen, držao predavanje. Nikada nisam sanjao da govorim ili pišem o politici. Bilježaka sam u snu imao čitave arhive, a jedanput sam sanjao uniformisanog policajca. Glavni je motiv moga sna: strah, strava, nespokojstvo, netrpeljivost, očekivanje, žurba, gusta mistika. Samo u trenucima kad sam bio vrlo gladan sanjao sam o sjajnim objedima: to me mučilo. Sanjao sam opasnost na železničkoj pruzi, u ratu od mitraljeza i aviona. Ali glavna strava koja me je stezala bila ej mistička, demonska, vampirska, za logiku neobjašnjiva. U Vrgorcu kao dijete od tri godine vidio sam sebe u snu u dva primjerka i poplašio se“

„Sanjam bježeć svoje mračne, plačne boli:

ili:

„Dosada sam snivao sablasti blijede,
i ko će da ih pamti? ...
...
A moj san – zar to sam ja?“

ili:

„Ono što iskah u snu vidi se na javi,“

Ovde nam Tin kazuje: šta nije sanjao, šta je obično sanjao i motive snova. Međutim, vidi se, da Tin ne primećuje i u ovome ambivalentnost svoje ličnosti. Nije sanjao ono što je urazumio snagom svoje racionalne ličnosti, a sanjao je ono što se nije moglo dovesti do toga. Sanjao je tajne strane svoje ličnosti, preko kojih su se, zapravo, ispoljavale i one prave bitnosti ličnosti, iako ne jasno, već skriveno. Priviđanja sebe, delova svojega tela, i drugih ličnosti u duplicitetu bilo je i javna, stvarna, i sanjanja tajna, strana njegove ličnosti.

„Buda sa nelumbom s vrha Everesta
javlja mi se u snu snopom brzojava.“

Sve se ovo pretvara u višestruko značenje. Ovim je sam sanjar predstavljen, dao je deo svoje ličnosti ili deo ličnosti koje su mu blizu. Prisetimo se samo i to da su Tinove žene iz sna slične ili iste kao one u poeziji. Tu su fantazme vezane, samoih treba stvarno komponovati u sth.

Kompleks straha je deo, takođe, i budnog i nebudnog Tinovog sanjanja itd. To je i motiv, osnov i bit njegove poezije. Strah, strava, nespokojstvo, nestrpljivost,

očekivanje, žurba, gusta mistika, zar nisu to i elementi i bitnosti skro čitave Tinove poezije. Zar nam onda san i kod njega nije sastavni deo života i peozije. Mnogi snovi su se, ipak, pretvarali u pesmu, a mnoge pesme bile su presanjane i posle i pre pisanja. Ovo je specijalno moguće kod pisaca kakav je bio i Tin, pisaca izrazito senzibilnih „Međutim, akko poezije nema bez sna, ni umjetnosti bez neke izvjesne iluzije o stvarima,“ snu se tako može prići, već smo rekli, višestruko. Frojd je, znamo, tražio u njemu nesvesno. Mi ne želimo preterivati, ali i na to ukazujemo, Jung, Hank, i slični, su smatrali spavača kao prisluškivača svojeg nesvesnog, što, takođe, ima istine.

Tinova odbrana da u snu nije tražio nadahnuće, već u radu, može biti i tačna i prestroga, ali ako on u snu nije tražio pesmu, san nam je ipak delimično pomagao da otkrijemo Tina, da ga dublje, sigurnije upoznamo. Pesnikov delimično negativan odnos prema snu mora se razumeti i s obzirom na njegovo suprotstavljanje vulgarizovanju ovog odnosa kod nekih neobrazovanih pesnika kod nas, i precenjivanjima nadrealista, koju su poeziju svodili na poeziju sna. Tin ni jedno ni drugo nije dopuštao. San u poeziji mora biti povezan. San ijava se uzajamno crpe.

Konkretna nesreća je u tome što se ne znaju datumi tih njegovih snova i širi sadržaj, jer bismo ipak više rekli nego što se može reći, ovako, donekle, uopštenim konstatacijama, zaključcima i premisama. Kad Tin priča o katakombama koje je sanjao pa to uporedimo sa katakombama njegovih pesama nije to samo prosta uporedba već duboka veza sadržaja svesti, sna i podsvesti ovog pesnika. Pesnik je u svojoj poeziji veoma često upotrebljavao reč san, crpio inspiracije iz njega.

„Među stvarima i snom sve je podeljeno;

Stvari su komadi, no život je čitav i ništa nije odijeljeno“,

Posebno treba ukazati na onaj drugi vid sna, kao daljeg, produženog života jave u nenormalnom životu, u delimično poremećenom vidu života pesnika. Ovi snovi mogu biti snovi između jave i spavanja, a i snovi za vreme samog spavanja. Oni igraju značajnu ulogu u pesnikovom stvaranju naročito oni između budnog i nebudnog stanja pesnika. Kod Tina je život u ovom stanju bio dosta bogat. Ovi su vezani i sa nekim halucinantnim pjavama kod Tina. Oni se jasno na njih nastavljaju i obratno. Njihovo prenošenje je često i teško uočiti. Međutim, taj odnos postoji. Napis „Kaučuk djevojaka“, u mnoge druge, veoma je ilustrativan za ovaj vid Tinovog stvaranja. Pesnik sjedinjuje sasvim realne komponente svog života sa sasvim nerealnim. Ovi elementi se smenjuju i ujedinjuju. Oni izražavaju stvarno Tina i na javi i u snu. Evo na preskok nekih detalja:

„Netom se ugasila elektrika i ja turnuo glavu pod pokrivač, san je bio sladak, i nedogledan kao razjapljeni ponor.

Letio sam kroz svemir. Nisam imao polazišta na odredišta, bio sam bez težine, i izvan dosega polja gravitacije.

Pod titravim svjetlom od četiri kandelabra vidjeh pet blijedih poprsja od mramora i pod njima pročitah imena: Po, Hofman, Andersen, Ewers, Swedenborg. Vragolija uštapa je bila puna maštovitosti. Upao sam u centar vučice, u formaciji opakoga sna.

Odjedared, nečujno kao sjena, kroz neka vratašca sakrivena baršunom kamo su izlazile tajne i zagušene stepenice, zakorači u prostor etersko i sablasno stvorenje, možebitno priviđenje u obliku protegljive, elastične Djevice. Nosila je u ruci putir i neke pergamene s grimiznim obrubom. Haljine na njoj, od žućkaste boje ublaženoga

joda, odnosile su se prema svijetu sa šumom opsjena.“ Slično iu napisu „Senorita Alisner“ i mnogim drugim. On je to potencirao, izražavao preko svoje poezije.

„Mnogo se zvrkova kotrlja po sobi,
spratovi se često ruše, često dižu,
a ja letim, padam, skačem, kroz trjiemove,
niz spratove
uz spratove,
u ponore, do nebesa.
Buncam o njedru duvana i plahosti vihora,
o kormoranima u kafani Moskvi“.

ili:

„Ja sanjam da padam u neke duboke jazove,
ali ja padam i padam, jer jaz nema dna..“

itd. jer, ... „ono, što mi se otimalo (podvukao VJ) bio je san na javi, buncanje s perom u ruci, otpadanje od unutrašnjega otoka (otoka od oticati)“.

Ovakvi snovi su mu se naročito događali u onim najosetljivijim delovima njegove ličnosti i interesovanja. Tin opisuje jedan događaj ove vrste sna koji smo jednom naveli: „A kada sam jedne večeri, zavalivši se kao kostur razdrmanog auta, uz kut stola u nekoj osvijetljenoj, strašno zadimljenoj i zagušljivoj kavani vidio kao cvjetove kukurijeka neshvatljive ženske glave, čuo cilikanje balalajka, spavao sam očiju otvorenih ko zec, kupao u ritmu gotovo glasnih prstiju, ali sam u prijelazima između sna i jave imao najuogodnije senzacije...“ Snovi Tinovi se veoma dobro mogu psihoanalitički objasniti, oni i bez toga, već smo rekli, daju dosta materijala za ulaženje u sferu njegove poezije. Mi nismo išli linijom, koja je bila i skoro nemoguća sabiranjem svih snova Tinovih i simbola

s tim snovima. To nam ne bi mnogo više pomoglo i da smo mogli, jer je i sam Tin odlično rekao: „Tko sve sabire, svoju tezu ne dokazuje“. Nama je bila namera da pokažemo kako, stvarno, postoji ogromna duhovna veza između Tinovih snova i poezije i da uputimo na ulogu tih snova u stvaralaštvu Tinovom i obratno. Dakle, da i kroz ovaj bipolaritet ulazimo dublje u Tinov pesnički i drugi život. Dakako, to je, rekli smo, kod Tina potencirano mešavina sna, jave, mašte; ovozemaljskog i božanskog; mistike i realnosti; halucijacije i realnog, doživljaja i želja. Snaga želja, snaga ljubavi i želja ljubavi, snaga odricanja i želja odricanja. Sve je to, ovde sudar ova dva, i ne samo ova dva ljudska, nadljudska elementa koja se često, najčešće pretvaraju u košmar. Tin je u snu više padao, jer je „rešavao“ svoje lične, intimne, pesničke, i u krajnjoj liniji, metafizičke teskobe.

ISKONSKA PRIRODA PESNIKA

Moramo, jednu izuzetnost Tinovu, koja je jako uočljiva, iako smo je na neki način dodirivali, posebno naglasili i dati joj jedno određeno ime, koje nam se čini najprikladnije za ovakvog pesnika. To je Tinov ISKON. To je ono neodoljivo unutrašnje kao jedina mogućnost koja se davala ovom pesniku. To je njegov SAM unutrašnji život – NUS – svojstven samo njemu. To je ona duboko ukopana bit koju su otkrivali veliki sukobi kojih je ovaj pesnik imao dosta, ili su se, pak, i tiho probijali u stvarnost netvarnosti žudnje pesnika. To je ono njegovo DNO bića koje je uvek propucavalo u trenutku kada je moralo i trebalo. Iskon nam kazuje ono najizvornije kod pesnika, ono što je samo njegovo, što se ne može naći, što nije van pesnika to je ono u njemu, i samo u njemu, što

počiva u njegovoj početnoj skrivenosti, u početnoj tihoj skrivenosti.

„Trebalo je da se rodim s drugim tijelom.
Ali ne: s drugim tijelom služio bih tijelu,
ne bih stigao duhu, geniju, svom djelu,“

Iskon je od i iz samog početka. Drugo se na tome kalemilo, usađivalo. Ovako gledano može se jedino i objasniti. Tinov prirodni misticizam koji su neki tražili pogrešno u kalemljenju. Ne, on je i u iskonu pesnikovom. Ovaj Tinov iskon je mnoge pojave već unapred porušio, osudio na smrt, možda je i sebi doneo osudu na smrt, ail doneo je osudu i na pev, na pesmu koja je bila pesma skrivenog, dubokog, negde u tišini neviđenog iskona. Ovaj je sve nadoknađivao. Tamo gdje je bilo spoljnje siromaštvo, pojavljivao se jek dubine i tihoća se pretvarala u krater, nije iskon dao da nestane poj i zov pesme. Stvarnost njegova se konfrontirala sa spoljnom stvarnošću. Borio se Tin snagom svog iskona da se ne manifestuje preko profano prolaznih stvari. Nije se dao da se postvari, da postane predmet. Hteo je samo da bude i postane i ostane samo pesma.

Šta je bilo iskon kod Tina i kako mi saznajemo za njega? Iskon kod Tina je bio puni i pravi PRAOSNOV, BACIL, BOLEST I NIRVANA!

Napadanje Crnog njegovog života spolja moglo je da do kraja likvidira Tinovu ličnost. Česta je bila hora za idealno samoubistvo. Trenutaka takvih je bilo na pretek, ali da li bi se onda bilo pesnik, da li bi pesnik ostao za svoj veruu – ne. Od ovoga je pesnika spasao iskon. Naš pesnik nije izgubio iskon. Njegova iskonska snaga nije bila rasturena od kobi vremena, tog tužnog napretka. Njegov istinski-iskonski supstancijalitet je ostao čitav i

kroz njegovu umetnost i kroz njegov život, tako je bilo omogućeno da njegovo delo – njegova pesma – pravi smisao života duh ai tela njegova. To je bio najviši mogući način postojanja, i jedini mogući način pesnika. Tin je tako pevao istinu- ideju. On je samo tako mogao i pokazao postojanje istine na pesnički način, dao je i pokazao ne samo svoj iskon nego i iskon i ljudski kao istoriju čoveka. „Nakon elementarnih eksplozija svojega praonovnog dinamizma on je došao (govori o sebi VJ) do zaključka, da sve treba primati sa flegmom, skepsom i ironijom, ali takva polutanska stanovišta ipak na dnu nijesu ni malo zadovoljavala njegovu staru dušu“. Iskonska Tinova priroda je dovela u dva osnovna pravca u životu. Pre svega: neke pojave prolaznosti i tragike, svakodnevne životne dinamike treba gledati flegmatično, s ironijom, treba se čuvati postvarenja u smislu postati čista stvar i dalje u svemu se treba obračunati sa svim da bi se došlo do punog izražaja, tog prirodnog, ljudskog u čoveku, pokušat spasenje duše preko unošenja onoga sa dna – iskonsko humanog u pojave i odnose. To je jedina relacija opstanka i smisla opstanka. Treba svest i svet doneti do pesme.

A kako je to bilo moguće Tinu, čoveku? Moguće je bilo jer je u njemu bila iskonski usađena pesma. „Čovjek ima u sebi bacile poezije, kao što u proljeće organizam osjeća bacile proljeća i vjetre razvigorce.“ Bez tog proleća, bez tog jutra poezije, nije moguća velika pesma, nije moguće pesnički dovoditi svet. Bogatstvo sveta pesnika je baš u tom bacilu koji provrti baš kad treba i stalno vrti da bi tada u proleće, u jutro, iz proleća i jutra izašao i dao pesmu sveta i svet pesme. To je samo, pre svega, pesnikovo jutro, pesnikovo proleće, bez kojeg on ne može, to je i njegova bit i žudnja, njegova iskonska, primarna, volja, volja da se dodaje do toga. „Žudnja za Nirvanom i paralelna žudnja za

beskonačnim kosmosom nalaze se na prapočetku mojega duhovnog bića, potšo su jedna vrsta negacije individualnosti na višoj lirskoj i metafizičkoj ljestvici, no ipak ono što me vraća u individuaciju bića, to je poziv života koji tvrdi da sam ja taj i takav, da imam time i broj godina i lice stva-ri koje katkada kod mene u samoći izazivaju najdublje čuđenje.“ Iskon je i nirvana i čuđenje i žudnja. Neće zato biti ništa zagonetno da će pesnik, videćemo kasnije, naći jedno utočište svojeg duha a i duše u budizmu. Tako je ovaj iskon čuvao na neki način produkciju Tinovu. On je čuvao da pesma ostane i da se stvori, jer prestati se diviti i čuditi, prestati žudeti, prestati da se poistovjećuješ sa tajnama, skoro da je i prestati pevati. Prosti fakticititet ne daje pesmu iako pomaže i on delimično. Da nije bilo u iskonu Tinovu da otkriva pa i budističke nirvane, pitamo se da li bi i on sam mogao nešto iz svog iskona i stvarnog života otkriti. Dubine se otkrivaju iz dubina sveta pesnika, iz onoga što je Neprizvano samo s polja. Jasno je, onda, što je pitanje nerava Tinovih bilo uvek aktuelno i što je pisanje stihova bilo kao neka bolest. Tin sam kaže ... „pisanje stihova je moja nervna bolest“. Bez ovakvog golicanja nerava koje je dovelo i do njihove bolesti i izrodilo se iz njihove bolesti nema pisanja pesme. Treba, zato, shvatiti da je Tinova nervna bolest bila samo izuzetna podobnost za njegovo pisanje stihova. Nervi su fizički dokrajčivali pesnika, ali su mu pomogli da stvara. Oni su bili i lek i bolest. To je bila i Tinova katarza. Ali to je ono što pesnika određuje na: „Htjeti, duboko, daleko, visoko, prostrano, veliko.“ Ovde je iskonsko kao nužno. Nužno u više pravaca: uopšte, za pisanje pesme same i trajnost i stalnost pisanja. Uopšte jer je poezija i hir, nastranost posebne vrste preko koje je čovek izdvaja i prkosi, ali ta hirovitost, to izdvajanje i to prkošenje je neponovljivo za druge. Mnogi zavide za sve te ekscese pesniku i želeli bi da i oni budu kao i on, ali to

im je nemoguće. Život ih odmah napravi smešnima. I sam pesnik ukoliko pokuša da se ponovi po nečemu i on spada u komične situacije, izlazi iz domena pesničkog, svog određenja. Tin kaže ovo: „... no ranije me je više opajala čista ljepota kazanoga u sadržini i u obliku, a ne možda čak ni to, ni ništa drugo nego mračna i nesvjesna želja da lirski stvorim: da buncam“. Jasno ovde se manifestuje istinska predispozicija pesničkog govorenja, koja je žrtvovala pesnika na svim prolaznostima. Za poeziju je iskon nužan i nezamenljiv. Tin ga je imao i to pokazno i prikazno na nekoliko odsutnih trenutaka. Pre svega iskon se ispoljio kod Tina u početku pisanja. Mi smo na nekim mestima videli, ali dodajmo i ove njegove reči koje objašnjavaju njega, pesnik te pita: „Zašto čovjek propjeva?“ i odgovara: „To se događa sljepački, u mraku, potpuno besvijesno: imitacija nije nego parenje nečeg u sebi, možda i čira, ili izlučivanje, sekrecija nagomilanoga bola...“

Tako je to; počne se u početku bez jasnosti, zašto? To nijedan pesnik tačno, pa ni Tin, ne zna. Oni nagađaju, ima tu dosta elemenata spolja. Ali tih spoljnih elemenata ima dosta i za nas sve pa nismo postali pesnici, ne što nismo hteli, već i što nismo mogli. Nismo mogli da doživimo to „Parenje“. Nismo imali dovoljno pesničke sekrecije za izlučivanje. Zato što je tako počelo on je morao ostati i do kraja pesnik. Tin je skoro redak izuzetak pesnika i pesničkog života do smrti, iako je bilo prekida. Kolebljivca koji bi, i koji je počeo iz spoljnjeg Nusa da peva mnogi spoljni životni momenti bi ga nagovorili i da prestane da peva. Pesma je takva. Ali Tin nije nikad bio u opasnosti iako su ga spoljni momenti više puta na to terali. Iako je doživljavao najstrašnije golgote zbog pesme i pesničkog života. „Htjedoh gotovo da prestanem intelektualno raditi, ali badava, duh se javlja kad on sam hoće, te vas sili da radite: baš u toj neodoljivosti je razlika

između profesije poziva. Htio-ne htio moram ostati što jesam, literat“. (podvukao VJ). Da. Iskon je jači od svega. Nije to prosta fatalnost, niti naša prijemčivost teorijska za fatalizam, ali je to istina kao i sve druge istine izvedene iz stvarnih činjenica. Pesničko je ono samo u tom pesniku, a koje mu je kao osnova, kao proizvod, kao skrivenost za druge samo njemu. To ga odvaja od drugih, to mu omogućava da ostane pesnik. A to je Tin i bio i imao. Imao evidentno. Ovo se višestruko manifestovalo na Tina i na njegovo stvaralaštvo, na njegovu poeziju, pesmu, poj. Pre svega preko nekoliko elemenata:

- brz i bujan razvoj pesnika kao pesnika,
- mnogostrukost, svojevrsne polivalentnosti pesnika, samo Tinu svojstvena i data,
- samosvojstvenosti stiha i života i
- u izrazito velikoj volji, žudnji za pesmom.

Rani pesnički počeci i brz i bujan razvoj Tinov kao pesnika su njegove bitne karakteristike. Kad govorimo o brzom i bunom razvoju Tinovom ovde pre svega mislimo na to da su njegove pesme, i prve, odmah, odale da je Tin veliki pesnik, da su one u sebi sadržavale i kazivale Tina kao velikog pesnika i to određenog pesničkog kvaliteta i boje. Njegove prve zbirke pesama i njegove prve pesme govore da je ovaj um prevashodno bujna ličnost i prevashodno bujna pesnička ličnost. Pesme: Ogledalo, Što šapće vodoskok, Mrtva domovina, Naše vile, Slovo prolaznosti i mnoge druge ispevane i pevane u početku svog pesničkog života nisu ništa siromašnije po duhu od drugih koje su tinjale u Tinovom životu i iskonu, odnosno kojima je bogatstvo i bujnost davao njegov iskon, koji je imao liniju razvoja. Kratak refleks života se od „Ogledala“ proteže do poslednje pesme.

„Bježe u kraj laži o raju i paklu,
Te je život samo, za ljude i žene,

Kratak refleks svijetla u besćutnom staklu.

A evo nešto slični doživljaj o brzom prolazu, u pesmi koja je napisana 1955. godine.

„Jedan kratki život koji brzo stane
kliče: Slava suncu! Sunce prije svega!“

Vrlo jedinstveno i u stavu a i u bujnosti koja je bila tako reći rođena i koja je umrla iz istog izvora i u isti izvor, onako kako je došla tako je umrla, ima velike razlike, u prvoj pesmi je Ogledalo simbol kratkog refleksa života, u drugoj Sunce treba da spreči taj kratki refleks koji se konstatuje, ali se traži sunce kao ogledalo. Sunce je trajnije, sunce je radosnije, ono je simbol velikog, večnog, nepreglednog, radosnog, topline, zato ga sad pesnik uzima dvostruko: i kao ono u što se ogledamo i kao ono što to ogledanje treba da nas produži. Iskon je i u jednoj i u drugoj pesmi govorio i o nečemu drugom, o tome da se traži večno. Bujanje je počelo odmah i brzo se razvijalo. Mi smo uzeli dve pesme uskoro po kvalitetu slučajno, a po vremenu nastanka namerno da bi prikazali kako je ta bujnost održana do kraja na jednom višem nivou, odnosno bogatijoj bujnosti raskošnijoj i suptilnijoj, ali koja potiče iz istog izvora i iz iste pretpostavke sveta i svesti.

Ovo bogato cvetanje Tinove ličnosti se naročito manifestovalo preko samo njemu svojstvene polivalentnosti, mnogostrukosti. Ove suprotnosti (jer su valencije bile u suprotnosti kod Tina češće) u jedinstvu Tinovom stvarale su velike zabune u njegovoj poeziji i velike probleme pesniku. Nekad je bio pravi racionalista, i govorio je da je dekartovski racionalan, nekad strasni emocionalista, nekad flegmatični posmatrač sveta oko sebe, nekad sangvinik do odvratnosti, nekad maštovito vizionar, nekad praktičar do cepidlačenja. Ali najviše

je bio sve. Ta mnogostrukost se ispoljavala u njegovoj poeziji evidentno. Tin je ovako za sebe govorio: ... „zatim podobnost svoju da se razvijam vrlo bujno, i, možda nesuvislo, i da pored toga nosim u sebi više od jednog čovjeka“. Ali to je sve bilo i iskonski samosvjesno, samosvjesno u stihu i samosvjesno u životu. nema mu para za upoređenje za njegov stih uopšte, za njegov život uopšte. Neki uzori su pridodadba osnovu koji je Tinov. Uticaji su delovali samo do jedne granice i njih ima, mi ćemo ih kasnije reći, ne Tin je imao jedan prag preko koga niko nije mogao preskočiti. S te strane praga se nalazio njegov iskon koji se manifestovao i u izrazito velikoj volji da se on kaže. Svesno pounutrašnjenje se mešalo sa ovim samo na granici tog praga Tinovog iskona i tu su se dešavale najčudnije mešavine spoljnjeg i iskonski unutrašnjeg. Ne strpanog u podsvest, već iskonski bitno Tinovog i samo njegovog onoga po čemu je Tin praizvorski dizao svet i svest do jedne posebne vrste nadsvesti, do pesme kao simbola njegovog JA. Tin je svaku pojavu, prvo, reducirao do svog iskona, pa je onda pretvarao u pesmu, tako da mu je pesma jedan, pre svega iskonski razlog koji je našao i naišao na neki sličan spoljni žar. Početak Tinov je bio od sebe i iz sebe da je nalazio izvesno identifikovanje, zahvaljujući sebi a onda i svetu. Mi smo tako, zbog, iz tog, njegovog iskona opazili na najoriginalniji način i Tina i svet, onda kada je pesničko i istorijski-kulturno vreme to tražilo. Tako nam je Tinov iskon uslovio i dopunio sve ono što će se u njegovom bogatom životu događali sa Tinom kao čovekom i Tinom kao pesnikom. U tim konfrontiranjima će nam i Tinov iskon biti jasniji i evidentniji, naročito ako provodimo metod redukcije sa obe strane.

Književna kritika (izvadak), br.2, str 95 - 99,
Beograd, 1971.

Sreten Perović

O TINU UJEVIĆU I NIKŠIĆU NJEGOVOG DOBA

Između dva svjetska rata Nikšić je, kao rijetko koji grad u tadašnjoj Zetskoj Banovini (koja je obuhvatala znatno širi prostor od današnje Crne Gore), bio stjecište intelektualaca, umjetnika i književnika, bez obzira da li su oni bili «izvanjci», došljaci, ili rođeni Nikšićani. Nikšić je u to doba smatran nekom vrstom regionalnog centra intelektualnog otpora represivnom režimu Kraljevine Jugoslavije, naročito u odnosu na nezavidno društveno-ekonomsko stanje u ponižavanoj i poništavanoj Crnoj Gori. Razumije se, ondašnja unitaristička vlast imala je i ovdje svoje eksponirane političke aktiviste, i više od toga – jaki policijski aparat koji nije praštao ni navodne stare grijehe iz Božićnjeg ustanka, kojim se crnogorski narod suprotsavio nelegalnim i nelegitimnim odlukama tzv. Podgoričke skupštine.

Među ondašnjim nikšićkim umjetnicima bio je jedno vrijeme i bard hrvatske poezije, proslavljeni boem Avgustin Tin Ujević (Vrgorac, 5. VII 1891 – Zagreb, 12. XI 1955). Taj vječiti selidbenik, stvaralac širokog žanrovskog opsega (žurnalista, kritičar, esejista, polemičar, publicista, prevodilac) nije se mirio s pokušajima da mu bilo ko imenuje geografski ili duhovni zavičaj. Ma na koju stranu otputovao, bilo đe da je bivao i bio, zaštićenim se osjećao samo u vlastitoj koži; to je bio jedini njegov zavičaj i beskrajna arena na kojoj kao da je uspijevala da ozrači samo «kružna cesta duše».

Ni u doba najintenzivnijeg stvaralaštva Tina Ujevića, tridesetih godina prošloga vijeka, prilike za pisce nijesu bile povoljne, kao što uglavnom nijesu ni danas. U seriji eseja «Evropa danas» Miroslav Krleža to vrijeme slika

izrazito tamnim bojama. On konstatuje: «Od najmlađih ljudožderskih dana o zvijezdama, o bolestima, o životnim tajnama i pitanjima, Evropa (po svoj prilici) nikada nije znala više nego što znade danas, i, znajući danas više no što je ikada znala, a sumnjajući u sve što zna, Evropa danas ne zna što znade i pojma nema što hoće.» U istom tekstu on (1935!) proročki dodaje: «Evropa putuje u gvozdenom oklopljenom tenku , službeno uvjerena o svom božanskom podrijetlu, svake minute spemna da ponovno zakolje dvadeset milijuna svojih stanovnika.» U Drugom svjetskom ratu samo hitlerizam je odnio u smrt 22 milona ljudi, ali je isto toliko miliona nedužnih odnio i boljševizam – i to najviše «ideološki nepodobnih» građana vlastite države. Ta opaka epidemija ubijanja i samoiskorjenjivanja obilato je zahvatila i balkanske zemlje, s tragičnim posljedicama i u ratnim zbivanjima na prostorima Druge Jugoslavije. To nije ostalo bez odraza u međuratnoj i poratnoj literaturi, pa i u lirskoj poeziji. Za opomenu - treba podsjetiti da je u danima antifašističke borbe smrt kao žrtva za slobodu izdašno propagirana i od pjesnika i od poezije, i to se smatralo patriotizmom, upravo onako kako se to danas događa u mnogim djelovima svijeta - sa dobrovoljnim samoubicama koji «svjesno» postaju i masovne ubice. U ime Boga, u ime Pravde, u ime Osvete – pogibije nevinih građana potvrda su, na žalost, one kataklizmatične vizije Miroslava Krleže. Današnji «kamikaze» predstavljaju univerzalnu, istina nemjerljivim tragedijama začinjenu opomenu da je neophodno stalno usklađivati miroljubive odnose između ljudi i naroda i kloniti se svake uvrede drugih - po nečemu drukčijih, po mnogo čemu vjerski ili ideološki različitih.

Pjesnici kakav je bio Tin, iako s teškim negativnim iskustvom iz dva svjetska rata, nijesu u svojem pjesništvu posebno akcentovali to svestrano opterećenje savre-

menoga svijeta, ali njihove slutnje, prožete mistikom nastajanja i nestajanja života, metaforično obuhvataju i ta psihički metastatična, a u neposrednoj stvarnosti katastrofična, pa i kataklizmatična stanja.

Riječ selidbenik, neologizam koji sam za ovaj slučaj upriličio, uveliko odgovara Tinovoj biografiji: živio je po jedno desetljeće u Splitu i Beogradu, tri godine manje u Srajevu i isto toliko u Parizu, ali najduže u Zagrebu, đe je i zauvijek počinuo sa svoje šezdeset četiri godine. Njegova biografija nesumnjivo predstavlja najzanimljiviji hodajući polusan, onaj specifični, tinovski boemski poluživot, ali kod ovog boema postojao je i onaj drugi, strpljivi, marljivi dio života, koji širi krugovi ljubitelja Tinove poezije nikada nijesu dovoljno upoznali, pa ni naročito cijenili. Treba, međutim, podsjetiti da ovaj istaknuti reprezent hrvatske i južnoslovenske poezije (»između dva rata«) nije uvijek ni od književne kritike pozitivno ocjenjivan. Jedan od najstrožih međuratnih kritičara, nakon II svj. rata profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu, Velibor Gligorić je u svojoj plaketi o tri »boema« (Matoš, Dis, Ujević) izuzetno nepovoljno govorio o Tinu. Naš Risto Ratković je, u Srpskom književnom glasniku (1. sept. 1929.) replicirao Gligoriću, oštro mu zamjerajući što je četvrtinu svojega teksta o Tinu upotrijebio »na odricanje Ujeviću liričnosti njegove poezije, filozovske misaonosti, socijalne ideologije, sistematičnosti erudicije i tako dalje«. Zaista, ako se nešto i može zamjeriti Tinovoj poeziji, a može, kao što se zamjeralo i Šekspiru, i Geteu, i Njegošu - moj profesor Gligorić nije bio u pravu kad je Tinovoj poeziji zamjerao upravo nedostatak liričnosti! No, i dio kritike u prvim decenijama poslije II svjetskog rata, naročito ona u kojoj su još prisutni recidivi »estetike« socijalističkog realizma - ne propušta da napomene kako su prve Tinove knjige (»Lelek sebra«, 1920, i »Kolajna«,

1926) prožete katoličkim misticizmom, ali se istodobno konstatuje da te zbirke »sadrže neobično mnogo očajanja i beznadežnosti« (P.Zorić, »Kritički eseji«, Titograd 1962). Te dvije konstatacije se međusobno uveliko isključiju, pa ih neće izmiriti ni tvrdnja kritičara da u sljedećim Tinovim zbirkama – »Auto na korzu« (1932), »Ojađeno zvono« (1933) i »Žedan kamen na studencu« (1954) - prvobitnu »tragičnu viziju« smjenjuje razuđena, i po mnogo čemu vedrija pjesnikova emotivna skala. A malo je razumnih bića koje ne podliježu promjeni raspoloženja, naročito u odnosu na temeljne zagonetke postojanja – početka i kraja života, na sučeljavanje Erosa i Tanatosa, a upravo pjesnici su izloženi čestim, najčešće jakim, još češće tamnim emocijama u shvatanju i prihvatanju pojavnih oblika života, odnosa prema okolini i fluidnih odnosa sa vlastitim vizijama, snovima i snoviđenjima. U svim segmentima to potvrđuje i Tinov životopis, ma koliko se i on (nalik na tumače svoje poezije) trudio da racionalizuje svoju stvaralačku i životnu sudbinu, odnosno da pomiri svoje »idealne« želje i banalnu svakodnevicu. Pa ipak, nad svim fazama Tinovog stvaralaštva, pa i nad ukupnim njegovim boemskim životom, odjekivala je i još odjekuje njegov rekvijemski stih: »Gazi stazom varke mrtvi Ujeviću«.

Obično se smatra da boemi žive neodgovornim, samovoljnim, najčešće zapuštenim i gotovo uvijek sirotinjskim životom, ali Tin je samo djelimično pripadao tom »neodgovornom« plemenu boema. Inače, on je, za razliku od mnogih, umio da sebe obogati erudicijom, višesmjernim znanjem, poznavanjem i korišćenjem stranih jezika, upoznavanjem i prevođenjem drugih literatura, riječju – znao je i za stvaralačku disciplinu, za strpljiv rad, za pronicanje u sudbinu i filozofiju drugih, najviše onih koji su bili duboko nezadovoljni kontaminacijom

i razaranjem duhovnih oblika života na ovom krajnje destruktivnom svijetu. Tu Tinovu osobinu najbolje potvrđuju njegove studije i eseji o Geteu, Bodleru, Rembou, njegovi prijevodi Prusta, Žida, Vitmena i drugih, njegove polemike, putopisni i kritički tekstovi o značajnim procesima i književnim djelima XX vijeka. A upravo taj vijek, uprkos tehničkom i tehnološkom napretku, donio je čovječanstvu najveće kataklizme u istoriji. Ne jednu, nego više njih. Ne jednom narodu ili jednom kontinentu, nego mnogim narodima i gotovo svim kontinentima.

Mađarski književnik Bela Hamvaš (1897-1968) je još 1933. godine zapisao da »religija moderne Evrope nije hrišćanstvo, nego malograđanstvo«! Hamvaš je podsjećao da ništa nije tako pouzdano kao činjenica da ćemo umrijeti, ali je istovremeno ustvrdio: »Apokaliptična vizija istorije nije negacija, nego pobuna«! Potrebu za pobunom osjećao je i Tin u to isto vrijeme, u približno sličnim uslovima. I to je vidljivo u čitavom njegovom stvaralačkom opusu, a latentno je prisutno i u onim nirvanskim segmentima njegove lirike.

Kako je Tin dospio u Nikšić i kako je ondašnji Nikšić shvatio i prihvatio Tina? Na ovo naoko jednostavno pitanje precizno bi mogli da ogovore samo oni koji su mu neposredno pravili društvo kad je u Nikšiću štampana njegova knjiga »Auto na korzu«, a to se dogodilo prije ravno sedamdeset četiri godine. Mi, na žalost, ne možemo da precizno osvijetlimo te trenutke, mada se može tvrditi da je Tina privukla upravo živa, ili bar od mnogih drugih sredina življa kulturna atmosfera, koja je međuratni Nikšić izdvajala po intelektualnoj poletnosti, najviše po pozorišnim i izdavačkim aktivnostima.

Crnogorska vlada, i u tim nenormalnim okolnostima, dodijelila mu je stipendiju. Valjda ga je i taj gest čvršće vezao za Crnu Goru i Crnogorce, pa je između dva rata, naročito dok je živio u Sarajevu (1930-1937), intenzivno sarađivao sa crnogorskom opozicionom i nezavisnom štampom i periodičnim publikacijama. U to doba bio je veoma blizak sa mnogim građanima Nikšića. Svi su oni bili opozicionari prokomunističke orijentacije.

O Tinovom prisustvu u crnogorskim javnim glasilima iscrpno je pisao prof. dr Slobodan Vujačić. Ovaj takođe svojevrsni boem autor je predgovora za reprint izdanje »Auta na korzu«, koje je najviše njegovom zaslugom objavljeno u Nikšiću 1978. godine.

Prošlo je dakle, pola vijeka od Tinove smrti. Poezija je glavni segment knjiga njegovih Sabranih djela. Može nekome danas ta poezija izgledati i demode, jer su i književni pravci koji su uticali na Tina (iako nijedanom nije sasvim pripadao) postali anahroni. Ali Tinova poezija trajna je vrijednost hrvatske i ukupne južnoslavenske literature.

Vijesti, Podgorica, 27. IX 2006.

Napomena: Tekstovi su dati u prvobitno objavljenim jezičkim oblicima

BIBLIOGRAFIJA

RADOVI TINA UJEVIĆA OBJAVLJENI U CRNOJ GORI

„Čiji je Trst“, =, Dnevni list, I, br. 13, str 1-2; Cetinje, 11. septembra 1914.

„Slavenska Austrija“, U., Dnevni list, I, br. 16, str 2; br. 17, str. 1-2; Cetinje, 15. i 16. septembra 1914.

„Italija i Dalmacija“, Dnevni list, I, br. 20, str 1; Cetinje, 19. septembra 1914.

„Među jazzom i ciganima“. Varijacije o temi boeme. Mirko Kujačić. Jadranska pošta, VI, br. 90, str. 6-7; Split, 17.4.1930.

„Diktatura kritike“, Slobodna misao , X, br. 43, str. 3; Nikšić, 25.10.1931.

„Tu gdje sve zapinje“. Omladinska književna čarkanja. Sudija g. Milenković. Tošin modernizam i Drainčev Zapad. Rehabilitacija bez habilitacije. Slobodna misao, X, br.47, str. 3; Nikšić, 27.11.1931.

„Dušin šipak“, Slobodna misao, X, br.48, str.3; Nikšić, 29.11.1931.

„Brdo života“ (Najnoviji intervju), Slobodna misao , X, br.49, str. 3, Nikšić, 6.12.1931.

„Tumaranja bezazlenog srca“, Slobodna misao, X, br.51, str. 3, Nikšić, 20.12.1931. (Ovdje naslov: Očajanje tragova“)

„Kavanska sofa“, Slobodna misao, XI, br.1, str. 5; Nikšić, 6.1.1932.

„Zimski utisak“, Slobodna misao, XI, br.2, str. 3; Nikšić, 17.1.1932.

„Među pjesnicima u Sarajevu. Jedna ispravka.“, Zetski glasnik, IV, br.36, str. 2; Cetinje, 14.5.1932.

„Tri pogleda na vrijeme i duhovne krize“, Valjci, I, br.1, str. 30-36; Nikšić, juni 1933.

„Povodom Kongresa P.E.N.-a na kojem nisam bio“, Slobodna misao, XII, br.21, str.3; Nikšić, 1.6.1933.

„Treptave pređe jeseni“, Valjci, I, br.2, str. 67; Nikšić, juli 1933.

„Protiv poezije i filozofije hipnotičara“, Slobodna misao, XII, br.28, str. 3; Nikšić, 30.7.1933.

„Ulice fantoma“, Valjci, I, br. 3-4, str.148; Nikšić, august-septembar 1933.

„Savremene gospođice. Madrigal drugi“, Valjci, I, br. 3-4, str. 164-165,; Nikšić, august-septembar 1933.

„Dvostruki ubojica pred robijom“, Slobodna misao, XII, br. 38, str. 3-4, Nikšić, 8.10.1933.

„Vasiona mijena“, Valjci, I, br. 5-6, str. 226; Nikšić, oktobar-decembar, 1933.

„Vjetru razvigorcu“, Valjci, II, br. 1-2, str. 296; Nikšić, januar-februar 1934.

„Iskustvo doktora Faustusa“, Slobodna misao, XIV, br. 1, str. 3, Nikšić, 6.1.1934.

„Bezazlene zasluge“, Slobodna misao, XIV, br. 13, str. 4, Nikšić, 6.4.1934.

„Grane pune bogatog smisla“, Zeta, V, br. 27, str. 3, Podgorica, 8.7.1934.

„Spomenički paragraf. (Kletve jedne boemske duše.)“, Zeta, V, br. 28, str. 3, Podgorica, 15.7.1934.

„Starovremenski likovi pjesnika“, Zeta, V, br. 30, str. 3, Podgorica, 29.7.1934.

„Žuč od poniženja i dobročinstava“, Zeta, V, br. 31, str. 3, Podgorica, 5.8.1934.

„Pismonoša ide po kućama“, Zeta, V, br. 32, str. 3, Podgorica, 12.8.1934.

„Rasulo poezije bez ljubavi“, Zeta, V, br. 33, str. 3, Podgorica, 19.8.1934.

„Lik noćnika u pelerini“, Zeta, V, br. 34, str. 3, Podgorica, 26.8.1934.

“Uspavanka iz Krivodola“, Zeta, V, br. 35, str. 3, Podgorica, 2.9.1934.

„Hoja, Lero dolerija“, Zeta, V, br. 36, str. 3, Podgorica, 9.9.1934.

„Otpad od romantike“, Zeta, V, br. 37, str. 3, Podgorica, 16.9.1934.

„Dragovoljni mrtvaci razgovaraju međusobno u katunima“, Zeta, V, br. 39, str. 4, Podgorica, 30.9.1934.

„Odaliske istoka u Šeher- Sarajevu“, Zeta, V, br. 40, str. 3, Podgorica, 07.10.1934.

„Nasljedna zaraza ljubavi tjera čovječanstvo u ludnicu“, Zeta, V, br. 47, str. 3, Podgorica, 28.10.1934.

„Žrtva djevičanstva“, Granit, br. 1, str. 11, Podgorica, novembar 1934.

„Bolesna rijeka“, Zeta, VI, br. 4, str. 3, Podgorica, 27.1.1935.

„Neobična zvona“, Zeta, VI, br. 6, str. 3, Podgorica, 10.2.1935.

„Proljetno jutro“, Zeta, VI, br. 24, str. 3, Podgorica, 30.6.1935.

„Dućan fantoma“, Zeta, VI, br. 25, str. 3, Podgorica, 7.7.1935.

„Prekid sa suzom“, Zeta, VI, br. 26, str. 3, Podgorica, 14.7.1935.

„Prosjak“, Zeta, VI, br. 28, str. 3, Podgorica, 28.7.1935.

„Prolaze rokovi života“, Zeta, VI, br. 30, str. 4, Podgorica, 11.8.1935.

„Nebrižna i napeta ležanja“, Zeta, VI, br. 32, str. 3, Podgorica, 25.8.1935.

„Tiranija otaca“, Zeta, VI, br. 36, str. 3, Podgorica, 22.9.1935.

„Komad kruha“, Stvaranje, IX, br. 9, str. 536-537; Cetinje, septembar 1954.

Literatura o Tinu Ujeviću (tekstovi crnogorskih autora, u crnogorskim časopisima i drugdje)

M.Andrija Strat.: Umiranje Tina Ujevića u Skadarliji. (Nadgrobnica njegovog tela. Mlada Zeta, I, br.2, str. 47-48; Podgorica, april 1929.

Ratković, R[isto]: Velibor Gligorić: Matoš, Dis, Ujević, Zapisi, III, knj. V, broj 1-2, str. 112-114, Cetinje, jul-avgust 1929.

R[atković], [R]isto: Matoš, Dis, Ujević, Srpski književni glasnik, Nova serija, knj. XXVIII, broj 1, str. 70-71, Beograd, 1929.

Marković, Savić Štedimlija: Umiranje Tina Ujevića u Skadarliji. 1930. Na Jugu, str. 19-20.

Đ[urović], [D]ušan: Veče Cvijete Zuzorić, Mlada Bosna, III, br.11-12, str. 206-208, Sarajevo, novembar-decembar 1930.

Orahovac, Sait: Povodom brošure Avgustina Ujevića, (Tin Ujević: „Nedjela maloljetnih". Izdanje „Mlade Bosne", 1931.) Snaga, broj 2, str. 29, Sarajevo, februar 1931.

Majić, [D]ragoljub: Tin Ujević: Nedjela maloljetnika, [!]. Zapisi, V, knj. VIII, br. 3, str. 187-189; Cetinje, mart 1931.

L.: Dva glavna bogumila (Tolstoj i Gandhi). Edicija „Večernje pošte". Sarajevo 1931. str- 31, 16°, cijena 3 din.) Zapisi, V, knjiga VIII, sv.5, str. 315; Cetinje, maj 1931.

J[ovićević], N[iko]: Literarna plaža više Kozje ćuprije. Zadužbina Tina Ujevića. Pravda, XXVII, br. 157, str. 7; Beograd, 7.6.1931.

Vuković, Radovan R.: Sa stola, Zapisi,V, knj. IX, broj 2, str. 120-121, Cetinje, avgust 1931.

Jovićević, N[iko]: Tin otvara izložbu M.Kujačića, Pravda, XXVII, br.290, str. 4; Beograd, 18.10.1931.

Đonović, Janko: Najnovija knjiga Tina Ujevića. „Auto na korzu", Nikšić, 1932. Slobodna misao, XI, br. 3, str. 3; Nikšić, 24.1.1932.

J.: Auto na korzu. Izdanje „Slobodne misli", Nikšić, 1932. Razvršje, I, knj. I, br. 1, str 37; Nikšić, januar-februar 1932.

Đilas, Milovan: Slučajno o Tinu (Tin Ujević: Auto na korzu, Nikšić 1932, knjižara braće Kavaja; Književni krug, I, br. 2-4. str. 63-65, Smederevo, mart-april-maj 1932.

J[ovićević], N[iko]: Prvi razgovor sa Tinom – milionerom. Neverovatno priključenje kralja boema. Pravda, XXVIII, br. 114, str. 4; Beograd, 23.4.1932.

Majić, Dragoljub: Među pjesnicima u Sarajevu. U društvu sa Tinom Ujevićem, Franom Alfirovićem, Verom i Mihajlom Delibašićem, Blagojem Živkovićem, Aleksandrom Martinovićem, Saitom Orahovcem i Mihom Vukovićem. Zetski glasnik, IV, br. 33, str. 8; Cetinje, 30.4.1932.

J[ovićević], N[iko]: U carstvu milona Tina Ujevića. Pravda, XXVIII, br. 249, str. 3; Beograd, 5.9.1932.

J[ovićević], N[iko]: Tin Ujević oboleo. „Ovo vam je moja poslednja izjava na ovom svetu“. Pravda, XXIX, br. 10160, str. 3; Beograd, 20.2.1933.

Zogović, Radovan: Primjer kako ne treba praviti „Primjere književnosti“, Borba,, Beograd, 08.05.1947.

Vukićević, Milan: Pjesme Avgustina Ujevića, Stvaranje, VI, broj 2-3, str. 168-169, Cetinje, februar-mart 1951.

Ratković, Risto: O jednom međuvremenu, Letopis Matice Srpske, broj 2, str. 108-124, Novi Sad, 1952.

Banjević, Branko: Trideset pet godina Tinovog „Leleka sebra“, Susreti, IV, broj 3, str- 192-195; Cetinje, mart 1956.

Kavaja Marko: Iz života Tina Ujevića. Kako se pojavio „Auto na korzu“, Književne novine, VII, Nova serija, Beograd, 02.09.1956.

Banjević, Branko: Visoki jablan. (Tin Ujević: „Odabrane pjesme“, Prosveta, Beograd; „Mamurluci i pobješnjela krava“, Lykos, Vidici, V, Beograd, broj 28-29, str. 7. maj-juni, 1957.

Ceković, Ivan: Jedan klasik i jedan mladi pjesnik, Stvaranje, XII, br. 6, str. 515-516, Cetinje, juni 1957.

J.R. [Jovan Raonić?]: „Izabrane pjesme“ Tina Ujevića, Pobjeda, XIV, br. 43, str. 11; Titograd, 20.10.1957.

Banjević, Mirko: Tin Ujević: „Odabrane pjesme“. (Prosveta, Beograd 1956) Stvaranje, XII, br. 12, str. 967, Cetinje, decembar 1957.

Milošević, Velimir: Svečanost bola, Život, broj 12, str. 70-80, Sarajevo, 1965.

Jokić, Vujadin: Aktuelnosti Tinovih kritičkih tekstova, Život, br. 2, str.90-93, Sarajevo, 1965.

Vujović, dr Dimitrije: Tin Ujević - stipendista crnogorske vlade u emigraciji, Stvaranje, XXI, br. 6, str. 668-670; Titograd, jun, 1966.

Jovićević, Niko: „Tinova igra riječima“, Književne novine, br. 301, str.8 i 11, Beograd, 13.05. 1968.

Jokić, Vujadin: Ujevićev iskon, Književna kritika, br. 2, str.95-99, Beograd, 1971.

Jokić, Vujadin: Filozofski izvori Ujevićeva djela, Filozofska kritika, br. 1, str. 50-63, Beograd, 1971.

Jokić, Vujadin: Ujevićevi kompleksi straha, Stremljenja, br. 1, str.79-91, Priština, 1971.

Jokić, Vujadin: Tin Ujević: Budizam, Savremenik, br. 8-9, str. 205-212, Književna kritika, br. 2, str.95-99, Beograd, 1975.

Perović, Sreten: O Tinu Ujeviću i Nikšiću njegovog doba, Vijesti, Podgorica, 27.IX 2006.

ODABRANA LITERATURA:

Tin Ujević: “Auto na korzu”, Štamparija Slobodne misli, Nikšić, 1932..

Tin Ujević: “Sabrana djela” (I-XVII), Znanje, Zagreb, 1963-1967.

Vujadin Jokić: “Geneza stvaralaštva Tina Ujevića”, Obelisk, Beograd, 1971.

Mirko Žeželj: “Veliki Tin”, Znanje, Zagreb, 1976.

Vlatko Pavletić: “Ujević u raju svoga pakla”, Sveučilišna nalada Liber, Zagreb, 1978.

Tin Ujević: “Auto na korzu”, Centar za kulturu Nikšić, Nikšić, 1978.

Odabrana djela Tina Ujevića, priredio Šime Vučetić, August Cesarec, Slovo ljubve; Zagreb-Beograd, 1979.

Slobodan Vujačić: “Crnogorski književni tokovi između dva rata” (Književno-istorijska studija o cetinjskim “Zapisima” i drugim pojavama u crnogorskoj kulturi”), Obod, Cetinje, 1981.

Vladimir Rem: “Tin bez vina”, dnevnički zapisi, feljtoni, članci o “kralju boema” (i oko njega), Vinkovci, 1981.

Dragutin Gajević: “Tin Ujević u jugoslovenskoj književnoj kritici”, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1988.

Rajko Cerović: “Crnogorsko književno iskustvo”, DANU, Podgorica, 2003.

Jasen Boko: “Tin – trideset godina putovanja” (biografija), Vuković & Runjić, Zagreb, 2005.

Tin Ujević: ”Most na Miljacki”, izbor pjesama i pogovor Željko Ivanković, Sarajevo: Rabic, 2005.

Vatroslav Kuljiš: “Nepoznati Ujević”, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

Tin Ujević: Izbor pjesama I, Izbor pjesama II, Izabrani prozni sastavci, Priredio: Ante Stamać, Matica hrvatska, Zagreb, 2006.

PRILOZI:

Prepis pisma Vladi Kraljevine Crne Gore

Kraljevskom Ministarstvu unutrašnjih djela Kraljevine Crne Gore
Neji

Obraćam se tom kraljevskom Ministarstvu unutrašnjih djela Kraljevine Crne Gore za primljenje u crnogorsko podanstvo.

Ja sam rođen 5. jula 1891. godine u Vrgorcu u Dalmaciji, a zavičajan sam u Spljetu, gdje živi moja porodica. Maturu sam položio u Spljetu, a zatim sam studirao u Zagrebu i od 1913. u Parizu na Književnom fakultetu. Bio sam u Crnoj Gori za vrijeme rata, kao francuski interpret s podoficirskim činom.

Najučtivije molim to kr. Ministarstvo da mi izda dotični dokument.

Pariz, 24. Februar 1917.

Odani Vam

Avgustin Ujević, student i književnik

Dolazak g. Ujevića u C. Goru

G. Tin Ujević naš poznati književnik posjetiće uskoro C.Goru. Nekoliko njegovih prijatelja iz Nikšića učinili su predlog g. Ujeviću da obiđe naša brda. G. Ujević se pozivu odazvao.

G. Ujević preko 20 godina najaktivnije učestvuje u našem književnom i uopšte javnom životu. Njegov snažni talenat dao je izraza u raznovrsnoj aktivnosti , a koja će ga pratiti vječno nezavisno od svih prilka pa i od njega samog.

U Nikšiću će već štampa zbirka g. Ujevića: Auto na korzu.

("Slobodna misao", br. 44, nedjelja, 01.11.1931., str.5)

Tin Ujević: Iz govora na otvaranju izložbe Mirka Kujačića, Sarajevo, 1931.

Čast mi je predstaviti gospodina Mirka Kujačića specimen člana boemskog naraštaja i slikarskog podmlatka. On je u Parizu, na Monparnasu, pored kavanskog života, studirao i slikarstvo, a lutao je sa sanjarskom i pomalo pustolovnom dušom čak i do druge hemisfere. Prijatelj divljih elemenata, mora i hridina, do danas je ostao u suštini, gotovo i neprijatelj civilizacije, pa ipak je svojim kistom ilustrovao takve duhovne krize i rascjepe, koji graniče sa razularenošću vizija Van Goga, ili da uzmem bliži termin s bolećivom osjećajnošću Ignjata Joba... Samo što ga nikad nije napuštala želja za promjenom, pustolovinama, a isto tako ni za čašom vina, ugodnim razgovorom, lakom pjesmom i obrokom ribe koju je obično sam lovio. U skromnosti svojega života znao je da se snalazi najjednostavnije, skoro ko kakav indijski fakir.

IZLOŽBA G. KUJAČIĆA

Govor g. Tina Ujevića., Mornarska pjesma.

Jučer prije podne, od 11-12 sati, izvršena je u salonu Desimira Skočajića, u ulici Kralja Petra, mala, ali simpatična svečanost otvaranja izložbe slikarskih radova mladog i talentovanog slikara g. Mirka Kujačića. Pod protektoratom naših uglednih gospođa iz „Cvijete Zuzorić" otvorenje izložbe bilo je zaista posjećeno u simpatičnom broju. Načelnika prosvjetnog odjeljenja kr. banske uprave zastupao je g. Bijelić, profesor. Pored većeg broja novinara i intelektualaca, otvorenju je prisustvovao gotovo kompletan odbor „Cvijete Zuzorić", kao i nekoliko članica raznih sarajevskih ženskih društava. Bez velike buke i frakova, ukočenosti i smokinške veleučenosti, ova izložba je otvorena u jednoj srdačnoj intimnosti i vedrini, zahvaljujući rječitom ćaskanju i govorniku g. T. Ujeviću, koji je ovu izložbu otvorio sa kratkim ali sočnim i jedrim sočinjenijem, pročitanim govorom, koji je, u nekoliko pregnantnih rečeničkih traženja okarakterisao talenat i djelo, ličnost i rad g. Mirka Kujačića. Kao i g. Kujačićeve boje, smjele i ustreptale od divljine, tako je i govor g. Ujevića bio sav od verve-a Tinovih poznatih kozerskih treperenja duha, finih kao i pjenušavi, uskuvani mošt u konobama Tinove Dalmacije, posestrime i susjetke Boke iz koje je i slikar Kujačić.

Poslije govora g. Ujevića publika je duže vrijeme poklonila pažnju radovim amladoga slikara, komentarišući živo način njegova komponovanja boja i originalnost zamisli. Za to vrijeme g. Ujević je živom gestom i praskavom riječju, u jednom krugu novinara, opravdao svoje opservacije, uzavrele poput mošta u – Vrgorcu, recimo...

Es.

Mirko Kujačić

Nas ne ostavlja hladne ni kada Splićanin Baćo, već u svojim lijepim godinama, trče pred začuđenim Zemunom ili Zagrebom, kako je to sada učinio u Maksimiru, oko restorana. Ako je g. Mirko Kujačić Bokelj, ništa nas neće zapriječiti da svoju ljubav protegnemo na velebne krajeve pod zaštitom svetoga Trifuna. U salonu arhitekta Lazića otvorio je sada g. Pera Pallavicini izložbu slika g. Kujačića, ali sa manje šablone nego kakav piknik ili konjske trke. Ne smeta ako nije bilo cocktaila, jer se nije našao podoban mikser. Ova je izložba trajala dva dana i dvije noći. Dobio sam o njoj naročiti telefonski izvještaj.

Mirko Kujačić se najprije pošteno provezao fijakerom posred korza. Vožnja je bila polagana i dostojanstvena, da bi publika primijetila ko se vozi. Kao vješt prestidigitator, Mirko je mnogim djevojkama oteo za tren oka - srce.

U Aleksandrovoj ulici jedan veliki broj. Na vratima prodavačica cvijeća od 13 godina pokazuje na male stepenice: ovamo, gore u dvorište. Mirko viče: - Ajme meni, gdje me uvališe! Položare, barabe, trista im gromova!

Na okupu su : Pera Pallavicini (Korčula), Jovan Bijelić, slikar Petrov, kipar Tomić, brat poznatoga pjevača, šepavi Žika Lazić kojemu se obično u znak naročitoga povjerenja povjerava umjetnička garderoba, pokrovitelj umjetnosti berzijanac Gustav Krklec, kritičar Velibor Gligorić, amateur Oskar Borčić, novinar Velja Spasić, profesor Pfleger, doktor Konjević, više američkih dopisnika , nekoliko Pallavicinijevih učenica raznih narodnosti. Sve to garnirano damama, dotično mamama.

Pallavicini kaže:

- Gospođe i gospodo! Vrgorac je na istoj širini kao Korčula i Recanati, i pripadao je malo vremena

dubrovačkoj županiji. Mi istina imamo u grbu tri leoparda, a ne jednoga, ali ovoga ćete vragometnoga čovjeka razumjeti samo kada čujete njegove kompozicije. Otkrivam sliku besmrtnoga Tina, i otvaram izložbu.

Tin je, kaže, naša cijev, pozdravljen burnim «Živio!» i nekom sumnjom. Dvije su mlade Mađarice smatrale da je to regent Horthy, jer mu oko vrata visi zlatan lanac. Ukrštena pitanja: «A gdje je Tin? Pacovi su mu pojeli sobu. Telegrafski smo bili obaviješteni da će doći. Lopov. Turisti-boemi otkazat će posjet Dalmaciji i Splitu!»

Mirko Kujačić priča da sam mu , u znak zahvalnosti, neke lude večeri, u nekom živahnom ćumezu koji je iskočio iz svoje osi, namazao lice kobaltom i karminom. Pozvani su bili kao umjetnički kritičari, prijatelji porodice i članovi jury-a Sava Rajković, bivši šampion rvanja, i Petar Dožić, također gostioničar sa licem Le Bargya. Nisu došli pod šupljim izgovorom (koji uostalom ne stoji) da moraju da zadrže neke slike za neplaćene kafanske račune

Očekivao se dolazak španskoga poslanika Ortijosa y Torrijosa, koji je izišao bio u susret i Joséphini Baker. Pera Pallavicini je spremio za nj naročit govor na mletačkom narječju sa francuskom natruhom, a jedan ministarski sin prevodio je naslove tangoa sa blistavih crnih ploča i otkrio da riječ «arrabal» (predgrađe) znači zapravo - rabin! Jedan parvenu sa licem snoba, kroz rumen usana na koje je palo zrnce pudera, tvrdio je da su «Samaritaine» i «Printemps» najluksuzniji magazini Pariza u kojem je on sjajno živio. Dugo godina . . .

Simpatični Gustav Krklec je živo požalio smrt g. Koertnera. On bi sigurno kupio portret Tina Ujevića. Poanta: Umjetnik bi mogao da putuje u Pariz, a kupljenik bi najzad stigao u Njemačku.

Mirko Kujačić je opisivao ogromna bijela dugmeta

na kaputu američkih legionera, kroz marševe fanfara i prosvjede pariske crvene periferije. Ali, uzalud, g. Vlajnić uglavio je da ni u jednom džepu nema pune lisnice.

Mirko je recitovao Preradovićevog Putnika (Bože mili, kud sam zašo). Svima su potekle suze, samo je jedan bludni sin izjavio da «više» voli Branu Cvetkovića i kuplete Jima Trima.

Mirko se onda preobukao u žensko odijelo, i ko je mogao da ga razlikuje od gospođe Pallavacini? Mora da se i sam slikar prevario, jer ga je toplo supružanski poljubio. Nahrupiše češki, skandinavski, mađarski i turski novinari, i svi pitahu: Slike??

- Vise na zidu, glasi odgovor, ali osvjetljenje nije dobro. Umjetnik sprema metre visoku statuu slavnoga Iksa, veću od Perinih Cerera i Merkura, ali nju će montirati u avliji, jer je kat i po viša od svih kuća u okolici. A ta glava ionako krši zidove i krovove.

I, dok Marino Tartaglia svira harmoniku, što svakako poboljšava probavu, Mirko se pretvorio u clowna, onda u apaša s nožem u zubima. No kada je zaigrao kružni ples sa golom oštricom, dvije su gospođice pale u nesvijest, te im serviraše kolonjsku vodu i flašu šampanj limunade. Na dugoj klupi započe večera s rollmopsima i guščjom masti, a svrši se bananama. Viški dingač na čelu dalmatinskih vina pobijedi negotinska, vršačka, žilavku i blatinu. Jedan američki dopisnik osjeti od vina takvu užasnu nezgodu da su ga, iz obzira prema damama, umolili da ode kući. On se pokorio, a kada je stigao u svoj stan, prostro je debeli broj New York Heralda u krevet.

Izložba je i dalje trajala. Jedna je gospođica kupila od druge malo elegantno psetance, a g. Lazić darova jednom đaku umjetničke škole Plečnikov album i fotografiju Corbusiera.

Mirko dokaza svoju muzikalnost time što je navio gramofon. Kažu da to pomaže kod brijanja. Ovdje, ludo se zaplesalo. Onda zasvira na gitari neke melodije čute na Kanarijama (konzervatorijum kanarinaca!) i objasni tjelesne razlike između bijelih i crnih žena, po južnim pristaništima. Pred jutro su gospođice izišle praćene majkama, a udate, među njima jedna vita Ruskinja, u strasnoj svili, s mužem. Na podu ležahu kupovi čikova cigara i cigareta i prevaljene flaše. Moralo se otvoriti prozore.

Ali izložba se nastavila. Došla su dva telegrama. Jedan s dalmatinsko-crnogorske granice, da se na Mirkovoj kući razvalio krov. – E pa vidiš, kažu, izlaži. – Drugi da je umro glumac Dević, rođeni Splićanin.

Ministarski sin, inače fotograf, tražio je da mu se zasvira neki tango saccadé sa prizvukom sex-appeala. Mirko to učini u slavi slikara, kipara, plesača, glumca, recitatora i navijača gramofona. Čudo za muške soprane savremene lirike!

Mirko nastavi izložbu, koja se i sama nastavljala, do drugoga jutra u smijehu i zabavi. Žena nije bilo, i pričale su se dosjetke iz vojske. Fijakerista se pojavi za račun. I da vozi natrag. Mirko telegrafira g. Ruffu da ne piše ništa u Kulisi o izložbi koja je sjajno uspjela. Slike su prenesene u atelijer g. Pallavicinija (Teodosijeva 7) gdje sada vise, neke gore, neke dolje, a neke k zidu. Povodom materijalnog uspjeha izložbe priredilo je poznato društvo prijateljica umjetnosti čajanku na kojoj su se vidjele najljepše toalete i najmodernije ručne torbice Beograda sa Čukaricom.

PODACI O AUTORIMA TEKSTOVA

Marko Kavaja, novinar i književnik, rođen je u Nikšiću 1892. godine. Završio trgovačku akademiju. Potiče iz porodice nikšićkih trgovaca, koji su imali knjižaru i štampariju. Bio dobrovoljac u I i II Balkanskom ratu. Radio u mnogim listovima. Pisao je drame i pripovijetke. Objavio je: „Nišić 1877 – 1938“ (Nikšić, 1938.), „Gospodska krv“, komedija. Autor je osamdesetak humoreski i satiričnih priča, kao i dvadesetak pripovijedaka, za koje je uzimao motive iz crnogorske prošlosti. Crnogorsko narodno pozorište objavilo njegove „Tri komedije“. Neke od drama su i postavljene na scenu. Umro je 1975. godine.

Milan Vukićević, književnik, rođen u Pješivcima kod Nikšića 1895. godine. Gimnaziju završio na Cetinju, a Filozofski fakultet u Beogradu. Radio kao profesor u Osijeku, Beranama, Cetinju i Beogradu. Sarađivao u mnogim listovima i časopisima. Bio je, sa Vidom Latkovićem, urednik cetinjskog almanaha „Južnjak“, kao i urednik književne rubrike „Zapisa“. Napisao brojne recenzije i književne rasprave. Umro na Cetinju, 1964. godine.

Dušan Đurović, književnik, rođen je u Grliću, Danilovgrad, 1901. godine. Gimnaziju učio u Beranama, Nikšiću i Podgorici, a Filozofski fakultet završio u Beogradu. Bio je profesor u Danilovgradu i Sarajevu, gdje se upoznaje sa Tinom Ujevićem. Učestvovao u Trinaestojulskom ustanku. Pisao je pjesme, pripovijetke, drame, putopise, romane, prikaze. Sarađivao sa mnogim listovima i časopisima. Romani: „Dukljanska zemlja“, „Prije oluje“, „Pod vedrim nebom“, „Zvijezde nad planinom“, „Pitoma loza“, „Miris oskoruša“. Zbirke pripovijedaka: „Među brđanima“, „Ljudi sa kamena“, „Iveri života“, „Ždrijelo“, „Priče o ženi“ i dr. Napisao i dramu „Njegoš“, mnoštvo prikaza, eseja i članaka. Djela su mu prevođena na više jezika. Dobitnik brojnih nagrada. Umro je 1993. godine.

Dragoljub Majić, književnik, rođen u mjestu Vranj, Zeta, 1902. godine. Gimnaziju završio u Podgorici, Filozofski fakultet u Beogradu. Bio je profesor u podgoričkoj gimnaziji. Pisao prikaze, eseje i putopise, koje je objavljivao u mnogim časopisima. Umro u Podgorici 1933. godine.

Risto Ratković, književnik, rođen u Bijelom Polju 1903. godine. Gimnaziju učio u Novom Pazaru, Filološki fakultet završio u Beogradu. Radio u diplomatskoj službi (Francuska, Sovjetski savez, Egipat). Pisao pjesme, poeme, pjesme u prozi, romane, eseje, drame, putopise. Smatra se prvim modernim crnogorskim pjesnikom i autorom prvog romana u Crnogoraca. Djela: „Mrtve rukavice“, pjesme, „Leviatan“, poema, „Dodir“, pjesme, „Sa orijenta“, pjesme, „Nevidbog“, roman, „Ćutanja o književnosti“, „Zoraj“, tragedija, „Ponoć mene“ – izbor iz djela. U spomen na njegovo djelo u Bijelom Polju se svake godine održava manfestacija „Ratkovićeve večeri poezije“. Umro je 1954. godine.

Mirko Banjević, književnik, rođen je u Papratima, Nikšić, 1905. godine. Gimnaziju učio u Nikšiću i Trebinju, Filozofski fakultet završio u Beogradu. Kao student pripadao naprednoj omladini, učestvovao u demonstracijama protiv režima, u NOB-i učestvovao od 13. jula 1941. godine. Poslije rata živio i radio na Cetinju, bio urednik „Pobjede“, „Službenog lista“ i „Stvaranja“, časopisa kojeg je sa Mihailom Lalićem i Jankom Đonovićem i osnovao. Pored poezije, pisao je književnu kritiku i novinske članke. Knjige: „Pobuna uma“, „Šume“, „Ognjena jutra“ (pod pseudonimom), „Sutjeska“, „Njegošev spomenik“, „Zemlja na kamenu“, „Zvjezdani voz“, „Bezdani“, „Do iskapi“, „Zavjet“ – izbor iz poezije, „Rođdanici“, „Strašno pleme“ – izabrane pjesme. Pjesme su mu prevođene na više jezika. Dobitnik Trianestojulske i drugih značajnih nagrada. Umro je 1968. godine.

Niko Jovićević, novinar, publicista i književnik, rođen u selu Šinđon kod Rijeke Crnojevića 1908. godine. Radio kao novinar, književne radove objavljivao po mnogim listovima i revijama. Učesnik NOB-a od 1941. godine, dobio čin general-potpukovnika. Objavio romane: „Šuplje kolo“, „Slijepe sile“, „Dukađinski zapisi“, „Modra oka“, „Slijepe sile I – II“. Dobitnik Trinaestojulske nagrade, 6.-aprilske nagrade Sarajeva i drugih važnih priznanja. Umro je u Herceg Novom 1988. godine.

Radovan Vuković, književni kritičar, rođen u Lijevoj rijeci 1909. godine. Kao revolucionar, često bio osuđivan i proganjan. Sarađivao sa mnogim listovima i časopisima. Poginuo kod Krupnja 1942. u partizanima.

Janko Đonović, književnik, rođen je u Tomićima, Crmnica, 1909. godine. Gimnaziju završio na Cetinju, a Pravni fakultet u Beogradu. Učestvovao u NOB-e od 1941. godine. Za vrijeme rata, interniran u Italiju. Prije rata uređivao časopise „Stožer“ i „Razvršje“, a poslije rata „Stvaranje“. Pisao poeziju, pripovijetke, eseje, književne reportaže i putopise. Prvu knjigu „Živi portreti“ objavio 1927. u Nikšiću. Knjige: „Gorski tokovi“, „Kamena počivala“, „Žeđ drumova“, „Izabrane pjesme i poeme“, „Kamenice“ – izbor iz poezije, i dr. Bio je redovni član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, direktor Centralne biblioteke na Cetinju. Dobitnik Trinaestojulske nagrade. Njegova najpoznatija pjesma je „Crnci i Crnogorci“. Umro je 1992. godine.

Milovan Đilas, književnik, publicista, politički teoretičar, revolucionar, disident, rođen je 1911. godine u Podbišću kod Kolašina. Još u gimnaziji u Beranama bavi se pisanjem. No, za vrijeme studija, opredjeljuje se za komunistički pokret, kome pripada od 1933. Više puta je zatvaran, a u zatvoru piše, prevodi Gorkog, Miltona... Pokreće mnoge listove i časopise. S Titom se sastaje 1938. u Zagrebu i tada dobija važne zadatke. Jedna od najvažnijih ličnosti socijalističke Jugoslavije. Zbog reformističkih ideja i kritike društva sklonjen je iz politike, više puta zatvaran, uvijek pod prismotrom. Objavljuje više knjiga i stiče veliki ugled na Zapadu, gdje živi neko vrijeme. Knjige: „Besudna zemlja“, „Nova klasa“ (od New York Timesa uvrštena među 100 najznačajnijih knjiga XX vijeka, u tiražu od 3 miliona primjeraka), „Razgovori sa Staljinom“, „Nesavršeno društvo“, „Ispod boja“, „Sjećanje jednog revolucionara“, „Druženje sa Titom“, „Tamnica ideja“,

„Pad nove klase“... Autor je i 4 knjige pripovijedaka i dva romana („Crna Gora“ i „Izgubljene bitke“) a posebno je važna njegova studija „Njegoš – pjesnik, vladar, vladika“. Dugo je bio zabranjivan autor u Jugoslaviji i socijalističkim zemljama. Umro je 1995. godine.

Vujadin Jokić, univerzitetski profesor, filozof, književni kritičar, rođen je u mjestu Velika kod Plava 1928. godine. Diplomirao studije filozofije u Skopju, magistrirao u Beogradu. Doktorirao kod Velibora Gligorića, iz estetike, sa temom „Geneza stvaralaštva Tina Ujevića“. Uređivao je beogradske časopise „Kultura“ i „Književna kritika“, kao i nikšićku „Luču“. Predavao je estetiku. Knjige: „Simbolizam“, „Ljubav i poezija Tina Ujevića“ - izbor i predgovor, „Geneza stvaralaštva Tina Ujevića“, „Filozofske i književno-kritičke rasprave“, „Filozofija i poezija“, „Razmeđa savremene filozofije“, „Uvod u filozofiju“ i dr. Umro je 1986. godine.

Jovan Raonić, književnik, rođen u Podgorici 1929. godine. Književnim prilozima javljao se u više listova i časopisa. Objavio knjigu „Male priče“.

Ivan Ceković, književnik, rođen u Golubovcima, Podgorica, 1930. godine. Bavi se novinarstvom i književnošću. Bio je urednik u Radio Titogradu. Knjige: „Oko što ne umiru ćutke“, „Šetači, laganije“, „Hod i ruža“, „Pozna zora“, „Otići dalje“,. Dobitnik više nagrada među kojima je i najveće crnogorsko priznanje – Trinaestojulska nagrada.

Slobodan Vujačić, univerzitetski profesor, književnik, rođen je u Rastovcu, Nikšić, 1931. godine. Gimnaziju završio u Nikšiću, a Filozofski fakultet u Beogradu. Magistrirao i doktorirao iz oblasti književnih nauka. Bio je redovni profesor na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Bio je član Predsjedništva Republike Crne Gore. Objavio knjige pripovijedaka: „Krilata kula“, „Oči“, kao i „Antidnevnik“. Studije: „Crnogorska socijalna literatura“, „Crnogorski književni tokovi između dva rata“ itd. Umro je u Nikšiću 1998. godine

Sreten Perović, pjesnik, kritičar, teatrolog, prevodilac, antologičar, publicista rođen je u Gornjoj Gorici, Podgorica, 15. februara 1932. godine. Gimnaziju završio u Titogradu, a Jugoslovensku i svjetsku književnost na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Bio je glavni urednik časopisa «Susreti» i jedan od urednika edicije «LUČA», antologijske biblioteke crnogorske literature, direktor Leksikografskog zavoda Crne Gore. Bio je predsjednik Crnogorskog PEN Centra. Dobitnik više nagrada za poeziju, kao i prevodilaštvo (Trinaestojulska nagrada, Ratkovićeva i dr.) Prevođen je na više jezika. Objavio desetine knjiga (»Zvuci i daljine«, »Mramorno pleme«, »Seanse«, »Lesendro«, »Gladno oko«, izbor, »Put u daleke duše« i dr.

Branko Banjević, književnik, rođen je u Papratima 1933. godine. Gimnaziju učio na Cetinju i Nikšiću, a Filozofski fakultet završio u Beogradu. Radio kao profesor, urednik, glavni i odgovorni urednik u izdavačkoj djelatnosti. Knjige poezije: „Napuklo sunce“, „Gavran hrani Crnu Goru“, „Tica ili jama“, „Glasovi“. Autor antologija: „“Pleme za oblakom“, crnogorska poezija

XIX vijeka, „Polje jadikovo“, crnogorske narodne tužbalice“, „Rat crnogorski“, izbor iz djela Nikole I Petrovića, „Plam u plamu“, izbor Njegoševih pjesama i dr. Koncipirao i uređivao biblioteku „Luča“ – antologiju crnogorske književnosti (sa Miloradom Stojovićem i Sretenom Perovićem). Bio je predsjednik Crnogorskog društva nezavisnih književnika. Aktuelni je predsjednik Matice Crnogorske.

Velimir Milošević, književnik, rođen u mjestu Verići, kod Peći 1937. godine, a porijeklom je sa Njeguša. Živio u Sarajevu. Diplomirao je književnost na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Najveći dio radnog vijeka proveo u RTV Sarajevo. Bio urednik u izdavačkom preduzeću „Veselin Masleša“. Pisao pjesme, pjesme za djecu, književne kritike. Zastupljen u Antologiji crnogorske poezije Milorada Stojovića. Objavio više od 20 knjiga („Svetkovine“, „Izlazak sunca“, „Nebeski vinogradi“, „Doba lirike“, „Vodiću te na Cetinje“, „Pasternak na Mojmilu“, „Lirika“ – izbor iz opusa“, „Izabrane pjesme“ i dr.) Zastupljen u brojnim antologijama, prevođen na strane jezike. Umro je 2003. godine.

REGISTAR CRNOGORSKIH ČASOPISA U KOJIMA JE TIN UJEVIĆ OBJAVLJIVAO:

DNEVNI LIST, izlazio na Cetinju, 1914-1915. odgovorni urednik je bio Milo M. Vujović. Osim političkih vijesti i članaka, objavljivao i književne priloge.

GRANIT, časopis za književnost i društvena pitanja. Izlazio u Podgorici 1934. godine. Pokrenut od strane nekoliko mlađih književnika i kulturnih radnika (V.Leković, R.Drljević, M. Vešović, M.Matović). Izašlo samo četiri broja.

RAZVRŠJE, časopis za književnost i društvena pitanja. Izlazio (svega tri broja) u Nikšiću 1932. godine. Urednici su bili Đuza Radović, za književni dio, a za socijalni pregled i politiku Stojan Cerović i Radovan Pulević. U časopisu su objavljivali pisci napredne orijentacije. Zabranila ga je tadašnja policija.

SLOBODNA MISAO, nezavisni nedjeljni list. Izlazio je u Nikšiću od 1922. do 1941. godine. U časopisu objavljivali poznati crnogorski i južnoslovenski autori. Urednik je bio Stojan Cerović.

VALJCI, časopis za savremeni umjetnički i socijalni život. Izlazio u Nikšiću 1933.-1934. odgovorni urednik je bio Stojan Cerović.

ZETA, narodni list, izlazio je pod uredništvom Jovana P. Vukčevića u Podgorici od 1930. do 1941. godine.

STVARANJE, časopis za književnost i kulturu. Počeo izlaziti na Cetinju 1946. godine, a kasnije u Titogradu. Pokrenuli su ga Mihailo Lalić, Janko Đonović i Mirko Banjević.

TIN UJEVIĆ I CRNA GORA - KRATKA HRONOLOGIJA

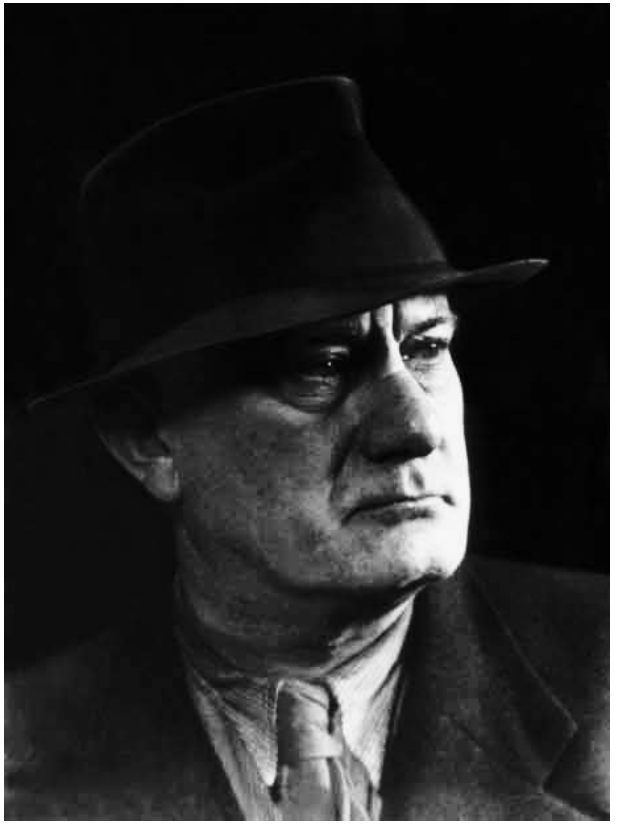

Tin Ujević

1914.

- Prvi susret Tina Ujevića s Crnom Gorom: „...ni na Cetinju nisam bio nov. Bio sam tamo u augustu ili septembru 1914, dolazeći iz Afrike (Sidi Abdallah, Ferryville, Tunis) preko Malte i pučine na širini Krfa.“

Cetinje, 1914.

- „Bio sam u Crnoj Gori za vrijeme rata kao francuski interpret s podoficirskim činom.“, dodaje veliki pjesnik.

- Tin aktivno sarađuje u cetinjskom „Dnevnom listu“ u kojem objavljuje političke tekstove. Kaže da je za članke primio po „20 perpera“. Zanimljivo je da iste te 1914. godiine njegova poezija izlazi u čuvenoj knjizi „Hrvatska mlada lirika“, uz Andrića, Kovačića, Galovića i druge kasnije znamenite hrvatske književnike.

- Kao legionar, Ujević je u brodu usidren pred Bokom kotorskom, nakratko se iskrcava u Budvi. Zatim, neko vrijeme boravi na Cetinju. Vjerovatno sredinom oktobra napušta Crnu Goru, „kad je torpiljarka isplovila natrag prema Toulonu“.

Budva, 1914.

- „Za uspomenu na 'teferič' na Cetinju, Tin je ponio limenu kutiju za cigarete crnogorske režije duhana. Držao je do smrti u njoj dugmad, igle i slično“, piše Mirko Žeželj, Tinov biograf.

- Piše da je od 08. 11. 1913. neprekidno živio u Parizu, „Osim jednog teferiča na Cetinju u početku rata, i osim jednog kratkog boravka u Londonu u maju 1915...“

- Do 1919. u Parizu se upoznaje sa brojnim crnogorskim intelektualcima. Srijeće se prije svega sa Stojanom Cerovićem, njegovim velikim poštovaocem a upoznaje sa jednim od najčuvenijih crnogorskih vajara Ristom Stijovićem, koji stvara u Parizu, potom i takođe jednim od najznamenitijih crnogorskih umjetnika Milom Milunovićem. Zajedničko im je stranstvovanje i sudbina Monparnasa i boemske Rotonde.

Stojan Cerović*

Risto Stijović*

Milo Milunović*

1917.

- Početkom februara, Augustin Ujević se obraća crnogorskoj Vladi za stipendiju.

- 15.02. Kraljevski ministarski savjet Kraljevine Crne Gore odbio je „radi budžetske nemogućnosti“ Ujevićevu molbu za stipendiju.

- 24.02. Augustin Ujević, „student i književnik“ zatražio je crnogorsko državljanstvo („primljenje u crnogorsko podanstvo“).

- 04.07. Tin piše - „Vratio sam danas srpski pasport g. Vesniću iz odlično promišljenih i apsolutno uvjerljivih razloga.“ (Ivi de Giulliju)

- 26.09. odobrena mu je pomoć, pa od 01.10. Tin prima crnogorsku stipendiju, u iznosu od 200 franaka, kao i pomoć za odijelo. Pomoć je primao otprilike godinu dana (“Augustin Ujević, knjiž. Na osnovu riješenja Min. Savjeta od sept. 1917 br. 2698 odobrena mu je pomoć od 200 fr. mjesečno počevši od 1 oktobra 1917.“)

1918. – 1919.

Tin Ujević održava vezu sa crnogorskom Vladom u izbjeglištvu (Neji, Francuska)

Risto Ratković

1920. – 1929.

– Za boravka u Beogradu, Tin njeguje prijateljstvo sa mnogim Crnogorcima. Poznati crnogorski književnik, autor prvog crnogorskog romana i prvi moderni pjesnik Crne Gore, Risto Ratković, i sam dosljedan boem, često osviće sa Tinom u beogradskim kafanama.

1926.

- Mirko Kujačić, poznati crnogorski slikar, portretiše Tina Ujevića.

Mirko Kujačić*

1930.-1937.

- Za vrijeme takozvanog „sarajevskog razdoblja“ u Tinovom životu, pjesnik se susrijeće i rado druguje sa mnogim Crnogorcima, kako umjetnicima, tako i običnim ljudima - boemima. Književnik i novinar Niko Jovićević je u stalnom društvu sa Tinom, kao i slikar Mirko Kujačić. Sa njim se nalaze i književnici Janko Đonović, Dušan Đurović, intelektualci Petar Komnenić, Miljko Bulajić i drugi.

Janko Đonović

1931.

- U Sarajevu Tin Ujević nadahnuto otvara izložbu slikara Mirka Kujačića.

- Sa Tinom se Stojan Cerović i Marko Kavaja najčešće nalaze u „Centralu“.

Tin s prijateljima Mirkom i Zlatom Kujačić i Niko Jovićevićem u Sarajevu tridesetih godina

- U pismu Svetu Maksimoviću od 17.04. kaže da mu se nudi mjesto dramaturga na Cetinju u Kraljevskom pozorištu Zetski dom.

Petar Komnenić*

- Stojan Cerović nudi Tinu posao, stan i pristojan život ako bi došao u Crnu Goru Gori.

- Tin predaje Stojanu Ceroviću rukopis knjige „Auto na korzu“ krajem oktobra. Raspituje se kada će se knjiga pojaviti.

- 01.XI Pompezna najava dolaska Tina Ujevića u Crnu Goru, do koga, na žalost neće doći.

1932.

- Već u januaru, u Nikšiću iz štampe izlazi Tinova treća knjiga poezije – „Auto na korzu“. Ranije je sam Ujević ijekavizirao ranije objavljene pjesme. Uglavnom,

ovo je njegova prva knjiga štampana na ijekavskom. U štampi se pojavljuju i pohvale i pokude. Pregovara se i o publikovanju druge knjige u Nikšiću, kod istog izdavača, ali do toga nije došlo. Prvi prikaz knjige „Auto na korzu“ objavljuje Janko Đonović i Tina naziva „najtalentovanijim jugoslovenskim pjesnikom“. Kritika je ipak i dalje najvećim dijelom skeptična prema njegovom stvaralaštvu.

Nikšić, 1932.

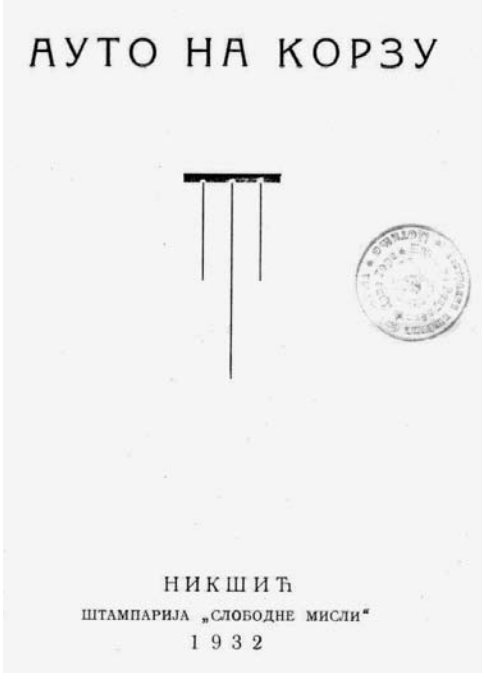

Knjižara braće Kavaje u Nikšiću

- Redovno objavljuje u „Slobodnoj misli“, redovni su i honorari, pa i akontacije, iako se prilozi obično nijesu honorisali. Tin uživa veliki ugled u krugu intelektualaca okupljenih oko „Slobodne misli“. Publikuje i u „Zetskom Glasniku“.

Stojan Cerović sa učenicima

Nikšić, 1932.

1933.

- Tin objavljuje tekst „Tri pogleda na vrijeme i duhovne krize“ u prvom broju časopisa Valjci, koji osniva Stojan Cerović.

- Za vrijeme boravka u Sarajevu, Tin njeguje prijateljstva sa mnogim Crnogorcima, poput Petra Komnenića, Miljka Bulajića i Nika Jovićevića. Posebne Tinove simpatije uživa konobar u „Centralu“ Nikšićanin Nikša Kokolj, za koga kaže da ga je „otkrio“.

1933. – 1935.

- Tin veoma često objavljuje, prvenstveno poeziju, u vanpartijskoj publikaciji „Zeta“, koji uređuje Jovan Vukčević.

Podgorica, 1933.

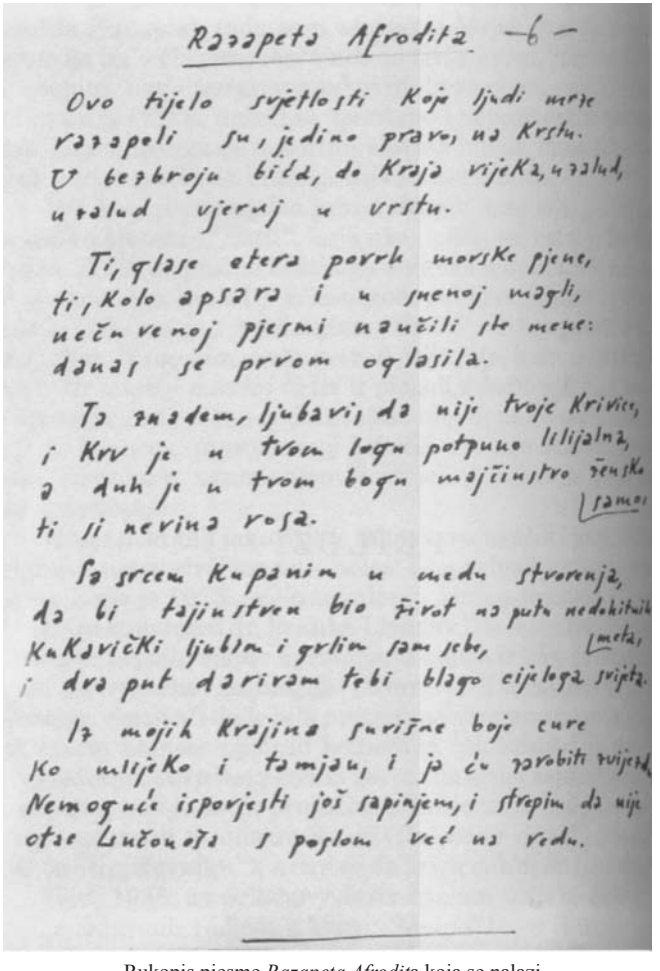

Razapeta Afrodita -6-

Ovo tijelo svjetlosti koje ljudi mrze
razapeli su, jedino pravo, na krstu.
U bezbroju bića, do kraja vijeka, uzalud,
uzalud vjeruj u vrstu.

Ti, glase etera povrh morske pjene,
ti, kolo apsara i u snenoj magli,
nečuvenoj pjesmi naučili ste mene:
danas se prvom oglasila.

Ta znadem, ljubavi, da nije tvoje krivice,
i krv je u tvom logu potpuno lilijalna,
a duh je u tvom bogu majčinstvo žensko
samo
ti si nevina rosa.

Sa srcem kupanim u medu stvorenja,
da bi tajinstven bio život na putu nedohitnih
meta,
kukavički ljubim i grlim sam sebe,
i dva put darivam tebi blago cijeloga svijeta.

Iz mojih krajina suvišne boje cure
ko mlijeko i tamjan, i ja ću zarobiti zvijezde.
Nemoguće isporjesti još sapinjem, i strepim da nije
otac Lučonoša s poslom već na redu.

Rukopis pjesme *Razapeta Afrodit*a koja se nalazi
u knjizi “Auto na korzu“

1954.

– Posljednji Tinov susret sa Crnom Gorom. Objavljivanje pjesme „Komad kruha“ u cetinjskom „Stvaranju“.

1955.

- 12.11. Tin Ujević umire. U odboru za sahranu je i Dušan Đurović, crnogorski pisac, autor čuvene „Dukljanske zemlje“. Povjereništvo književnika Crne Gore upućuje telegram saučešća.

Dušan Đurović

1978.

- Univerzitetski profesor i vrstan tumač Ujevićeve literature - Slobodan Vujačić priređuje reprint izdanje „Auta na korzu“. Djelo se pojavljuje na desetogodišnjicu Nikšićkih književnih susreta. Riječ je o prvom ponovljenom i samostalnom izdanju nakon onog iz 1932. godine.

Slobodan Vujačić

Nikšić, 1978.

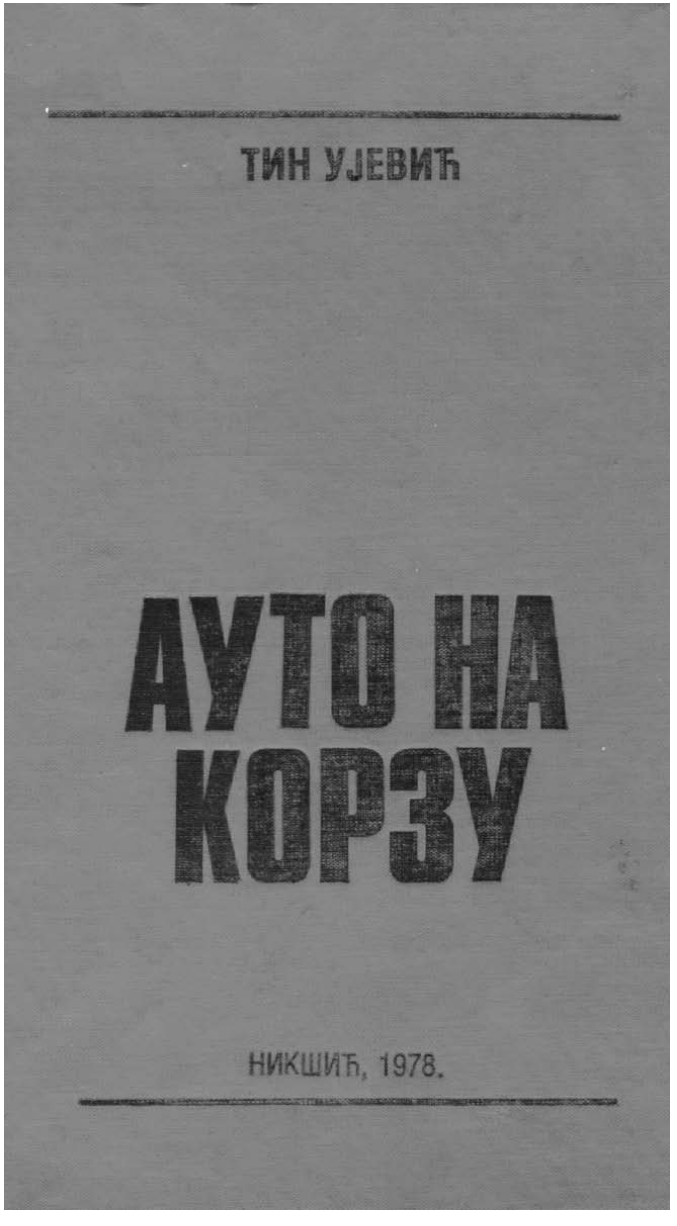

***Stojan Cerović**, novinar i publicista, rođen je u Tušini, Drobnjak, 1888. godine. Gimnaziju završio u Beogradu, gdje je diplomirao na Filozofskom fakultetu (odsjek za književnost i francuski jezik). Još kao student aktivno se bavio novinarstvom, uređivao političku rubriku u „Pijemontu“. Tokom Prvog svjetskog rata odstupio u Pariz. Poslije rata u Beogradu pokreće „Jugoslovenski pijemont“. Bio je profesor u nikšićkoj gimnaziji, koja i danas nosi ime po njemu. Pokretač i urednik nedjeljnog političkog lista „Slobodna misao“ koji je od 1922. do 1941. izlazio u Nikšiću. Pripadao je Zemljoradničkoj stranci. Učestvovao u osnivanju i radu velikog broja kulturnih i prosvjetnih ustanova. Pokrenuo je i uređivao časopise „Razvršje“ (1932) i „Valjci“ (1933-1934). Učesnik NOB-e. Bio je član AVNOJ-a i učesnik Prvog zasijedanja u Bihaću. Objavio knjigu „Primjeri iz života Crnogoraca, njihovog čojstva, viteštva i karaktera – Crnogorci o sebi i životu“, anegdote (Nikšić, I 1929, II 1932, III 1936.). Pisac je i turističkih publikacija o Durmitoru. Poginuo u Četvrtoj ofanzivi 1943. u Odžacima.

***Mirko Kujačić**, slikar i grafičar, rođen u Kolašinu, 1901. godine. –slikarske studije započeo u Beogradu, nastavio u Parizu. Učestvovao u Trinaestojulskom ustanku u Crnoj Gori. Važio je za inicijatora socijalnog pravca u međuratnoj umjetnosti. Radio kao profesor u Herceg novom, a zatim u Mostaru. Njegov otac Jovan Kujačič preveo je Homera na crnogorski jezik. Dobitnik Dvadesetsedmojulske nagrade Bosne i Hercegovine, Trinaestojulske nagrade Crne Gore i drugih važnih priznanja. Umro je u Mostaru, 1987. godine.

***Milo Milunović**, bard crnogorskog slikarstva, rođen je na Cetinju 1897. godine. Školovao se na Cetinju, Skadru, Monci, Firenci u Italiji i Parizu. Po izbijanju Prvog svjetskog rata stupio je u crnogorsku vojsku, a nakon okončanja rata do 1922. godine živi u Parizu. Tokom 1923. godine boravi u Boki Kotorskoj gdje u Prčanju za parohijsku crkvu slika freske. Od 1924. do 1926. godine živi u Zagrebu, gdje izlaže u “Proljetnom salonu”, zatim je ponovo u Parizu u kome nastaje nekoliko reprezentativnih Milunovićevih djela. Izlaže u pariskim salonima do 1933. kada se vraća u zemlju i u Beogradu sa dvojicom kolega osniva Umjetničku akademiju. Tada započinje njegov impresionistički period iz koga potiču njegova najbolja ostvarenja. Nakon Drugog svjetskog rata sa Petrom Lubardom osniva Umjetničku školu na Cetinju, da bi se 1949. godine vratio u Beograd gdje je imenovan za majstora-slikara i povjerena mu je majstorska radionica kao profesoru na Likovnoj akademiji u Beogradu. Izlagao je u zemlji i inostranstvu i nosilac je značajnog broja međunarodnih i domaćih nagrada i priznanja. Odlikovan je ordenom Legije časti. Umro je 1967. godine.

***Risto Stijović**, vajar, rođen u Podgorici 1894. godine. Radio u bronzi, gipsu, kamenu i drvetu. Prvi put je izlagao u Parizu. Neka njegova djela se nalaze u čuvenim svjetskim galerijama. Radio spomenike, portrete, ženske likove, figure ptica i dr. a vajao je portrete likova iz Njegoševog „Gorskog vijenca“. U Titogradu je 1970. osnovana Memorijalna galerija Risto Stijović. Dobitnik više značajnih priznanja i nagrada (zlatna medalja na Internacionalnoj izložbi u Parizu, Nagrada sedam akademija, Sedmojulska nagrada, Trinaestojulska nagrada, nagrada AVNOJ-a...) Umro je u Budvi 1974. godine.

***Petar Komnenić**, profesor istorije, komunista, bivši ministar u Vladi NR Crne Gore, rođen je u Pilatovcima kod Nikšića 1895. godine. Gimnaziju i Filozofski fakultet (smjer istorija) završio u Beogradu. Kao profesor radio u više gradova, a najviše u Sarajevu, gdje se upoznaje sa Tinom Ujevićem. Borac u Balkanskim ratovima, u Prvom i Drugom svjetskom ratu u kome se ističe komandovanjem i velikim junaštvom. Upoznaje se sa Ivanom Goranom Kovačićem, koji mu posvećuje pjesmu „Naša sloboda“. U poslijeratnoj Crnoj Gori bio je na važnim funkcijama (potpredsjednik Vlade Crne Gore, ministar socijalne politike, predsjednik Ustavotvorne Skupštine Crne Gore, Narodne skupštine Crne Gore). Uhapšen je poslije Rezolucije Informbiroa i zatočen na Golom otoku, a najteži logor „Petrova rupa“ je nazvan po njemu. Objavio je više stručnih radova. Umro je u Brezoviku kod Nikšića 1957. godine.

PODACI O AUTORU:

Pavle GORANOVIĆ, rođen je 05 .04. 1973. godine u Nikšiću. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu, odsjek za filozofiju. Sekretar Crnogorskog društva nezavisnih književnika – Podgorica i član Crnogorskog P.E.N. Centra. Bio je urednik književnog programa festivala »Barski ljetopis« i umjetnički direktor »Ratkovićevih večeri poezije« Urednik je u časopisu za književnost, kulturu i društvena pitanja ARS. Bavi se poezijom, prozom i književnom kritikom. Objavio knjige: Ornamentika noći (Cetinje, 1994), Čitanje tišine (Vrbas, 1997), Knjiga privida (Podgorica, 2002), What books smell like« (izdanje na crnogorskom i engleskom jeziku, Blesok, Skopje, 2005), Što vidiš? Izbor novijeg crnogorskog pjesništva (Zagreb, 2005.) kao i Knjiga prividov (izdanje na slovenačkom, Ljubljana 2006.). Posebno se bavio problemima savremenih književnih teorija (studija Autor - Tekst – Čitalac – Problem recepcije u savremenim književnim teorijama). Zastupljen u više antologija crnogorske i ex-jugoslovesnske poezije i kratke priče te u knjizi „New european poets“. Književni radovi su mu prevođeni na više jezika (engleski, italijanski, francuski, slovenački, slovački, makedonski, poljski, švedski, albanski, hebrejski...)

SADRŽAJ:

Pavle Goranović:
TIN UJEVIĆ I CRNA GORA
-„Do dna srca rasplakano zvono“ – str.3

Tin Ujević
AUTO NA KORZU - str.29

Slobodan VUJAČIĆ:
TIN UJEVIĆ U CRNOJ GORI – str.87

RADOVI TINA UJEVIĆA OBJAVLJENI
U CRNOGORSKIM ČASOPISIMA - str.97

RADOVI CRNOGORSKIH AUTORA
O TINU UJEVIĆU – str.218

BIBLIOGRAFIJA str.334

ODABRANA LITERATURA str.344

PRILOZI str.345

PODACI O AUTORIMA TEKSTOVA str.352
Registar crnogorskih časopisa u kojima je
Tin Ujević objavljivao str.359

TIN UJEVIĆ I CRNA GORA -
KRATKA HRONOLOGIJA str.361

PODACI O AUTORU str.373

BIBLIOTEKA "PLODOVI VEZA"

Pavle GORANOVIĆ
TIN UJEVIĆ I CRNA GORA

Izdavači
Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske
Hrvatsko građansko društvo Crne Gore

Za Izdavača
Radomir Pavićević
Ivan Ilić

Glavni urednik
Radomir Pavićević

Korektura teksta
Danilo Ivezić
Lukrecija Pavićević

Prelom, grafička priprema i tisak
Skaner studio Zagreb
Dragi Savićević

Tiraž
1000

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 672335

Knjigu sufinancira
Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske